

A magyarországi köztársaság törvények közepén

Csőre Pál
A magyar
erdő-
gazdálkodás
története

Középkor

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST

Császár Pál és tőrcsészék közepkor

Csóre Pál

A magyar erdő- gazdálkodás története Középkor

A monográfia az 1500-as évek elejéig mutatja be a Kárpát-medence erdőit és a magyar erdőgazdálkodást, ezen belül a vadászatot, az erdőknek az állattartásban játszott szerepét, a fahasználatot és az egyéb irányú erdőhasznosítást. A mű elsősorban a szerző történeti kutatásaira épül, de figyelembe veszi a gazdaságtörténet, a régészet, a nyelvtörténet és még néhány más tudományág eredményeit is. A tudományos igényeket a nagyszámú történeti adat, a jegyzetekben közölt idézetek és a függelékben szereplő regeszták elégítik ki.

Akadémiai Kiadó
Budapest

Az Akadémiai Kiadó
gondozásában jelent meg

Gál János–Káldy József

ERDŐSÍTÉS

639 oldal, 336 ábra, 67 táblázat • Kötve
138,— Ft

AZ ERDŐGAZDÁLKODÁS TÖRTÉNETE
MAGYARORSZÁGON

Szerkesztette Kolossváry Szabolcsné

525 oldal, 52 ábra, számos táblázat, 4 mel-
léklet • Kötve 99,— Ft

Keresztesi Béla

MAGYAR ERDŐK

Jóléti erdőgazdálkodás

2., bővített kiadás

431 oldal, 470 fénykép, 39 ábra, 41 táblázat
Kötve 155,— Ft

Haracsi Lajos

ERDÉSZETI NÖVÉNYKÓRTAN

316 oldal, 65 ábra • Kötve 62,— Ft

Akadémiai Kiadó
Budapest

Magyar A. Magyar
ERDŐGAZDASÁGI
TUDOMÁNYOK
TUDOMÁNYOS

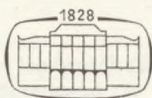
Csőre Pál

A MAGYAR ERDŐGAZDÁLKODÁS TÖRTÉNETE

KÖZÉPKOR

Országos Erdészeti Egyesület Wagner Károly Erdészeti Szakkönyvtár	
Leltári szám:	288 / 2019
Csoport szám:	I.
Raktári jelzet:	S.IV.IV.

OEE Könyvtár
Áll. Ell. 2020

Akadémiai Kiadó · Budapest 1980

A MAGYAR
ERDŐGAZDASÁGI
TÖRTÉNETE
KÖZLEKÖD

Magyar Nemzeti Szakkönyvtár	
Erdészeti Szakosztály	
1978	1978
Könyvtári jelzés	
Könyvtári jelzés	
Könyvtári jelzés	

1978
1978

ISBN 963 05 1914 3

© Akadémiai Kiadó · Budapest 1980

Printed in Hungary

TARTALOMJEGYZÉK

	Előszó	7
I. rész.	BEVEZETÉS	9
	Fogalommeghatározások	11
	Az erdészettörténeti irodalom története	18
	Az erdő szerepe az emberiség történetében	22
	Irodalom és rövidítések	30
II. rész.	A KÁRPÁT-MEDENCE ERDŐINEK ALAKULÁSA A HONFOGLALÁS KORÁIG	33
	Erdőtörténeti áttekintés	35
	Az erdők és a gazdálkodás a honfoglalás előtt	38
	Magyarország és a magyar erdők a honfoglalás korában	48
	Irodalom és rövidítések	53
III. rész.	TÖRTÉNELMI KERETEK	55
	A középkori társadalom és termelés Magyarországon	57
	Az erdők a középkori gazdasági viszonyok között	64
	Az erdő és a faanyag mértékegységeinek kialakulása	66
	Az erdő és a fa értéke	69
	Adók, vámok	73
	Az erdővel kapcsolatos jogi kérdések	77
	Irodalom és rövidítések	89
IV. rész.	AZ ERDŐK ÁLLOMÁNYÁNAK ÉS TERÜLETÉNEK ALAKULÁSA (erdőtörténet)	91
	Erdők	93
	Erdei fák	107
	Az elegyes lomberdők fái	108
	A vizenyős területek fái	115
	A fekete erdők fái	118

Egyéb fák	119
Cserjék	119
Gyümölcsfák	121
Irodalom és rövidítések	126

V. rész. AZ ERDŐHASZNOSÍTÁS MÓDJAI 129

Az erdőgazdálkodás kezdete. Az erdőirtások	131
Az erdőgazdálkodás szervezete	138
Erdészeti szervezet	139
Vadászati szervezet	140
Vadászat	144
Vadállomány	144
Vadászatok a középkorban (a vadászat módja)	161
Vadászati eszközök és felszerelések	174
Vadászkutyák	178
Vadgazdálkodás	181
Kultuszok, babonák	186
Az erdő jelentősége az állattenyésztés szempontjából	190
Fahasználat	195
Erdei mellékhasználatok	210
Az erdők kímélése, pótlása	214
Irodalom és rövidítések	222

VI. rész. A MAGYAR ERDŐK ÉS ERDŐGAZDÁLKODÁS HELYZETE AZ ÚJKOR ELEJÉN (XVI. század) 225

Irodalom és rövidítések	234

FÜGGELÉK 235

Oklevélkivonatok	237
Irodalom és rövidítések	305
Tárgymutató	307
Magyar szavak	307
Latin szavak	309

ELŐSZÓ

Nem mindennapi könyvet vehet kézbe ezzel a kötettel a tisztelt olvasó! Megjelenése ugyanis jó nyolc évtizedet késett. A múlt század végén a millennium megünneplése adta az alkalmat annak felvetésére, hogy meg kellene írni a magyar erdőgazdálkodás évezredes történetét is. A szándék megvalósítása azonban az anyaggyűjtés stádiumában megakadt: Tagányi Károly három kötetben kiadott „Erdészeti Oklevéltár”-a igen értékes forrásmunkája a magyar erdészettörténeti kutatásnak, a feldolgozással azonban adós maradt az eltelt nyolc évtized. Kisebb terjedelmű, vázlatos ismereteket nyújtó művek jelentettek ugyan, az újabb kutatási eredményeket is felhasználó, széles körű feldolgozás azonban váratott magára.

A szerző ennek a nagyszabású feladatnak a legnehezebb részét: a középkor erdőgazdálkodásának megírását vállalta. A szakmai ismeretek, az erdészettörténet alap- és segédtudományainak területén való alapos jártasság mellett a középkori forrásanyag biztos kezelésének és felhasználásának képességét is megkívánta a feladat megoldása. Annak megítélése, hogy ez mennyire sikerült, természetesen már az olvasóra tartozik. Bizonyos azonban, hogy erdész szakember örömmel helyezi el könyvespolcán ezt a könyvet, mert hézgapótló munka az erdészet történetének alaposabb megismerése szempontjából.

A szakkritikusok közül egyesek bizonyára a könyv erényének tüntetik fel, mások pedig talán hibájaként róják fel, hogy a szerző nem csupán a címben megjelölt, szűkebb értelemben vett tárgyával, hanem a magyar erdészettörténeti kutatás történetével, szakkönyvészetével, esetenként pedig az erdészet elméletével is foglalkozik művében. Én azok közé tartozom, akik örömmel olvassák ezeket az oldalakat is, mert első ízben adnak összefoglalást a tudománytörténetnek erről a részéről.

Racionálisan gondolkodó, kézzelfogható anyagi eredményekre törekvő korunkban felmerülhet a kérdés: mi a haszna az ilyen és hasonló, régmúlt korok eseményeit feltáró könyvek megjelentetésének? A válaszadást megkönnyíti számomra, ha Petőfi Sándornak ezeket a sorait idézem: „Aki a múltba néz, a jövőbe lát.” Neki bízást elhihetjük, hogy ez így van. Márpedig prognosztizáló, futurológiát művelő, távlati ter-

veket készítő korunkban igen-igen óhajtjuk a jövőbe látás képességét a gazdasági életben is — különösen a nagy időtávlatokban gondolkodó és dolgozó erdőgazdálkodás területén. A múlt erdészeti viszonyainak tanulmányozása hatékonyan járulhat hozzá a jelen és a jövő feladatainak eredményesebb megoldásához. Mondhatjuk azt is, hogy a múlt egyes elemeinek ismerete egyre inkább nélkülözhetetlen feltételévé válik a magas színvonalú erdőgazdálkodásnak.

Csőre Pál dr. könyve bőséges anyagot szolgáltat ehhez a munkához, s ezen túlmenően jelentős mértékben járul hozzá az erdészet szakmai kultuszának ápolásához, fejlesztéséhez.

Király Pál,
az
Országos Erdészeti Egyesület
főtitkára.

I. rész. BEVEZETÉS

„Gazdálkodás”-on régebben általában az anyagi javakkal való élest értették. A tervszerűség fogalma csak később kapcsolódott hozzá. Habár a „tervgazdálkodás” kifejezés ennek ellene is mond, magába a „gazdálkodás” fogalmába ma már feltétlenül beleértünk bizonyos beosztást, tervszerűséget. Az erdőgazdálkodás történetében azonban évezredekig csak az első értelemben vett gazdálkodásról lehet szó. Az „erdőgazdálkodás története” alatt értjük az erdő által nyújtott anyagi javak különféle használatának történetét. Így erdőgazdálkodásnak nevezhetjük fakitermelésen kívül az erdei makkoltatást, erdei gyümölcsök gyűjtögetését, az erdőben való vadászatot.

Az erdőgazdálkodás történetét *térbelileg* nagyon különböző kiterjedésben lehet vizsgálat tárgyává tenni. Lehet egy erdőrésztelre, egy vidékre (pl. egy hegységre) vagy egy erdészeti kezelési egységre (pl. pagony, erdészkerület, erdőgazdaság) vagy egy országrészre, végül egy egész országra kiterjeszteni. Utóbbi jelenti az eddigi legnagyobb egységet, mert egész földrészek erdőgazdálkodás-történetének fellelítésére még nem nagyon akadt vállalkozó. Javaslat ugyan hangzott már el arra is, hogy a világ erdőgazdálkodásának történetét is meg kellene írni (Nozička), nem valószínű azonban, hogy ilyen hatalmas feladat megoldására belátható időn belül sor kerül.

Az erdőgazdálkodás történetének időbeli határai elvileg az ember megjelenésétől a jelenig terjednek. Gyakorlatilag azonban rendszerint csak néhány évszázadra tudnak a kutatók visszamenni, mert az évezredekkel ezelőtti időből nagyon kevés adat áll rendelkezésre ilyen vonatkozásban, és így a történetírásnak nincs sok mondanivalója. Legtöbbször csak általánosságokat állapíthat meg.

Az erdőgazdálkodás története kutatásának elméleti és gyakorlati jelentősége van. Mint a gazdaságtörténet, közelebbről az agrártörténet egyik ága a történettudományt gazdagítja. Mint az embernek az erdőkre gyakorolt hatását vizsgáló és kimutató ismeretanyag hozzájárul az erdők történetének felderítéséhez. Ezáltal segít támpontot adni az erdőállományok kialakulásának megértéséhez és a jövőre vonatkozólag a természetes erdő megteremtéséhez. Mivel pedig számos összefüggés van egyfelől az erdőgazdálkodás, másfelől a mezőgazdaság, a bányászat, a kohászat és egyéb gazdasági ágak között, az utóbbiakra vonatkozó történeti ismeretanyag szempontokat ad az előző felderítéséhez, kidolgozásához. Nemcsak az erdőgazdálkodás története meríthet azonban a mezőgazdaság, a bányászat stb. történetéből, hanem fordítva is. „... Az erdőgazdálkodás története kétségtelenül része az agrártörténetnek.” Így fogja fel

Wellmann Imre (1962) is a kérdést, midőn a magyar agrártörténeti atlasz megszerkesztésének feladatáról emlékezik meg.

Jórészt közös feladatot jelent mindenekelőtt a forrásanyag feltárása. A régi oklevelek, amelyek birtokadományozásokról, adásvételekről, és egyéb, birtokokkal kapcsolatos jogügyletekről szólnak, közös forrásai a mezőgazdaság és az erdőgazdálkodás történetének. Ugyanígy a régi térképek, birtokleírások, számadáskönyvek. Ezek legtöbbször egymás mellett emlegetik a szántóföldet, a rétet, legelőt, kaszálót, halastavat stb.-t és az erdőt. De ezenkívül sokszor egy és ugyanazon adat mindkét szempontból érdekes. Ezt néhány, oklevélből kiragadott idézet is igazolja:

„... azt állítják, hogy (nincs) sem valamely rét vagy kaszáló a mezőn vagy az erre alkalmas helyeken, ahol használható szénát lehetne termelni, hacsak az erdőben egyes kaszáló területek a fák alatt, melyeket ligetnek neveznek ...” (Zi. I. 501.)¹

„... a szántóföldekkel és irtásföldekké alakítandó területekkel, a már megművelt rétekkel és szőlőkkel, a folyókon és az alpesi és makkos erdőkön kívül ... és a szőlők számára alkalmas területekkel ...” (Sztáray, I. 123.)²

Elsősorban talán az erdőirtás az a tevékenység, amely feltétlenül közös téma. Beletartozik nyilván az erdőgazdálkodás történetébe, de a földművelés történetébe is, hiszen ez az a tevékenység, amely a föld mezőgazdasági hasznosításának első mozzanata. Az égetéses, azután a bárdal végrehajtott erdőirtással már sokszor foglalkoztak az agrártörténet, illetve a néprajz kutatói (Belényesi Márta, 1954., 1955., 1957., Imre Sándor, 1955). A tanulmányok bizonyítják, hogy a régi erdőirtások módjának felderítése élénken foglalkoztatja az agrártörténet kutatóit anélkül, hogy ezt az erdőgazdálkodás történetének felderítése céljából tennék.

Az állattartás, illetőleg az állattenyésztés történetében nagy szerep jut az erdei legeltetésnek, makkoltatásnak. Ez viszont a középkorban az erdő hasznosításának egyik leglényegesebb módja volt. A birtok, illetve az erdő értékére nézve döntő jelentőséggel bírt, hogy a *silva glandinosa* mennyi sertés makkoltatását tette lehetővé. „... a közlés szerint bírnak továbbá nagy és teljes erdőt, amelynek szélessége és hosszúsága három mértföld vagy nagyjából ennyi, az említett birtokok között és annak tizedjövödelmét makktermés idején évi ötszáz jó disznóra becsülték ...” (Zi. VIII. 152.)³

Az erdőgazdálkodás történetéhez legközelebb álló tudományágak az erdőtörténet és az erdészettörténet. A hármat együtt nálunk újabban erdészettörténet elnevezéssel használják. Ennek következtében szükség van a „tágabb értelemben vett” megjelölésre, hogy a gyűjtőfogalomként használt erdészettörténetet a „szűkebb értelemben vett erdészettörténet”-től megkülönböztessük. Nem haladhatunk a német szóhasználat

¹ „... nec aliqua prata seu fenilia in Campis vel ad hoc aptis locis vbi fena vtilia produci possent nisi in Silua quedam loca fenilia sub arboribus, que lygueth dicuntur esse allegabant ...”

² „... terris arabilibus et terris in novalia convertendis, pratis et vineis ad culturam iam subiectis, absque fluviis et silvis alposis ac silvis glandium ... ac territoriis pro vineis aptis.”

³ „... item silvam magnam et amplam, cuius latitudo et longitudo ad tria milliaria vel citra se extenderet, inter predictas possessiones, ut permittitur habitam et eiusdem prouentum decimalem annuatim tempore glandium quingentos porcos bonos ... estimassent ...”

nyomán, mert a magyar nyelvben a „Forst – Wald” megkülönböztetésnek megfelelő két szó az „erdő”-re nincs (Csőre P., 1965).

A fogalommeghatározásra hazai irodalmunkban eddig még kevés súlyt fektettek. A fogalommeghatározásokkal foglalkozott dr. K. Mantel az IUFRO (International Union of Forest Research Organizations) 02 Erdészettörténeti Szekciójának 1963-ban Fribourgban rendezett alakuló ülésén tartott előadásában. Mantel „Forstgeschichte” név alatt foglalta össze valamennyi idevágó ismeretkört, kivéve a „Waldgeschichte”-t, amely az ember által nem befolyásolt erdők – tehát őserdők – történetét tárgyalja (Mantel, K., 1964).

F. v. Hornstein (1951) figyelemreméltó munkájában szintén részletesen foglalkozik ezekkel a fogalommeghatározásokkal. Nála a Forstgeschichte = erdészettörténet, ami magában foglalja az erdőgazdálkodás és az erdészeti tudományok történetét, a Waldgeschichte pedig az ember által befolyásolt erdőknek a története. A történelem előtti erdők történetét Hornstein kizárja az erdőtörténet (Waldgeschichte) köréből és a növénytan területére utalja.

A svájci C. Hagen hasonlóképpen kategorizál, de nála a Waldgeschichte fogalmi körébe beletartozik az ember befolyásától mentes erdők története is.

Mivel azonban a fogalommeghatározások és elnevezések a nyelvi sajátosságokkal vannak összefüggésben, nem alakult ki egységes nemzetközi terminológia. Az angol irodalomban is „history of forestry” szerepel. A francia terminus technicus a gyűjtőfogalomra „histoire forestière”.

A magam részéről ajánlott fogalommeghatározásokat a táblázat tartalmazza, amelynek végén feltüntettem a nemzetközi használatra ajánlott Mantel-féle fogalommeghatározást. A kétféle meghatározás között lényeges különbség az erdőtörténetnél van, az említett kategorizálás szerint, amit Mantel kétfelé oszt. Az emberi tevékenység által érintett erdők története és magának a gazdálkodásnak a története között a kapcsolat ugyan nyilvánvaló, de az ismeret tárgya mégis különböző (az első esetben maga az erdő, a másodikban az emberi tevékenység, gazdálkodás).

Az erdőtörténet különböző korok erdeinek változásaival foglalkozik meghatározott területen. Az erdők változása megnyilvánul területben és összetételben, továbbá minőségben. A változásnak két tényezője van: a természet és az ember. A természeti tényező magában foglalja az éghajlatot, a talajt, a növény- és állatvilágot és mindezek kölcsönhatásának az összességét; az ember pedig a maga ösztönös és céltudatos, más felosztás szerint gazdálkodó és egyéb tevékenységével válik az erdő változásainak okozójává.

Időbelileg először kizárólag a természet szerepel, később az ember megjelenésével mind nagyobb szerep jut az utóbbinak. A változás eredménye tehát végeredményben e két tényező-komplexumnak a hatásaképpen jön létre. A történelmi korokban az erdő-történet a természet és az ember együttes hatását tükrözi.

A vizsgálódásnak lehetnek speciális célkitűzései is. Így például a régi erdők fafaj szerinti összetételének vizsgálatánál külön egyik vagy másik fafaj megjelenésének, terjedésének vagy háttérbe szorulásának, illetőleg egy bizonyos területről való eltűnésének a története. Az erdő-történet gyakorlati hasznossága szempontjából lényeges

Erdészettörténet
(tágabb értelemben)

Erdőtörténet		Az erdőgazdálkodás története			Erdészettörténet (szűkebb értelemben)						
A geológiai korokban	Az ember megjelenése óta	Az erdőhasználat története	Az erdőművelés története	Az erdőrendezés története	Az erdészeti jogalkotás története	Az erdőőrzés története	Az erdészeti igazgatás története	Az erdészeti kutatásig és az erdészeti tudományok története	Az erdészeti szakoktatás története	Az erdészeti szakirodalom története. Bibliográfiák	Erdészeti életrajzok
Tárgya: az erdő		Tárgya: az emberi tevékenység									
	Történeti növényföldrajz	Gazdaságtörténet			Jogtörténet			Tudománytörténet			
biológia		történelem									

Erdőtörténet¹
(Mantel-féle fogalommeghatározás)

Erdőtörténet ²	Az erdőszültségtörténete	Az erdőhasználat története	Az erdőgazdálkodás története	Az erdészeti jog, az erdészeti politika és az erdőrendésztörténete	Az erdőtulajdon és erdőhasználati jog története	Az erdő emberi behatásra bekövetkezett változásainak összefoglaló története	Az erdészeti irodalom története. Bibliográfia	Erdészek életrajza	Az erdészeti képzés és kutatás története

¹ Forstgeschichte

² Waldgeschichte

kérdés, hogy kizárólag a termőhelyi adottságok ismeretében meg lehet-e határozni valamely táj, erdőrézlet természetes erdőtípusának képét. Vajon nem ad-e hasznos kiegészítést ehhez a múlt erdőösszetételének ismerete?

A gyümölcsstermesztés története is összefügg az erdőtörténettel. A régi oklevelekben az egyes birtokok határjárásánál gyakran gyümölcsfák szolgálnak határjel gyanánt, amelyek részben szelíd, részben vadgyümölcsfák. A gyümölcsstermesztés történetéből tudjuk – utalok itt Rapaics R. „A magyar gyümölcs” c. könyvére (1940) – hogy még a középkor végén is a gyümölcsök nagy része erdőben termett.

Az erdőgazdálkodás története a második tényezőnek, az embernek, illetve az ember erdővel kapcsolatos gazdálkodó tevékenységének története. Ha a gazdálkodás fogalmát nem szűkítjük le a céltudatos és tervszerű tevékenységnek nagyon is mai fogalmára, akkor ide sorolhatjuk az ember összes tevékenységét, ami az erdő által nyújtott gazdasági javak felhasználására irányul. Erre a fogalomalkotásra azért is szükség van,

mert az ősi, ösztönszerű tevékenységnek és a fejlett gazdálkodásnak két véglete között a határ elmosódik, a fejlődést fokozatos átmenetek jelzik, még ha egyes események ugrásszerű változásnak is tekinthetők.

Az erdőt érintő egyéb tevékenységek igen tág körben mozognak. Ha az erdő kivágása nem faanyag nyereség céljából történik (irtás), vagy az erdőt egészségügyi célra használják, a tevékenység már nem sorolható az erdőgazdálkodás körébe. A „silua leprosum”⁴ kifejezés (1171 – ÁUO I. 66.) azt mutatja, hogy az egészségügyi célra történő igénybevétel igen nagy múltra tekint vissza.

Kezdetben az erdőirtás van túlsúlyban, s ez még „erdőhasználat”-nak alig tekinthető. Nem a faanyag-, hanem a szántóterület-nyereség a cél. A jövőre való tekintet nélküli gazdálkodást rablógazdálkodásnak is szokták nevezni. Később is jó ideig a vadászat és az állattenyésztés fontossága felülmúlja a fahasználatét, noha a faanyagra az embernek minden időben szüksége volt. Emellett természetesen már a legrégebbi időkben is szerepeltek más „használatok” (pl. erdei gyümölcsök szedése, erdei méhészet stb.).

Az erdőművelés története viszonylag rövid múltra tekint vissza. Először csak az erdő kímélésének a gondolata merül fel, és csak ezután a felújulás elősegítése.

Az erdőrendezésre is az erdővel, a faanyaggal való gazdálkodás tervszerűvé tételének szükségessége vezette rá az embert.⁵

Az erdészettörténet⁶ azon erdővel kapcsolatos emberi tevékenységek történetének foglalatja, amely tevékenységek már nincsenek olyan szoros kapcsolatban az erdőgazdálkodással, mint a fent tárgyaltak. Ezek szerint történetük nem a gazdaságtörténet, hanem javarészt a jogtörténet és a tudománytörténet kategóriáiba tartozik.

Az erdészeti jogalkotás története azoknak a jogszabályoknak a kialakulásával és változásával foglalkozik, amelyek az erdővel, az erdőgazdálkodással, illetve az erdészettel kapcsolatosak. Ide lehetne sorolni esetleg az erdészeti büntetőjogot, amelynek különállóságára több speciális vonás ad okot.

Az erdészeti igazgatás történetét is be lehetne sorolni az erdészeti jog történetébe. Önállóságának indoka mégis az, hogy tárgya inkább a tényleges állapot ismertetése,

⁴ Betegek erdeje.

⁵ Elismerem, hogy vitatható az erdőrendezésnek az erdőgazdálkodás (pontosabban az erdőrendezés történetének az erdőgazdálkodás története) körébe sorolása. Ezt azonban mégis logikusnak tartom nemcsak azért, mert a másik két kategóriába (jogtörténet, tudománytörténet) nyilván nem sorolható, hanem azért is, mert a gazdálkodásba beletartozik az egyes gazdálkodási tevékenységek megtervezése, illetőleg a gazdálkodás tervszerűségének biztosítása.

⁶ „Erdészet”-en az erdővel, erdőgazdálkodással foglalkozó szervezetet értek. A mai szóhasználat ettől eltér. „Erdészet” először is termelési ágat jelent (tehát erdészet=erdőgazdálkodás), azután erdészeti tudományokat, végül az erdőgazdaságon belüli szervezeti egységet, üzemet (Erdészeti, vadászati, faipari lexikon, Bp. 1964). Az alkalmazott felosztás és a bevezetett fogalom meghatározás a történelmi szemléletnek megfelelőbb, a táblázatban szereplő sorrend időrendiséget is kifejez: erdőtörténet foglalkozik az erdőkre vonatkozó olyan ismeretekkel is, amelyek az emberi gazdálkodás kezdete előtti időkre nyúlnak vissza. Az erdőgazdálkodás története az emberi tevékenységnek az erdőre gyakorolt befolyásával veszi kezdetét, amelynek első nyomai a történelem előtti időkbe vezetnek; az erdészetnek mint szervezetnek a szerepe nálunk az erdő-óvók és az erdőispánságok megjelenésével kezdődik. Az előbbieket az erdőőrzés történetének megindulását, utóbbiak az erdészeti igazgatás kezdetét jelzik.

amelyet régen inkább a gyakorlat alakított ki, és nem mindig alapult jogszabályokon. Az erdőőrzés történetének külön kategóriába sorolását is történelmi szempontok indokolják. Az erdőgazdálkodás, az erdővel való törődés első megnyilvánulása a birtokos részéről az erdőnek jogtalan és rendszerint pusztítással járó idegen behatástól való megvédése.

Az erdészeti tudományok története szoros összefüggésben van nemcsak a kutatás-ügy, hanem a szakoktatás és a szakirodalom történetével is. A megoldandó problémák és a kísérleti feladatok főleg a növénytan körébe tartoznak ugyan, de az erdészeti kutatásügy a legtöbb országban mégis önállóan fejlődött ki. A szakoktatás történetének túlnyomó részét az egyes tanintézetek története teszi. Az erdészeti szakirodalom történetének keretében külön részt jelentenek a bibliográfiák. Kétféle bibliográfia számítható ide. Az egyik a régi erdészeti szakirodalom múltjának könyvészete, amely már mint történelmi forrásanyag is számításba jön. A másik az erdőtörténeti, erdőgazdálkodás-történeti és erdészettörténeti munkák bibliográfiája, amelyekhez oda sorolható a rokontudományok (gazdaságtörténet, ezen belül különösen a mezőgazdaság, a bányászat és a kohászat története, továbbá a jogtörténelem egyes részei stb.) bibliográfiájának az a része, amely a tágabb értelemben vett erdészettörténet számára adatokat tartalmaz. Ide tartoznak az erdészeti életrajzok, amelyek az erdészeti tudományok és szakirodalom története számára is rendszerint értékes anyagot nyújtanak.

Az ismertetett osztályozás nem jelenti azt, hogy az egyes tárgykörök között merev határvonalat lehetne húzni. Ellenkezőleg, a tárgyuknál fogva egészen külön kategóriákba sorolt ismeretkörök között is összefüggés áll fenn, amelyek közül egyre az alábbiakban külön is rámutatok.

Az erdőtörténetben kétféle szemlélet jöhet számításba: a statikus és a dinamikus szemlélet. Az előbbi csak egy adott időpontban szemléli az erdő kiterjedését, összetételét stb., az utóbbi szemlélet érdeklődésének körébe vonja az erdőterület, az erdőösszetétel stb. változásait. E pontban – a történelmi korban – elkerülhetetlenül kapcsolatba kerül a gazdálkodás történetével, mert itt az emberi tevékenység az a tényező, amely egyre döntőbb befolyást gyakorol az erdők alakulására. Ha pl. az erdők összetételének vizsgálatánál azt találjuk, hogy valamely területen a tölgy aránya a XVIII. században sokkal kisebb, mint a XIII. században, akkor ennek magyarázatát az erdőgazdálkodás története adja meg: a tölgyet szálaló gazdálkodás keretében rendszeresen kitermelték az elegyes állományokból, mert felhasználási területe lényegesen nagyobb volt, mint a többi lombos fafajé. Az erdőtörténet által feltett kérdésre az erdőgazdálkodás története adta meg a feleletet.

Míg az erdőtörténetben az országhatárok nem játszanak szerepet, addig az erdőgazdálkodás története és még inkább az erdészet története országok szerint alakul. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az egyes országokban az erdőgazdálkodás módja és fejlődése ne lett volna hatással más országokéra. Ugyanezt kell elmondani az erdészet-történettel kapcsolatban. Bármely ország erdőgazdálkodásának vagy erdészetének történetét csak úgy lehet helyesen megismerni és megérteni, ha a rá hatást gyakorolt más országok hasonló történetét is ismerjük.

Az erdőgazdálkodás történetét különböző módszerekkel kutatjuk, illetőleg ismeret-anyagunkat különböző kutatások eredményeiből merítjük. Mint leglényegesebb kutatási módszer, első helyen áll a *történeti* kutatás. Régi oklevelek, krónikák, erdőrendtartások, szolgálati utasítások és egyéb írásbeli emlékek a legáltalánosabb forrásai az erdőgazdálkodás történetének. A középkori magyar erdőgazdálkodásra vonatkozó ismereteink legnagyobb részét régi oklevelekből meríthetjük. Ezek nagy része birtokadományozásról, erdők birtoklásával, használatával kapcsolatos viták bírói eldöntéséről, vagy birtokháborítási ügyek kivizsgálásáról szól. Külön érdekességük van idegenből behozott telepések részére adott kiváltságleveleknek. Az erdészeknek (erdőmestereknek, „erdőbérák”-nak, „pagonyvadászok”-nak stb.) adott „instrukció”-k, az erdőrendtartások, erdőtörvények, a „tanúvallatási” jegyzőkönyvek már újkori források.

A régészeti leletek is sok érdekes anyagot szolgáltatnak az erdőgazdálkodás történetéhez. A legérdekesebbek talán a régi favágó és famegmunkáló eszközök, amelyek az ásatások során kerülnek elő. Vadászati eszközök, régi faépületek maradványai, mind mind olyan emlékek, amelyek sok tájékoztatást adhatnak tárgyunk jobb megismeréséhez. A régi famaradványok, toboz- és magleletek, faszénmaradványok inkább az erdőtörténet számára jelentősek, néha azonban az ezzel kapcsolatos erdőgazdálkodásra is adnak útbaigazítást. Ezeket újabban radiocarbon módszerrel vizsgálják meg. Ez az eljárás lehetővé teszi származásuk idejének ± 100 éves pontossággal való megállapítását (Fortschritte in der Forstwirtschaft, 1960).

Ugyancsak az erdőtörténeti ismeretek forrásául szolgál a *virágporaszemek* (az ún. pollenek) kutatása. Egyes földrétegekben jól konzerválódtak a sok évezreddel ezelőtt lehullott virágporaszemek, amelyek pontosan elárulják, hogy milyen növényből származnak. Különösen a mocsarak, tavak iszaprétegei konzerválták jól ezeket a pollen-szemeket, amelyek tájékoztatást adnak a környéken egykor létezett növényzetről, így az erdőt alkotó fákról (fafajokról).

Az erdőgazdálkodás történetének kutatója figyelembe veszi ezenkívül a *nyelv-tudomány* megállapításait, a néprajzi és a helytörténeti kutatások eredményeit. A vadászattal kapcsolatos szláv eredetű jövevényszavak például eligazítást adnak a tekintetben, hogy a magyarság mikor és kitől tanulta meg a vadászat egyes módjait, és hogy a letelepedés idején milyen vadászati módok voltak szokásban az ország területén.

A *népszokások* régi favágási, faközelítési, szállítási, szénégetési és sok más munkamódszer emlékét őrzik.

Az erdőtörténet szempontjából nagy jelentőségük van a régi *térképeknek*. Ezek legtöbbszór tájékoztatást adnak egyes korok erdeinek kiterjedéséről, és ezáltal közvetve hozzájárulnak az erdőgazdálkodás történetének megismeréséhez is.

A felsorolt tudományokkal nem merül ki az erdőgazdálkodás történetének forrás-anyaga. A képzőművészeti alkotások például sokszor igen becses emlékeket jelentenek, és jó tájékoztatást adhatnak a kutató számára. A vadászat történetéhez például nagyon jól felhasználhatók egyes vadászati tárgyú régi festmények, rajzok, karcolatok, domborművek stb.

AZ ERDÉSZETTÖRTÉNETI IRODALOM TÖRTÉNETE

Magyarországon az erdészettörténeti irodalom – néhány jelentéktelen megnyilatkozástól eltekintve – a múlt század második felében indul meg. A napvilágot látott munkák nagyjából az erdőgazdálkodás történetével foglalkoznak. Az Erdészeti Lapok hasábjain számos cikk jelenik meg, amely történeti kérdésekkel foglalkozik, vagy legalábbis kitér ilyenekre is. Ezek közül Jakab Elek néhány tanulmányát (1878., 1879.) érdemes megemlíteni, amelyben az erdészettel foglalkozó jogszabályokat és ezen keresztül az erdőgazdaság történetét tárgyalja. Önálló nagyobb munkák az északnyugati bányavidék erdőgazdálkodásának történetével foglalkoznak (Tomcsányi Gy., 1895., Zivuska J., 1906). Ennek a magyarázata az, hogy a Garam menti bányavidéken indult meg a legkorábban a rendszeres erdőgazdálkodás, és így ez volt a magyar erdészeti kultúra bölcsője. Érthető tehát, hogy a komoly történeti múlttal rendelkező erdőgazdálkodás kialakulásával és fejlődésével érdemes volt külön munkában foglalkozni. Mint a mezőgazdaság történetének egy részét tárgyalja Wenzel G. könyvében az erdőgazdálkodás és a vadászat történetét is (1887). Ezek a könyvek – különösen a két utóbbi – csak mint adatközlések jöhetnek számításba. Az Erdészeti Lapokban megjelent cikkek csupán felületes ismeretanyagot közölnek, komolyabb kutatás ezek mögött nem áll. Kivételt csak az erdei fák régi magyar neveire vonatkozó cikksorozat (Szerémi, 1882., 1883., 1884) képez, amely részletes kutatás eredménye volt. Sajnos azonban erdőtörténeti értékelése ezeknek az adatoknak a tanulmány keretében nem történt meg.

Magyarországon tudományos értékű erdészettörténeti kutatást először Tagányi Károly végzett. Az erre vonatkozó megbízást az Országos Erdészeti Egyesület a Történelmi Társulat javaslatára 1894-ben adta Tagányinak. Tekintettel arra, hogy tervbe volt véve a magyar mezőgazdaság történetének megírása, az egyesület választmánya úgy vélte, hogy Tagányinak a mezőgazdaság történelmi adatainak összegyűjtése közben jó alkalma nyílik az erdészetet érdeklő anyag összegyűjtésére is.

Ennek a munkának az eredménye lett az 1896-ban megjelent háromkötetes „Magyar Erdészeti Oklevéltár”. Tulajdonképpen azt a célt lett volna hivatva szolgálni, hogy az ebben közzétett anyag felhasználásával elkészüljön a magyar erdőgazdálkodás története. Erre azonban – mint tudjuk – mind ez ideig nem került sor.

A munkához Tagányi tájékoztató előszót is készített. Ezt a tájékoztató előszót, illetve történeti áttekintést, amely a gyűjtemény első kötetében „A magyar erdő-

gazdaság fejlődése” címen jelent meg, tekinthetjük a magyar erdőgazdálkodás története eddigi legjobb összefoglalásának.

Tagányi gyűjtése természetesen több munkához szolgáltatott adatokat. Anyagát azonban főleg Lesenyi Ferenc, a Soproni Erdőmérnöki Főiskola tanára használta fel (1936., 1940).

Bármennyire alapos munka volt is a maga idejében Tagányi Erdészeti Oklevéltára, a mai követelmények szemszögéből nézve mégis számos vonatkozásban kiegészítésre szorul. Aránylag kevés a középkorra vonatkozó adat, és bár találunk anyagot benne a magyar vadászat történetéhez is, ez meglehetősen távol áll a teljességtől. A régészet, néprajz, nyelvtörténet és más tudományok azóta számos olyan adatot tártak fel, amelyekből a magyar erdőgazdálkodás történetére nézve sok érdekes következtetést lehet levonni.

Jelentősebb, szűkebb értelemben vett erdészettörténeti munkák jelentek meg már az első világháború előtt is. Itt elsősorban Vadas Jenőnek a selmecbányai Erdészeti Akadémia történetéről írott munkáját (1896), valamint Kaán Károlynak a híres felvidéki erdész, Decrett József életéről írt erdészeti biográfiáját kell kiemelni (1912).

Az első világháború után bekövetkezett területi változások miatt csökkent az erdőgazdálkodás jelentősége Magyarországon. Talán ezzel is magyarázható, hogy a magyar erdészettörténeti irodalom a két világháború közötti időben alig mutat fel néhány művet. Lesenyi Ferenc fent említett munkáin kívül Kaán Károly „A Magyar Alföld” (1927) és az „Alföldi kérdések” (1932) c. művei érdemelnek említést, amelyekben részletesen kitér az Alföld erdőtörténeti múltjára is. Egyes tájak erdőtörténetével foglalkozó munkák közül szólni kell Wallner E. és Juhász L. (1938) munkáiról. Az erdőtörténet számára értékes adatokat szolgáltatott Zólyomi Bálint (1936) pollenkutatása. Ezeknek a segítségével sikerült megrajzolni a Kárpát-medence erdeinek fejlődéstörténetét az utolsó jégkorszak óta eltelt időben. A kutatási adatokat a külföldi szerzők Közép-Európára vonatkozó megállapításaival összevetve Soó Rezső értékelte (1964).

Az erdészettörténeti kutatás és irodalom a második világháború után lassan és tapogatózva indult meg. Az 50-es évek vége előtt csak egy-egy cikk foglalkozik, többnyire csak részben, erdőtörténeti kérdésekkel. Az első jelentősebb történeti munka szerzője Dr. Keresztesi Béla, aki a tölgygazdálkodásáról híres sárvári uradalom erdőgazdaságának történetét dolgozta fel.

Az Országos Erdészeti Egyesület keretében 1963-ban alakult Erdészettörténeti Szakosztály 1965 óta rendszeresen közzéteszi azokat az erdészettörténeti előadásokat, amelyek a szakosztályi üléseken hangzanak el és azokat a dolgozatokat, amelyeket a szakosztály tagjai készítenek.

A 60-as években két jelentősebb erdészettörténeti munka készült: 1962-ben az Erdészeti Lapok alapításának 100. évfordulója alkalmából az OEE-ben alakult munkaközösség összegyűjtötte az ezen időszak alatt megjelent erdészeti munkák bibliográfiáját. Az Országos Erdészeti Főigazgatóság kiadásában 1966-ban megjelent „A magyar erdészeti irodalom bibliográfiája”, 1945–1964, Kolossváry Szabolcsné szerkesztésében.

A másik jelentősebb történeti munka az Országos Erdészeti Egyesület története, amelyet fennállásának 100. évfordulója alkalmából az Erdészettörténeti Szakosztály egyes tagjai által végzett adatgyűjtés alapján Király Pál írt meg.

A magyar erdészettörténeti irodalomra gyakorolt hatásánál fogva elsősorban a német erdészettörténeti irodalom kialakulásának közelebbi szemügre vétele látszik indokoltnak. 1700 előtt mezőgazdasági és vadászati írásokban, valamint az ún. „Hausväterbücher”-ben fordultak elő erdőtörténeti részek. Az első önálló ilyen munka F. U. Stisser nevéhez fűződik, akinek „Forst und Jagd-Historie der Teutschen” c. munkája 1737-ben jelent meg (Schwartz E., 1959). A vadászattal való kapcsolatot az erdőgazdaság akkori és megelőző viszonyai magyarázzák. S. Behlen 1831-ben megjelent munkája, sőt még K. Roth (1879) és A. Schwappach (1886) nagy jelentőségű művei is az erdészet mellett külön kiemelten tárgyalják a vadászat történetét.

A német irodalomban az erdészettörténet egyes ágai szerint való specializálódás már a múlt század végén megkezdődött. M. Endresnek (1888) az erdőhasználat történetéről szóló könyve 1888-ban jelent meg. Weber pollenkutatai szintén a múlt század végén kezdődtek meg, amellyel megalapozta az erdőtörténetet. Az erdőtörténeti kutatás és irodalom a II. világháború után fejlődött ki nagy arányokban.

A Mantel-féle meghatározás szerinti Waldgeschichte körébe tartozó alapvető munkát írt F. Firbas (1949., 1952), aki a Közép-Európára vonatkozó erdőtörténeti adatokat kétkötetes művében dolgozta fel nagy alaposággal. Említést érdemel még K. Bertsch (1951) hasonló tárgyú műve is. Hesmer és Schroeder művén (1963) kívül H. Schlüter, (1963), H. Minkwitz (1962) W. Schauer (1966) és még sokan mások írtak egy-egy táj erdőtörténetét felölelő munkát.

A két világháború között is több összefoglaló munka látott napvilágot a német erdőgazdálkodás történetére vonatkozóan. (Pl. R. B. Hilf, 1938). A jelenlegi irodalomból különösen H. Rubner (1966) gazdaságtörténeti munkáit kell kiemelni, amelyek az erdőgazdálkodásnak az egyéb gazdasági ágakkal való összefüggését elemzik mélyrehatóan nemcsak Németországra, hanem Angliára és Franciaországra vonatkozóan is.

A német irodalom után közvetlenül a lengyelt kell kiemelni, amelynek különösen erdőtörténeti része mutat fel jelentős eredményeket. Az 1820 óta megjelenő Sylwan az 1950-es évektől kezdve számos tanulmányt tett közzé e tárgyban. Jellemzőjük, hogy az erdők történetét, valamint az erdészettörténetet is egy-egy korszakra vonatkozóan nem az eddig szokásos módon elszigetelten, hanem az erdő elsődleges termékének, a fának az adott időszakban betöltött gazdasági szerepével összefüggésben tárják fel. A lengyel erdészek igen behatóan foglalkoznak egyes fajok terjedési területének változásával is. Ezekben a munkákban az erdő- és az erdészettörténet együttesen jelentkezik (Ralska-Jasiewicz, Zabko-Potopowicz).

A Szovjetunióban a nagy nemzetközi tekintélyű, 1967-ben elhunyt V. N. Szukacsov (Szukacsov, V. N.—Gorlova, R. N., 1960) erdész-botanikus nyomdokain haladva az erdőtörténet körébe eső kutatások (pollenanalízis, fosszilis famaradványok vizsgálata stb.) folynak, másrészt egyes nagy múltú erdőségek (pl. a sztyeppén szigetszerűen tenyésző híres buzuluki erdei-fenyves, a Leningrádi Erdészeti Műszaki Akadémia

liszinói tanulmányi erdőgazdasága stb.) történetét dolgozták fel. Könyvek jelentek meg a sztyeppefásítás történetéről is. Az utóbbi évek legjelentősebb műve a Tyimirjazev Mezőgazdasági Akadémia kísérleti erdejében az 1862–1962 évek alatt folytatott kísérletek feldolgozását tartalmazza. Az évszázados kutatási tevékenységet egy szerzői kollektíva dolgozta fel, V. P. Tyimofejev professzornak, az Akadémia erdészeti kísérleti állomása vezetőjének irányításával és közreműködésével.

Csehszlovákiában az Erdészeti és Vadászati Kutató Intézet erdészeti gazdaságtani osztályához tartozik az erdők és az erdészet történetének kutatása. A munkacsoport, amelynek J. Nožička a vezetője, az ország gazdaságilag legértékesebb fafajainak termesztés- és honosítástörténetét vizsgálja, továbbá a jelentős erdővidékek gazdaságtörténetét tárja fel.

Az NSZK-ban elsősorban a már említett és K. Mantel professzor vezetése alatt álló intézetben folyik erdőtörténeti kutatás. Ez azonban távolról sem az egyetlen ilyen tudományos intézet, amit a sokféle megjelenő különböző erdészettörténeti publikációk nagy száma bizonyít.

Az NDK-ban az eberswaldei Erdészeti Tudományos Intézetben folyik erdészettörténeti kutatás az A. Richter professzor vezetése alatt álló erdőrendezési osztály keretében. Erdőtörténeti munkákon kívül nagyszámú erdészeti biográfia látott napvilágot az utóbbi időkben.

A FAO által készített összeállítás (Forestry, 1963) szerint a következő államokban foglalkoznak kutatóintézetek erdészettörténeti kutatásokkal: Ausztrália, Ausztria, Csehszlovákia, Chile, Dánia, Egyesült Államok, Egyesült Királyság, India, Indonézia, Jugoszlávia, az NDK, az NSZK, Olaszország, Svájc. A felsorolás természetesen nem azt jelenti, hogy más államokban nem volna az erdészettörténetnek irodalma. Minket természetesen elsősorban a környező államok ilyen irányú tevékenysége érdekel.

AZ ERDŐ SZEREPE AZ EMBERISÉG TÖRTÉNETÉBEN

Az ember élete minden időben szorosan és sok vonatkozásban kapcsolódott az erdőhöz. A fa és az erdő kezdettől fogva a természet legértékesebb ajándéka volt az ember számára. Az erdei gyümölcsöknek, a faleveleknek és a fakéregnek a felhasználása még az emberré válás előtti időkre nyúlik vissza. A tűz feltalálása már magának a faanyag felhasználásának adott teret. A faeszköz-használat, majd készítés ősrégi voltáról talán felesleges is szólnunk. Seidensticker (1886) az ókorra vonatkozóan Julius Caesar becslésére hivatkozva a faanyag mintegy 200-féle felhasználását említi. 1919-ben ez a szám már 2000 volt, tíz évvel ezelőtt 4–5000, ma pedig 10 000. Kollmann (1956) azt a megfigyelést fűzi ehhez az adatsorhoz, hogy az emberiség szaporodásának görbéje ugyanígy alakul.

Az erdőből szerezte az ember az első, ruházkodásához szükséges anyagokat – az állati bőrt és szőrmeiket. Mivel a vadászat színtere legtöbbször az erdő volt, az erdő hasznai között még a történelmi korban is sokáig elsőrendű szerepet a vadászat vitt. A vadászon keresztül pedig az erdőnek az ember táplálkozása szempontjából való jelentősége is ismételten kifejezésre jut. Az állattartás és állattenyésztés korszakait megelőző időkben a vad húsa játszott nagy szerepet a táplálkozásban.

Az erdő és a fa az emberi fantáziát különböző felfedezésekre ösztönözte. A kerék felfedezésére – aminek az emberi haladás szempontjából felmérhetetlen jelentősége volt – talán egy gördülő fatörzs adott indítékot. Kiegyenesített fatörzs látványa a kivájt csónakok építésének gondolatát sugallhatta. Az ember észrevette, hogy a sziklákön termő növény gyökerei megrepesztik a legerősebb követ is. Nedvességet öntött tehát a sziklahasadékokba, és ezzel elérte, hogy a természet nehéz munkát végzett el helyette. Hajlós vessző visszacsapódása vezetett az íj és nyíl, továbbá a hangszerhúr feltalálására.

Az erdőben gyűjtött növényi és állati részek a gyógyászat első anyagait szolgáltatták.

De nemcsak a különböző termékek felhasználása kötötte az embert az erdőhöz. Itt talált menedéket, búvóhelyet ellenségei elől, ez biztosított számára védelmet a harcban. Az erdő jelentősége a háborúban az ókor óta különböző formákban egészen napjainkig nevezetes volt.

A háborúkban mindig nagy szerepük volt azoknak a természeti képződményeknek, amelyek a csapatok mozgását vagy a terep átlátását akadályozták. Ilyenek a folyók, mocsarak, hegyek, különösen a sziklás, meredek, szakadékos hegyvidék és az erdő. Az utóbbiak egyébként gyakran együtt fordulnak elő, és ilyenkor jelentőségük meg-

hatványozódik. Szerepük nem azonos a támadó és a védő szempontjából. A támadó idegen és ezért rendszerint ismeretlen területre benyomuló hadsereg részére rendszerint akadályt, váratlan, meglepetésszerű megtámadás lehetőségét jelentik. A védelem szempontjából pedig – különösen ha jól ki tudja használni – komoly előnyt.

A történelem számos példát szolgáltat erre. Amikor egy 25 000 főből álló római sereg Galliában a Litana-erdőben egy szoroson haladt át, a fák között elrejtőzött gallok a már előzőleg átvágott fákat a zárt sorokban menetelő rómaiakra taszították. A lezuhanó törzsek és ágak majdnem az egész hadat megsemmisítették. A Dávid és Absalom közötti csatában nagy szerepe volt a csata színteréül szolgáló Ephraim-erdőnek. Nagy Sándor sikeresen hadakozott egyedül egy vén fa ágainak fedezékében, amikor a Hydaspes nevű folyó melletti város ostrománál a falon átugrott. Varus római hadvezér az i. sz. 9. évben átkelt a Rajnán, és a germánok ellen vonult, akik kitértek a nyílt csata elől, amely számukra a fegyelmezett római légiókkal szemben kockázatos lett volna, ellenben az erdőkben bujkálva követték a rómaiakat és onnan időnként előtörve megtámadták őket. Az úttalan utakon való meneteléstől kimerült római sereget a folytonos támadások végleg megtörték, és a teutoburgi erdő sűrűjében mind a négy légió odaveszett, a kétségbeesésében kardjába dőlő vezérével együtt.

Félelmes ellenség közeledtének hírére a nőket és a gyermekeket az értékesebb ingóságokkal együtt sokszor erdős területeken rejtették el. Így jártak el pl. a sicamberek Caesar közeledésének hírére. Daidala összes lakója, mikor hírét vette Nagy Sándor közeledtének, a járhatatlan erdőkbe menekült.

Az erdő általában az iskolázottabb, a hadakozásban jártasabb és fegyelmezett hadsereg számára jelentett akadályt. Azok a vad népek, amelyek előlük a nehezen járható erdőségekbe menekültek, ha nem is kerültek ki győztesen a küzdelemből, de legalább elkerülték a döntő vereséget. Erre is számos példát szolgáltatnak az ókornak azok a barbár népei, amelyeket a rómaiak meghódítottak vagy meghódítani igyekeztek.

Az erdők eme szerepére való tekintettel hagyták meg a régi népek határterületeiken az erdőket, és még igyekeztek azokat mesterségesen is járhatatlannak tenni. Valamikor az ősi Akropoliszt is erdős sűrűség vette körül. Erdős hegyvidék választotta el Tesszáliát Epirusztól, Örményországot Mezopotámiától. A Libanont mint erdős határhegyet is emlegetik. A Zagros-hegység Média és Assíria között terült el stb. A rómaiak az Alpok hegyeit jelölték meg Gallia határáként i. e. 183-ban. Valószínűleg Itáliában is voltak az egyes népek között eredetileg ilyen határerdők, de erre a római uralom kiterjesztésével nem volt többé szükség.

Az erdőknek a magyar történelemben is volt ilyen szerepük. (Erről a továbbiakban részletesen lesz szó.)

A régi idők embere éppen ezért az erdőben, az élő fákból szellemek megtestesülését látta, a lombok susogásából az istenség szavát vélte kihallani.

A régi népek fantáziája benépesítette az erdőt, tiszteltek egyes fákat vagy fafajokat, gyógyerőt vagy egyéb misztikus hatalmat tulajdonítottak nekik. Templomot láttak egyes erdőkben s ligetekben.

Hatalmas növése, erős fája és magas életkora miatt a legtöbb európai nép első sorban a tölgyfát tisztelte. A régi görögök a diófával együtt Zeus fájának tartották. A

hatalmas dodonai tölgyfa tövében állt a nevezetes ősi jóshely, amelynek papjai a tölgy susogásából vélték kihallani az Olimposz urának akarátát.

Az ókori Rómáról azt tartották, hogy férfi lakói tölgyfából nőttek ki. Plinius szerint különösen a villámsújtotta tölgynek a fogfájás ellen van kedvező hatása. Ugyanő emlékezett meg arról a hitről, hogy a tölgylomb a vadásznak szerencsét hoz. A germánoknál a tölgy az erő és a hűség szimbóluma volt.

A középkorban határfának is szívesen választottak tölgyet. Németországban tölgyfák alatt tartották az ítéleteket és népgyűléseket.

A magyar mitológiából kevés emlék maradt fenn, de bizonyos, hogy őseink is tisztelték a tölgyfákat.

Az ősgermán mondában még a kőrisfa kapott különösen nagy szerepet. A monda szerint az egész világmindenség egy „Yggdrasill” nevű kőrisfán nyugszik. Ennek a fának hatalmas, messzire nyúló ágai vannak, koronája az egekig ér, gyökerei között pedig az alvilág szellemei lakoznak.

Egyes népek a nedves, párás völgyekben, mocsarakban található égerfákban szellemek tanyáját hitték és ezért – különösen a németek – babonás félelemmel tisztelték. A Jütland-félszigeten (a mai Dánia) például szokás volt, hogy az égerfák kivágása előtt a favágó térden állva, összekulcsolt kezekkel előbb egy kis „égerfa asszonyág” megszólítással kezdődő mondókát ismétel meg. Goethe „Erlkönig”-jében is az égerfák szellemei jönnek elő és ijesztik a lázas gyermeket.

Keleten az oroszoknál és egyes, a magyarokkal rokon népeknél a nyírfa volt különös tisztelet tárgya.

A hársfa majdnem mindenütt közszeretnek örvendett virágának illata és amiatt, hogy a méheknek szolgált táplálékot. A germánoknál a szeretet istennőjének, Freyának szent fája volt. A magyarok is kedvelték a hársfát, vagy ahogyan régen egyes helyeken nevezték, száldokfát. A régi magyar udvarházakban úgyszólván mindenütt volt egy terebélyes hársfa, alatta lugassal vagy filagóriával.

Az élőfákat gyakran emberi tulajdonságokkal is felruházták. A rómaiaknál nem volt szabad tölgyerdő mellé olajfákat ültetni, mivel a kétféle fa ellenséges érzülettel van egymás iránt, és ezért kevesebb gyümölcsöt hoz.

Az ókorban az alvilági istenek védelme alatt álló fákat baljóslatú fáknak (arbores infelices) tartották. Ilyenekből ácsolták a bitófákat és a keresztfákat.

Vergilius szerint az alvilág bejáratánál hatalmas ágas szilfa áll. Egyes vidékeken a magyar néphit a bodzát az ördög fájának tartotta.

Nemcsak egyes fákat övezett tisztelet, hanem az erdőket és különösen a ligeteket. A keleti népek és rómaiak szent ligeteikben nemcsak áldozatokat mutattak be az isteneknek, hanem ezek a népgyűlések és ünnepi játékok színterül is szolgáltak. A régi rómaiaknál az erdők és az erdei pásztorok istene Silvanus volt, aki az erdő határait is óvta, ő helyezte el az első határkövet. Szokás volt Silvanusnak az állatok jó erdei legelése érdekében áldozatot hozni. Egy-egy tehén fejére gabonát, szalonnát, húst, továbbá egy korsó bort kötöttek, amit az erdőben az istenségeknek feláldoztak. Ennél a szertartásnál asszony nem lehetett jelen, és az áldozatoknak szánt élelmiszerekre asszonynak nem volt szabad ránéznie.

1. ábra. Nagy Károly levágatja a szászok szent tölgyét

A szent ligetek fáit papok őrizték. A kidőlt fákhöz is csak nekik volt szabad hozzányúlniok, s csak ők használhatták fel a kidőlt törzseket, szigorú szertartások mellett, áldozati tüzek táplálására. A pogány magyarok fák alatt, ligetekben, forrásoknál mutatták be vallási áldozataikat.

Őseinknek az erdővel kapcsolatos hiedelmeiről nem sokat tudunk. Előljáróban meg kell jegyeznem, hogy a magyarság nem volt erdőlakó nép. Ennélfogva képzeletvilágában sem játszott olyan szerepet az erdő, az erdei szellemek, csodás lények és ehhez hasonlók, mint más népeknél. A magyar nép ősi hitvilágában élt az erdei szellem (erdei csoda, vadöreg) is, talán a finn Tapióval rokon. Annak az időnek a maradványa, amikor még a honfoglalás előtti időben a magyarok ősei is erdősebb vidékeken éltek, s életmódjukban nagyobb szerepet játszott az erdő, a fa és az erdei vad.

A régi finnek erdő- és vadászatistene Tapió, az erdő deres szakállú örege, aki famohából készült ködmönbe öltözik, fején süveg van. Ő öltözteti lombruhába a fákat, erdeiben mézet nevel, gondját viseli a vadnak, s a vadász útjára terelgetve szerencsés vadászatokat ad. Az erdő közepén levő várában lakik háznépével, sok cseléddel körülvéve. Kürtje, sípja visszhangzik az erdőben, kérve szólítja meg a vadász, erdő kedélyes barátjának, erdő királyának nevezi.

Erdélyben a parasztok Tápiónak hívják a szakállas, zúzmarával benőtt fát. A fa tövébe kenyeret dobnak, mert az szerencsét hoz. Hozzá nem nyúlnak, mert az elrontja a szerencsét.

Hasonló babonák szerepeltek a favágóknál ismert erdei csodával vagy vadöreggel kapcsolatban. Ez zömök, hosszú szőrrel fedett, vad tekintetű ember, aki az erdők és a vad felett őröködik.

Bort és húst tettek egy fa alá, amit a vadöreg elfogyasztott, és hálából elvégezte a favágók nehéz munkáját. Mikor azonban bor helyett vizet tettek ki neki, elrontotta a környék összes szőlőit. A favágók az erdőből hazamenet egy tönköt hagynak maguk után, hogy útközben ne bántsa őket. Ha valakit baj ér, azt mondják „megrázta a Vadöreg”.

A régiek az erdőben, fában szellemeket láttak, és félve nyúltak a baltához. Valamiféle büntudat lappangott lelkükben, és a fa kivágását egy élőlény elpusztításának érezték. Sokfelé azt mesélték, hogy ha levágnak egy ágat, vér folyik belőle. Ilyen és hasonló gondolatok az ókortól fogva sokfelé megnyilvánultak a néphitben.

A pogány magyarok áldozataikat ligetekben, forrásoknál mutatták be. Ipolyi szerint a „fa” végződésű helynevek ilyen ősi áldozati helyeket jelentenek (Balogfa, Bodorfa, Bószénfa, Gógánfa, Erdősfá). Ezek a helységek az egykori „szent fák”, az áldozó, szent berkek helyén épültek volna (Kandra K., 1897).

Azóta már tisztázta a nyelvtudomány, hogy a -fa helynév végzések általában falura utalnak. (Kázmér M., 1970). Vannak azonban olyan helynevek, amelyek -fa végződése valóban „élőfá”-t jelent (pl. Képesfa, Széptölgyfa stb.).

Ezt a misztikus kapcsolatot azonban mindinkább háttérbe szorította az erdő racionális használatának gondolata. Az ember fokozatosan elszakad a természettől, és életfenntartása céljára mindjobban beleavatkozik az erdő életébe. Európában a középkor második felére esik a nagy erdőirtások kora. Tűzzel és vassal pusztítja az ember az erdőt, mert szüksége van arra, hogy a föld megművelésével állítsa elő a növekvő népesség táplálásához most már nélkülözhetetlen terményeket. Az emberlakta vidékek környéke erdőtlenné válik, és a megmaradó erdők is sokat szenvednek az állattartásnak a középkorban majdnem kizárólagos legeltetési formájától. Ennek a legeltetésnek a színtere ugyanis a legtöbbszor az erdő volt. Az erdők kiirtása egyes vidékeken katasztrofális eredményekhez vezetett. A régészeti kutatások beigazolták, hogy Észak-Afrika és a Közel-Kelet ma már sivatagos tájai nem éghajlatváltozások következtében váltak terméketlen pusztasággá. Itt elsősorban az ember felelős ezekért a tájatalakulásokért, mert ebben az erdők kiirtása játszotta a legnagyobb szerepet.

A Szahara (Hérodotosz és Plinius leírása szerint) sokkal sűrűbben lakott volt, mint napjainkban. Elsivatagosodása a történelmi időkre esik, és az ember tevékenységének köszönhető.

Észak-Szudán valamikor virágzó ország központja volt. Itt terült el a híres Kus birodalom, amelynek bukása összefüggésbe hozható a Napata város környékén folytatott mértéktelen legeltetéssel és ennek következtében beállt erdőpusztulással.

Egyiptomban a Tell el-Amarna-i ásatások beigazolták, hogy a Nílus völgye gazdag volt erdőkben. Ekhnaton fáraó székhelyén 76 különféle fa és cserje maradványai kerül-

tek napvilágra. Itt is a nagyarányú legeltetés, továbbá a hajóépítés voltak azok a tényezők, amelyek az erdők megfogyatkozásában elsősorban bűnösök.

Libia 2000 évvel ezelőtt mezőgazdasági terményekben gazdag, virágzó terület volt. Hérodotosz emlékezik meg kiváló gabonaterméséről. Mindez nem lett volna lehetséges nagyobb erdőállományok nélkül.

Jemen területén feltárt építmények tanúskodnak az ország egykor fában gazdag voltáról.

Szomalíbia II. Pépi fáraó 2200 évvel i. e. tengeri tőmjénszerző expedíciót küld. A leghíresebb ilyen expedíció Hatsepsut királynő idejében, az időszámításunk előtti 15. évszázadban volt. Ma már csak alig hozzáférhető helyeken található ez a fa.

Libanont az utazók „zúgó folyók által átszelt szép oázis”-nak vagy „nagy erdő”-nek írják le. A cédruserdők említésével először i. e. 2500–2300 táján találkozunk. Salamon király templomát cédrusfából építi. Ezek az erdők hajdan félmillió hektárt foglaltak el, ma már alig van belőlük néhány erdőfolt.

Szíriát sok erdő és gazdag termőföldek jellemezték az ókorban. A rengeteg háború és az állandó bizonytalanság eredménye itt is az erdőtlenség lett.

Törökország területén egykor a virágzó hettita birodalom bővelkedett erdőkben, gyümölcsöskertekben. Még a középkorban is sok lehetett az erdő, mert Timur Lenk (Tamerlan) hadseregét egy Ankara melletti tölgyerdőben rejtette el (1402).

Irak, vagyis Mezopotámia területe termékeny síkság volt pálma- és cipruserdőkkel. A fejlett öntözőrendszerek valóságos paradicsommá varázsolták ezeket a tájakat. (Gondoljunk csak Szemiramisz függőkertjeire, amelyek az ókor egyik világcsodájának számítottak.) A pusztulást itt sem az éghajlat változása okozta, mert a történelmi időkben jelentősen nem változott az éghajlat, hanem a sok háború és politikai bizonytalanság.

Irán jelenlegi, 19 millió ha erdeje legeltetés miatt degradálódott állomány, amelyből csak 3 millió jöhet számításba fatermelés szempontjából. A pusztulás okai között itt is elsősorban a nagymérvű legeltetést kell említeni (Oedekoven, 1963).

Az erdők állományának megfogyatkozása egyes helyeken a fahiány rémének felmerülését eredményezte. Ez hamarosan, már a középkor végén arra a gondolatra vezetett az embert, hogy gondoskodjék az erdők felújulásáról. Tulajdonképpen ezzel kezdődik az erdőművelés kora, amely az erdőirtások korát felváltja.

Ez először az erdők kímélésében, egyes erdők kivágásának és a mértéktelen pusztítások megakadályozásában áll, de egyidejűleg már itt-ott ültetnek is erdőt. Nálunk már 1265-ből van adat arra, hogy egész erdő emberi kézzel vetett magból nőtt fel. Németországban egy századdal később már a magvetéssel való erdősisítés módszerét is kidolgozzák.

Ha azonban az emberi beavatkozások szemszögéből nézzük, az erdőművelés korában még csak fokozódott az embernek az erdőre gyakorolt hatása. Sokkal mélyrehatóbb változások keletkeztek benne, mint az ösztönös erdőgazdálkodás korában, amikor az ember az erdő kiirtásával megelégedett, és a föld kezdetleges művelésével is néhány év után felhagyott. Itt a természet gyakran sikerrel végezte el regeneráló munkáját, a műveléssel felhagyott terület újra beerdősödött. Az erdőművelés mind

intenzívebbé válása következtében az erdők formája mélyreható változásokon ment keresztül. Az érintetlen vagy az emberi behatásoktól csak kevésbé érintett erdőket felváltják a gazdasági erdők, kialakulnak a nagy monokultúrák, szép sorokban ültetett fákkal. A természet által létrehozott életközösség külső behatások következtében átalakult mesterséges közösséggé, amelyben a természet munkálkodását megzavarta az ember, és hatására a természet újabb, kikényszerített ellenhatásokkal reagált. Hornstein érdeme, hogy ezeket a gondolatokat világosan kifejtette fent már említett művében, és rádöbbentette olvasóit a természetes erdőformák lehető legjobb megközelítésének jelentőségére.

Gondolatmenetét végigkövetve értjük meg igazán a természetes erdő jelentőségét az emberiség jövője szempontjából. Ahhoz pedig, hogy a természetes erdő képét rekonstruálhassuk, szükségünk van azoknak a folyamatoknak az ismeretére, amelyeknek eredményeképpen a jelenlegi erdők kialakultak. Ezt célozza az erdőgazdálkodás történetének feltárása, amely egyúttal hozzásegít ahhoz is, hogy a régmúlt erdőképét, a természetes erdőt magunk elé vetíthessük.

Hornstein az erdőt individuum feletti egységnek tekinti, mint az erdőt alkotó egyedek rendezett szerkezetét, amelyben bonyolult kölcsönhatások érvényesülnek.

A természettudományos folyamatokat a különböző helyeken összehasonlíthatjuk, mert tudományosan rendezhetők. Emberi behatások, lefolyás, intenzitás, időpont és időtartam szerint helyenként különbözők; visszatekintve „történelmileg” többnyire ismeretlen nagyságúak, néha, de nem mindig kikutathatók, ritkán megmérhetők. Ezért szisztematikus rendezésre és ezáltal abszolút összehasonlításra nem alkalmasak.

A természeti tényezők hatása a természetes erdőben természetes ritmusban megy végbe. A technika által befolyásolt erdőben egyidejűleg aritmikus hatás is fellép, amely a kölcsönhatások addig ritmikus mozgásban levő komplexumát aritmikus működésbe hozza. A természet ritmusa és az emberi beavatkozás aritmikus volta csak úgy egyenlíthető ki, ha minden emberi hatást az erdőben végbemenő természetes folyamattal közeli vonatkozásba hozunk.

A mesterséges erdőben is megvan az életközösség, ez azonban emberi alkotáson, erdőművelési elveken alapszik. Ez a mesterségesen létrehozott szervezet szétesik, mielőtt az emberi beavatkozás megszűnik, míg a természetes szervezet az embertől függetlenül működik.

A természetellenes gazdasági erdőben minden emberi beavatkozással új korrelációs-láncolat keletkezik. A másodlagos kölcsönhatások egyre-másra keletkeznek és hatnak a természetes kölcsönhatások rendszerére.

Egészséges erdőt csak természetes alapon lehet létrehozni. Ezért az elsődleges és a másodlagos összefüggés-láncolatokat össze kell egyeztetni, hogy a technikai beavatkozások a természeti törvények által megszabott rendet megközelítsék.

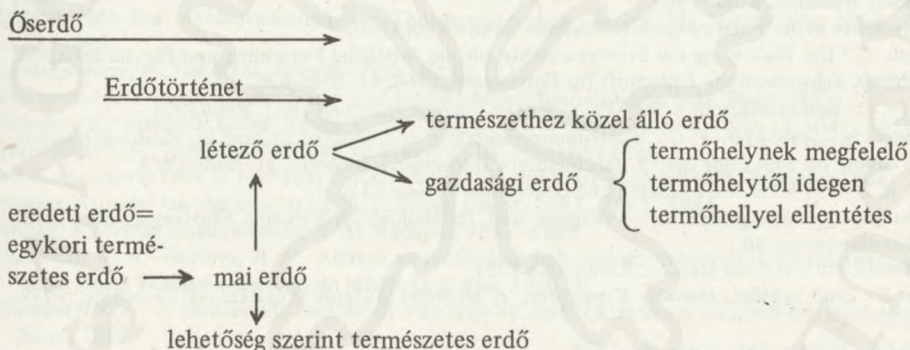
A mai természetes erdő más, mint a hajdani. A mai erdőnél csak aránylag kevés emberi beavatkozásról lehet szó, illetve arról a fikcióról, hogy az erdő emberi beavatkozás nélkül jött létre. A régi természetes erdőket ui. az idők folyamán többkevesebb emberi beavatkozás úgyszólván mindig megzavarta, és lassan a gazdasági erdő keretei közé szorította (Hornstein, 1951).

Schretzenmayr az erdőfejlődésnek (Waldentwicklung) nevezett, természet által meghatározott folyamattal szembeállítja az erdőtörténetet (Wald- illetve Forstgeschichte), ami az ember gazdálkodó tevékenysége következtében létrejövő folyamat. Utóbbi akkor kezdődik, amikor az ember már tervszerűen létesít településeket, és az erdőket a mezőgazdasági termelés érdekében irtja. Egyidejűleg erősödnek a belenyúlások a településektől távol eső erdőkbe is. Ezzel azonban az erdőfejlődés törvényeinek hatása nem szűnik meg, hanem az erdőtörténeti, tehát az ember által megszabott gazdasági befolyással együtt halad. A természetes és az antropogén kölcsönhatásokat sokszor nehéz szétválasztani.⁷

Schretzenmayr is megállapítja, hogy a mai erdők legnagyobb része különbözik az eredeti, illetőleg őserdő állapottól. Beoszthatjuk azonban őket természethez közel álló (Naturnahe) és a nálunk túlnyomó mesterséges (Kunstforste) kategóriába. Természethez közel álló erdők csak kevés területen, pl. nehezen megközelíthető meredek hegyoldalakon fordulnak elő.

Az erdőfejlődés vázlata (Schretzenmayr, F., 1975)

Erdőtörténet

⁷ Schretzenmayr nem fejti ki részletesen az erdőfejlődés és az erdőgazdálkodás történelmi fejlődésének összefüggéseit. Lényegében azonban Hornstein nyomán jár, amikor a kettő kölcsönhatására utalva vonja le a történeti tanulságokat a jövő – természethez közel álló – erdőtípusának kialakítására.

IRODALOM ÉS RÖVIDÍTÉSEK

- Behlen, S.*: Lehrbuch der deutschen Forst-und Jagdgeschichte. Frankfurt a. M. 1831.
- Belényesy M.*: A földművelés fejlődésének alapvető kérdései a XIV. században. Ethnographia, 1954., 1955.
- Belényesy M.*: Néhány szó az erdő- és szántóföld váltógazdálkodás formájáról. Agrártörténeti Szemle, 1957. 3–4.
- Bertsch, K.*: Geschichte des deutschen Waldes. Jena 1951.
- Csőre P.*: Erdő és történelem. Az Erdő, 1965., 271–275.
- Endres, M.*: Die Waldbenutzung vom 13. bis Ende des 18. Jahrhunderts. Tübingen 1888.
- Erdészeti, vadászati, faipari lexikon. Budapest 1964.
- Firbas, F.*: Spät-und nacheiszeitliche Waldgeschichte Mitteleuropas. I–II. Jena 1949–1952. Forestry Research. Rome 1963.
- Fortschritte in der Forstwirtschaft. München–Bonn–Wien 1960.
- Hagen, C.*: Die Bedeutung der Forstgeschichte für die forstliche Forschung und für die forstliche Praxis. Schweizerische Zeitschrift für Forstwesen, 1964. 11. 618–636.
- Hagen, C.*: Bestandesgeschichten. XIV. IUFRO-Kongress. München 1967. Referate, I.
- Hesmer, H.–Schroeder, F. G.*: Waldzusammensetzung und Waldbehandlung im Niedersächsischen Tiefland bis zum Ende des 18. Jahrhunderts. Decheniana, Beihefte, 11. Bonn 1963.
- Hilf, R. B.*: Der Wald in Geschichte und Gegenwart. Potsdam 1938.
- Hornstein, F.*: Waldgeschichte – Vorgang und Darstellung. Allgemeine Forstzeitschrift, 1948. Sondernummer 50.
- Hornstein, F.*: Wald und Mensch. Ravensburg 1951.
- Imre S.*: Erdő-legelőgazdálkodás Kisrákoson. A Néprajzi Múzeum Adattárának Értesítője, 1955. 1–2.
- Ipolyi A.*: Magyar mythologia. Bp. 1929.
- Jakab E.*: Az erdélyi törvényhozás közigazgatási erdőügyi intézkedéseinek rövid története. Erdészeti Lapok, 1878. 670.
- Jakab E.*: Magyarország törvényhozási és közkormányzati erdőügyi intézkedéseinek történeti áttekintése. Erdészeti Lapok, 1879. 173.
- Juhász L.*: A Vas megyei Farkaserdő a XVII. és XVIII. században. Budapest 1938.
- Kaán K.*: Decrett József élete és erdőgazdasági tevékenysége. 1774–1841. Adatok a magyar erdőgazdaság történetéhez. Budapest 1912.
- Kaán K.*: A Magyar Alföld. Budapest 1927.
- Kandra K.*: Magyar mythologia. Eger 1897.
- Kázmér M.*: A „falu” a magyar helynevekben. (XIII–XIX. sz.). Budapest 1970.
- Keresztesi B.*: A sárvári erdők története. Erdészeti Kutatások, 1959. 1–2.
- Kollmann, F.*: Mensch und Holz. Holzzentralblatt, 1956. 121.
- Kolossváry Szabolcsné* (szerk.): A magyar erdészeti irodalom bibliográfiája, 1945–1964. Budapest 1966.
- Lesenyi F.*: A magyar erdőgazdaság története és mai helyzete. Budapest 1936.

- Lesenyi F.*: Erdészeti szakművelődésünk és felsőbb erdészeti szakoktatásunk történelmi alapjai. Sopron 1940.
- Mantel, K.*: Arbeitsbereich und Aufgaben der internationalen forstgeschichtlichen Arbeit. Forstwissenschaftliches Centralblatt, 1964, 3/4. 65.
- Minkwitz, H.*: Der Einfluß des Menschen auf das Waldbild des Thüringischen Schiefergebirges. Archiv für Forstwesen, 1962. 8.
- Nožička, J.*: History research of our forests and its further tasks. Communicationes Instituti Forestalis Cechosloveniae, Praha 1965. 271.
- Oedekoven, K. H.*: A Közel-Kelet erdészettörténete. (Histoire forestière du Proche-Orient. Etude d'une région qui fut autrefois très boisée). Unasylva, 1963.
- Ralska-Jasiewicz, R.*: Correlation between the Holocene history of the *Carpinus betulus* and prehistoric settlement in North-Poland. Acta Soc. Bot. Pol. XXXIII. 2.
- Rapaics R.*: A magyar gyümölcs. Budapest 1940.
- Reuter C.*: Történelmi adatok az Árpád-kori Baranya megye növényföldrajzához (kézirat)
- Roheim G.*: Magyar néphit és népszokások. Budapest 1925.
- Roth K.*: Geschichte des Forst- und Jagdwesens in Deutschland. Berlin 1879.
- Rubner, H.*: Englands Bedeutung für die europäische Forstgeschichte. Schriftenreihe der Forstlichen Abteilung der Albert-Ludwig-Universität. Freiburg i. Br. B. 4.
- Rubner, H.*: Erfolge und Niederlagen der colbertistischen Forstwirtschaft. Archiv für Forstwesen, 1966. 1041–1056.
- Rubner, H.*: Forstwirtschaft und industrielle Krisen. Allgemeine Forstzeitschrift, 1966. 389–392.
- Schauer, W.*: Untersuchungen zur Waldflächenveränderung im Bereich des Großblattes Templin–Schwedt–Freienwalde. Archiv für Forstwesen, 1966. 3–25.
- Schlüter, H.*: Zur Waldentwicklung im Thüringer Gebirge. Archiv für Forstwesen, 1963. 3. 283–305.
- Schretzenmayr, F.*: Der Wald. Leipzig–Jena–Berlin 1975.
- Schwappach, A.*: Handbuch der Forst- und Jagdgeschichte Deutschlands. I–II. Berlin 1886.
- Schwartz, E.*: Friedrich Ulrich Stisser (1689–1739). Archiv für Forstwesen, 1959. 12. 1047–1056.
- Seidensticker, A.*: Waldgeschichte des Altertums. I–III. Frankfurt 1886.
- Soó R.*: A magyar flóra és vegetáció rendszertani növényföldrajzi kézikönyve. I. Budapest 1964.
- Szerémi*: Az erdei fák régi magyar nevei. Erdészeti Lapok, 1882., 1883., 1884.
- Sztáray*: A Sztáray család levéltára. I–II. Budapest 1887–1889.
- Szukacsov, V. N.–Gorlova, R. N.*: Adatok az erdőtakaró holocénkori alakulásának történetéhez az orosz síkság középső részén. Bjull. MIOP, Otd. Biol. 1960. 2.
- Tomsányi Gy.*: A garammenti erdőkben alkalmazott szállítási rendszer ismertetése. Besztercebánya 1895.
- Trubrig, I.*: Die Waldwirtschaft der Römer. Wien 1888.
- Vadás J.*: A selmecbányai m. kir. erdőakadémia története és ismertetője. Budapest 1896.
- Wallner E.*: A Bakony erdőtakarójának átalakulása a XVIII. sz. végéig. Földrajzi Közlemények, LXIX, 1.
- Wellmann I.*: Agrártörténelmünk módszerének kérdéséről. Agrártörténeti Szemle, 1962. 1–2. 293–338.
- Wenzel G.*: Magyarország mezőgazdaságának története. Budapest 1887.
- Zabko-Potopowicz, A.*: A lengyelországi erdőknek fajafaj szerinti megoszlása a XII. századig. Sylwan, 1959. 2.
- Zi.*: A zichi és vásonkeői gróf Zichy család idősb ágának okmánytára. I–XII. k. Pesten, 1871–1931.
- Zivuska J.*: A besztercebányai m. kir. erdőigazgatóság régi okiratainak tartalomjegyzéke. Besztercebánya 1906.
- Zólyomi B.*: Tízezer év története virágporaszemekben. Természettudományi Közlemények, 1936. 19–20. 504.

II. rész. A KÁRPÁT-MEDENCE ERDŐINEK
ALAKULÁSA
A HONFOGLALÁS KORÁIG

1851

/1866/

ERDŐTÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

A Kárpát-medence középkori erdőképének kialakulása szempontjából elegendő időben az utolsó (Würm) jégkorszakig visszamenni. A jégkorszakot megelőző idők növényzetének ugyanis kevés kapcsolata van a jégkorszak utánival. Az utolsó eljegesedés i. e. mintegy 20 000 évvel ért véget. A jégkorszak végén az Alföld vegetációja ősi sztyepp, amely azonban nem volt sivatag jellegű pusztta, mint azt régebben gondolták. Később erdős sztyeppbe ment át, amikor a lösz-sztyepppek más növényyszövetkezetekkel, erdőkkel váltakoztak. A Kecskemét, Kiskunfélegyháza és Szeged vidékén talált famaradványok igazolják, hogy itt a glaciális és interglaciális korszakokban jegenyefenyő, vörösfenyő, cirbolyafenyő és törpefenyő tenyészt (Soó, 1931).

Az éghajlat javulásával kezdődött az egyes növényfajok és ezek között a fák visszavándorlása. A beerdősülés és a megkezdődő szukcesszió már a mai vegetáció kialakulása szempontjából jelentős. Ezért érdemes röviden áttekinteni az erdőtakaró változását az elmúlt 20 000 év folyamán, amennyire az elsősorban a pollenkutatások eredményei alapján megállapítható. A magyarországi kutatások azt bizonyítják, hogy az utolsó eljegesedés óta bekövetkezett erdőösszetétel-változások általában meg egyeznek a közép-európai szukcesszióval (Soó, 1964). Nagy vonalakban négy korszakot lehet megkülönböztetni, melyeket az uralkodó fafajok után

1. nyír,
2. mogyoró,
3. tölgy- és
4. bükk-korszaknak szokás nevezni.

Mivel az erdők alakulására az éghajlatnak döntő befolyása volt, az erdőkép rekonstruálása alapján az éghajlati viszonyokra is következtethetünk.

Az első időszakban területünket nyírligetes, erdős tundra jellemezte. Ez megfelel a régebbi Dryas (tundra) kornak, amely nagyjából i. e. 15 ezerig tartott, a régebbi kőkorszak idején, amikor még rénszarvas és vadló legelészett a füves térségeken, s medve, farkas, sarki róka és rozsomák vadászott.

Mintegy 15 ezer évvel időszámításunk előtt megindult a fenyőfélék visszavándorlása. Az uralkodó fafajok az erdei- és a törpefenyő, a nyír és a fűz. Éghajlat szempontjából ezt az időszakot Alleröd ingadozás korszakának szokás nevezni. Az újabb Dryas-kor után, i. e. mintegy 8–9 ezer évvel átmeneti, ún. preboreális, vagyis felmelegedés előtti időszak következik.

Időhatárok év	Éghajlati	Erdőtörténeti	Gazdasági- történeti	Jellemző vadállomány
	k o r s z a k o k			
20 000	Jégkorszak (Würm III.) száraz hideg	Fátlan löszpuszta, dél- nyugaton fenyőerdők	Paleolit kor	rénszarvas, vadló
15 000	Régebbi Dryas-kor tundra	Nyírligetes erdő, tundra		medve, farkas, sarki róka, rozsomák
10 000	Alleröd ingadozás	Fenyő- és nyírerdők,		
	Újabb Dryas-kor	erdei fenyő, törpe fenyő,		
	Felmelegedés előtti, preborealis kor	nyír, fűz		
5 000	Korai felmelegedés borealis kor	Mogyorókor, ritka elegyes tölgyesek, hárs, szil, juhar	Mezolit kor	
0	Késői felmelegedés kora; atlanticum	Zártabb lomberdők; tölgy, szil, hárs, kőris	Neolit kor	őstulok
	Nedves meleg	az Alföld beerdősül	Rézkor	gímszarvas bőlény
	Késői felmelegedés kora	Átmenet a tölgyerdők korából a bükk-kor- szakba	Bronzkor	jávorszarvas vaddisznó
	Subborealis kor	Sok erdő az Alföldön		
	Subatlanticum	Bükk-kor		
Jelenkor	Éghajlat- rosszabbodás	A bükk az Alföldről visszavonul	Vaskor	
		Gazdasági erdők		

A táj erdőben még mindig viszonylag szegény. Az Alföldet nem fedték összefüggő erdők, hanem a jégkorszak löszpusztáinak maradványai uralkodtak területének jó részén. Csak az Alföld szélein és a folyók mentén voltak nyíres-fenyő ligetek.

Az időszámításunk előtti 7–5000-ig terjedő időszak a korai felmelegedés kora (borealis kor). Az ennek az időszaknak megfelelő rétegben talált nagy mennyiségű mogyorópollen arra enged következtetni, hogy még ebben az időben sem voltak zárt

erdők. A mogyoró ugyanis fényigényes volta miatt csak ritkás erdőkben, az erdő szélén vagy az erdőktől körülzárt tisztásokon élhetett meg. A bükk és a gyertyán, valamint a jegenyefenyő hiányzott. Viszont igen elterjedtek lehettek a tölgyesek, illetve a szillel, juharral és hársal kevert tölgyerdők. Különösen a hárs mutat helyenként nagy elterjedtséget. Ezt a képet kiegészíti az ebből a korból származó famaradványok vizsgálata, amelyek azt sejtetik, hogy a kőris legalább olyan elterjedt volt, mint a hárs. (Egyébként ugyanis a pollenmaradványokból a kőris jelenlétére nem lehetne következtetni, mert ennek a fának a virágpora könnyen elbomlik.) Ebben a korban kontinentális éghajlat uralkodott, a mainál szárazabb klíma, nagy hőmérsékleti szélsőségekkel. Az Alföld tehát a természetes pusztá jellegét viselte. Ez az időszak a középső kőkornak felel meg.

Az ezt követő középső felmelegedés korát (atlanticum) a kevésbé szélsőséges, több csapadékot hozó éghajlat jellemzi. A kőriszel, szillel, hársal elegyes tölgyerdők előretörése egyúttal az Alföld beerdősülését is eredményezi. Kevesebb a mogyorópollen. Ez a korszak i. e. 5000–2500-ig tartott. Ez már a neolitikus kor, amelynek vadállományát a Kárpát-medence területén az őstulok nagymérvű elszaporodása jellemzi. Az azóta kipusztult vadfajok közül érdemes megemlíteni a bölényt, a jávorszarvast és a vadszamarat. A rézkor és a bronzkor vadfaunáját a szarvas nagymérvű elszaporodása jellemzi.

Az ezt követő késői felmelegedés (subborealis) kora már átmenetet jelent a tölgyerdők korából a bükk-korba. Közben megjelenik a bükk, a gyertyán és a magasabb hegyvidékeken a jegenyefenyő. Az éghajlat kevésbé szélsőséges és több a csapadék. Az Alföld fokozatosan beerdősül, helyenként bükkerdőkkel is.

A korszak második felében a gyertyán eltűnik, és helyébe a bükk lép. Ez lehetett talán a jégkorszak óta a mai napig eltelt időben a legerdősebb korszaka területünknek (Zólyomi, 1936).

A második bükk-korszak már a vaskor idejére esik, kialakulnak a mai erdők. Az ember kezd mind nagyobb hatást gyakorolni az erdőkre is. Bizonyos mérvű éghajlatrosszabbodás is megállapítható. Így érünk el a jelenkorba, amely alatt természetesen az elmúlt néhány évszázadot kell érteni. A természetes erdőket a mesterséges, gazdasági erdők váltják fel. Amit eddig csupán a természet alakított át, abba most már beleavatkozik az ember is, és először csupán a pillanatnyi szükséglet által diktált irányban, de tervszerűség nélkül nyúl hozzá ehhez a hatalmas természeti kincshez, amelyből eleinte olyan meggondolatlanul merített.

AZ ERDŐK ÉS A GAZDÁLKODÁS A HONFOGLALÁS ELŐTT

Egyes kutatók (pl. Ferenczy E., Rapaics R.) feltételezik, hogy az ország területének történelem előtti népei nagy erdőpusztításokat végeztek, valószínűleg égetés által. Ennek ellenére azonban valószínű, hogy az erdők kiterjedése a Kárpát-medencében ha változott is a honfoglalásig az idők folyamán, ez elsősorban nem az ember tevékenységének volt a következménye. Az ember még egy ideig nem gyakorolt jelentős befolyást az erdők terjedelmére. Ez vonatkozik nemcsak a hegyvidékre, amelyek között nyilván sokkal kevesebb ember élt, hanem a síkvidékekre is.

A Körös-kultúra és a tiszai kultúra pásztor népei általában a sík vidékeken mozogtak, és csak legfeljebb egyes folyóvölgyekben hatoltak némileg fel a hegyek közé. Ebben az időben (i. e. III., II. évezred) a fafelhasználás nem lehetett jelentékeny.

Kérdés azonban, hogy a neolit kor embere milyen mértékű erdőirtást végzett? Az erre vonatkozó kutatások azt mutatják, hogy az égetéssel történő erdőirtás – elsősorban Észak-Európában – el volt terjedve. Ez a módszer nemcsak azért volt eredményesebb, mint a fa kivágása, mert gyorsabban ment, hanem azért is, mert a hamuval borított terület a mezőgazdasági termelés számára kedvező helyzetet teremtett. Az ilyen területek terméshozama az egyéb területekének többszöröse volt. A neolit és rézkor primitív mezőgazdasági termelése, a vándor földművelés abban állt, hogy az égetéssel alkalmassá tett területet egy-két évig művelték, majd másik területre vonultak, és az előzőt magára hagyták.

Az égetés – amint arra a néprajzi megfigyelésekből következtetnek – úgy történt, hogy tavasszal a vékonyabb fákat kivágták, a vastagabbakat pedig meggyűrűzték, aminek következtében ezek kiszáradtak. Ezt követte a kiszáradt fák kidöntése, végül az egész erdő felgyújtása. A gyökértuskók kiásására nem került sor, ez túlságosan hosszadalmas lett volna. Beérték a tuskók közeinek megművelésével. Tuskóirtás csak az eke és a mélyebb szántás elterjedésével vált szükségessé.

A fa kivágása – amelyre, mint láttuk, az erdőégetésnél is szükség volt – a neolit korban kőszerszámok segítségével történt. A legprimitívebb eszköz erre a célra az ökölsulykoló volt. Ez nem más, mint olyan méretű kielezett kő, amely jól marokra fogható. A kőbalta ehhez képest már fejlett szerszám, lényegesen jobb munkateljesítményt tesz lehetővé. A Szovjetunióban, Dániában és Finnországban kísérleteket végeztek ilyen kőeszközökkel fák kivágására. Egy 10 cm átmérőjű égerfa kidöntéséhez kézi kovakő-vágószerszámmal 10 perc, kőbaltával 1 perc volt szükséges. A dán régészek

múzeumban őrzött kőbaltákkal 30 cm vastag tölgyfát 30–60 perc alatt döntöttek ki (Tyszkiewicz, 1966).

Bár már a rézkorszak embere is folytatott hazánk földjén bányászatot, sem a bányászathoz, sem az ércek kiolvasztásához felhasznált fa mennyisége nem volt olyan mértékű, hogy nyomában akár csak helyi fahiány is támadhatott volna. Ugyenezt mondhatjuk el a vaskorról (hallstatti és La Tène-kor), amely Magyarország földjén az i. e. VII–VI. században kezdődött. A La Tène-korabeli és az ország nyugati részein feltárt kohók méretei és a vasolvasztás kezdetleges technikája is feljogosítanak a fenti feltevésekre.

Említést érdemel azonban az az adat, hogy az ércek kiolvasztásához faszenet használtak. Az ember már régen észrevette, hogy a nem tökéletesen elég farészek megszenesednek. Azt is tapasztalta, hogy ez a megszenesedett anyag, ha elég levegőt kap, magasabb hőmérsékleten ég. A tudatos faszenesítés felfedezése valamikor az ősidőkben történt.

A bányászat és a kohászat, amely a történelmi idők során oly fontos befolyást gyakorolt az erdőkre és az erdőgazdálkodásra, csak a római korban kezd hazánk területén észrevehető nyomokat hagyni.

Magyarország legrégebbi őslakói, akikről történetírók megemlékeznek, a kelták voltak. Hérodotosz már az időszámításunk előtti 450 körüli időből említi őket. Nagy Sándor idejében az Adriai-tenger partján tartózkodtak. Hogy mikor kerültek Magyarország területére, arról közelebbi adatunk nincs. A kelták a Duna mentén kőből és fából készült erődítményeket építettek. Rákóczi Sámuel (1910) azt írja, hogy a kunyhóikat deszkából és fűzfagallyakból állították össze. Deszkákon természetesen nem a mai fűrészelt deszkákat, hanem nyilván csak a fából készült hasítványokat érthetjük. A kelták jelentékeny bányászati és kohászati tevékenységet fejtettek ki hazánk területén. Erről tanúskodnak a Bereg megyében talált öntőminták, vasból készült kalapácsok, vas ékek és vésők. Somogy megyében találtak egy teljes kelta eredetű pénzverő műhelyt, amely fából készült épület volt.

Julius Caesar „De bello gallico” c. művéből ismerjük a Galliában lakó kelták életmódját, és ebből következtethetünk a Pannoniában lakó keltákéra is. Eszerint nem zárt, hanem nyílt településeken, erdők és folyók közelében laktak (Wenzel, 1887). Fejlett volt földművelésük és állattenyésztésük. Több olyan városnak az alapját rakták le, amelyek helyén később magyar városok épültek.

Figyelmet érdemel a kelták magas színvonalú vadászati kultúrája. Arrianustól (Kinegetikon) értesülünk arról, hogy a kelták a vadászatot nem a zsákmányolás, tehát a hússzerzés, hanem a szórakozás kedvéért űzték. Éppen ezért megvetették a hálóval, veremmel, hurokkal való vadfogást, amelyet vadorzásnak tekintettek (Röhrig, 1933).

A római hódítás nemcsak mint politikai esemény jelentős a magyar föld történetében, hanem a gazdaságtörténet szempontjából is. A római uralom nem terjedt ki az egész Kárpát-medence területére, hanem először csak a Dráva és Száva közére, majd a mai Dunántúl területére és végül Erdélyre. A rómaiak súlyos harcokat vívtak e területek megszerzéséért. Később azonban Pannonia igen fontos szerepet töltött be a birodalom életében. Elsősorban ez az országrész az, ahol a római kornak számos

emléke fennmaradt. A fejlett római állam Pannoniának a birodalomba való bekapcsolása céljából számos hadi utat épített, és a későbbi századok során fokozatosan kiépítette a Duna vonalán azt az erődítményrendszert, amely a birodalom határait volt hivatva megvédeni azokkal a harcias népekkel szemben, amelyeket a rómaiaknak már nem sikerült uralmuk alá hajtaniok. A Duna–Tisza közére a római birodalom nem terjedt ki. Hasonlóképpen nem sikerült a terjeszkedés az észak-nyugati Felvidék felé sem. Bár Marcus Aurelius elkeseredett harcokat vív a kvádok ellen, egész a Garamig előnyomul, a római uralmat a Dunától északra mégsem sikerült kiterjeszteni. Erdély területe, az akkori Dácia, Traianus hadjárata következtében vált csak tartósabban a római birodalom részévé, miután Traianus a dákokat több csatában megverte, s a római uralmat fölējük kiterjesztette.

A római uralom nem maradhatott nyom nélkül ezeknek a tartományoknak erdőségeire sem. A történetíróktól tudjuk, hogy Pannoniában ebben az időben komoly erdőségek voltak, különösen északi és keleti részét borították sűrű őserdők és mocsarak.

Pannonia nevezetes lehetett nagy tölgyerdőiről, hiszen Plinius is makkos Pannoniának nevezte. Ez nyilván már akkor is a sertésenyésztés szempontjából lehetett jelentős. A rómaiakból azonban – amint arra A. Schwappach (1886) is rámutatott – hiányzott az erdők romantikája iránti érzék. Itália szelíd éghajlatához és ligeterdőihez voltak szokva. Észak zord erdőségei hátborzongatóak voltak számukra. Szemük előtt a terület gazdasági hasznosítása lebeghetett. A fafogyasztást és így az erdők kitermelését is legfőképpen három tényező hozta magával: a földművelés elterjesztése, a bányászat és kohászat, végül a birodalom határain ún. limeseket képező erődítmények kiépítése.

A föld termővé tételéhez hozzátartozott a mocsarak kiszáritása, amelyek ebben az időben a folyók mentén és a Balaton környékén nagy területeket foglaltak el, valamint a sűrű erdők irtása (Solinus). Helyükön termékeny szántóföldek, gyümölcsöskertek és jelentékeny városok keletkeztek. Pannonia gabonakivitele idővel komoly mértéket öltött. A Sopron környéki szőlőket és gesztenyéket is a római korra vezetik vissza. Valószínű, hogy a szelídgesztenye Nyugat-Magyarországon őshonos, és nem a rómaiak hozták be (Csapody, 1959). De azt is joggal feltételezhetjük, hogy itáliai mintára berendezett arbustumokban a rómaiak itt is ültették a gesztenyét. Dáciában fejlett bányászatot teremtettek. Ez annál könnyebben megtörténhetett, mert Dáciában már a rómaiak előtt a dákok, azok előtt pedig az agathirsek folytattak bányaművelést. A rómaiak a Balkánról hoztak ide trák-illir bányamunkásokat, akikkel a bányákat műveltették. A rómaiaknál megvolt a mélyművelés is. A bányászathoz és a vaskohászathoz sok fára volt szükség. A tárók, aknák ácsolt gerendái vörösfenyőből készültek. Lehetséges, hogy a vörösfenyőt a rómaiak bányáik környékén teljesen ki is pusztították, mert környékükön a későbbi időben már vörösfenyő nem volt. Az aknákat és tárókat fenyődeszkákkal bélelték.

Bár ebben az időben nyilván elégséges erdő állt rendelkezésre, sok esetben terméskő falazatot használtak a tárók és az aknák biztosítására. Mivel a vasolvasztás sok fát, illetve faszenet igényelt, valószínű, hogy a bányák környékén nagymérvű erdőirtásokat hajtottak végre.

Pannonia gazdasági jelentőségének köszönhető, hogy ebben az időben a római birodalom legjelentősebb tartományává lett, ahol a császárok is gyakran megfordultak. A virágzó Pannonia magára vonta a környező népek figyelmét is, amelyek – különösen a Dunától északra lakó kvádok – gyakran betörték ide, rabolva, pusztítva. Mivel ezek és a Duna–Tisza közén lakó népek római uralom alá hajtása nem sikerült, a rómaiak kénytelenek voltak védelemre berendezkedni, és Pannonia határait nagyszabású erődítményekkel körülbástyázni. Az erdőirtások az erődítmények felépítése céljából is történhettek, mert ezeknél nagy mennyiségű faanyagra volt szükség. Noha a rómaiak a bányászathoz, az erődítmények építéséhez sok fát vágtak ki, és a bőségesen rendelkezésükre álló erdőket egyébként is aligha kímélték, ez csak egyes kisebb területeken vonhatta maga után az erdők megfogyatkozását. Pannonia bővelkedett és nem is akármilyen erdőkben. Ezt bizonyítja, hogy a későbbi időkben is Pannoniának fontos fa-kereskedelme volt Itáliával (Solinus).

A rómaiaknak az erdőgazdálkodásra vonatkozó felfogásából és Itáliában folytatott gazdálkodásából következtethetünk arra, hogy milyen gazdasági tevékenységet fejthettek ki ezen a téren hazánk, elsősorban Pannonia területén.

Erdőgazdálkodásukra egyes római szerzők műveiből meríthetünk adatokat. Elsősorban Vergilius, Plinius, Cato, Varro és Columella műveiben található erdészeti vonatkozású anyag. Ezekből a következő kép rajzolható meg: a rómaiaknál az erdőhasználat rendszertelenül, szabadon történt. Az Appeninek tölgy-, bükk- és fenyőerdői teljesen rendszertelen kezelés alatt álltak. Még kevésbé valószínű, hogy Pannoniában vagy Dáciában ezen a téren bármilyen rendszert vezettek volna be. Trubrig (1888) azt írja, hogy a fakitermelés módja általában a tarvágás, egyes esetekben – mint például hajóépítés céljára történő fakitermelésnél – a szálalás volt.

A mesterséges erdősités is általában ismeretlen volt. Voltak azonban egyes fánemek, melyeket mesterségesen tenyésztettek. Ilyenek voltak a fűzfák és a gesztenyefák. Ezeknek a szőlőtermeléssel kapcsolatban volt jelentőségük. A fűz adta a vesszőt a kötözéshez, a gesztenye pedig a karót a tőkéhez. Columella egyébként az olajfát mondja a leghasznosabbnak minden élőfa között, mert ha nem terem is mindig, de kevés dolog van vele. A nyárfát, a kőrisfát és a szilfát a lombtakarmányszedés szempontjából tartja figyelemre méltónak. Columella leírja, hogyan kell faiskolát létesíteni. A helyes megfigyelések mellett akadnak babonás és egyébként céltalan eljárások is (Trubrig, 1888).

A fák gondozását leginkább csak a fa nyesésében látták. Ismerték a fák rovar kártevőit, de védekezni nem tudtak ellenük. A fadóntás, illetve az erdőirtás rendszerint télen történt. A fadóntó szerszámok több fajtát ismerték a rómaiak. Különböző baltákat, illetve fejszéket használtak. Ilyen volt a securis, a nehéz fejsze, a bipennis, a kétélű fejsze, a dolabra, a balta vagy a bárd és a securicula, a kis fejsze. Ezen felül voltak ún. falces silvaticae és arborariae, szintén favágó szerszámok. Ezeknek az ún. silva caedua-k „aratásánál” volt szerepük, amelyekről részletesen később lesz szó. Használtak vas és fa ékeket. A felsorolt szerszámokon kívül használtak keresztvágó fűrész, és helyenként feltűnik a „rókafark” is (Pl. Palladiusnál – Makkonen, 1966).

Úgy látszik, hogy a rómaiak nem figyeltek arra, hogy a legelésző állatok az erdőben kárt okoznak. Mindazonáltal egyes esetekben, pl. kecskénél felfigyeltek rá.

Az épületfa konzerválását különböző módon végezték. Egyes esetekben tűzön kiszáritották és cedriummal bekenték, máskor szurommal kenték be a fa földbe jutó részét.

Az erdőnek ebben az időben is nagy jelentősége volt a vadászat szempontjából. Pannonia ebben a tekintetben nevezetes szerepet vitt a római birodalomban. Történetírók feljegyezték, hogy mikor Caracalla a Duna vidékén utazott, nagy örömmel vadászott itt. Híresek voltak a pannoniai vadászkutyák. Pannoniában a „vad ökrök” különféle neveit, így különösen a bölényt említik (Wenzel, 1887).

A Felvidékre és a Duna–Tisza közére – mint már említettem – a római uralom nem terjedt ki. Az előbbi legnagyobbbrészt őserdő borította, Ptolemeusnál Hercyniai erdő névvel szerepel. Sztrabón és Tacitus szerint a Duna és a Kárpátok között egy svév nép, a kvádok élnek. A „kvád” elnevezés egyébként erdőlakót jelent, mert a kelta nyelvben col, cold, coad annyi, mint erdő, fa. Ez a nép fejlett bányaművelést folytatott. A rabszolgasorba kényszerített, leigázott keltákat és elfogott rómaiakat dolgoztatták a bányáikban. A Gömör név állítólag a Hammer (Eisenhammer) kifejezésből származik, ami kalapácsot jelent (Kachelmann, 1853).

Az időszámításunk utáni második század végétől kezdve a római uralom fokozatosan gyengült hazánk területén. A Kárpát-medencének a rómaiak által meg nem szállt területeiről az ott lakó különböző népek egyre gyakrabba váló betöréseikkel mind jobban veszélyeztették a római uralom fennállását. Már Commodus lemondott a Duna balpartjának birtoklásáról. A vandálok, akik időszámításunk utáni 170 táján telepedtek le Északkelet-Magyarországon, 270-ben betörték Pannoniába. Ugyanerre az időre esik a szarmaták betörése is. Diocletianus a Duna mellett a pesti oldalon, a mai Március 15. téren fontos előretolt erődítést épít. Constantinus is folytatja a Duna menti erődvonal megerősítését. Akkor épültek a Szentendre és Visegrád közötti erődök. A jazigok 332-ben mégis áttörnek ezen a limesen és elpusztítják Camponát (a mai Nagytétényt). 395-ben még római katonaság tartja megszállva Aquincumot, 409-ben azonban már a rómaiak feladják Kelet-Pannoniát, 433-ban pedig Nyugat-Pannonia is hun uralom alá kerül. Dáciát a rómaiak már 271-ben kénytelenek kiűriteni.

A rövid ideig tartó hun uralom időszakáról egyetlen rövid erdőtörténeti vonatkozású tudósítás áll rendelkezésünkre. Priszkosz Rhetor görög író, aki a II. Theodosius bizánci császár által Attilához küldött követség tagjaként járt itt, azt jegyezte fel Attila táboráról, hogy az ott volt, „ahol se kő, se fa nincsen”.

Noha a történettudomány máig sem tudta pontosan kideríteni Attila fővárosának földrajzi helyét, annyi azonban nem kétséges, hogy az a magyar Alföldön volt. Valószínű tehát, hogy az Alföldnek már akkor voltak olyan részei, amelyek különösen az idegen utazókra a fátlan pusztaság benyomását tették. Ez azonban nem zárja ki azt, hogy a Duna–Tisza közének jelentékeny részét és nyilván a Tiszántúl egyes részeit is kisebb-nagyobb erdők, valamint ligetek, facsoportok ne borították volna ebben az időben is (Soó, 1931).

A hun uralom után az ország területét a népvándorlás különböző népei lepték el. Ezek elhelyezkedésében a következő évtizedekben sűrű változások történtek. 489-ben a gepidák által alakított állam ragadta magához a vezető szerepet, majd nem sokkal

utána az avarok és a longobárdok együttes erővel legyőzték a gepidákat. A longobárdok azonban nem soká élvezték a győzelem dicsőségét, hanem jobbnak látták kitérni a harcias avarok elől, és az ország területéről Itáliába vonultak.

Az avarokkal együtt szlávok is költöztek hazánk területére. A népvándorlás harcai és változatos, zavaros időszaka minden valószínűség szerint a magyarországi erdők pusztulásával is járt. Mégis azt kell feltételeznünk, hogy ez a körülmény nem változtatta meg tartósan az erdők kiterjedését az ország területén. Az erdőégések, a rendszerelen erdőpusztítások legfeljebb a fajok összetételében okozhattak eltolódást. A népvándorlás idején azonban voltak időszakok, amikor egyes területek nagy mértékben elnéptelenedtek. Ezeken a területeken azután a természet akadálytalanul folytathatta regeneráló tevékenységét. Innen van az, hogy nemcsak a római írók emlékeznek meg az ország területét borító nagy erdőkről, hanem a későbbi korokban, még a magyar uralom első évszázadaiban is az ország egész területéről a különböző írásbeli feljegyzésekben sokszor bukkanunk olyan kijelentésekre, amelyekből az erdőknek a mainál sokkal nagyobb kiterjedésére lehet következtetni (birtokadományozási középkori oklevelek pl. 1252: *in sylvis condensis per loca inhabitabilia*; 1333: *in maxima silva habitatoribus destituta* stb. Habrowszky, 1827.; Fényes, 1836–39.; Orbán, 1868–75). Az egyetlen kivétel talán Priszkosz Rhetor, akinek megjegyzéséről már fentebb emlékeztünk. Egyes kultúrterületek időnként elvadultak, és az erdő terjeszkedett a szántóföld rovására. Hogy ez a veszély a középkorban az irtástérületeken tényleg fennállt, mutatja a *Capitulare de villis* egyik rendelkezése „... és a réteket beerdősülni ne engedjék ...” (Boretius, 1883).

Magyarország területén az avar uralomnak a frankok vetettek véget. Nevezetesen ez azért is, mert a frank uralom kiterjedt a Dunántúl egy részére, és részben ezáltal is befolyást gyakorolt a Szent István és az első Árpád-házi királyok korabeli magyar jog fejlődésére. A frank uralkodók a birodalom egységes elvek szerint történő kormányzására több olyan rendeletet adtak ki, amelyekben erdőgazdasági vonatkozású intézkedések is vannak.

Figyelembe kell venni azonban azt is, hogy a Nagy Károly-féle frank birodalom jól központosított kormányzási rendszerével, valamint a római birodalomtól örökölt jogrendszerrel Európa több akkori államához képest viszonylag magas fejlettségi fokon állt.

Egyes intézményeknek, többek között egyes erdőgazdasági vonatkozású rendelkezéseknek átvételére és a magyar államban való alkalmazására csak Szent István korában vagy az utána következő időszakban kerülhetett sor.

Nagy Károly *Capitulare de villis*-ének (i.sz. 800 körül) 36. pontja olyan erdőgazdasági irányelveket tartalmaz, amelyhez hasonlóval ebben a korban nem találkozunk.

Rendelkezik a királyi erdők őrzéséről, az erdők irtásáról, valamint arról, hogy az irtások újra való beerdősülését meg kell akadályozni. Egyben azonban előírja, hogy ahol erdőknek kell lenni, ott azokat mértéktelenül pusztítani nem szabad.

„... hogy a mi erdeinket illetőleg forestainkat jól őrizzék, és ahol irtásra alkalmas a terület, irtást végezzenek és a réteket ne engedjék beerdősülni, de ahol erdőknek kell

lenniök, ne engedjék azokat nagyon erősen termelni és károsítani. . .” (Boretius, 1883).¹

Olyan elv ez az erdők védelméről és fenntartásáról, amelynek kimondása egyébként csak sokkal később jelentkezik, nemcsak nálunk, hanem a legtöbb nyugat-európai országban is.

Meg kell emlékezni II. Chlothar 614-ben kiadott ediktumáról is, amelynek 21. pontja kimondja, hogy a kincstári kondákat az egyházak és a magánosok erdeibe a birtokos beleegyezése nélkül behajtani nem szabad.

„A kincstári kondások az egyháznak vagy a világiaknak erdejébe azok akarata ellenére nem léphetnek be.” (Chlotharii II. Edictum – Capitularia Merovingica. Boretius, 1883).²

Ugyanezt az elvet mondja ki később az Aranybulla 22. pontja, a magyar serviensek vonatkozásában. A frank birodalomban a tilalom alá vett erdők intézménye már a VI–VII. században megjelenik, és a későbbi évszázadok folyamán mind határozottabb formát ölt. Ezek voltak az egykorú oklevelekben emlegetett „forestá”-k, amelyekben elsősorban a vadászat (esetleg a halászat) a királynak volt fenntartva. A vadászati jog fenntartását nevezték „Wildbann”-nak és az ilyen erdőket „Bannforst”-nak. A tilalom később kiterjedt egyéb erdei használatokra is. Ennek az intézménynek a történelmi szerepe társadalmi és erdőgazdasági szempontból más-más megítélés alá esik. Az utóbbit tekintve az erdők fenntartása érdekében feltétlenül hasznosnak mondható.

Mivel a „foresta” szó a magyarországi oklevelekben is előfordul, és mivel ennek az intézménynek hatása volt a magyar erdőgazdálkodásra, érdemes a szó eredetével és az intézmény kialakulásával egy kicsit részletesebben is foglalkozni.

A „foresta” szó a latin nyelvől származik, de ebben az alakjában és főleg ilyen értelemben a klasszikus latin nyelvben nem szerepelt. Mégis e szó eredetét kiderítendő egészen az ókorig kell visszamennünk.

A római birodalomban nevezetesebbek voltak a cirkuszi játékok, amelyek során vadállatok is szerepeltek a közönség szórakoztatására. A cirkuszban a közönséget ilyenkor vasráccsal védték, és ennek „fori” volt a neve. Ezt a kifejezést használták a cirkuszi ülésekre is. „Forus”-nak hívták a hajók evezőpadjai közti szűk folyosóközöket, többnyire csak többesszámban: fori.

A szó tehát általában valami elzárt, elhatárolt elkülönített, illetve védett helyet, területet jelentett a klasszikus latinban. A további fogalomátvitel szempontjából meg kell említeni azokat a galliai erdőket, amelyekben a szabad vadászatot kizárták. Ezeken összefutó fasorokban üzték lovon a vadat egészen a nézők kerítéssel védett padsorai elé, ahol a vadat leterítették. A szabad vadásztól elvont terület nem volt egyébként sem ismeretlen Galliában, ahol a szent ligetekben tilos volt a vadászat. A druida kultusz felszámolásával Claudius császár ezeket a ligeteket állami területté nyilvánította, ahol a

¹ „Ut silvae vel forestes nostrae bene sint custoditae; et ubi locus fuerit ad stirpandum stirpare faciant (t.i. a gazdaság vezetői) et campos de silva increscere non permittant et ubi silvae debent esse non eas permittant nimis capulare aut damnare.”

² „Porcarii fescalis in silvas ecclesiarum aut privatorum absque voluntate possessoris in silvas eorum ingredere non praesumant”.

vadászati tilalom továbbra is fennmaradt. Az ilyen területeket jelölték „forestum” szóval (Seidensticker, 1886).

Így tehát ez a kifejezés a klasszikus latin nyelvből származott ugyan, de csak a császárkorban kezd elterjedni és főleg Galliában, ahol azután a provinciális latin nyelv (lingua romana rustica) terjedésével átkerült a frank birodalomba.

Ez a foresta szó származásának a legvalószínűbb magyarázata, amely azonban nem általánosan elfogadott. Így pl. H. Rubner még 1963-ban is azt írja, hogy ennek a szónak az eredete nincs tisztázva, lehet latin, de lehet germán is. Az utóbbi nézet valószínűleg Schwappach nyomán terjedt el, aki az ófel német Forst-ból származtatja. Ez azonban teljesen valószínűtlen, mert a foresta szó, vagy az ebből származott szavak azoknak a népeknek a nyelvében találhatók, amelyek a római birodalom területén alkottak államot. Így szerepel az olaszban, spanyolban, franciában, angolban, németben, de viszont nem fordul elő pl. a svédben. Nem bír semmi meggyőző erővel az a magyarázat, amely szerint ez a szó a „foraka”, „Föhre” erdei fenyőből származna (Mantel, 1965).

A Galliát meghódító frankoknál a szabad vadászat elve uralkodott, a vadásztól elzárt terület fogalmát nem ismerték. Ezt tehát csak a római hagyományokból vehették át. Kétségtelen azonban, hogy a Chlodwig által 486-ban alapított frank birodalomban a foresta (továbbá forestis vagy foreste) kifejezés jelentése eleinte bizonytalan. Egyes szerzők szerint régente minden erdő neve ez volt, és csak később alkalmazták a „tilalmas”, vagyis a szabad vadászat alól elvont, majd mindinkább a király rendelkezésére fenntartott erdőkre. Mások (Weisz, 1924) hangsúlyozzák, hogy ezt a kifejezést eleinte nemcsak az erdőkre alkalmazták. A legrégebb Meroving-oklevél, amelyben a foresta kifejezés előfordul, vizet ért rajta (Weisz, 1924). Később valamely vidék földjének, erdeinek és vizeinek összességét értették ezen a kifejezésen.³

Nagy Károly jól megszervezett birodalmában a foresta fogalma már sokkal világosabban lép elénk. Bár itt is van még némi bizonytalanság, mert a király erdejéről mint „foresta dominica”-ról, továbbá „de forestibus nostris” vagy máskor „silvae vel forestes nostrae” beszél. Sokszor azonban csak a foresta szó egyedül, jelző nélkül szerepel királyi erdők értelemben. Jelentősége elsősorban a vadászatnak a megtiltásában állt. Ezeken a területeken csak a király vadászhatott kíséretével, vagy a királyi vadászati személyzet a király háztartása számára. A tilalom kiterjedt ilyen területeken a halászatra is, mert a vadászat és a halászat azonos megítélés alá esett. Azt, hogy milyen nagy jelentősége volt a vadászatnak Nagy Károly birodalmában, mutatja az a kimagasló szerep, amelyet a négy fővadászmester a királyi udvarnál betöltött. Nagyszámú vadász és vadászati hivatalnok volt alájuk rendelve. A királyi erdőkre a forestariusok vigyáztak, akiknek a legfőbb feladatuk a vad és a halak gondozása volt (Boretius 1883). A forestariusoknak alá voltak rendelve a custodes nemoris (a ligetek őrzői) és a venatores (vadászok).

³ A „foresta”-jelentését helyesen értelmezi Slicher van Bath is. Hangsúlyozza, hogy az erdő jelentősége ebben a korban a vadászatban állt, utána következett sorrendben az állattartás és csak harmadsorban a fahasználat (Slicher van Bath, 1963).

A vadászati és halászati tilalom eleinte csak a királyi erdőkre vonatkozott, később azonban az erőskezű uralkodók, különösen Nagy Károly a mások tulajdonában álló erdőkre is kiterjesztették. Így lassan a vadászati és halászati regále formáját ölti, bár jogi megfogalmazására csak évszázadok múlva kerül sor.

A Karoling-uralkodók a VIII. és IX. században hatalmas birtokokat, elsősorban erdősegeket adományoztak. Nagy Károly gyenge utódai alatt a különböző nagybirtokosok (hercegek, grófok, egyházak) kezére kerülnek ezek a foresták, és most már ezek is gyakorolják az inforestatiót.

Zwenbibold lotharingiai herceg 895. évi oklevelében ez áll: „Minden erdönket tehát, amely a fent mondott határok között van a mi Bann-nunkkal mindenki számára tilossá tesszük, és ezért parancs kiadását rendeltük el, hogy ezentúl abban senki se foghasson vadat a birtokos engedélye nélkül.”⁴

Így alakul ki Németországban a Bann-jog, amely tilalmazást jelent, és erdőre alkalmazva eleinte a vadászat (Wildbann), később a gazdasági élet fejlődésével az egyéb erdei használatok megtiltásában, illetve fenntartásában áll. A teljes erdőhasználati jog volt a plena foresta. A forestagium az erdőhasználat és az érte fizetendő díj volt. A használatra vonatkozó jogot *ius forestense* kifejezéssel jelölték. Egy erdőt forestává változtatni: forestare, bannire, silvam in Forestum convertere, afforestare, inforestare; ismét felszabadítani: deaforestare és reaforestare. A XII. században a Bann-jog elválik a földtulajdontól, és külön adományozás tárgya lesz. A Bann gyakran kiterjed a halászati jogra is, amely eleinte csak a hajózható folyókra vonatkozott, mert itt a király a halászat jogát azon a címen tartotta fenn magának, hogy a hajózás biztonságáról ő gondoskodik (Határozat a regáliákról: regáliák... halászati jövedelem, sójövédlem... ” Degré, 1939).⁵

A birodalom határvidékein elterülő forestáknak védelmi rendeltetésük is volt, a frank birodalomban és később Németországban egyaránt. Egyébként a határvidékek erdősegeinek védelmi célokra való felhasználása az ókorban is általános volt, és az ilyen erdők állami, illetve királyi rendelkezés alá tartoztak mindenütt. Nem véletlen, hogy Magyarországon is – amint arról alább szó lesz – a határterületeken fordulnak elő. Ezzel áll összefüggésben, hogy a forestus Németországban határt is jelentett.

A foresta kifejezésből keletkezett a német Forst szó, amelyet ebben az időben már élesen megkülönböztettek a Waldtól, akárcsak a latin nyelvű oklevelekben a forestát a silvától. A forestának megfelelő kifejezés van az angol, francia, olasz stb. nyelvekben (a wood mellett a forest az angolban, a bois mellett a forêt a franciában, és a selva mellett a foresta az olaszban). A jelentésbeli különbségek a felsorolt rokonértelmű szavak között kisebb-nagyobb változásokon mentek keresztül, de végeredményben a silva–foresta megkülönböztetésén alapszanak.

A „foresta” vagy „forestum” jelentésével, kialakulásával azért kellett részletesebben foglalkozni, mert ennek nagy hatása volt Magyarországon egyes erdőknek királyi

⁴ „Omnem ergo silvam, quae est intra supradictos terminos per bannum nostrum omnibus prohibemus et ex ea forestum facimus, atque inde praescriptum scribi iussimus, ne deinceps ullus hominum in ipsa bestiam capere, absque possessoris eius licentia praesumat.”

⁵ Határozat a regáliákról: „... regalia sunt ... piscationum redditus et salinarum.”

rendelkezés alá vonására. Mivel a honfoglaláskor az egyes törzsek főleg a síkvidéket szállták meg, az erdővel borított hegyvidékek jó része gazdátlan maradt. Ezek az erdőségek később a király rendelkezése alá kerültek. Ezekből adományoztak királyaink elsősorban a háborúban érdemeket szerzett vitézeknek egy-egy részt. Az oklevelek *silva regis*, *silva regalia*, néha *foresta* kifejezéssel emlegetik őket. (Erre részletesen a jogi részben térünk ki.)

Magyar vonatkozásban rendkívül érdekes Arnulf császárnak az a 890 körül kelt oklevele, amely a salzburgi érsekség kiváltságait tárgyalja. Az oklevélben szereplő helységek és erdők egy része a későbbi Magyarország területén feküdt. Az oklevélben *silva* és *foresta* egyaránt előfordul.

„... és a S. nevű *foresta*-t... ahogyan az elődeinknek és nekünk birtokunkba (hatalmunk alatt) volt, valamint a vadászatot a kedves („édes”) völgyekben...”⁶ A „*forestum*” jelentése nem lehet kétséges, mert a király az oklevélben többek között megengedi a legeltetést egy bizonyos területen, kivéve a Forest nevű hegyet, mert ott ő vadászik. „... a Gensi egyházat a vámokkal és a szőlőkkel, *forestákkal* és egyebekkel... a P. nevű heggyel, szőlőkkel, szántókkal, rétekkel, erdőkkel és egyebekkel...”⁷ (Az oklevélről ugyan kiderült, hogy 977-ben készült hamisítvány, ez azonban a „*foresta*” történelmi pályafutása szempontjából közömbös.)

IV. Béla király 1263-ban kelt ünnepélyes privilégiuma Locsmánd vármegyében kijelölt birtok adományozásáról egyike azoknak az okleveleknek, amelyekben a királyi erdő „*foresta*” néven szerepel. „... halad a *forestákon* keresztül (a határ) ... amely határok elválasztják az említett T. földjét a soproni erdőtől...” (ÁUO. VIII. 50.)⁸ Ugyanazon területet tárgyalja, amelyet Arnulf fent idézett oklevele.

⁶ ... et *forestum* S. ... uti in potestate antecessorum nostrorum fuit et nostra, venationemque in dulcis vallibus. ...

⁷ *Aecclesiam ad Gensi. ... cum theloneis ac vineis, forestibus et cum omnibus quae. ... cum monte P. nominato cum vineis, agris, pratis, siluis et cum omnibus, quae. ...*

⁸ „... vadit per *forestas*. ... que mete diuidunt terram dicti T. et siluas Suprunienses. ...”

MAGYARORSZÁG ÉS A MAGYAR ERDŐK A HONFOGLALÁS KORÁBAN

Ennek a korszaknak történelmi eseményeire nézve elsősorban különböző történetírók adnak felvilágosítást. Közülük első helyen Béla király névtelen jegyzőjét, Anonymust kell megemlítenünk, aki midőn a magyarok bejövetelét leírja, többször megemlékezik az ország területén levő különböző erdőkről. A magyarok életmódjáról, szokásairól, harcmódoráról arab és görök írók emlékeznek meg. Az előbbiekből közül Ibn Ruszta érdemel említést.

A régi magyarokra vonatkozólag talán a leghűbb képet Bölcs Leó császár és fia, Biborbanszületett Konsztantinosz rajzolják.

Gazdaságtörténeti vonatkozásban forrásul szolgál az összehasonlító nyelvtudomány, mely az életmódra, foglalkozásra vonatkozólag az eredeti finnugor, azután a török, majd a szláv nyelvből átvett szavak alapján állapítja meg azt, hogy a magyarok ebben a korban hogyan éltek, milyen foglalkozást űztek, és mit vettek át azoktól a népektől, amelyekkel vándorlásuk során érintkezésbe kerültek.

Erdőtörténeti vonatkozásban forrásul szolgálhatnak régi időkől származó földrajzi elnevezések is.

Az ország területét ebben az időben is úgy jellemezhetjük, hogy a hegy- és dombvidéket északon és keleten, de még a Dunántúl nagy részén is hatalmas erdőségek, a síkvidéket pedig a folyók mentén mindenütt kiterjedt mocsarak borították. A terület nagy részét gyér lakosság foglalta el, és csak a nyugati rész tartozott egy nagyobb – a Morva – birodalomhoz, délen pedig a bolgár fejedelemség képezett határozott államalakulatot. A többi részeken gyér szláv nép lakott, egyéb, a népvándorlásból itt maradt elemekkel keverve.

A közvetlenül a magyarok bejövetele előtt itt élt népekre, elsősorban a szlávokra és azok elhelyezkedésére az jellemző, hogy ellentétben a magyarokkal, inkább a hegyekben és az erdőkben éltek. Ennek megfelelően vadászattal és halászattal foglalkoztak. Széles körű volt náluk már ebben az időben a fa felhasználása. Házaik valószínűleg fából készültek. A magyar honfoglalás korában a szláv család úgynevezett boronaházakban lakott. Ez már több helyiségből állt, erős gerendákból épült, és ablakokkal volt ellátva. A helyiségeket a szoba, a kamra és a pitvar alkották. A házban kemence van, alatta sokszor pince, a szobában asztal, lóca, polc. Ilyen szempontból a honfoglaló magyarok egészen elütöttek tőlük, mert sátrakban, gallyakból és sárból összetakolt kunyhókban laktak. Még a XII. század közepén is Freisingi Ottó püspök azt írja a

magyarokról, hogy városaikban kevés a faház, még kevesebb a kőház, ellenben annál több a nádból készült ház. A nyarat és az őszt sátrak alatt töltik.

Az ország területén ebben az időben is folyt bányaművelés. Elsősorban a felvidéki bányászat érdemel említést, amellyel a beköltöző magyarok hamarosan kapcsolatba is kerültek. Anonymus szerint Bana (vagyis Bánya) várát a honfoglalók már itt találták, és ebből keletkezett volna Selmecbánya. A magyarok mint a morvák szövetségesei 953-ban elfoglalták a csehországi Ždiar és Časlav vidékét és ott 10 évig bányászatot folytattak. Miután innen kiverték őket, sokan jöttek velük Selmec-, Körmöc- és Besztercebányára. Mindez azonban csak a történetírók ismételtetett leírása, amelynek bizonyítható alapja nincs (Péchy 1884). Valószínű, hogy Erdély területén is folytatódott a római időkben annyira virágzó arany- és vashányászat. Mindezekre vonatkozóan azonban jóformán alig van történelmi adat (Heckenast, 1968).

Azok az arab írók, akik a magyarokról még ideérkezésük előtti időkből emlékeznek meg, nomád, állattenyésztő, de bizonyos mértékig földműveléssel is foglalkozó népnek írják le. A Kárpát-medence területére való bejövetel során is nyilván az állattenyésztési érdekek és szempontok vezérelték őket. Az Alföldet öntöző kanyargós folyók, hatalmas árterületükkel és mocsaraikkal az Alföld talaját sokkal nedvdúsabbá tették, mint amilyen az Alföld a folyók szabályozása és a mocsarak lecsapolása után, a legutóbbi évszázadok alatt lett.

Az Alföld képét tehát mind ebből a földrajzi adottságból, mind pedig a magyarok állattenyésztési szempontoktól vezérelt letelepedéséből is úgy rekonstruálhatjuk, hogy erdőkkel, ligetekkel tarkított és buja legelőkkel fedett terület lehetett. Ez felelt meg legjobban a magyaroknak, akik az állattenyésztés mellett szívesen űzték a vadászatot és a halászatot is. Mindezekről Anonymus is többször megemlékezik, amikor megemlíti, hogy Árpád vagy az egyik, vagy a másik vezér a vidéket megszemléli, és azt igen alkalmasnak találván, nagyon megszereti. Így pl. amikor leírja, hogy Árpád herceg a 893. évben, midőn kiküldve hadait, az egész földet a Tisza és a Bodrog között Ugocsáig elfoglalta, Borsova várát ostrommal bevette, és Szalán herceg vitézeit láncra verve Ungvárra vitette, látva a föld termékenységet és a vadakban való bővelkedését, a Tiszában és a Bodrogon a halak sokaságát, több napon át ott tartózkodott és a földet kimondhatatlanul megszerette.

Az erdélyi föld meghódítása során Töhötöm, Harka apja, a lakosságtól hallotta a föld jóságát és ezért kezdett arra vágyódni, hogy ha lehetséges volna, urának, Árpád hercegnek kegyelméből az erdélyi földet magának és utódainak megszerezze.

Hasonlóképpen nagy örömmel és mulatozással időznek – Anonymus szerint – Árpád herceg és övéi az alföldi részeken, így pl. a Körtvély-tó mellett, a Gyemelcsén erdőben. Ezzel szemben a Felvidéken az erdőkön gyorsan áthaladnak, és igszekeznek a határokat jól megerősíteni, majd visszatérnek az Alföldre. Ugyanígy járt el Töhötöm, aki a meszesi kapun átment, és egy nap alatt áthatolt az erdőn és eljutott az Almás folyóig.

A magyarság a későbbi évszázadok során is megtartotta azt a szokását, hogy első sorban a síkvidéken, esetleg a dombvidékeken telepedett meg, de általában elkerülte a hegyvidéket és a sűrű erdőket.

Érdekes összefüggés figyelhető meg a magyarság által vándorlása során megszállt területek és a terület növénytakarója, illetve az ezt meghatározó klímahatások övezete között. A javarészt még nomád állattenyésztő életmódot folytató magyarság általában azokat a területeket kedvelte, amelyek ezen életmód folytatásának kedveztek. Glaser Lajos, valamint Teleki Pál részletesen foglalkoztak ezzel a kérdéssel és kimutatták, hogy a magyarság már az Urál vidékéről való elköltözködésétől kezdve azokon a területeken vándorolt végig, ahol nem voltak sűrű erdők, de amely területek nem is voltak száraz puszták, steppék (Teleki P. – Nagy Z. 1930). Ez a terület – mint azt Teleki idézett művében részletesen kimutatja – a szárazföldi klímahatások öve. A magyarság tehát elkerülte a borealis, az atlanti és a sivatagi övezeteket, és mindenütt a szárazföldi klímahatások területét kereste fel, mert ezt a területet fényigényes fajokból álló, javarészt tölgyes erdők és buja füves területek borítják. A magyarság sehol sem telepedett meg vagy tartózkodott huzamosabban a bükköven. Másrészt viszont elkerülte a legszárazabb helyeket is. Az új hazában, a Kárpát-medencében való letelepedését is ez jellemzi. Glaser Lajos kimutatta, hogy az egyes törzsek mindenütt ezeknek az erdős öveknek a széléig terjeszkedtek. Itt voltak az úgynevezett gyepek, amelyekkel nemcsak az ország határát, hanem az egyes törzsek területét is körülvezték. Az a körülmény, hogy a tatárok elől menekülő jászokat és kunokat egy tömegben az Alföld legszárazabb vidékére telepítették, azt sejteti, hogy azok a területek ha nem is teljesen lakatlanok, de csak nagyon gyéren lakottak lehetnek még a XIII. században is, aminek szintén csak az lehet a magyarázata, hogy a magyarság még ebben az időben is kerülte ezeket a száraz területeket (Glaser, 1937). Kniezsa szerint a letelepedés a IX. században mindenütt a bükk-erdők vonaláig terjedt (kivétel csupán Vas és Zala megyékben van). A XI. századtól azonban a bükk határ már nem irányadó, a magyarság terjeszkedése úgyszólván mindenütt átlépi a második gyeplíneget. Itt már az aljnövényzet nélküli bükk- és fenyőerdők helyezkedtek el (Kniezsa, 1938).

Az Árpád-kori oklevelekben sűrűn találkozunk a „feketeerdő” (fekete Erdew, silva nigra) elnevezéssel, amely gyakran tulajdonnévként szerepel, és legtöbbször fenyőerdőt jelent. Ezek a magyarok által gyéren népesített hegyvidékeken fordulnak elő. Természetesen e megnevezéseket általában az idegeneknek, vendégeknek (hospesek) adott adománylevelekben és privilégiumokat tárgyaló oklevelekben olvashatjuk.

Amint erről még továbbiakban részletesen szó lesz, a sűrű erdőkkel borított hegyvidéken továbbra is az itt talált lakosság maradt meg, részben pedig a későbbi századok folyamán újra és újra nyugatról behozott, elsősorban német telepésekkel igyekeztek királyaink benépesíteni.

Anonymus sokfelé megemlékezik az erdőkről. Azt természetesnek és magától értendőnek tartjuk, hogy Erdélyben, amelynek neve is az erdőntúli (Erdőeli, Ultra-silvane) szóból származott, továbbá a Szepességben, Zólyomban, Torzsok (Tursoc) tájékán erdőket említ. Érdekesebb azonban a Bodrog-folyó melletti, azután a mai Nyírségben levő nyírerdők, Eger környékén a Nyárágy-folyó (nyárfás), végül pedig a Körtvély-tónál a Gyemelcsény erdő említése. Ezek bizonyos mértékig alátámasztják az akkori földrajzi viszonyok és a magyarság más forrásokból is ismert foglalkozásából

2. ábra. Az erdők térképe a magyarok bejövetele idején. Anonymus leírása alapján összeállította Hell M.

vett és fent említett azon felvetésünket, hogy az Alföldön ebben az időben lényegesen több erdő létezett, mint bármikor a magyar történelem során.

Az ország területét északon és keleten körülölelő hegyvidéket ebben az időben általában érintetlen őserdők borították. A Tisza felső folyásának jobb partján Beregtől Máramarosig lakatlan őserdők voltak a szepesi és az árvai részekben, valamint a Garam jobbpartján a gömör–zólyomi sűrű erdők terültek el, ahol a fenyő és a bükk lehetett az uralkodó. Ezzel ellentétben a Dráva és a Száva folyók vidékét borító őserdők javarészt szillel, égerrel és hárssal kevert tölgyerdők lehettek. Erdélyben – amelyről későbbi időkben is csak gyéren van adatunk – a terület java részét szintén őserdők borították.

Az ország többi részének erdei már sokfelé magukon viselték az előző korok erdőirtásainak és a lakosság erdőhasználatának nyomait. Ezeken a részekben ugyanis a honfoglalás előtt is már évszázadokon keresztül állandóan különböző népek tanyáztak.

Wenzel szerint itt az erdők háromfélék voltak: magaserdők (Hochwaldungen), középerdők (Mittelwaldungen) és kiserdők (Niederwaldungen). Ezek a fák magassága szerint különböztek egymástól. Az ilyen kategorizálás téves, és a német nyelvből átvett kifejezések szolgai fordításán alapszik. Az említett kifejezések a szálerdőt (Hochwald),

a sarjerdőt (Niederwald), illetve a kettő közötti átmeneti típust (Mittelwald) jelentették. Ezek az erdőformációk nálunk is kialakultak, de a honfoglalás korára még nem jellemzők. Ezekben az évszázadokban rendszertelen fahasználat folyt, melynek eredménye a későbbiekben ismertetendő állapot lehetett, és természetesen ezek a primitív fahasználat alatt állott erdők egészen más képet mutattak, mint az őserdők.

A történetírók közül többen már ebben a korszakban nagy erdőirtásokat emlegetnek, ami azonban egyáltalán nem valószínű, egyrészt azért, mert a magyarság ebben az időben még túlnyomóan állattenyésztéssel foglalkozik és a földművelés csak lassan terjed, másrészt, mert a síkvidékeken is még elég terület állt rendelkezésre a földművelés céljára. Sokan (így pl. Wenzel, Schwappach stb.) feltételezik, hogy az erdőirtások során a tűzzel való erdőpusztítást is alkalmazták. Ha történt is ilyen, ezt valószínűleg csak körülhatárolt területeken, a faállomány eltávolításának megkönnyítésére használták. Egyébként az erdőégetésre a későbbi időkben is csak bizonytalan adataink vannak. Az Árpád-házi királyok alatt már azt tapasztaljuk, hogy az erdőknek meg lehetőséget tulajdonítanak és bár – különösen a telepítések érdekében – sokfelé történik erdőirtás, de a tűz alkalmazására csak közvetett adatokból következtethetünk.

- ÁUO: Wenzel G.: Árpádkori új okmánytár. Pest 1860–1874.
- Berg, E.: Geschichte der deutschen Wälder bis zum Schlusse des Mittelalters. 1871.
- Boretius, A.: Capitularia regum francorum. Hannoverae 1883.
- Csapody I.: A Sopron környéki szelídgesztenyések. Soproni Szemle, 1959.
- Degré A.: A magyar halászati jog a középkorban. Budapest 1939.
- Fényes E.: Magyarország állapota. I–IV. Pest 1836–1839.
- Ferenczy E.: A magyar föld története a honfoglalásig. Budapest 1958.
- Firbas, F.: Spät- und nacheiszeitliche Waldgeschichte Mitteleuropas. I–II. Jena 1949–1952.
- Glaser L.: Kelet-Dunántúl a honfoglalás és a vezérek korában. Fejér vármegye kialakulása. Budapest 1937.
- Habrovsky D.: Néhány levelek a Balatonról és Balaton mellékről. Tudományos Gyűjtemény, 1827. X. 82.
- Heckenast G.: A magyarországi vaskohászat története a korai középkorban. Budapest 1968.
- Juhász L.: P. magister quondam Bele regis Hungariae notarius (Anonymus): Gesta Hungarorum. Budapest 1922.
- Kachelmann, J.: Geschichte der ungarischen Bergstädte und ihrer Umgebung. Schemnitz 1853.
- Kazal Zs.: A magyar mezőgazdaság története. Budapest 1927.
- Knięzsa I.: Magyarország népei a XI. században. Budapest 1938.
- Makkonen, O.: Die Holzernte im Altertum. Zeitschrift für Agrargeschichte und Agrarsoziologie, 1966. 165–172.
- Mantel, K.: Sprachgebrauch und sprachgeschichtliche Ableitung des Wortes Forst. Der Forst- und Holzwirt, 1965. 21.
- Orbán B.: A Székelyföld leírása. Pest 1868–1875.
- Péchy A.: Alsómagyarország bányaművelésének története. Budapest 1884.
- Plinius: Historia naturalis, libri XXXVII. Berlin 1766.
- Rákóczi S.: A bányászat múltja a magyar birodalom földjén. I. Budapest 1910.
- Röhrig, F.: Das Weidwerk (Wald- und Weidwerk in Geschichte und Gegenwart). II. Potsdam 1933.
- Rubner, H.: Wald und Siedlung im Frühmittelalter am Beispiel der Landschaft zwischen Alpen und Main. Allgemeine Forst- und Jagdzeitung, 1963. 5–6.
- Sabau, V.: Evolutia Economiei Forestiere in Romania. 1946.
- Schwappach, A.: Handbuch der Forst- und Jagdgeschichte Deutschlands. Berlin 1886.
- Seidensticker, A.: Waldgeschichte des Alterthums. Frankfurt 1886.
- Slicher van Bath, B.-H.: The Agrarian History of Western Europe A. D. 500–1850. London 1963.
- Solinus, J.: Rerum memorabilium.
- Soó R.: A magyar flóra és vegetáció rendszertani-növényföldrajzi kézikönyve. I. Bp. 1964.
- Soó R.: A magyar puszták fejlődéstörténetének problémái. Földrajzi Közlemények, 1931. 1–3.
- Stisser, F.: Forst- und Jagdhistorie der Deutschen 1737.
- Teleki P.–Nagy Z.: Óceáni, szárazföldi, mediterrán klímahatások és a hegyi klíma Európában jellemző növények elterjedésével kifejezve. Földrajzi Gyűjtemény, Budapest, 1930.

Tyszkiewicz, J.: O trzebieniu lasu w prahystorycznej Europie. Sylwan 1966. 6. 53–61.
Weisz L.: Studien zur Geschichte der Zürcher Stadtwaldungen. Zürich 1924.
Wenzel G.: Magyarország mezőgazdaságának története. Budapest 1887.
Zólyomi B.: Tízezer év története virágporaszemekben. Természettudományi Közlemények, 1936.
19–20.

III. rész. TÖRTÉNELMI KERETEK

1851

1866

Magyarországi Erdészeti Egyesület
Könyvtár
Könyvtár
Könyvtár

A KÖZÉPKORI TÁRSADALOM ÉS TERMEELÉS MAGYARORSZÁGON

A középkori erdőgazdálkodás történetének megértéséhez ismernünk kell és röviden át kell tekintenünk a X–XV. századi magyar politikai, társadalmi és gazdasági viszonyokat. Mellőzve a történelemkönyvekben és monográfiákban található részletes leírásokat, itt csupán az erdőgazdálkodás története szempontjából jelentős történelmi kereket rajzolom meg. Szólni kell a társadalmi rétegződésről, hogy az erdőgazdálkodásban szerepet játszó erdőővőknek vagy a vadászoknak a helyzetét megérthessük, vagy vázolni kell a földbirtokok kialakulását ahhoz, hogy az erdők birtoklási helyzetét, az azokon folytatott gazdálkodást értékelni tudjuk a kor birtokviszonyaihoz képest. Ugyanezen okból nem lehet mellőzni a mezőgazdaság történetéről való rövid megemlékezést.

A társadalmi és gazdasági kérdések mellett nem feledkezhetünk meg azonban a jogról sem, hiszen a történelmi források jelentős része (oklevelek, privilégiumok, törvények, országgyűlési határozatok) ezek köréből kerül ki. Ezek természetesen nemcsak mint források, hanem mint a társadalmi és gazdasági viszonyok kifejezői is tekintetbe jönnek.

Korszakunkban I. István óta a magyar állam élén – rövid időközöktől eltekintve – király áll. A királyságnak, pontosabban a királyi birtok gazdálkodásának nagy jelentősége volt az erdőgazdálkodás történetében. A XI. és XII. században a király a legnagyobb földesúr, akinek birtokát elsősorban a hegyvidékek nagy erdőrengetegei teszik. A királynak ez a magángazdasága azonban idővel közjogias jellegű is lett. A birtokok a hadiérdemeket szerzett személyek jutalmazását szolgálták, és azok adományozásáról a király a bárók tanácsának meghallgatásával döntött. A nem ilyen célokat szolgáló adományokat az országgyűlések többször megbélyegzik, és igyekeznek az ilyeneknek elejét venni. Ez azonban nem mindig sikerül, és gyakran olvasunk a király személye körül érdemeket szerzett nemesek és nem nemesek jutalmazásáról. A jutalmazás legtöbbször birtokadományozás és ami ezzel együtt járt, nemesítés. A birtokadományozás célja azonban végeredményben a legtöbbször az volt, hogy az uralkodó magának hűséges támogatókat biztosítson. Ez a folyamat már a XII. és XIII. század fordulóján megkezdődik, amikor Imre király öccsével, Endrével folytatott küzdelmei során úgy igyekezett magának párthíveket szerezni, hogy a hozzá hajló főembereknek hatalmas földbirtokokat adományozott. Ugyanezt tette Endre királlyá koronázása után is, midőn fiával, a későbbi IV. Bélával került ellentétbe. IV. Béla igyekezett ugyan először visszaszerezni a könnyelműen eladományozott birtokokat, de a tatárjárás után

ismét ehhez a politikához nyúlt, mert az ország védelme érdekében szükségesnek látta a földesurak hatalmát, gazdasági és ezzel együtt katonai teljesítőképesességét fokozni. Mindez oda vezetett, hogy a királyi birtokok legnagyobb része nagyhatalmú földesurak kezébe került, akik néha a királlyal is szembeszálltak.

A letelepedéssel és a földművelés mind nagyobb elterjedésével párhuzamosan nagy társadalmi átalakulás ment végbe. I. István korában még az eredeti törzsi szálláshelyeken élő szabad magyarok mellett a királyi uradalmak (várispánságok, erdőispánságok) katonai jellegű szervezete emelkedik ki jelentős tényezőként. A szabad emberek kívül ott voltak a rabszolgák, akiket a források még a következő századokban is ugyanazzal a „servi” megjelöléssel emlegetnek. A várszervezetben élő népek között hamarosan megindul a differenciálódás: a vezető elem a „iobagio”, magyarul jobbágy néven különválik a katonáskodást és különféle mesterséget űzők csoportjától. Ezek a „iobagio”-k természetesen nem azonosak a később földesúri hatalom alatt élő jobbágyokkal. Ellenkezőleg, ezekből lesznek a későbbi nemesek, akik eredetileg mint a király szolgálatában álló „servientes regis” elnevezéssel a XIII. század aranybulláiban szerepelnek. E század második felében egységes nemesi rendként emlékezik meg róluk IV. László király nem egy oklevele.

Ugyanakkor a rabszolgák helyzete is megváltozik. Az államalapítás első századaiban mint a birtok tartozékát adják-veszik őket, később azonban ezt a földbirtokkal fennállott szoros kapcsolatot leküzdik, és egy részük a kialakuló jobbágyság részévé válik. Ezt a folyamatot két körülmény jelzi. Egyik az, hogy a földesúr mind több termelőeszközt bocsát rendelkezésükre, másik pedig az, hogy lassan kivívják költözködési jogaikat, vagyis azt a lehetőséget, hogy – ha érdekeik úgy kívánják – az egyik földesúr birtokáról a másikéra átköltözhesse. A még mindig szolgaként emlegetett személyek most már javarészt a házi szolgák és a még meglevő „örökös jobbágy”-ok.

A szabadok helyzetét már korábban meghatározott feltételek (conditiók) rögzítik. Ilyen népeket először a királyi uradalmakban találunk nagy számmal, később azonban az egyházi és világi nagybirtokokon is. Helyzetük sokáig igen közel állt a szolgákéhoz, mert egy helyre voltak letelepítve, ahol közös szervezetben éltek és dolgoztak. Ezek közül kerültek ki az erdőgazdálkodás történeti fejlődésében fontos szerepet játszó erdőővők, vadászok és a velük rokon foglalkozást űző conditionariusok.

A XIII. században a nemesség keretében is jelentős differenciálódás következik be. A nagy birtokkal rendelkezők nemcsak gazdasági hatalom terén emelkednek a közrendűek fölé, hanem politikai súlyuk is nagy hatással van a királyra és közvetve az ország sorsára is. A birtokos nemesség között találjuk az ősi szállásbirtokokkal rendelkező régi családokat és a királyi adományként kapott birtokok urait. Az idők folyamán (XIII–XIV. század) a súlypont az utóbbiak javára tolódott el. A földbirtokosok között szerepelt maga az egyház is, amely már igen korán – I. István király idejében – nagy birtokadományokban részesült,¹ és ezt a pozícióját a világi nagybirtok előretörésének

¹ Az első birtokadományozások I. István király nevéhez fűződnek. A kereszténység megszilárdításán fáradozott, érdeke ezért az egyházi szervezet gazdasági alapjainak megteremtéséhez fűződött. A kolostorok, szerzetesrendek részére kiadott birtokadományozási okleveleken,

korszakában is igyekezett megtartani. A XIII. század elején e birtokok gazdálkodási színvonala a kor viszonyaihoz képest magas fokon állt, mely lehetővé tette helyzetük további fenntartását.

Az 1222-ben kiadott királyi decretum (az ún. aranybulla) célja egyrészt az egységes nemesi rend kialakítása, másrészt a nemesek jogai tiszteletben tartásának kioroszakolása volt, tehát egyrészt az oligarchia ellen irányult, másrészt a királyi hatalom korlátozását célozta. Ezt a decretumot 1231-ben ismételten megerősítette a király, de az események azt mutatják, hogy nem sok eredménye lett, annak ellenére, hogy a serviensek törekvéseit az egyház is támogatta, mert nem nézte jó szemmel a világi nagybirtok előretörését. A fejlődés a királyi hatalom gyengülésével és a főurak hatalmának erősödésével folytatódott. Ez az utolsó Árpád-házi királyok korára jellemző állapot azonban az egész magyar középkor folyamán fennállott, noha egyes erősebb uralkodók (I. Károly, Nagy Lajos, Mátyás) idejében a hatalmi súlypont átmenetileg a királyra tevődött át.

A nagybirtokosok igyekeztek befolyási körüket azáltal is erősíteni, hogy hatalmukat a kisebb birtokokkal rendelkező kis- és középnemességre is kiterjesztették. Ennek egy érdekes megnyilvánulása a familiaritás. A familiárisok a királyi család, majd az egyházi birtok, végül a világi földesurak szolgálatában – mai szóval alkalmazásában – álló, különféle tisztségeket betöltő (hadi szolgálat, birtokkezelés) személyek (servientes, ministri) voltak. Először a birtok nélküli szabadok, majd a birtokukat elvesztett nemesek, végül nagy számban a kisebb birtokokkal rendelkező nemesek csatlakoztak egy-egy nagyhatalmú báró familiájához, utóbbitól felajánlott szolgálataik fejében védelmet kapva. Így ennek az intézménynek bizonyos hűbéri vonásai is kialakultak.²

Külön meg kell emlékezni az idegenből az ország területére betelepített vendégekről (hospes), akiket a középkori földbirtokosok állandó munkaerőhiányának, illetve a lakatlan területek hiányzó népességének pótlására hoztak be. Az ő jogállásukat az esetenként kiadott királyi kiváltságlevelek szabták meg. Ennek keretében rendezték az erdőkkel és a vadászattal, halászattal kapcsolatos jogait.

Végül a kép teljessé tételéhez tartozik, hogy a középkori városokat is megemlítsük, amelyek polgárainak a jobbágyokhoz és a nemességhez képest közbenső helyzetüknek megfelelő jogállása volt. Maga a város számított nemesnek, mint a határában elterülő földek birtokosa. Ennek értelmében egyes városoknak (Sopron, Brassó) jobbágyfalvai is voltak. Jogaikra féltékenyen vigyáztak, és a királytól kapott eredeti kiváltságaik érvényesítése során gyakran kerültek összeütközésbe más földesurakkal. A városokban a XIII–XIV. században fellendült az ipar és a kereskedelem, amelynek eredménye a városok lélekszámának erős emelkedése, a városi polgárok vagyonosodása lett. A városok nagy felfogyasztók voltak, ezzel van összefüggésben szerepük az erdőgazdálkodás középkori történetében.

---

különösen kezdetben külföldi hatások is érződnek, ami természetesen következménye volt annak, hogy az oklevelek készítésében nemritkán idegen országból jött papok vettek részt.

² A familiaritás nem jelentett társadalmi helyzetet, hanem csupán bizonyos függőséget. Jellemző erre, hogy a XV. században jobbágy familiárisával is találkozunk (Zs. O. II. 6629.).

Midőn a magyarok a IX. század utolsó évtizedében a Kárpát-medencébe érkeztek, zömmel az ország középső sík- és dombvidékét (gyakorlatilag a Dunántúlt és az Alföldet) szállták meg. Itt találták meg a legkedvezőbb feltételeket addigi életmódjuk folytatására. A magyar nem volt ebben az időben erdőlakó nép. Ez azonban nem jelenti azt, hogy nem jutottak volna el már ebben az időben a keleti és az északi erdős vidékekre, ahol azonban csak a folyóvölgyekben alkottak összefüggő településeket. A törzsek szerinti tagozódásnak megfelelően helyezkedett el a honfoglaló nép az új hazában. A szlávok lakta domb- és hegyvidék a fejedelem családjának birtokába került. Ezek képezték a későbbi királyi uradalmak (várispánságok) alapjait. Az egyes törzsek szálláshelyeiket jól látható határokkal, természetes vagy mesterséges akadályokkal, torlaszokkal vették körül. Ezek voltak az úgynevezett gyepűk, amelyek a szélső területek külső részén egyúttal az országhatárt is jelentették.

A letelepedéssel együtt nemcsak a földművelés terjed, hanem kialakulnak az állandó jellegű települések, a falvak is. Ezeknek magva a nomád állattartás korából ismert téli szállás, amely a fejedelmek korában még megvolt a magyaroknál. A nyári legelőnek a téli szálláshoz közelebb kerülése, a téli szállás körül a föld megművelése jelzi az ebben a korszakban nálunk végbement folyamatot, amely a XI. századra a falurendszer kialakulásához vezetett. I. István király törvényei ismételten szólnak a falvakról, világos bizonyítékként annak, hogy az ő korában az állandó települések már kialakultak.

A magyarok állattartásában kezdetben a ló és a szarvasmarha volt túlsúlyban. Később a sertéstartás nagymértékben fellendült, mert a sok makkos erdő erre kiváló lehetőséget nyújtott. A magyarok állattartása különbözött az itt lakó népeknek a földművelésre alapított állattartásától. Az utóbbi hatása idővel jelentkezett a magyaroknál is. A szarvasmarha, de a ló és a sertés is még sokáig a szabadban telel át. Abban az időszakban, midőn a föld fagyott vagy hóval borított, az állatok etetéséről a mezőn vagy az erdőn gondoskodnak.

A mezőgazdaság részére az erdőirtás nyújt lehetőséget a terjeszkedésre. Ezáltal egyrészt új települések létesülnek (pl. a Felvidéken), másrészt növelik a falu határában a művelés alá vehető területek terjedelmét. Az erdőirtás által azonban néha legelőt nyernek, és az így keletkező rét későbbi feltörésével növekszik azután a szántóterület. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk azt sem, hogy az erdő egy része is legelőként hasznosult. A háborúkat, járványokat követő elnéptelenedések nyomán gyakran előfordult, hogy a föld megművelésével felhagytak, és az emiatt elvadult, sokszor ismét beerdősült.

A külterjes, rendszertelen határhasználat kevés gabonatermással párosult. A birtokba vett és „aratrum”-ban kifejezett földterületeknek 1/4–1/5 része volt csak felszántva. A két- és háromnyomásos rendszer, valamint az új eketípus alkalmazása a XIII. században a terméseredmények jelentős növekedését eredményezte. A szántóföldeken búzán és rozson, valamint árpan kívül borsót, lencsét, babot, kölest, káposztát termeltek nagyobb mennyiségben.

A gyümölcsstermelés jelentékeny részben az erdőben történt. Művelt és elkerített gyümölcsösök a nagybirtokokon voltak. Korszakunkban a szőlőtermelés nagymérték-

ben elterjedt. A borszőlő legnagyobb részét a jobbágyok gazdasági termelték, helyenként olyan mennyiségben, hogy eladásra is jutott.

A rendszeres határhasználat csak a terület felosztásán, ez pedig a felmérésen keresztül valósulhatott meg. A kiirtott területre vezető út mentén egyenlő távolságokat mértek ki, és azokat erre nagyjából merőlegesen, azonos hosszúságban szántották fel. A részeket sorsolás útján osztották ki a falu lakói között, hogy a föld minőségében és a terület fekvésében megnyilvánuló különbségek kiegyenlítődjenek. Így alakul ki a szántóföld sajátos egysége, a hold, amelynek nagysága általában 864 öl, és alakja olyan téglalap, amelynek szélessége a hosszának $1/6$ -a. A 100–150 holdat magában foglaló aratrum már rendszerint nem homogén terület, benne szántó, legelő, esetleg erdő vagy cserjés is szerepel.

A területek felosztásával és felmérésével együtt alakul ki a telek mint gazdálkodási egység. Alkotórészei a ház és a mellette levő udvar és kert, a határban kiosztott szántó, továbbá használati illetőség a közös legelőben és erdőben. Ez eleinte azonos mértékű volt, később azonban a lakosság szaporodásával egy-egy telekre több család is esett. Így kezdik emlegetni a források a XIV. században a telkek hányad szerinti megjelölését.

Bár az irtások és elnéptelenedések következtében mindig nyílt alkalom új területek szerzésére, a sessiók elaprózódását nem lehetett feltartóztatni. A jobbágyok gyakran földbérlettel igyekeztek segíteni magukon, annál is inkább, mivel erre a földesurak különféle kedvezményes feltételeket biztosítottak.

A jobbágyok gazdaságait a földesúri kilenced és az egyházi tized terhelte. A földesúr részére teljesítendő robot az allodiumok kis terjedelme és gazdálkodásának gyakran igen alacsony színvonala miatt aránylag nem volt nagy. Ezekben a földeken nemegyszer a jobbágyok gazdálkodtak, a földesúrral kötött megállapodás alapján. A jobbágygazdaságokhoz hasonló volt a helyzete azoknak a kisbirtokos nemeseknek, akik gazdaságuk viszonylag kis mérete következtében nem tudtak idegen munkaerőt foglalkoztatni.

A XIII. század végére az egységesedés útjára lép a jobbágyosztály, amely ebben az időben mintegy 4–500 000 családot tett ki.

A nagy erdőterületeket talán már I. István vagy közvetlen utódai királyi uradalmakká, erdőispánságokká szervezték. Általában ezeken a területeken folyt az erdőgazdálkodás, amelyben a vadászat játszotta a fő szerepet, és amely a magyar vadászati kultúra kialakulása szempontjából döntő volt. Itt is másodsorban kell megemlíteni az állattartást és csak harmadikként a fahasználatot, bár az utóbbinak jelentősége idővel nagymértékben növekedett. Ez a sorrend azonban az egész középkorban irányadónak tekinthető. (Ezért az V. fejezetben is ilyen sorrendben tárgyalom ezeket a kérdéseket.)

Kétségtelen azonban az is, hogy a XIII. század elejéig a királyi gazdálkodás nem mindig korlátozódott az uralkodó rendelkezésére állott területekre, ami az erősödő földbirtokos nemesség számára érthetően sérelmes volt. Az ez elleni tiltakozás következtében biztosította II. Endre 1222-ben, majd 1231-ben a nemesi birtok sérthetetlenségét, és ennek keretében mentesítette a birtokok erdeit a királyi konyha céljaira szolgáló állattartás következményeitől.

Ez a gazdálkodás az uradalmak különböző szolgáló népein nyugodott. A legkülönbözőbb conditionariusokat fedezzük fel ezeken a birtokokon. Az erdőgazdálkodás

szempontjából jelentősek voltak a következők: erdőővők (*custodes silvarum*), vadászok (*venatores*), madarászok (*draucharii*, *aucuparii*), solymászok (*falconarii*), pecérek (*caniferi*) és ezeknek egyes specialistái (*leporariferi*, *liciscarii*) végül a lovászok (*agazones*). Ezeknek a „népek”-nek a szervezettségéről még a továbbiakban részletesen megemlékezem.

Nagyon gyakran találkozunk vadászok nemesítésével; ezek a királynak igen kellemes szórakozást szereztek, vagy pedig éppenséggel az életét mentették meg a vadászaton. Erdőővők nemesítésére is van példa.

1283: IV. László király Ileméres fiait, Szepest és Simont az erdőőrzési szolgálatból kiemelte, és az ő nemeseinek rendjébe a Nyás nevű erdő felével együtt áthelyezte (Wagner: Sáros, 293.).³

A sok birtokadományozásnak az lett az eredménye, hogy a XIV. század elejére a régi hatalmas királyi uradalmaknak csak a töredéke maradt meg. A királyi birtokoknak az erdőgazdálkodásban játszott szerepét felváltotta a nemesi birtok erdőgazdálkodása. Megszűnt a nagyvonalúság, ami a királyi birtokokat jellemezte. A földbirtokosok többségének már nem volt lehetősége arra, hogy külön, egész települést, falut kitevő erdő-őrző, vadász- vagy madarásznépeket tartson. Az erdő szerepe, jogi sorsa is megváltozott. Tartozéka volt az adománybirtoknak, de kezdettől fogva jellemző volt rá a közös használat. Földesúr a jobbágyokkal közösen használta az erdőket. Sokszor több földbirtokosnak voltak közös erdei. A birtokok felosztása során igen gyakran közös használatra hagyták az erdőket. A földbirtokos jobbágysai favágásra és hordásra, vadászatra és vadbeszolgáltatásra voltak kötelezve. Ezeket a tartozásokat a XVI. századtól már a földesúri urbáriumok szabályozzák. Az erdőket eleinte ellenszolgáltatás nélkül, később a tiltott erdőket csak engedély és némi erdőbér befizetése ellenében használták.

Az erdők gazdasági jelentőségének növekedésével az őrzés feladata mindinkább hangsúlyt kap a nemesi birtokokon is. A veszély azonban nem is annyira az erdőt, mint inkább a kitermelt faanyagot fenyegeti. A legtöbb hatalmaskodás és erőszakoskodás a fát szállító jobbágyokat éri. Azok az állapotok, amelyek a XIV–XV. századot jellemzik és amelyet a „földesúri magánháború”-nak neveznek (Szabó I., 1966.) igen találóan, gyakran vezetnek kitermelt faanyagok elrablására. Mindemellett nem ritkák azok az esetek sem, amikor a szomszéd birtokos erdejét egyszerűen kitermelik, néha – nagyobb biztonság kedvéért – az éj leple alatt. Előfordul az erdő felgyújtása is, amiben már nem annyira a haszonszerzés, hanem a károkozó szándék játszik szerepet.

Az erdőgazdálkodás szempontjából figyelmet érdemelnek a szerzetesrendek. A Garam melletti Szent Benedek rendi kolostor alapítása I. Géza nevéhez fűződik. A Pannonhalmán alapított rendházat I. István király különleges kiváltságokkal ruházta fel. A XI. századtól kezdve egész sor kolostort létesített a rend Magyarországon. Nagy jelentőségük volt erdőgazdálkodás terén a ciszterciáknak. E rend célkitűzései közé tartozott a vad, műveletlen területek meghódítása a kultúra számára. Ennek érdekében erdőt irtottak, mocsarakat csapoltak le, és mindenütt a mezőgazdaságot igyekeztek

³ ... a servitio custodiae silvarum... in coetum Nobilium suorum cum dimidietate terre eorum Nyás...

fellendíteni. II. Géza idejében jöttek be először az országba, és a cikádori apátságot alapították. Később III. Béla nagyon felkarolta őket. Uralkodása alatt több kolostornak vetették meg az alapjait. E nagy magyar király nevéhez fűződik az egresi, a pilisi és szentgotthárdi kolostorok, valamint a zirci és a bakonyi apátság alapítása.

Számos oklevél hozza kapcsolatba az erdőgazdálkodással a premontreiek jászói prépostságát.

Nem csodálkozhatunk ezek után, hogy Kálmán király I. törvényében kimondotta, hogy „az egyházaknak adott erdők visszakövetelését legkevésbé sem engedjük meg. . .” (cap. 18.), ugyanakkor, amikor Szent István adományainak kivételével mindennemű más adomány visszavételét rendelte el (cap. 15.).

AZ ERDŐK A KÖZÉPKORI GAZDASÁGI VISZONYOK KÖZÖTT

A középkort a természetes gazdálkodás jellemezte. A vagyon alapja a termelőeszközök, illetve a termékek mennyisége volt. Ennek leggyakoribb formája eleinte az állatállomány, később a földbirtok, minden tartozékával. Ezeknek a tartozékoknak néha csupán egy része szerepel az oklevelek felsorolásában. Bátran idevehetjük az embereket is, illetve az emberi munkaerőt, amely a középkorban a földterületekkel kapcsolatban elsőrendű értékmeghatározó tényező volt. A tartozékok felsorolásában természetesen rendszerint szerepeltek az erdők, ligetek, berkek és esetleg más névvel megjelölt fás helyek. Gazdasági jelentőségük kialakulásával egyúttal a jogi rendezés keretébe is bekeverültek, jogügyletek tárgyává váltak. Ahhoz azonban, hogy a gazdálkodás valamelyest is rendezett keretek között folyhasson, szükség volt a birtokok határainak kijelölésén kívül a terület mértékének legalább hozzávetőleges megállapítására. Ez az erdők vonatkozásában lassan alakul ki, mert mindaddig, amíg az erdő csak mint a mezőgazdasági kultúra akadályá szerezte, ennek nem volt nagy jelentősége. Sokszor az oklevelek csak egyszerűen „egy erdőt” vagy a megnevezett erdőt említik, határ- és területmegjelölés nélkül. Ezek jobbára lakatlan területeken levő őserdők voltak. Nem szabad természetesen ezt kizárólag valami kezdetleges állapotra vonatkoztatni, azzal az elképzeléssel, hogy ebből törésmentesen vezet a fejlődés az egész országban a felmért, rendezett állapotok felé. Egyrészt ugyanis más volt a helyzet az ország különböző vidékein, másrészt a háborúk, különösen a tatárjárás után nagy elnéptelenedés következett be, ami után ismét kezdetét vette a betelepítés, földterületek felmérése, birtokbavétele, megművelése. Még a XIV. században is gyakran találkozunk lakatlan erdők emlegetésével.⁴

1281: „...az erdőnek bizonyos üres és megritkult részét...” (Zólyom m. DL. 40160.);

1294: „...lakatlan és nem művelt erdőnket Szepes megyében...” (CD. VI. 1. 304.);

⁴ Az elnéptelenedésben a háborúkon kívül nagymértékben közrejátszottak a járványok, különösen a pestis. A XIV. század elején (1316) Európában dühöngő pestis feltehetően Magyarországon is megtizedelte a lakosságot. Az európai népesség az 1150–1300 évek között erősen felszaporodott, ami együtt járt a mezőgazdasági termelésbe bevont területek kiterjesztésével. Az 1350–1450 közötti nagymértékű visszaesés okai nemcsak a járványok okozta pusztításokban, hanem a korai, viszonylagos túlszaporodás folytán a kisebb termőképességű területeknek a termelésbe történt bevonásában is keresendők (Slicher van Bath, 1963.).

3. ábra. Alföldi erdő rekonstruált képe a honfoglalás korában

1317: „...az alpesi hegyekig és az elhagyott erdőkig...” (Kassa környéke – Györffy I. 151.);

1351: „...egy, Dubova és Árva közötti erdőt, amelynek egyetlen lakosa sincsen...”⁵

A felmérést sokszor a természeti körülmények és a terület nagy kiterjedése nehezítette meg, ezért a birtok felbecslése, illetőleg helyszíni bejárása alkalmával szembecslést alkalmaztak. Az erdőket sokszor azért nem lehetett felmérni, mert sűrű, járhatatlan bozótból álltak, vagy területük vizenyős, mocsaras volt.

1252: „...sűrű erdőkben lakatlan helyeken keresztül...” (DL. 38122).

1328: „...a cserjéseket és az erdők számát, amelyeket hosszúságuk és szélességük miatt legkevésbé sem mérhettek fel, megismerni és számbavenni nem tudták...” (AnjO. II. 375.).

1347: „...mocsarasságuk és vízzel elöntött voltak miatt királyi mértékkel felmérni nem tudták, mégis szembecsléssel nyolc aratrumra terjedőnek vélték...” (AnjO. V. 66.).⁶

⁵ 1281: ... quandam particulam silve vacuum et indensam ...

1294: ... inhabitatam et incultam siluam nostram in comitatu Scepusiensi ...

1317: ... ad montes alpinas et silvas desertas ...

1351: ... unam silvam inter Dubova et Arva existentem nullo ibi habitatore eorum existente ...

⁶ 1252: ... in sylvis condensis per loca inhabitabilia ...

A terület felmérésére először a mezőgazdasági műveléssel kapcsolatban került sor. „... Én Osl comes ezen okmány erejénél fogva akarom emlékezetül hagyni a két faradnyi erdő számbavételét három szántóföldünkkel és szolgálkkal, valamint szolgálókkal bizonyos 80 házzal, amelyhez egyenként 20 hold tartozik. ...”⁷ Az erdők területének felmérése a kisebb, lakott helyekhez közelebb eső erdőkkel, illetve a kevésbé erdősült vidékek kisebb erdőfoltjaival kezdődött. A XIII. században már sok példát tudunk erre felhozni. A pécsi káptalan előtt 1240-ben Heimo cikádori őrbárát és a titeli egyház jobbágyainak egyezségében van szó „... hetvenhat hold föld, hatvan a „Keztelek” nevű falu mellett, tizenhat erdős területen ...”⁸

Egy adott terület nagyságának megállapítása a hosszmerésen alapult. Ez eleinte becsléssel történt. A szembecsléssel (*visu considerando*, *visu oculorum*) megállapított távolságmérést később a kötéllel (*funiculus*), a rúddal, illetve mérővesszővel (*virga*) való mérés kezdte kiszorítani.

1353: „... bizonyos erdő és használt föld felosztásra ... hosszában kötéllel történő felmérésre ...” (AnjO. VI. 63.)

1320: „... megengedjük, hogy a mérővessző tizenöt öles legyen, amellyel az ő erdejükben a telkeket ki kell mérni ...” (DI. 25074.)⁹

A kötéll hossza különböző volt. 1239-ben 10 öl hosszú kötelet használtak (*terram fimosam cum funiculo decem ulnarum* (ÁUO. VII. 80.). Ezenkívül 15,24 és 33 öles kötéll mértékről is találunk adatokat (ÁUO. IX. 409, CD. V. 2. 306, H. O. VIII. 60.).

1335-ben 106 öles kötelet is említene (quiquidem funis in se continet centum et sex ulnas. Zi. I. 459).

A Pápa város felmérésénél 1556-ban alkalmazott kötéll hossza 9 lépés volt. Ez „királyi lépés”-sel számítva $6 \times 9 = 54$ láb hosszúságot jelentett (Bendeffy L. 1958).

Terület-mértékegységül eleinte a gazdasági hasznosítás módja szolgált. Ebben az értelemben alakult ki az ekealja (*aratum*), mint elsősorban a szántóföld, a kaszaalja (*falcastrum*), mint a kaszálók, a bárdalja (*dolabrum*), mint az erdők területének mértékegysége. Az *aratum* azonban idővel általános terület-mértékegységgé vált, amelyben

1328: ... rubeta vero et numerus silvarum que propter earum longitudinem et latitudinem mensurari minime valebant, scire et computare nequissent. ...

1347: ... propter paludinositatem et inundacionem aquarum regali mensura non poterint mensurare, tamen visu oculorum ad octo aratra sufficere considerassent ...

⁷ Ego osl comes uolo per hanc cartam in memoriam prouocare computationem terrarum scilicet duarum farad cum tribus aratris nostris et seruis ac ministris quibusdam super LXXX mansionibus cui quilibet XX iugera sufficiunt remisi ...

⁸ ... septuaginta et sex iugera terre, sexaginta iuxta villam keztelek, decem et sex in silvestri terras. ...

⁹ 1353: ... ad dividendum quandam silvam et terras usuales ... per longitudinem fune mensurando ...

1320: ... concedimus quod virga quindecim ulnas habebit, cum qua in silva eorum lanei mensurabuntur. ...

nemcsak a szántóterületet, hanem az erdőket és egyéb művelési ághoz tartozó területeket is kifejeztek.

A hossz- és ennek megfelelően a területmértékek sokáig vidékenként különböztek. Az egységesítési törekvések eredményeképpen jelennek meg a XIV. században az „ország szokása” szerinti, illetve királyi mértékegységek. Hosszmérték gyanánt eleinte leggyakrabban az ölt (ulna) emlegetik.

1318: „... négy egyenlő részre osztották. . . amelyet felmérve szélességben hat ölet tehet ki. . .” (70. II. 30).

1336: „... művelt és nem megművelt szántóföldekben vegyesen és erdőben az ország régtől fogva helybenhagyott szokása szerint, mindegyik hold széltében tizenkét, hosszában hetvenkét ölet tartalmazzon. . .” (Zi. I. 493.).¹⁰

Az ölnél kisebb mértékegység volt a rőf (cubitus). Egy öl általában 5 rőf hosszú volt (Kovachich M. Gy.).

1237: „... ugyanott tizennégy öl széles és százhusz öl hosszú földdarabkát. . .” (H. O. V. 18.).¹¹

Valamikor a hold hosszsmértékként is szerepelt (Bendeffy L. 1959).

A birtok (possessio, terra) területét legtöbbször a holdban (iugerum) vagy ekealjában (aratum) adják meg. Az erdőt is ilyen mértékegységekkel mérik. A hold mint területmérték először 1113-ban fordul elő (Fejérfapatak, 1892).

1288: „... az ő igali szántóföldjét, amely CCL hold terjedelmű, két helyen erdőt és ugyanynyi helyen kaszálót magában foglal, eladta. . .” (ÁUO. XI. 209.).

1258: „... Tune nevű faluban visszakövetelni erdőt, amely két aratum terjedelmű, és egy aratumnak megfelelő szántóföldet. . .” (ÁUO. II. 309.).¹²

Voltak azonban – mint említettem – külön erdei mértékegységek. Ilyen volt a bárd (dolabrum) vagy bárdalja.

1272: „... kaszálóval, amely öt embernek egy napi kaszálásra elegendő és fákkal, amely elegendő két dolabrumnak, amelyet Bárdnak neveznek, egy napra. . .” (CD. V. 1. 216.).¹³

Az ölnék is volt egy olyan mértéke, amelyet erdei ölnék, illetve erdei mértékkel (cum mensura silvatica) számított ölnék neveztek.

¹⁰ 1318: ... quatuor partes coequales divisisse... quam videlicet mensurando in latitudine sex cubitus haberet ...

1336: ... in terra arabili culta et campestri mixtim ac Silua iuxta regni consuetudinem ab antiquo approbatam, quolibet iugerum in latitudine duodecim. . . (egy szó az oklevél szövegében hiányzik, olvashatatlaná vált, feltehetően itt „ulnas” szerepelt eredetileg.) Regales et in longitudine septuaginta duos haberet. . .

¹¹ 1237: ... quendam particulam terre in eodem quatuordecim cubitorum in latitudine, et C. Viginti in longitudine. . .

¹² 1288: ... terram suam arabilem de villa Ygol continentem CCL iugera, habentem siluam in duobus locis, et fenetum in totidem Locis. . . uendidisse.

1258: ... in villa Tuneu repetere siluam in terra duorum aratorum iacentem et terram arabilem usui unius aratri sufficientem. . .

¹³ 1272: cum. . . feneto, quod potest sufficere quinque hominibus ad falcandum uno die et lignis, quae possunt sufficere ad duo dolabra quod Bard nominatur, uno die. . .

1318: „... hosszában LIV ölet erdei mértékkal ...” (CD. VIII. 2. 189.).¹⁴

A szövetek, posztók, általában a méteráru mértékegysége volt a sing. Úgy látszik azonban, hogy ezt is használták némelykor erdei mértékül.

1369: „... száltében hat ölet, amit közönségesen erdősingnek (erdeusengh) neveznek ...” (Z. O. II. 30.).¹⁵

Arra a kérdésre, hogy milyen, mai mértékkal mért területnek feleltek meg ezek a régi mértékegységek, pontos eligazítást csak a Werbőczy Hármaskönyvében megadott rajzból meríthetünk. Itt meg volt adva az öl 1/16 része (Magyar Törvénytár). Ennek alapján az öl hossza 3,056 méter, egy négyszögöl tehát 9,34 négyzetméter. Ezt véve alapul, mivel a hold $70,12 = 840$ négyszögöl, mai mértékkal mérve 7846 négyzetméter, egy ekealja pedig közönségesen 120, királyi mértékkal mérve 150 hold, vagyis kb. 94, illetve 118 ha volt. A mensura regalis szerint 72-szer 12 királyi öl, vagyis 864 négyszögöl terjedelmű volt egy hold (Kovachich). Volt azonban az ölnök is egy másik mértéke, amely egy magas, kezét felemelő embernek a hosszát jelentette. Ezt kb. 2,50 méterre becsülik. Ennek alapján egy hold 5250, illetve 5400 négyzetméter lett volna. Az aratrumot pedig gyakran 120 holdnak vették. IV. Béla királynak a szepességi lándzsások kiváltságait megerősítő 1243. évi oklevele szerint „... az általunk vezetett hadjáratban a mi zászlónk alatt azok, akiknek 8 aratrum földjük van (amelynek minden aratruma százhusz holdat tartalmaz) egy fegyverest tartoznak küldeni...” (CD. IV. 1279.).¹⁶

Egy ilyen ekealja 65 ha mai mértékű területnek felelt meg (Hóman B., 1910). A XIV. századtól kezdve azonban a 150 holdas ekealja lett az általános elfogadott mértékegység.¹⁷

A kitermelt faanyag mértékegységéről nem sokat tudunk. A tűzifatermelés kialakulására utaló adatok azonban azt mutatják, hogy a tűzifamennyiség meghatározására már elég korán kialakultak szokvány egységek. Ezek közül a legkézzelfoghatóbb mértékegység a szekérrakomány volt.

Tagányi Károly Miklós nádornak a pannonhalmi apátság szolgáló népei szolgáltatásairól rendelkező ítéletlevelében (1226) említett 3 szekér fát, amelyet – az eredeti oklevélben szereplő szövegben – „Cuzfa”-nak írnak, „ölfá”-nak olvassa. Helyesebbnek látszik azonban a „c”-t tollhibának tekinteni „t” helyett és így „tuzfa” vagy „tűzfa”, tűzifa volna a szó megfejtése (Okl. Sz.). Ezt az 1240. évi, hasonló tárgyú oklevélben ebben a vonatkozásban használt „tyzfa” szó is valószínűsíti. Ezenkívül az az érv is feltételezésünk mellett szól, hogy a 3 szekér megjelölés vonatkozik a mennyiség meghatározására. Ezzel szemben II. Géza (1141–1162) egyik évszám nélküli oklevélben

¹⁴ 1318: in longitudine LIV. vlnas cum mensura silvatica. ...

¹⁵ 1369: in Latitudine sex cubitos vulgariter erdeusengh dictos. ...

¹⁶ 1243: ... in Expeditionem per nos factam, sub nostre Vexillo quatuor, qui habent terram octo aratrum. ...

¹⁷ Ezzel szemben mások (Erdélyi L., Makkai L.) a bécsi öl (1,89 m) alapulvételével számítják a középkori iugerum és az aratrum nagyságát. Ilyen alapon az utóbbira $0,4 \text{ km}^2$ -t kapnak eredményül. Újabbban egy 1697-ből származó rajz alapján a királyi öl mértékét 3,126 m-ben vélik megállapítani (Bogdán I.–Maksay F. 1967).

szó van egy tűzifa mértékegységről, amely a később határozottabb formában jelentkező „öl”-lel lehetett azonos. Ez az oklevél az esztergomi Szent János rend részére tett adományról szól, és többek közt a következőket mondja: „... és ezen felül ugyanazon ház napi szükségletére saját erdejükből, amelyet Pilisnek (Ples) neveznek, öt öl fát szállítani, korlátlan szabadságot adott nektek?” (CD. VII. S. 121.).¹⁸ A Magyar Oklevélszótár szerint orgia, ulna = öl. Ez valószínűleg egy kocsirakománynak felelt meg, mert mikor III. Orbán pápa 1187-ben kiadott bullájában Géza királyra hivatkozva a rend kiváltságait megerősíti, a szövegnek ezen a helyén „quinque currus lignorum” (öt kocsi fa) áll (ÁUO. VI. 167.).

Ez azt sejteti, hogy az „öl” mint faanyag-mértékegység már igen korán kialakult. Később a városok számadáskönyveiben gyakran szerepelnek különböző tűzifamennyiségek. Ezeknek a mértékegysége szintén kocsirakomány, illetve az öl (klafter = clofter). A számadáskönyvekben ilyen bejegyzéseket találunk: Sopron 1404: Item ain wagen 6 den. der holcz hin zue gefurt hat. – Bártfa: 1436: Item pro uno vehiculo lignorum. – Bártfa 1422: Item pro lignis IIIlor plaustrorum (Fejérpataky L. 1885).

A brassói számadáskönyvben az 1530. évnél találjuk a következő bejegyzést: „... Czaydinens ligetben hidat építőknek 118 öl fát, amelyet közönségesen clofter-nek neveznek 23 fl és 30 asp. ...” (Quellen).¹⁹

A vízi szállítás mértékegységére nézve a vámtételek adnak némi támpontot (így például IV. Bélának a turóci monostor megalapításáról szóló oklevelében – 1252. – olvassuk a következőket: „... a lefelé haladó hajók vagy struesek után ... a vámról ...” (H. O. VI. 65.).²⁰ A „strues” szabályosan összerakott egységet – tűzifára vonatkozólag – ölbe rakott tűzifát – jelentett (Finály). Mivel pedig itt vízi szállításról volt szó, nyilván létezett a faanyagnak valamilyen vízi egysége (tutaj?), amelynek szokvány mérete a XIII. században már kialakult.

Az erdő és a fa értéke

Az erdő mint a mezőgazdasági kultúra terjedésének útjában álló akadály csak annyiban jelentett értéket, hogy a faállomány kiirtása által mezőgazdasági művelésre alkalmas területhez lehetett jutni. A kiirtásra szánt erdő értékének megállapításánál tehát a lábon álló fatömeg inkább negatív tényező volt. Itt a terület egyéb adottságain kívül az érték meghatározásánál döntő volt, hogy mennyi embert lehetett az irtásra beállítani.

IV. László király például 1284-ben Hekkul gölnicbányai polgárnak adományozza a Kochenseife nevű erdőt irtásra, hogy annak lakhatóvá tételével és benépesítésével az erdőt hasznosabbá, értékesebbé tegye (Tagányi I. 52. sz.). Máskor megállapítják, hogy

¹⁸ ... et insuper ad quotidianos vsus ipsius domus singulis diebus de propria sylua sua, que vulgo Ples nuncupatur, quinque orgias lignorum portandi, liberam vobis contulit facultatem.

¹⁹ 1530: ... pontes in nemore Czaydinensi facientibus de ulnis 118 wulgo clofter mercedem Flor. 23 asp. 30.

²⁰ 1252: ... a naubus descendentibus uel a struibz lignorum ... de tributo ...

„... bizonyos Nagyobod nevű erdő ... ha benépesített lenne, magasabb értéke volna. . .” (1298: ÁUO. 326.)²¹

Szerzetesrendek, telepések, jobbágyok végezték ezt a munkát, legtöbbször különféle kedvezmények ellenében. Már a tatárjárás előtt az ország különböző vidékein sok kis település keletkezett így. Az erdők megfogvatkozása és a népsűrűség növekedése együtt járt az értékelés megváltoztatásával, illetőleg az erdők értékének határozottabb formában való megjelenésével.

Míg a XI–XII. századra inkább az erdők adományozása a jellemző, a XIII. században már megkezdődik az adásvételi szerződés keretében való értékesítés is, amely természetesen előbb-utóbb egy bizonyos forgalmi érték kialakulásához vezetett. Ebben az évszázadban még ugyan jobbra olyan birtokok cserélnek így gazdát, amelyeken szántó, kaszáló, erdő, liget stb. vegyesen előfordul, és a vételár természetesen az egészért egységesen van megállapítva.

A vaskúri káptalan egyik, 1308-ban kelt oklevelében azonban már azt bizonyítja, hogy Osl nemzetség tagjai egy 70 hold kiterjedésű erdőt pro quingentos florenos Alexio comiti (ötven forintért Alexius comesnek) adtak el (D1. 40316). Itt már külön az erdőnek az értéke szerepel. Ilyen esetek azonban kivételszámba mentek ebben az időben. Lassan mégis kialakul nemcsak a szántóföldnek, hanem az erdőnek is az „árfolyama”, ami természetesen vidékenként nagymértékben különböző volt.

Az erdőnél az értékmeghatározó sokáig elsősorban nem a faanyag, hanem az erdő egyéb hasznai. Ezek között szerepelt a vadászat, azután a makkoltatás és a legeltetés. III. Endre király állítólag azért adományozta Fülöp mesternek a Zólyom megyei Pónik erdőt, mert Demeter mester jelentéséből úgy értesült, hogy az vadászatra nem alkalmas és halászó vizei sincsenek.

Az is lényeges értékmeghatározó volt az erdőnél, hogy lakott-e, vagy lakatlan. Az „elhagyott” vagy „műveletlen” erdőket gyakran és éppen a benépesítés érdekében adományozták a királyok érdemeket szerzett személyeknek.

A faanyag értékelése azokban az oklevelekben jelenik meg először, amelyekben az erdő felgyújtása vagy kivágása által okozott kárról és ennek a kárnak pénzben felbecsült mértékéről van szó. Itt már nyilván nem az erdőirtás volt a gazdasági cél, mert különben az erdő felgyújtásával nem kárt, hanem hasznót hoztak volna a birtokosoknak.

1372-ben Lajos király parancsára a vaskúri káptalan vizsgálatot tartván, megállapította, hogy Dági Lőrinc és Péter Sopron város erdejét felégették, és ezzel 1000 márka kárt okoztak (Házi, 160.). – Vereb-i György fia, Péter erdélyi alvajda 1394-ben a kolozsmonostori konventhez írt levelében annak a kárnak a kivizsgálását rendelte el, amelyet Baranyay Mihály okozott a káptalan Wylak birtokában az erdő kivágásával. A kár összegét 200 forintra tették (Zs.O. I. 3401. sz.).

1469-ben egy Heves megyei erdőről olvassuk, hogy azt valaki – „... egészen kivágatta és letarolta és a kitermelt faanyaggal tetszése szerint rendelkezett, amellyel az

²¹ 1298: ... quadam silua Nagyobod ... si populosa fuisset maioris ualoris esset. . .

említett felperesnek kétszáz aranyforint kárt okozott. . .”²² (Békefi). A kapornaki konvent 1484-ben jelentette Mátyás királynak, hogy „a hatalmaskodó a felperesnek egy bizonyos Awas nevű bárdos erdejét, amely az említett Káld nevű birtok valódi határain belül van, kivágatta, a kivágott fát pedig elhordatta, amellyel ezer aranyforintot kitevő kárt okozott” (H. O., V. 361.).²³

Ha meggondoljuk, hogy ebben az időben egy ekealja terjedelmű föld ára átlagosan 3 márka volt, az összeg feltűnően nagynek látszik. Hozzá kell tennünk azonban azt, hogy az oklevelek legtöbbször a kárnak a panaszos által becsült nagyságáról szólnak, amiben természetesen túlzás is van. A kárbejelentésekből általában nem derül ki, hogy mekkora erdőt irtottak ki vagy égettek fel, és ez is megnehezíti az oklevélben szereplő összeg megítélését. Egy Nyitra megyei ilyen károkozásról azt olvassuk, hogy az erdőt tíz nap és tíz éjjel vágták, és a kivágott fát el is vitték. Ráadásul a károsultak házáat is lerombolták, épületfáját elhordták (Zs. O., I. 6050. sz.). A károkat tetézte az is, hogy a hatalmaskodást elkövetőket gyakran nemcsak a jogtalan haszonszerzés vezérelte, hanem bosszútól vagy más indulattól hajtva a rombolás és a minél nagyobb károkozás szándéka. Erre utal például Chaak nembéli Györke fia, Pálnak a fehérvári káptalan előtt 1346-ban tett panasza, amely szerint Vesszős mester neki officiális, Varjú János és jobbágysai az ő Szilas nevű birtokán az erdőt gyökeresen kiirtották (Kállai lt., I. 853.). – Lukács mester testvérenek, Benedek veszprémi püspöknek hozzájárulásával 1385. november 19-én csatlósaival a Kouachy birtokva rontva Gay-i Pethych fiainak Lászlónak és Mihálynak kúriáját és két kertjét elpusztította és felszántotta, egy hordó borukat embereivel megittatta, egy erdejüket pedig kiirtatta (Vr. 838. sz.).

A XIV. században az oklevelek már gyakran emlegetik az ország szokása szerinti birtokbecslést. Ezekben nemcsak a terület felmérésének módját és a királyi mértékkel történő terjedelem-meghatározást találjuk, hanem a szokásos árat is. Ebben az időben egy aratrum föld 3 márka volt. Pál országbíró például azzal küldi ki az egri káptalant 1336-ban egy Zemplén megyei földbirtok megbecslésére, hogy a megművelt és a rét-földeket vegyesen, valamint az erdőt az ország szokása szerint 12X72 öles holdakban és 150 holdat tartalmazó aratrumokban felmérve, aratrumonként 3 márkában értékelje (Zi. I. 495.).

Volt azonban egy másik értékelési mód, amely nem pénzben, hanem természetben állapította meg az ingatlan értékét. Az erdőknél ezt azoknak a sertéseknek a számában határozták meg, amelyeket tizedjövedelemként figyelembe lehetett venni.

A XV. században azután országos viszonylatban egységesen határozzák meg az egy-ségnyi terület értékét, művelési ágak szerint. Ez az „erdők országos becslése”, amelyet Kovachich Mártonnak Supplementum ad Vestigia Comitiorum c. művéből ismerünk, 1486-ban a következő volt:

²² 1469: . . . penitus et in toto dissecari et succidi, lignaque succisa, quo sue placuisset voluntati fecisset in quibus dicto actori ducentorum florenum auri dampna intulisset . . .

²³ 1484: . . . quendam silvam dolabrosam ipsius exponentis Awas uocatam intra veras metas dicte possessionis Kald adjacentem succidi lignaque succisa . . . asportari fecisset in quibus . . . mille floreni auri dampna intulisset . . .

„Az erdőt vagy cserjést — amelyen égéskor a tűz keresztültörhet — úgy kell megbecsülni, mint a közönséges földet, azaz egy ekét 3 márkára.”

„Az eresztvényt, vagyis a feldolgozásra alkalmas nagy erdőt pedig 3 királyi mértékkel számított ekén alul — minden ekét 10 márkára.”

„A nagy bárdos (vadászatra alkalmas) vagy makkos erdőt — 3 ekéig — minden ekét 50 márkára. Ha azonban az ilyen jövedelmét pontosan ki lehet számítani — különösen például a makkos erdőnél —, akkor a jövedelemnek tízszerese veendő.”

„Továbbá a törvényen kívül (eredetiben „unde foris”) az egyházi törvényszékeken az eresztvény minden királyi mértékű holdját 40 dénárra.”

„A nagy s minden mesterségre alkalmas erdő holdját pedig 100 dénárra.”

Hasonló árszabásokat tartalmaztak a középkorban nálunk is használatos úgynevezett „formulás könyvek”. A Magyi János-féle és a Somogyvári formuláskönyvek ugyanebből a korból az erdőkre vonatkozólag az 1486-i jegyzékben foglaltakkal azonos árakat állapítanak meg.

Lényegében ugyanezeket az árakat tartalmazzák Werbőczy Hármaskönyvének I. rész 133. címe 25–31. pontjai.

Ez az árszabás világosan mutatja az erdők értékelésénél figyelembe vett szempontokat. A faanyagnyerés, a vadászat és a makkoltatásra való alkalmasság teszi hasznossá az erdőt. Ezeknek együttes előfordulása esetén a legmagasabb az erdő ára.

Ebben az időben készült a kalocsai káptalan oklevele Csente, Tóthfalu, Negyven stb. birtokoknak bírság fejében becslés mellett történt lefoglalásáról (Zi. XI. 337.). Itt az erdők válogatás nélkül, aratrumonként 3 márkára vannak értékelve. Ennyire becsülték a silva permissionalist, a silva usualist és a silva sub custodia deputata elnevezéssel megjelölt tilalmas erdőt, továbbá a ligetet (nemus) és a cserjést (rubetum). Összehasonlításul érdemes megemlíteni, hogy a terra arabilis többnyire szintén ilyen értékkel szerepelt, de volt olyan hely, ahol 40 aratrum szántót csak 20 márkára becsülték. Hasonlóképpen nem volt egyforma a kaszálók (fenilia) ára; többnyire csak negyed márkára becsülték egy falcastrumot.

A Zrínyi György birtokainak felbecsüléséről 1592-ben készült jegyzék a Tripartitum I. fejezet 133. címére hivatkozva állítja, hogy az törvényes becslés alapján történt (Tört. Tár. 1895. 329–357.). Ennek keretében a Monyoróbereki uradalom 3 ekényi nagy erdejét 600 magyar aranyforintra (vagyis 150 márkára) becsülték. Másutt 3 ekényi erdőt 40 aranyforintra értékelték. A csáktornyai uradalom vadaskertjét 200, 20 ekényi gyümölcsöskertet 240, egy ekényi nyíres erdőt pedig 40 aranyforintra becsülték. Az aratrumonkénti 3, 10, illetve 50 márkás értékekben szerepelnek az erdők, ami valóban megfelelt az említett árszabásnak. Érdemes még megemlíteni, hogy 200 kaszásra való kaszáló értéke 200, 170 juhé 86, 12 bivalyé 150, 19 lóé pedig 57 aranyforintban van megállapítva. Az egyik helyen 10 vadfogó hálót találtak, amelynek értékét 100 aranyforintra becsülték. Noha ez az értékelés a XVI. században történt, alapjaiban a középkor végén kialakult árakat veszi figyelembe.

A felsorolt adatok mutatják azt a feltűnően nagy különbséget, ami egyfelől a bárdos, makkos, vadászatra alkalmas erdőket a közönséges sarjerdők, még inkább a bozós, elbokrosodott erdők fölé helyezte, másfelől amennyivel ezeket a szántóföld

értékénél többre becsülte. Ebben szerepet játszott a szántóföld megművelésének munkaigényessége, alacsony hozama, továbbá a jó öreg („avas”) makkos erdőknek a középkor végén kialakult hasznossága, értéke.

Adók, vámok

A középkor bonyolult adózási rendszerében a XIII. századtól gyakran szerepel az erdő és a faanyag, ami jelzi azt, hogy elfoglalták helyüket a gazdasági életben is. Elsőnek kell megemlíteni a tizedet (decima), amely a föld- vagy telekadó legkezdetlegesebb formája volt, és amely az egyházat illette. A középkor felfogása szerint tulajdonképpen nem volt adó, és ezért a földbirtokos nemesség is fizette (Illés). Az ezekről rendelkező oklevelek egy részéből arra következtethetünk, hogy I. István király ideje óta léteztek ilyen tizedfizetési kötelezettségek erdők, illetve az erdőkből nyerhető jövedelmek után is. IV. Béla midőn 1261-ben az egri egyház birtokait és kiváltságait diplomájával megerősíti, kijelenti, hogy „Béla nagyapánk és Endre apánk. . . az Ugocsa és Bereg megyékben található összes forestának tizedét az egri egyháznak adományozták. . .” (CD. IV. 3. 43.)²⁴ Még pontosabban kifejezésre jut ez Egyed pápai kiküldött bírónak a pannonhalmi Szent Márton apátság és a veszprémi káptalan 1230-as perében hozott ítéletéből, amelyből kitűnik, hogy „. . . amely időtől irtani és művelni kezdték a zselici erdőket, amely erdők mindig és már a Szent Király ideje óta a méhek, a disznók és egyéb állatok után nekünk fizettek tizedet. . .” (ÁUO. I. 278.)²⁵

Máskor a tizedfizetés alapja az erdő kiirtása (1234: . . . a tizedet az egész liget és minden erdő után, amelyet most és ezután kiirthatnak. . .” (CD. III. 2. 416).²⁶ mert ez jelentette a mezőgazdasági hasznosítás kezdetét.

A tizedet természetben kellett beszolgáltatni. A leleszi konvent 1429-i határjárási oklevelében szerepel többek között egy, a felek között vitás erdő. „. . . a makkos erdő évi jövedelmét pedig, ahogyan azt mindkét fél állította, öt disznónak dézsma fejében történő megszerzési lehetőségében állapították meg. . .” (Zi. VIII. 396.)²⁷

Az adózás alapja egyébként általában az erdőből nyerhető haszon volt. Ez első sorban a disznók makkoltatásában, erdei legeltetésben jelentkezett, de – mint láttuk – az erdei mézgyűjtés hasznát is alapnak vették a megadóztatásra. Külön figyelmet érdemel a nyestbőradó, a marturina, amit Szlavóniában szedtek. Az itteni szláv lakosság ősi foglalkozása volt a nyestfogás. Mivel a nyestprém évszázadokon keresztül nagyon keresett cikk volt, érthető, hogy ezzel kapcsolatban külön adóztatási rendszer

²⁴ 1261: Bela proauus noster et Endre pater noster . . . decimas ompium forestarum nostrarum . . . universaliter in Comitatibus Ugocha et de Berek existentium, Ecclesiae Agriensi applicarunt et condonarunt. . .

²⁵ 1230: ex quo destruere et colere ceperunt silvas de Seliz, que silve semper a tempore Sancti Regis de apibus et porcis et aliis animalibus nobis persolvebant decimas. . .

²⁶ 1234: Decimann de tot nemore et de omnibus silvis que nunc et in posterum exstirpari poterunt

²⁷ 1429: . . . de proventibus autem ipsius silve glandinose annuatim ut partes ambe asseruissent, pro decimis quinque porci recipi possent et extorqui.

épült ki. Előfordult más erdős vidéken, pl. Turóc és Liptó megyékben is. Eredetileg a nyestbőr egy részének természetben történő beszolgáltatásából állott, de már a XIII. századtól kezdve ezen a címen pénzdótot szedtek. Már Kálmán király idejében is találkozzunk pénzzel történt megváltásával (Eckhart). Marchali Dénes szlavón bán 1422-ben kiadott bizonyoságleveléből arról értesülünk, hogy Gereben-i Herman nyestadószedő Szlavónia 1421. évi nyestadója címén átadott 7757 forintnyi új pénzt (D1. 103490).

Az erdők használata után szedett adót sokszor tributumnak mondják az oklevelek, azok is, amelyek éppen ilyen adók alól való mentesség privilégiumát tartalmazzák. A „tributum” kifejezést azonban a vámokra szokták alkalmazni, amelyekről a továbbiakban még lesz szó. II. Endre Bánk Bihar megyei ispán részére kiadott adománylevélben (1212) úgy rendelkezik, hogy a felsorolt községek „... erdő utáni adó címén évente kötelesek házanként ... két tyúkot és öt vég vásznat adni. ...” (H. O. VIII. 12.).²⁸ Vannak olyan adatok is, amelyek csak egész általánosságban utalnak erdővel kapcsolatban az adózásra, illetve az adózási kötelezettség alól való mentesítésére („az erdő vagy faanyag után semmi adót nem kötelesek fizetni”).²⁹

A vámoknak eredetileg illeték jellegűk volt, ami azonban az idők folyamán teljesen háttérbe szorult, és így ezek is a középkorban szerepelt nagyon sokféle adó egyik nemévé váltak. Már I. Géza királynak a garamszentbenedeki apátság részére adott alapítólevelében (1075) szerepel „... a Garamon szállított fa vámjá. ...”³⁰ V. István 1271-ben: „... minden adó tizedét adja az egri egyháznak, „amely vámokat a felsorolt megyékben szedni szoktak. ...” (CD. V. 1. 153.).³¹ A vámokat a vízen és a szárazföldön szállított vagy eladásra vitt áruk után szedték mint út-, híd-, rév-, vagy piaci vámokat (tributum, theloneum, tributum fori). Ezek a vámok a XII. és különösen a XIV. századtól kezdve nagyon elszaporodtak. Bár a nemesek vámmentességét az 1298. évi LXXIV. tc. kimondta, ezeket a valóságban a nemes is fizette, hacsak valami személyi kiváltságot nem élvezett (Illés). A vámok túlburjánzásának az 1351. évi VIII. tc. igyekezett gátat vetni, midőn kimondta, hogy „igaz ok nélkül vámot szedni nem kell 1. §. Hacsak nem a hidaknál és a réveknél az átkelők fizessék. 2. §. Mert értésünkre esett, hogy e részben országunk nemeseit és nem nemeseit gyakran és szerfölött zaklatják” (Magyar Törvénytár I.).³²

A faanyag szárazon és vízen való szállítása után a vámhelyeken meg kellett fizetni a törvényes és szokásos vámot.³³ IV. Béla 1255-ben szabályozta a tributum fori Castro Pest, amelynek értelmében a tutajok után, amelyeket két evezővel irányítanak, két nehezéket. ... továbbá minden fás szekér, amely a várba bejön, köteles a kapuban egy

²⁸ ... pro tributo silve annuatim tenentur persolvere de singulis domibus unum aconem annone, duas gallinas et quinque ligaturas lini.

²⁹ ... ratione silvae vel lignorum ... nullam debitum, nullam solutionem.

³⁰ 1075: tributum lignorum que feruntur super Goron.

³¹ 1271: decimam partem omnium tributorum ...

³² 1. §. Nisi in pontibus et navigiis ab ultra transeuntibus solvantur. 2. §. Cum in eis nobiles et ignobiles regni nostri multum et minium percepiimus aggravari.

³³ ... iustum et consuetum tributum ...

a

b

4. ábra. Szlavóniai érmék
a) IV. Béla dénárja
b) obulus IV. Béla idejéből

(hasáb) fát leadni. . . (CD. IV. 2. 311.)³⁴ Ugyanez az oklevél, amely ezeket a vámjövedelmeket a Nyulak szigetén levő apáca kolostor számára biztosította, sok egyéb árról is rendelkezett. Így például egy szállítmány posztó értékét a vámosoknak fel kellett becsülniök, és 5 márka érték után egy nehezék vámot fizettetniök. 100 sóból 1, egy hordó bor után, amelyet a piacon eladnak, 2 nehezék volt a vám. A vadbőrt szállító kocsik szállítmányának értékét fel kellett becsülni, és 5 márka érték után egy nehezék fizettetni.

I. Károly 1318. évi egyik oklevelében van szó egy szentendrei birtokról „... a hajók és szekerek adójával, amiket itt a szállított faanyag után fizetnek. . .” (Vr. 96. sz.).³⁵

³⁴ 1255: ... de strue lignorum, qui regitur per remos, duo pondera... item quilibet currus lignorum, intrans castrum, debet dimittere in porta vnum lignum. . .

³⁵ 1318: ... cum tributo de navibus et curribus qui ibidem ex lignis honerantur . . .

IV. László 1283-ban a vasvári káptalan népeinek régi szabadságait megerősítvén szabad használatot enged nekik a Rába erdőben, és ugyanannak a folyónak a hídjain áruikkal szabad és biztonságos átmenetet engedélyez (H. O. IV. 63.).³⁶

A városok, amelyek gyakran kaptak engedélyt a környező erdőkben fahasználatra — ez a fahasználat elsősorban tűzi- és épületfa kitermelésére vonatkozott —, a szállítás vámmentességét is néha megkapták. Eperjes városnak például Drugeth Vilmos szepesi ispán 1331-ben ilyen kiváltságot engedélyez („... ugyanezen polgárok és hozzátartozóik semmiféle adót nem tartoznak fizetni sem a tűzi-, sem az épületfa után, amelyet az említett városba visznek, sem pedig a faszén után.” Wagner).³⁷

³⁶ 1283: ... in Silva Rabe ... et in pontibus eorundem fluminum transitum liberum et securum absque tributo cum mercibus.

³⁷ 1331: ... iidem cives et ad ipsos pertinentes, de lignis tam pro igne quam pro aedificiis ad dictum civitatem deferendis, ac etiam de carbonibus nullum penitus tributum persolvere teneantur.

Az erdő jogi fogalmába ma a földterület és a faállomány tartozik, a jogszabályban felsorolt egyéb tartozékokkal együtt. Ahhoz azonban, hogy megértsük az erdővel kapcsolatos középkori magyar jogfelfogást, középkori jogéletünkre is egy pillantást kell vetni. Mivel a jog a gazdasági és társadalmi berendezkedést tükrözi, kiindulópontnak az utóbbiak szolgálnak. A magyarság a honfoglaláskor nem folytatott erősen helyhez kötött foglalkozást, ezért a földterülettel, az ingatlannal kapcsolatos jogok akkor még nem voltak kifejlődve. Nagyobb közösségek területe – törzsek szálláshelye és magának az országnak a területe – volt csak elkülönítve határokkal. Az elkülönítést a gyepek, (indagines) szolgálták, amelyek sokszor ledöntött fákból képzett mesterséges akadályok, néha azonban járhatatlan mocsarak, sűrű erdők voltak. Az értéket, a vagyont ebben az időben ingóságok, elsősorban a lábas jószág jelentette. Még I. István király korában is a tinó szerepel mint értékegyység.

A földterület, a földbirtok a letelepedéssel és a földművelés általános elterjedésével kap jelentőséget. Ezzel együtt jár a vele kapcsolatos jog kifejlődése is. A XIII. században már sok vonatkozásban jogügylet tárgya a birtok, amelynek megszerzésére mindenki áhítozik. Mint mondtuk, a háborúban érdemeket szerzett vitézek jutalmazása a király által adományozott birtok és a nemesítés (a kettő együtt járt). Ilyen módon a birtokok szerzésének két jogcíme alakult ki. Az egyik az eredeti szállásbirtok, amely elvileg a honfoglalás utáni letelepedésre megy vissza, a másik az adománybirtok, ami a királynak elsősorban a meg nem szállt területek feletti rendelkezési jogán alapult. Eleinte a szállásbirtok volt a legerősebb jogcím („... ha az ő birtokuk szállásbirtok volt a Szent Király ideje óta. . .” – CD. V. 1. 130.).³⁸ Később azonban mindinkább az adománybirtok lép az előtérbe, úgyhogy az Árpád-kor végén már alig van Magyarországon eredeti szállásbirtok (Hajnik).

Az ingatlannal és azon belül különösen az erdővel kapcsolatos jogokat ebben a korban törvény, kiváltságsevek és a szokásjog szabályozza. E jogforrások közül különösen a szokásjognak volt fontos szerepe. Az oklevelek lépten-nyomon hivatkoznak arra, hogy a jogilag releváns állapot *semper et ab antiquo* (ősidők óta) fennáll, vagy a *tempore Sancti Regis* (a szent király ideje óta) így van. Bizonyos szokások, eljárások azután egységessé váltak, és az lett az „ország szokása”, amelyre sokszor utalnak a

³⁸ ... si ipsorum descensualis fuisset a tempore Sancte Regis Stephani. . .

birtok felmérésénél, a határjárásoknál, egyes mértékegységeknél („iuxta regni consuetudinem ab antiquo approbatam” – az ország régtől fogva elfogadott szokása szerint).

A birtokadományozás azonban nem eredményezett *tulajdonjogot* klasszikus római jogi, vagy polgári liberális kor jogfelfogása szerinti értelemben. Ez inkább birtoklást (*perpetuo et irrevocabilter possidere* – örökké és visszavonhatatlanul birtokolni) és a birtokkal járó haszonélvezetet (*cum omnibus utilitatibus*) jelentett. Ez a jog korlátozva volt ugyanis, élők közötti és halálesetre szóló elidegenítés tekintetében egyaránt (rokonok, szomszédok jelenléte, hiteles hely előtti nyilatkozat stb.). A *birtoklási, használati jog* azonban kiterjedt a birtok összes tartozékára, amelyeket az oklevelek rendszerint felsorolnak, és amelyek között gyakran megemlítik a vadászat, halászat, malomtartás stb. jogát is.

Bár az erre vonatkozó felsorolások sablonosak, abból a tényből következtethetőleg, hogy az erdőket is megemlítik, beigazolvva látjuk, hogy már ebben az időben a birtok részei voltak. Ennek alapjául szolgált gazdasági jelentősége azonban gyakran inkább abban áll, hogy az erdő birtoklásával művelésre alkalmas területet lehetett nyerni.

A Zsigmond király által kiadott rengeteg oklevél közül egy Komárom megyei birtokadományozásról szóló így írja körül a birtok összes hasznát:

1394: „... Összes hasznával és tartozékaival, nevezetesen megművelt és meg nem művelt földekkel, rétekkel, legelőkkel, szőlőkkel, erdőkkel, ligetekkel, vizekkel, halastavakkal és vízfolyásokkal és általában hasznainak teljességével való és régi határaival ...” (CD. X. 2. 188.).³⁹

I. István király korában a meg nem szállt területek zömmel erdők voltak. Az ország területének nagyobb része ebbe a kategóriába tartozott. A király rendelkezett ezek felett, akárcsak a frank birodalomban, néhány évszázaddal előbb. A frank királyok, római felfogás alapján, minden gazdátlan földet a fiskus s ezáltal a maguk számára vettek igénybe. Ebben a korszakban ugyanis nem volt még különbség az állam és a király magánvagyonra között. Így jelentős erdőségek kerültek a király rendelkezése alá. A *Lex Ribuariorum* viszont a köztulajdonú erdők mellett csak egyféle magántulajdont ismer és ez a *silva regis* (Schwappach).

A királyi rendelkezés alá tartozott erdők az Árpád-házi királyok korában erdőispánságokhoz tartoztak. Ezek a várspánsághoz hasonló, sokszor igen nagy kiterjedésű és többnyire hatalmas erdőségeket magukba foglaló birtokkezelési egységek voltak.

Az erdőispánságok kezelésében levő területek részben a királynak és kíséretének vadászatára szolgáltak, részben a királyi birtokadományozások céljára. Az erdők éppen a bennük folytatott külterjes gazdálkodás következtében csak lassan kerültek a jogvédelem körébe. Különösen vonatkozik ez a királyi birtokokon folyó gazdálkodási tevékenységre, amely – úgy látszik – sokáig nem volt tekintettel az erdők eladományozására. II. Endre 1222. évi decretuma, az ún. aranybulla, eleget téve a nemesek követelésének, a nemesi szabadságjogok között említi, hogy a király disznai a ser-

³⁹ .. cum suis omnibus vtilitatibus et pertinentiis vniuersis, signanter terris cultis et incultis, pratis, pascuis, vineis, siluis, nemoribus, aquis, piscinis, aquarumque decursibus et generaliter quibus suis vtilitatum eiusdem integritatibus sub suis veris metis et antiquis. . .

viensek rétjein és erdejében nem legelhetnek azok akarata ellenére („... továbbá a mi disznaink nem legelhetnek nemesek erdeiben és mezőin azok akarata ellenére.” Art. 22.)⁴⁰

Érdekes, hogy a frank jog hatása itt is mennyire megmutatkozik. II. Chlotar 614. évi edictumának 21. pontja ugyanis majdnem szó szerint ugyanezt mondja. Az erdő feletti magántulajdon elismerésének legrégebbi nyoma ez a Meroving-korszakban (Boretius).

A ránk maradt oklevelek a XII–XV. századból az ország minden erdővidékén említene a silva regist, silva regalist vagy silva nostrát. Egyes esetekben előfordul a „foresta” szó is a királyi erdő megnevezésére.

A foresta nyugat-európai kialakulásáról már az előzőekben volt szó. Nézzük most, hogy Magyarországon hol voltak ilyen módon nevezett erdők, és mi volt a jelentése ennek a szónak nálunk.

Locsmán, vagy Locsmánd várispánság („Castrum Luchman”) a mai Sopron vármegye déli részén terült el. Lőrincz ispán, aki nagy érdemeket szerzett IV. Béla uralkodása alatt, a királytól adományként megkapta az egész várispánságot, amelyhez Ausztriában is tartozott birtok (Kirchschlag). Az 1263-ban kiadott, erre vonatkozó ünnepélyes privilégium részletes határleírást is tartalmaz, amelyben többször előfordul a foresta. Az oklevél emlegeti a soproni polgárok erdeit is, silva néven.

Ez a kifejezés azonban nemcsak nyugaton fordul elő, ahol a fent fejtegetett átvétel nyilvánvaló. IV. Bélának az egri egyház privilégiumait megerősítő, 1261-ben kelt oklevele a királyi erdők jövedelmének tizedéről rendelkezik. Az erdőket forestáknak nevezi. Ugocsa és Bereg erdőispánságokról mondja V. István 1271-ben kelt oklevele, hogy azok a „szent királyok” forestái voltak („... amely két utóbbi megye, nevezetesen Ugocsa és Bereg a szent királyok forestái voltak”).⁴¹

A silva regis és a foresta tehát nálunk nem jelent különböző fogalmakat, és így a foresta szónak Magyarországon a XIII. század második felében való többszöri felbukkanását nem lehet másnak tulajdonítani, mint külföldi oklevelek utánzásának. Az erdőknek a király szempontjából a legfőbb jelentősége a vadászatban és az eladományozás lehetőségében rejlett. Ennyiben azonos a mi forestánk is a frank birodalomban, illetőleg később a német–római császárságban létezett forestákkal. Azok a további jogok azonban, amelyek ott a forestákhoz fűződtek (I. II. fejezet 2. pont), nálunk nem alakultak ki.

Nem helyesen értelmezi a foresta szót Wenzel Gusztáv (1887), amikor azt mondja, hogy ez az erdészetileg kezelt erdőkre vonatkozott, és ebből arra következtet, hogy nálunk már a XII. és XIII. században az erdők fenntartása és gondviselése – legalábbis egyes vidékeken – a mezőgazdaság fontos feladatát képezte. Ebben a korban erdészeti kezelés, vagyis céltudatos erdőgazdálkodás még nem létezett, és az ilyen erdőkre – mint láttuk – csak a királyi vadászatok érdekében vigyáztak. Helyesen értelmezi azonban ezt a szót Pesty Frigyes (1882), amikor Ugocsa és Bereg várispánságról szólva azt mondja, hogy ezek a „szent királyok vadászterületei” voltak. Még szerencsésebbnek

⁴⁰ Porci nostri in silvis vel pratis servientium non pascantur contra voluntatem eorum.

⁴¹ ... qui duo ultimi Comitatus scilicet Ugocsa et Beregh fuerunt forestae sanctorum regum.

mondható az az értelmezés, ahogy Lehoczy Tivadar (1872) fordította a forestae regum-ot: „vadászó erdő”.

Az első birtokadományozások az egyháznak szóltak. Ezek a birtokok legtöbbször nagy erdőségek voltak. Már I. István király okleveleiben találkozunk ilyen adományozásokkal. Kálmán király I. törvényének 18. fejezetében pedig kimondta, hogy az egyháznak ajándékozott erdőket nem kell elvenni. (Kálmán ugyanis ebben az 1096. évi tarczai országgyűlésen hozott törvényben elrendelte, hogy mindennemű adománybirtokot vissza kell venni, kivéve Szt. István adományait.)

1015: „... És közösen hagyom utódaimmal együtt úgy a földekkel, mint az erdőkkel, szőlőkkel és halastavakkal, nádasokkal és kaszálókkal ...”⁴² – A pécsváradi apátság alapítólevele.

1082: „... Káll nevű faluban van az egyháznak ... az erdőkben és vizekben a faluval közösen – ... Merena prediumon jó erdeje, több szőlője. ...”⁴³ (CD. I. 448.).

Később a világiaknak tett birtokadományok lépnek előtérbe. Hatalmas erdőségek kerülnek így földesúri tulajdonba. Az utolsó Árpád-házi királyok idejében a birtokadományozások olyan nagy mértéket öltenek, hogy a XIV. századra már alig marad ilyen királyi birtok (Tagányi).

A vázolt fejlődés ellenére sem váltak az erdők mindenütt magántulajdon tárgyává. Éppen az erdők álltak ellent legtovább a tulajdonformák változásának, olyannyira, hogy a közbirtokossági erdőtulajdon egészen napjainkig fennmaradt. Ez a közbirtokosság, illetve földközösség az erdőbirtoklás jellegzetes formája volt a falvakban. Gyakori jelenség volt az is, hogy a földesúr saját jobbágyaival is osztozott ebben a közösségben.

A középkori falusi *földközösségben* az erdők használata eleinte nem volt korlátozva, hiszen erre nem is volt szükség, mert erdők majdnem mindenütt bőségesen álltak rendelkezésre.

Később szükségét látták annak, hogy az erdők használatában is valami rendszert vezessenek be. Ezért a közös erdőt annyi részre osztották be, ahány tagja volt a közösségnek. Ezeket a részeket azután sorshúzással osztották ki. Ez volt az úgynevezett „nyílvonás” vagy „nyílhúzás”, és ennek alapján nevezték el a használatra kijelölt részeket „nyíl”-nak, „nyilas”-nak, vagy „nyílföld”-nek.

1418: „Tizenkét hold használatban levő szántófölddel három nyomásban ... továbbá hat házhellyel, amelyet nyílnak neveznek és amelyet kisorsoltak. ...” (Sztáray, II. 199.)⁴⁴

1290: „... a ..... bizonyos Nylas nevű földjeit ...” (OkI Sz.).⁴⁵

„Nyíl erdő”-t 1738-ban említenek egy Torda megyei tanúvallomási jegyzőkönyvben (Tagányi I. 710.).

⁴² 1015: Et comunem dimittimus cum meis successoribus, tam terris quam siluis, vineis et piscinis, arundinetis et fenis.

⁴³ 1082: in villa Káll habet ecclesia. ... in syluis et aquis communiter cum villa ... in predio Merena ... bonam siluam, plures vineas.

⁴⁴ 1418: Cum duodecim iugeribus terre arabilibus usualis in tribus calcaturis. ... nec non sex mensuris nyil ditis sorte missis.

⁴⁵ 1290: Quasdam terras Scutiferorum nostrorum Nylas vocatam.

1598: „...az Zenthlélek felől való borozdáján fel az malomfalvi nyíl földnek...” (Székely Okl. I. 341.).

A középkori anyagban találkozunk a „fűvönosztás” (fyunuztas) és a „fűkötél” (fyuketel) szavakkal is. Ezek szintén a közös föld használatra való kiosztásával voltak kapcsolatosak, mert a művelésre kiadott földdarabokat füves részek választották el egymástól. A „fűkötél” tehát nem jelent mást, mint az osztozáskor kapott nyilast (Tagányi 72.). Ez azonban már nem az erdővel, hanem inkább a mezőgazdasággal van összefüggésben.

1297: „quod wlgo Fyunwztas dicitur” (O. V. 86.).

A középkorban a városoknak különféle kiváltságaik voltak. Nálunk a királyok szívesen felkarolták a városokat, részben mert támaszt jelentettek a földbirtokos nemesiség időnként túltengő hatalmával szemben, részben mert az erődítmények létrehozásával az ország védelmi képességét fokozták. Így azután a különféle kedvezmények között nemcsak erdőhasználati jogok, hanem erdőadományozások is szerepeltek (Tagányi, 36., 64., 69., 93.).

IV. Béla király 1263-ban a Besztercebánya és Lipcse közötti erdőt Besztercebánya részére adományozza (Tagányi. I. 36.). 1324-ben Róbert Károly (Nagy-) Maros város polgárainak megengedi, hogy a Pilis erdőben a Duna mindkét partján építésre és tüzelésre szükséges fát adó és pecsétkerés nélkül szabadon vágassák (Tagányi. I. 64.). Az 1358. június 4-én kelt oklevél szerint Miklós, Sopron vármegye alispánja bizonyítja, hogy a nemesi ítélőszéken megejtett vizsgálat szerint az egeredi erdő mindig Sopron városé volt (Házi).

A fejlődés során az erdőhasználati jog is önállósult, és az ingatlan tulajdonjogától függetlenül, önállóan is jogügylet tárgyává lett. Ilyen volt elsősorban az az eset, midőn a király csak használati jogot adott a rendelkezése alatt álló erdőben megadományozott nemeseknek, majd később leggyakrabban városoknak. Ezek közül a legérdekesebb az az oklevél, amelyben Nagy Lajos 1347-ben Nagybánya városa részére megengedte, hogy a város körül 3 mérföldnyi körzetben a bányászathoz szükséges fákat nemcsak a király, hanem a nemesek erdeiben is vágassák (Tagányi. I. 69. sz.).

1262-ben Egyed fia Egyed kenesei erdejének mind tűzi- mind épületfabeli használatát – kivéve a makktermő fákat és a marhák legeltetését – Renold fia Prinz ispánnak és jobbágyainak örök időkre 10 ezüst márkáért eladta (Tagányi, I. 35. sz.).

A fehérvári káptalan előtt Fwn fia Dénes ispán 1309-ben a veszprémi káptalannak adományozta a Sceleus falu határában levő földet, egy erdőt stb. és usum securis in communi silva qui vulgariter barduta dicitur (Vr. 43.).

Az erdőhasználati jognak egy, a középkorban igen elterjedt formája volt az erdőirtás céljára telepéseknek adott kiváltságlevél. Ez Magyarországon a Felvidéken (főleg Szepes, Sáros, Trencsén és Zólyom megyékben) volt a XIII–XV. században elterjedve. Az intézmény soltészség néven is ismeretes. A szó a német Schulteiß, latinosan scultetus (bíró) szóból ered és ennek a szervezetnek az élén álló iudex seu advocatus személyére utal. Németországban, főleg annak nyugati részén a nagy erdőirtások kora már előbb megkezdődött. A kialakult rendszert a behozott szász telepésekkel együtt vettük át. A soltész a kiváltságokat azért kapta, hogy meghatározott erdős területen az erdő

kiirtásával mezőgazdasági kultúrát teremtsen. A birtokkal kapcsolatban itt is a „possidere” igével találkozunk. A soltészséget (Scultetia, iudicatus seu advocatia) a király vagy a földbirtokos adományozta, azonban rendszerint öröklési joggal (iure hereditario) és az eladás jogával. Ezáltal jogi természetét illetően nagyon közel állt a középkori magyar tulajdonjoghoz. A „soltészlevél”-nek nevezett privilégiumok gyakran hivatkoznak a német szokásokra, illetőleg jogra: more teutonicali, iure Theutonico. A soltést megilletik a terület összes hasznai, amelyek közül némelyik oklevél a vadászati és halászati, néha a madarászati jogot is megemlíti. Rikolf lomnitzi bíró bizonyos Ruda nevű erdőséget 1289-ben Mühlbachból való Theodoriknak és Lajosnak adományozott. Az erről szóló oklevél kimondja, hogy egyébként szabadon vadászhatnak és halászhatnak (AUO. IX. 516.). Máskor szabadságot kaptak a hegyekben a vadfogásra és a vizekben a halászatra . . . (Zs. O. II. 4870. sz.). A privilégium meghatározott időre (általában 10–20 évre) adómentességet biztosított a soltésznek. Mint a telepések bírása néhány eset (rendszerint emberölés, gyújtogatás és lopás) kivételével minden bűntény ügyében ítélezhetett. Kapott egy kúriát egy soltésztelekkel, kutathatott ásványi kincsek után, és a talált aranynak és ezüstnek egy részét (rendszerint 1/3-át) megtarthatta. Gyakran kapott malomjogot, korcsmatartási, mészárszék felállítási, serfőzési stb. jogokat. Kötelessége volt telepéseket hozni, azokkal erdőirtást végezni (silvam secare et extirpare; libero ad plantandum, exstirpandum silvam), templomot építtetni és plébánost tartani.

Hasonló szerepet játszottak a kenézek vagy kmetek. Ung megyétől Temes megyéig az ország keleti részén, elsősorban Erdélyben találkozunk velük. Zsigmond király a Déva várához tartozó Lesnik nevű erdőnek kenészségét a Dobre nevű oláhnak adja összes tartozékaival, öröklési joggal (CD. X. 8. 370.). 1404-ben Mutnoki Bogdán fiai és rokonai adományként kapják a Sebes várához tartozó Libánfalva királyi birtokot, amelynek kenészségét bírói ítélettel visszaszerezték (Zs. O. II. 3374. sz.); 1403-ban említenek iobagiones seu kmetones (Zs. O. II. 2514. sz.); 1402-ben universitas nobilium et kenezorum de districtu Haczak szerepel egy oklevélben (Zs. O. II. 1877. sz.).

A soltész öröktulajdonul is megvehette az erdőt, illetve a soltészség működési területét. Ilyen eset volt 1383-ban, midőn Mérárd a Szt. Benedek rend kolostorától 65 forintért magához váltotta Batizfalva egy részét (Wagner). Máskor adományként kerül a soltész (kenéz) tulajdonába. Több soltészsből a XIV. sz. végén, illetőleg a XV. sz. elején város fejlődött. Így Podolin 1391-ben, Gnezda 1412-ben lesz város (Bruckner).

Az erdő mint a földbirtok tartozéka, különösen gazdasági jelentőségének növekedésével, különféle *jogügyletek tárgya* lett. Elsősorban az adásvételt kell megemlíteni, amelyben általában mint valamely birtok része szerepel. Ugyanígy felfedezhetjük az erdő említését a középkori zálogügyletekben, valamint a végrendeletekben.

A vaskvári káptalan 1308. évi oklevelével bizonyítja, hogy az Osl nemzetség két megnevezett tagja egy Keremus nevű erdőt, amely királyi mértékkel mérve 70 hold terjedelmű, Alexius comesnek negyven forintért eladta. . . (DL. 40316).⁴⁶ Összes hasz-

⁴⁶ 1308: . . . unam silvam Keremus vocatam, sitam supra septuaginta iugera terrarum cum mensura regali dedit vendidit pro quinquaginta florenis Alexio comiti. . .

naival és tartozékaival, úgymint megművelt és meg nem művelt szántóföldjeivel, erdeivel, rétjeivel. . . zálogosítanak el egy birtokrészt 1409-ben a kolozsmonostori konvent előtt (Makkai, 1947. 11. sz.)⁴⁷

Ezeket a jogügyleteket általában valamely hiteles hely, legtöbbször káptalan előtt kötötték.

A káptalanok állították ki azoknak az okleveleknek a zömét, amelyek az erdőgazdálkodás középkori történetének legfontosabb forrásául szolgálnak. Szép számmal akadnak azonban királyi oklevelek, valamint egyéb magas állású személyek (nádor, országbíró stb.) által kiadott oklevelek, különösen ha birtokkal kapcsolatos vitáról, vagy valamely jogtalan cselekmény, legtöbbször hatalmaskodás miatti panaszról volt szó. Ilyenek különösen a XIV–XV. században nagyon gyakran előfordultak. Ezeket kellett vizsgálni, és a helyszínre egy megbízható személyt (*hominem fide dignum*) kellett kiküldeni. Ha vitás volt a birtokhatár, vagy a jogügylettel kapcsolatban volt szükség a határok megállapítására, akkor határjárást kellett tartani. Ez az érdekeltek jelenlétében folyt le. Az érdekeltek között érteni kellett a határosokat és a szomszédokat is (*commetanei et vicini*). Vitás esetekben a feleket meg is eskették. Az eskü letételének módját sok XIV. századbéli oklevél leírja, de valószínű, hogy már sokkal előbb kialakult. A XIV. századból származó oklevelek már utalnak arra, hogy ez az „ország szokása” szerint való eljárás (*iuxta regni consuetudinem*). Az esküt letevőnek le kellett vetni saruját (*discalceatis pedibus*) és így mezítláb állva, övét megoldva (*resolutis cingulis*) kellett a vitatott föld egy darabját feje fölé tartva (*terram supra capita levando*) megesküdni (*iurare super terram*), hogy ez a föld kinek a tulajdonát képezi, illetve képezte „mindig és már régtől fogva” (*semper et ab antiquo*). Mai szemmel nézve talán különösnek tűnik, hogy néha egy földterület hovatarozása annyira bizonytalan volt, hogy az eldöntéséhez ilyen módszereket kellett alkalmazni. Figyelembe kell azonban vennünk, hogy ebben az időben sok háború, nyomában pedig elnéptelenedés volt, és így a tényleges birtoklás megnyilvánulása sokszor huzamosabb időre is teljesen elhalványult.

Zsigmond király 1435. évi második decretumának 9. fejezete szabályozza a *határjárásoknál* követendő eljárását. Ez lényegében megegyezett a már korábban szokásjogi alapon kialakult eljárással, azzal a kiegészítéssel, hogy a jelenlevő érdekelteket név szerint fel kellett jegyezni.

Határként út, árok, vízfolyás, erdőszéle és egyéb olyan terepalakulatok vagy mesterseges létesítmények (például ház, sövény stb.) szolgáltak, amelyek alkalmasnak mutatkoztak arra, hogy két területet egymástól jól megkülönböztethetően elválasszanak. Néha azonban más, kevésbé állandónak látszó képződményeket is határként jelöltek meg. Ilyenek voltak a róka- és farkaslyuk, a hangyaboly stb. (1256: „in via vadit ad foveam luporum”. ÁUO. XI. 416.; 1399: „in alia vero nidus formicarum fuissent.” Zi. V. 105.; 1211: „Inde flectitur metis interpositis ad Ruozlicou.” OklSz.).

⁴⁷ Cum omnibus utilitatibus et pertinenciis universis, videlicet terris arabilibus cultis scilicet et incultis silvis, pratis. . .

Azt a körülményt azonban, hogy ezek a terepalakulatok képezték a határt, nemcsak a földbirtokkal kapcsolatos jogügyletről szóló oklevelek írták le, hanem azt a valóságban, a helyszínen is meg kellett jelölni. Ennek a szükségességét is már korán felismerték, és erre különböző szokások alakultak ki. Leggyakoribb volt a földhányások létesítése és az élőfák megjelölése. A kettőt gyakran kombinálva is alkalmazták. Ez abban állott, hogy a fa töve köré húzták a határhányást. (1391: „Metas terreas et ligneas” Bars m. Zs. O. I. 2066. sz.; 1249: „ad arborem horozt, sub qua est meta terrea”. Podgoria. ÁUO. VII. 291.; 1256: „meta est ... cumulata super magnam arborem pyri”. Bakonybél ÁUO. II. 264.).

A határjelként szolgált fa általában élőfa, néha azonban tövön száradt fa vagy csak egyszerűen fatörzs vagy a földből kiálló tuskó volt. (1212: „ad metas que est (!) in vivis arboribus.” Bihar m. H. O. VIII. 12.; 1260: „ad truncum que similiter est quercus.” Liptó m. CD. IV. 3. 9.; 1329: „usque ad arborem silicis chunkafa vocata”. AnjO. II. 394.; 1399: „in palude quendam truncum piri silvestris”. Tolna m. Zi. V. 105.; 1273: „arbor una fuisset, que succisa existeret”. Welemyr. Szentpétery, 2432., 1274: „ad pratum in quo est quercus sicca” Lypche. Szentpétery, 2468.; 1337: „quasdam arbores exsiccatas”. Egri káptalan. Sztáray, 126.).

Az ilyen fa törzsébe rendszerint jelet karcoltak. Ez a jel legtöbbször kereszt volt, néha azonban kör, vagy más idom vagy ábra. (1270: „ad arborem Ilcis in qua est Crux”. Csépántelke. Zi. I. 21.; 1270: „ad arborem harast cruce signatam”. Ryuche megye. ÁUO. VIII. 327.; „et ipsa arbor imagine Clipei et crucis est signata”. Nyitra m. H. O. IV. 420.; 1255: „arbores ilcis cum signo lunae signatae”. (CD. VII. 4. 115.).

Előfordult, hogy a határfákat más módon, pl. ágaiknak, lombjuknak a levágásával jelölték meg. 1393: „signis metalibus scilicet quibusdam arboribus, ramos et frondibus sectis ab alia parte separant”. Erdélyi káptalan (Zs. O. I. 3123. sz.).

A határ gyanánt szolgáló fáknek a megnevezése különbözőképpen történt. Néha csak annyit olvashatunk a határleírást tartalmazó oklevélben, hogy a határ egy fánál húzódik. 1346: „quandam metam arboream” (AnjO. IV. 581.). Legtöbbször azonban az élőfát fafaj szerint jelölték meg. Éppen ez a körülmény adja az ilyen határleírásoknak az erdőtörténeti jelentőségét.

Néha a fák egyéb tulajdonságával, nevezetességével függnek össze a határjelző fák nevei. Ilyen volt például Pest megyében a Farkasakasztó körtvélfá, más leírásokban az esküdtfá, a nyugalomfa, a kaptárhársfa stb. Gyakran a tulajdonos vagy más személy neve után nevezték el a fákat. Ilyen volt pl. a „Marcel diója” és az „Ábrán fája” elnevezés. Mindezeket azonban csak érdekességgént említem, jelentősége témánk szempontjából inkább a fafajra vonatkozó megjelöléseknek van.

Mivel a határleírásokban és ezáltal a földbirtokkal kapcsolatos jogügyleteknél ilyen nagy szerepük volt a határfáknak, érthető, hogy egyfelől a birtokháborítók azokat eltávolítani, másfelől a jogrend azokat védeni igyekezett.

1346-ban a somogyvári konvent jelentette Miklós nádornak, hogy a pécsi káptalan a nyúlzigeti apácák Samud nevű birtokának „Szeghatár” nevű részén János nevű officialisa és jobbágyai által a földhányással körülvett határfát gyökerestül kivágatta, elpusztította és a helyet felszántotta (AnjO. IV. 581.). Baranya megyében Endecs-

falva és Negyven között a határt jelző tölgyfát vágatják ki 1402-ben (Zs. O. II. 15668.). 1338-ban Sáros megyében egy határjel céljára ültetett gyertyánfát és egy almafát vágnak ki és pusztítanak el („unam arborem vulgo gyertyanfa nuncupatam. . . ratione mete erectam. . . ac unam arborem pomi secari et destrui fecisset” (Sztáray, 154.).

A veszprémi káptalannak 1412. április 16-án Zsigmond királyhoz intézett jelentéséből pedig arról értesülünk, hogy a szapári nemesek a Kethelaka és Répás közötti határokat megsemmisítették, illetőleg a rowazlyk nevű határjelet betömették (Tört. Tár. 1903. 358.).

Az erdő hasznai között a középkorban előkelő helyet töltött be a vadászat. Ezért érdemes itt külön foglalkozni röviden a magyar vadászati jog történetével is.

Az 1504. évi, úgynevezett Ulászló-féle vadászati törvény (a Decretum XVIII. cikkelye) meghozataláig terjedő időt a szabad vadászat korának szokták tekinteni. Valóban azt kell megállapítanunk, hogy a vadászat gyakorlásának ebben az időben kevés jogi korlátja volt. Ahhoz azonban, hogy a kérdésre helyesen válaszolhassunk, különbséget kell tennünk a jogi korlátozások természetét illetően. Ha ugyanis a vadászati jogot mint személyes jogosítványt vizsgáljuk, más megállapításra jutunk, mint ha a vadászati jognak a területi korlátait kutatjuk. Kétségtelen ugyanis, hogy a vadászat joga a középkorban minden szabad magyar embert megilletett. Csak sokkal később vált nemesi előjoggá, amely felé az első lépést éppen az említett Ulászló-féle törvény jelentette. Idegeneket, például az ún. vendégeket (*hospes*), a külföldről behozott telepeseket ez a jog nem illette meg minden további nélkül. Csak akkor és csak annyiban vadászhattak, ha és amilyen mértékben a nekik adott kiváltságlevél ezt megengedte.

István ifjabb királynak a nagyszőlősi vendégek részére adott 1262. évi privilégiuma megengedi, hogy szabadon és háborítatlanul vadászhatnak a környező erdőkben vadkecskét, farkast és rókát. . . (ÁUO. VIII. 31.).⁴⁸ A vasychi soltészség adományozásánál 1343-ban a király által nem tiltott vadat engedik meg (H. O. VII. 396.).⁴⁹

A felsorolt esetekben tehát a telepések csak bizonyos vadfajokra kaptak vadászati jogot, amiből arra következtethetünk, hogy ilyen engedély híján nem volt vadászati joguk. Ezekről a kiváltságlevelektől eltekintve azonban nincs semmi nyoma annak, hogy Magyarországon a középkorban a vadászati jog tekintetében személyi megkülönböztetések álltak volna fenn, kivéve, hogy az egyház általában nem nézte jó szemmel a vadászatot. A papoknak már Bonifácus a IX. században megtiltotta a vadászatot és az erdőben kutyákkal való kóborlást (Boretius). Magyar vonatkozásban az 1279. évi budai zsinat 70. cikkelye mondta ki, hogy „vadászni szerzeteseknek nem szabad, kutyákkal és sólyommal sem”.

Arra sincs adat, hogy a szolgálknak és jobbágyoknak, továbbá a familiárisoknak tilos lett volna a vadászat. Ezek a földesúrnak voltak kötelesek vadászni. Az egykorú adatok ezt világosan bizonyítják.

⁴⁸ . . . in siluis adiacentibus venari caprilos, lupos wpes. . . libere possint et secure . . .

⁴⁹ A vasychi soltészség adományozásánál 1343-ban feras a domino Rege non prohibitas venari engedik meg . . .

Az 1438. év karácsonya előtt a béli apát és konvent kutyáival János és Mihály familiárisok kimentek az erdőre vadászni. Itt két szarvast megpillantva, a kutyákat utánuk eresztették. Mikor a kutyák a szarvasokat kifárasztva, azokat a Fehérkő nevű kövekig űzték, ott az apát familiárisai megölték a szarvasokat, és akkor Miklós bíró és Tauetz László a németi népekkel együtt felfegyverkezve rájuk rontottak, és Mihályt alaposan elverve és megsebesítve a szarvasokat elragadták. Az esetet a győri káptalan Albert királynak azzal a megjegyzéssel jelenti, hogy I. István király a Kerteskö, Hegyeskö, Fejérkö és Odvaskő nevű hegyek között fekvő területen az elejtett vad felét a béli Szent Mórról elnevezett egyháznak adományozta. E privilégiumot azóta több magyar király megerősítette. Ezt a kiváltságot sértették meg a németiek (Pannh. VIII. 508.).⁵⁰

A pannonhalmi konventnek Zsigmond királyhoz intézett 1431-i jelentéséből értesülünk arról, hogy Bews-i István fia Mihály három megnevezett jobbágyát Pozsony megyében levő birtokán való nyúl vadászatra küldte, és ekkor a nagypadányiak fegyveresen rájuk törtek.

A vadászat gyakorlásának időbeli korlátozását vallási okokból I. László király I. törvényének 12. fejezete tartalmazza. Eszerint ha valaki az egyházi ünnepnapokon vadászik, annak vegyék el ebeit és lovát. De lovát ökrön megválthassa. Ha pedig egyházi személy vadászna, vesztse el egyházi rendjét, míglen eleget teend vétkéért. Ezeknek a rendelkezéseknek nem vadgazdálkodási céljuk volt, hanem azt célozták, hogy az embereket a vadászat ne vonja el az istentiszteleten való részvételtől.

Ezzel szemben a vadászatnak területi korlátai már korán kialakultak. A vadászati jog a letelepedéssel és az ingatlanra vonatkozó jogok kialakulásával párhuzamosan elkerülhetetlenül kapcsolatba kerül ezekkel a jogokkal. Újabban ugyan Kolosváry Bálint „Vadászati jog” című munkájában ezt tagadja, és csupán az idegenből behozott telepések részére adott oklevelekben talál erre vonatkozó adatokat. Tény viszont, hogy már a veszprémvölgyi apácakolostor részére tett adománynál (1002) meg van említve a vadászati jog a birtok tartozékaként („cum venationibus”). I. Géza király a garamszentbenedeki apátság részére adott alapítólevelében (1075) a birtok tartozékainak felsorolásánál említi a vadászatot (vadászati jogot) is („erdőkkel, vadászattal, vizekkel, halászáttal . . .”)⁵¹ Ez az oklevél ugyan elveszett, későbbi átirásaiban szereplő szövegének hitelességét pedig az oklevélkritika kétségbe vonja, nem valószínű azonban, hogy ez a vadászati jogra vonatkozó kitétele érinti. Felician esztergomi érsek 1134-ben kelt ítéletlevele a Dumbrova erdőt a zágrábi püspöknek visszaítéli, és többek között ki mondja, hogy a püspök engedélye nélkül oda senki ne merjen bemenni, onnan valamit elvinni vagy ott vadászni (Mon. Strig. I. 85.). Hasonló tilalmat mond ki II. Endre oklevele (1212), amely a Szent Sír keresztes rendje részére szóló birtokadományt

⁵⁰ Úgy tűnik azonban, hogy a béli apát vadászterülete, illetve vadászati joga meglehetősen bizonytalan volt. Az említett privilégium is csak az elejtett vad fele részéről rendelkezik az apát javára. Számos egyéb esetben is olvasunk panaszáról, amely szerint vadászaitól Zircen, Hajmáskéren az elejtett vadat elvették, vagy az orruk elől a szarvast a maguk területére űzték.

⁵¹ . . . Cum sylvis, venationibus, aquis, piscationibus . . .

tárgyalja . . . „senki se merészeljen belépni, vagy halászni, vagy vadászatot gyakorolni . . .”⁵² (CD. III. 1. 115.). Ugyancsak a XIII. században keletkezett az I. István királynak tulajdonított és 1936-ra antedatált bakonybéli alapítólevél. Ebben a király a bakonybéli apátságnak engedi át a földrajzilag megjelölt területen elejtett vad felét („Ezekben bármely vadat ejtenek el, annak fele részét bőrükkel együtt az apát szolgálai kapják meg.” Pannh. VIII. 224.).⁵³

Az egyházak részére adott, már említett okleveleken kívül megemlíthetjük például Erzsébet királyné adománylevelét Teskánd és Dabrun nevű Zala megyei birtokokról (1271). („ . . . összes hasznaival . . . halászatával, vadászatával” Z. O. I. 57.);⁵⁴

Zsigmond királynak Knoll Miklós fia László részére a Zemplén megyei Zephegh nevű birtok adományozásáról szóló oklevelét. (1409: „Valamennyi tartozékával, köztük cum venationibus . . .” Zs. O. II. 6969.).

A földtulajdon és a vadászati jog összefüggésére azonban nemcsak az adománylevelekből következtethetünk. Vannak más adatok is, amelyek megerősítik azt a feltevést, hogy már ebben a korban kialakult az a meggyőződés, hogy a vadászat joga a földbirtokost illeti meg, és abból az idegeneket tulajdonjogára való hivatkozással kizárhatja. Így például Tornai Sándor fia Miklós Liptó és Turóc megye közgyűlése előtt eltiltott mindenkit ősi birtokának használatától, főleg a vadásztól és a halásztól (1381: „ . . . előttünk eltiltott minden embert; királyit és a nemesek jobbágyságait különösen a vadásztól és halásztól. . .” DL. 42217.).⁵⁵

Bátmonostori Theöteös László 1406-ban tiltakozott az ellen, hogy Pál apát az ő Bodrog megyei birtokán vadászott és madarászott (*capiendo bestias, aves*. DL. 87755). Sopron megye rábaközi járása helyszíni vizsgálat alapján 1421-ben megállapította Kisfaludy Antal vádjának jogosságát, hogy ti. Linkoháti Péter az ő birtokán hat vadat ejtett és azokat el is vitte (*sex feras recipi et abduci fecisset*. DL. 61368).

A felsorolt esetekben tehát a vadászat egy adott területen azért minősül jogtalannak, mert az ingatlan tulajdonosának beleegyezése nélkül vagy tiltakozása ellenére történik. Világos bizonyítéka annak, hogy a vadászati jogosultságot a kor felfogása az ingatlan feletti rendelkezési joggal hozza természetszerű összefüggésbe.

A magyar vadászati jognak az ingatlannal való kapcsolatát az a körülmény is aláhúzza, hogy a vadászati jog nem vált királyi joggá (regálévá). Habár van olyan adatunk is, ami ilyen jelenségekre utal, de ez a néhány szórványos adat nem bizonyítja azt, hogy ez az intézmény Magyarországon ténylegesen kialakult volna (Kolosváry).

IV. Béla – egy 1255-ben kiadott privilégiumában – a bisztrici vendégeknek többek között megengedte, hogy határaik között minden haszon őket illesse a vadászat és a halászat kivételével (Mon. Strig. I. 436.).

⁵² . . . nullus intrare, vel piscari, vel venationem exercere praesumat . . .

⁵³ In hiis a quocumque fuerint fere interfecte, dimidiam partem illarum ministri abbatibus accipiant cum cutibus earundem.

⁵⁴ 1271: . . . cum omnibus utilitatibus suis . . . piscacionibus, venacionibus.

⁵⁵ 1381: Specialiter venationum, piscationum universos homines, tam regales, quam nobilium iobagiones prohibitum contradicendo et contradixit prohibendo, coram nobis.

V. László királynak az Ajkai család részére 1453. évben adott kiváltságlevele értelmében a család jobbágysai a bakonyi királyi erdőt a vadászat kivételével minden fizetés és adó nélkül szabadon használhatják (H. O. II. 315.).

Ezekben az esetekben tehát a vadászati jogot a király kivette azok közül a jogok közül, amelyek a birtok használatával általában együtt jártak.

Németországban a vadászati jog már korán az ingatlanra vonatkozó jogok sorába lépett. Csak a későbbi fejlődés során, a feudalizmus kialakulásával egyidejűleg vált regálévá. Ez a foresta intézményének megjelenésével van kapcsolatban. Az ún. Wildbann volt az a korlátozás, amellyel a vadászati jogot a király, majd a főnemesség magának tartotta fenn, először a saját, majd később mások ingatlanán is. Annak ellenére, hogy ennek a lényegében a frank birodalomból eredő jogfejlődésnek hatása volt a magyarra, a vadászati jognak regálévá válása nálunk nem tudott kialakulni.

Hasonló volt a helyzet a vadászati tilalmak megszegése terén. Miként a vadászat gyakorlását nálunk csak kevés tekintetben korlátozták, vadászattal foglalkozó törvényünk pedig 1504-ig tulajdonképpen nem is volt, a vadászati tilalom megszegőire mért büntetések — ha egyáltalán ilyenről szó lehetett — nem voltak szigorúak.

Nem derül ki Garai Miklós nádor 1417. évi okleveléből, hogy a kajáriak milyen vadászati tilalmat szeghettek meg, és ezért milyen büntetést kaptak. Az oklevélben „kihágás” és „vadászat”, valamint „vadfogás okából”⁵⁶ van említve. A büntetést a nádor az oklevél tanúsága szerint elengedte.

Ám Brestislaus cseh fejedelem egy 1045-ben kelt levelében olvasunk egy Luben nevű emberről, akit orvvadászat miatt akasztófára ítélték. Nálunk ilyen büntetésekről a középkorban nem olvasunk, és még az 1504. évi törvény is megszegőire csak 3 forint pénzbírság kiszabását rendeli (a 18. cikkely 2. §.-a). Ennek a magyarázata országunk vadbőségében és ezzel összefüggésben a vadászatnak eddig az időpontig fennállott kevés korlátjában keresendő. Ha pedig meggondoljuk, hogy a jobbágysai az 1504. évi vadászati törvény után is vadásztak az ott tilalmazott vadfajokra, mert ezekkel az urbáriumok értelmében földesuruknak tartoztak, akkor megértjük vadászati jogunk hézagosságát és az 1504. évi törvény hatályosulásának csekély mértékét.

⁵⁶ ... excessus és ratione venationis et captionis capriolom(!) et ferarum. . .

- AnjO.: *Nagy I. – Nagy Gy.*: Anjou-kori okmánytár. I–VII. Budapest. 1878–1920.
- ÁUO.: *Wenzel G.*: Árpád-kori új okmánytár. Pest 1860–1874.
- Békefy R.: A pásztói apátság története. I–III. Budapest 1898–1905.
- Bendeffy L.: Szombathelyi Benedek rudasmester. Adatok a középkori magyar földmérés történetéhez. Budapest 1958.
- Bendeffy L.: Középkori magyar hossz- és területmértékek. Fejezetek a magyar mérésügy történetéből. Budapest 1959.
- Bogdán I. – Maksay F.: Királyi öl és királyi hold. Agrártörténeti Szemle, 1967. 106.
- Boretius, A.: Capitularia regum Francorum. Hannoverae 1883.
- Bruckner Gy.: A soltészség intézménye a Szepességben. Budapest é. n.
- CD: *Fejér Gy.*: Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Budae 1829–1844.
- DI: Oklevelek jelzése az Országos Levéltár számozási rendszerében
- Eckhart F.: A királyi adózás története Magyarországon 1323-ig. Arad 1908.
- Fejérpataky L.: Kálmán király oklevelei. Bp. 1892.
- Fejérpataky L.: Magyarországi városok régi számadáskönyvei. Bp. 1885.
- H. O: Hazai Okmánytár I–VIII. k. Győr–Budapest 1865–1891.
- H. Okl: Hazai Oklevéltár 1234–1536. Budapest 1879.
- Hajnik I.: A magyar jogélet az Árpádok alatt. Pest 1872.
- Házi J.: Sopron szabad királyi város története. I–VII. k. Sopron 1921–1929.
- Hóman B.: Magyar pénztörténet 1000–1325. Budapest 1910.
- Illés J.: Az Anjou-kori társadalom és az adózás. Budapest 1900.
- Juhász L.: P. magister quondam Bele regis Hungariae notarius (Anonymus): Gesta Hungarorum. Budapest 1932.
- Kállay It.: A nagykallói Kállay család levéltára. I–II. Budapest 1943.
- Kolosváry B.: Vadászati jog. Budapest 1923.
- Kovachich M. Gy.: Supplementum ad vestigia Comitiorum. I–III. Budae 1798–1801.
- Lehoczky T.: Bereg vármegye keletkezése. Századok, 1872. 455.
- Magyar Törvénytár. Corpus Juris Hungarici. Budapest 1897.
- Makkai L.: Kiadatlan oklevelek Kolozsvár középkori történetéhez. Kolozsvár 1947.
- Makkai L.: Östliche Erbe und westliche Leihe in der ungarischen Landwirtschaft der frühfeudalen Zeit (10–13. Jahrhundert). Agrártörténeti Szemle, 1974.
- Mon. Strig.: *Knauz N.*: Monumenta Ecclesiae Strigoniensis. I–III. Strigonii 1874–1924.
- Okl. Sz.: *Szamota I. – Zolnay Gy.*: Magyar Oklevélszótár (Pótlék a Magyar Nyelvtörténeti Szótárhoz). Budapest 1902–1906.
- Pannh.: *Erdélyi L. – Sörös P.*: A pannonhalmi Szent Benedek-rend története. I–XII. Budapest 1902–1916.
- Pesty F.: A magyarországi várspánságok története, különösen a XIII. században. Budapest 1882.
- Quellen: Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen. I–III. Kronstadt 1886–1896.

- Schwappach, A.*: Handbuch der Forst-und Jagdgeschichte Deutschlands. Berlin 1886.
- Slicher van Bath, B. H.*: The Agrarian History of Western Europe A. D. 500–1850. London 1963.
- Szabó I.*: A falurendszer kialakulása Magyarországon. Budapest 1956.
- Szabó I.*: A magyar mezőgazdaság története a XIV. századtól az 1530-as évekig. Budapest 1975.
- Székely Okl.: Székely Oklevéltár. Szerk. *Szabó K., Szádeczky L.* Kolozsvár 1872–1898.
- Sztáray: A Sztáray család levéltára. I–II. Budapest 1887–1889.
- Szentpétery I.*: Az Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Budapest 1923–1961.
- Tagányi: *Tagányi K.*: Magyar Erdészeti Oklevéltár. I–III. Budapest 1896.
- Tört. Tár: Történelmi Tár. Budapest 1878–1911.
- Vr.: Veszprémi regeszták (1301–1387). Összeállította: *Kumorovitz L. Bernát.* Budapest 1953.
- Wagner, C.*: Diplomatarium comitatus sarosiensis quod ex tabulis et manuscriptis eruit Carolus Wagner. Pozsony–Kassa 1780.
- Wagner, C.*: Analecta Scepusii sacri et profani. Bécs 1773.
- Wenzel G.*: Magyarország mezőgazdaságának története. Budapest 1887.
- Z. O.: Zala vármegye története. Oklevéltár, I–II. Összeállította: *Nagy I., Véghelyi D., Nagy Gy.* Budapest 1886–1890.
- Zi.: A zichi és vásonkeői gróf Zichy család idősb ágának okmánytára. Pesten, I–XII. k. 1871–1931.
- Zs. O.: *Mályusz E.*: Zsigmondkori Oklevéltár, I–II. Budapest 1951–1958.

IV. rész. **AZ ERDŐK ÁLLOMÁNYÁNAK
ÉS TERÜLETÉNEK ALAKULÁSA**
(erdőtörténet)

1851

/1866/

Wagner Károly Erdészeti Digitális Szakkönyvtár 2024. Támogató: Agrárminisztérium szerz.sz.: EGF/173-1/2024.

Amióta az ember az erdőkre gazdálkodó tevékenységével befolyást gyakorol, az erdők állapotából is lehet következtetést levonni az erdőgazdálkodás módjára. Ilyen módon eljárni annál inkább is indokolt, mert a középkori magyar erdőgazdálkodásra nézve nagyon kevés történelmi forrás ad közvetlen felvilágosítást. Az erdők kiterjedésére, fafajösszetételére, egyes erdei fákra vonatkozólag viszont annál több adat áll rendelkezésre. Igaz ugyan, hogy ezek az adatok hézagosak, elszórtak, és összegyűjtésük nem csekély munkát igényel, de egyéb adat hiányában csak ezeknek az összegyűjtése, rendszerezése és kiértékelése útján remélhetjük, hogy képet alkotunk magunknak az egykori erdőkről és ezen keresztül az erdőgazdálkodásról is.

Ennek az erdőtörténelmi ismeretanyagnak a forrásai csak kis részben pollenkutatási és egyéb régészeti (famaradványokra vonatkozó) adatok. Sokkal többet meríthetünk a régi birtokadományozási és egyéb oklevelek adataiból, különösen ezeknek a határleírásokat tartalmazó részeiből. Ezenkívül jelentős segítséget adnak a nyelvtörténelmi források (régí szójegyzékek, szótárak) és magának a nyelvtudománynak az egyes régi szavak értelmét és történetét felderítő megállapításai. A régi helynevek (földrajzi nevek) és az egykorú képanyag (fa- és erdőábrázolások) aránylag kevés támpontot tudtak csak adni az itt következő rész összeállításához. Végül itt is meg kell említenem, hogy — kisebb mértékben ugyan — de az erdőgazdálkodás történetére vonatkozó adatok is segítséget adnak az erdőkre vonatkozó ismereteink kiegészítéséhez.

Ezek a megfontolások teszik indokolttá, hogy az erdőgazdálkodás egyes ágainak részletes tárgyalása előtt a középkori magyar erdőkről és erdei fákról rajzoljunk egy olyan képet, amelyet a rendelkezésre álló adatok lehetővé tesznek.

Az az általános elképzelés, amelyet a Kárpát-medence erdőképéről nagy vonalakban az előző fejezetben adtam, érvényes a X–XI. századra is. Közelebbi adatok hiányában erre csak abból a körülményből következtethetünk, hogy nagyobb erdőirtásokról csak későbbi időkben emlékeznek meg a történelmi források. A sűrű erdőkkel borított északi és keleti hegyvidékek birtokbavétele hosszabb, több évszázados folyamat. I. István király idejéből kiindulva nagyjából nyomon követhetjük ezeknek a birtokba vett területeknek a terjeszkedését. Ennél a kérdésnél érdemes néhány szót szólni a gyepekéről.

A gyepe (gepu) szó részben ország-, részben birtok- (szőlő-, falu) határt, illetőleg a határ védelmi vonalát jelentette. Ez a határ akkoriban nem a térképen szerepelt, hanem a helyszínen nagyon is észrevehető akadály volt, amely az átjutást ha nem is tette

lehetetlenné, de rendszerint nagyon megnehezítette. A gyeptű a már letelepedett pásztor vagy földművelő népnél alakult ki, és a támadások elleni védelem célját szolgálta. Ezért a megszállt terület határán – természetes akadályok hiányában – minden olyan ponton, ahol a behatolás lehetséges volt, mesterséges akadályokat készítettek. Ilyenek voltak az árkok és a földhányás, a sövény, meg a ledöntött fákból és kövekből összehordott torlasz. Innen van, hogy sokszor találkozunk a régi oklevelekben gyeptű nevű erdővel, illetve „gyepűs” (gyepűként használt) megjelöléssel erdőre vonatkozólag.

1406: „ac medietate silve indaginalis” (Nádudvar, Zs. O. II. 4523);

1475: „a parte eiusdem silve glandinose gyepev vocata” (Székely Okl. I. 132.).

Ila Bálint (1964) Bakonygyepes községgel kapcsolatban megjegyzi, hogy a „Gyepes” névről először 1225-ből van adatunk („... hogy népeiket ne kényszerítsék gyeptűvágásra. .”) („ne populi ipsorum compellantur ad incidendas indagines vulgo Gepu” – CD. III. 2. 59.). Érdekes képet ad a gyepűről az az 1344-ből származó oklevél, amely előadja, hogy a határjárásnál az adott helyen határnak és kapuknak kellett volna lennie, de a jelenlevők most semmiféle kerítést nem találtak, hanem sok nagy megégett fatörzs feküdt és állt ott (AnjO. IV. 474.).

A gyepűkön azután helyenként kapukat hagytak, amelyeken keresztül nagyobb nehézség nélkül lehetett közlekedni a gyepűkön túli területekre. Ezeket a területeket gyepűelvének vagy gyepel-nek, gyepély-nek hívták. A kapukat az e célra rendelt szervezet, „őrök” tartották szemmel és vigyáztak arra, hogy ezeken keresztül meglepetészerű támadás ne érhesse az országot. Az őrök nem tartoztak a várnépek közé, de katonai szervezetet alkottak. Vezetőjük az őrnagy volt. Az „őr” – meg a „lövő”-szavak különböző más nevekkkel összetételben rendszerint azokat a helyeket jelzik, ahol ennek a szervezetnek a telephelyei voltak. Az őrök telepei egyre népesebbek lettek, és sokszor éppen ennek következtében kellett a határokat kijebbi tolni, ami egyértelmű volt a gyepűk áthelyezésével.

A gyepűrendszer vonalára nézve éppen az említett helynevek alapján lehet következtetni. Így rekonstruálható adott időpontra vonatkoztatva az ország benépesített területének határa. A gyepűkön túli lakatlan erdőségek a király rendelkezése alatt álló területek voltak, amelyek később bizonyos értelemben igazgatási szervezet keretébe kerültek. Ezek voltak az ún. erdőispánságok, amelyekről a későbbiekben még részletesen lesz szó. Ezeknek a lakatlan erdőségeknek a benépesítésére hoztak be külföldről telepéseket. Ilyenek voltak pl. a Felvidéken a Szepesség, Erdélyben a Barcaság, ahova szászokat, a Fertő tó vidéke, ahová besenyőket, Erdélynek egyes vidékei, ahova flamandokat telepítettek stb. A telepítések egyértelműek voltak az erdőirtással és a mezőgazdasági kultúra terjesztésével, mert a telepes községeknek a mezőgazdasági termelésre feltétlen szükségük volt, akkor is, ha lakói bányászattal, kereskedelemmel, iparral foglalkoztak.

A Felvidéken egy külön intézmény alakult ki, amelynek jogi helyzetét alapvetően a privilegiális adománylevelek szabták meg. Ez volt a soltság.

A Dunántúl erdőképe esett át a legnagyobb változáson a középkor második felében. A Dunántúlon már a rómaiak nagy erdőirtásokat végeztek („Caesis immanibus sylvis atque emissis in Danubium lacu Pelsonae”. Sextus Aurelius Victor: De Caesaribus XL.).

A nagymérvű szarvasmarhatartás sem lehetett hatás nélkül az erdőkre (R. Pető M.). Az Árpád-házi királyok korában kiadott oklevelek arról tanúskodnak, hogy a Dunántúl területén igen sok település keletkezett, amelyeknek egyrészt művelhető területre, legelőkre és kaszálókra, másrészt faanyagra volt szükségük. Az összefüggő nagy erdőségeket például Somogy megyében sokfelé megszakítják a sűrűsödő települések. A kivágott erdők helyébe gyakran ültettek szőlőt. A folyamat azonban nem állandóan egyirányú. Nagyobb pusztulások, elnéptelenedések szakítják meg a mezőgazdasági kultúra terjedését és az erdők irtását. Egyes helyeken különösen a tatárjárás nyomában járó pusztulás megfordítja ezt a folyamatot. Az erdő sokfelé visszahódítja az ember által nagy nehezen mezőgazdasági művelésre meghódított területet.

II. Endre király 1229-ben kiadott oklevelében, mellyel a pannonhalmi apátság és a székesfehérvári káptalan közti birtokviszonyokat rendezi, 72 somogy megyei község szerepel, mintegy 680 aratrum területtel. Ezek a birtokok jórészt a múlt századi tabi járásban, kisebb részben az igali járásban helyezkedtek el. A tabi járásban ekkor 31 község volt 133 ezer kat. h. területen. Az erdő aránya az 1229-i oklevélben leírt birtokokon ugyanannyi, mint a múlt század végén a tabi járásban. Érdemes megemlíteni, hogy az oklevél 2108 helyen említ művelt szőlőt, 724 helyen műveletlent. Vadé község lakóinak az a szokása – olvassuk az oklevélben – hogy kiirtják erdeiket és szőlőt ültetnek helyére (ÁUO. VI. 466.).

A középkorban ritka az egész erdőre vonatkozó fafajt is megemlítő adat, de ilyenek is előfordulnak (pl. bikerdeu, silva quercina, nemus fagorum stb.). Az ilyen megnevezés természetesen csak a fő fafajt említi, és nem ad felvilágosítást az elegyesen előforduló egyéb fafajokra nézve. Ilyen szempontból hasznos kiegészítőnek tekinthetők az egyes fákra vonatkozó fafaj-adatok. Ezek a fák ugyanis gyakran éppen nem az uralkodó fafajhoz tartoznak, hanem olyan egyedek, amelyek alakjukra, fajukra nézve elütnek a környezettől.

A középkorban ezek az adatok latin nyelvű oklevelekben fordulnak elő. Akad német nyelvű is, de lényegesen ritkábban. Magyar nyelvűek viszont nincsenek. Van azonban olyan, aminek korai magyar nyelvű fordítása rendelkezésünkre áll. Érdekeség kedvéért itt közlök néhány sort egy 1273-ban kelt oklevélnek 1546-ból származó magyar fordításából:

„... ees ismeg napesethre menween, esyk egh reketlieesbe, kibe waghion megye keeth nyirifaaba, ess hogh ky mennek az reketlieesbowl, megien keet hataarra, kynek egyyk wagion egh kewrthwheelibe, az maasyk egh kewrensfaaba, onnan fel menween az heghbe, ywth keet fewldbe fel wetewt halmocskaara onnan zzal le a wewlghben walamy thewskes rekettylesre, kibe keet hataar wagion, egyik kewrewsfaaba, masik fewldbe wethewt, ess megien azon reketliesbe keeth fewld hataarra. . . onnan megien egh erdewre, ees abba keeth cseresnye faaba keet fel wethewt hataar wagion, ees az erdewbe menween az heghre, ees lezzaal onnan, ees az hegh weegiebe keet wethewt hattaar thewlffaaba ees nyrffaaba, onnan megien ismeg fewlzwlrle. . .”

Azt, hogy erdőkre, fákra nézve milyen felvilágosítást adnak ezek a határleírások, jól jellemző egy 1408-ban készült Nyitra megyei határleírás.

„... A mellette fekvő Horborthyn birtok határa ugyanezen az úton szántóföldek közt vonul tovább, Bercz-en át in quodam monticulo vulgo Mraskowcz vocato levő kis erdőig jut, amelynek fele Beztercze opidumhoz, fele Horborthyn birtokhoz tartozik per eundem Bercz directe descendendo áthalad egy elég mély völgyön, amelyben a Horborthyn birtokból jövő patak folyik, majd rubetum vulgo Jeskowcz vocatum-on, kis távolságig a Beztercze-ből Belus faluba vezető via publica-t követi, szántóföldek közt ahhoz a helyhez ér, ahol két patak in quadam silva vulgo Bykerdew vocata, sclauonicum autem Bukowyna diceretur, találkozik, átmegy ezen az erdőn, azután sík réten, ahol egy nagy hársfa van s egy elég mély völgyön, amelyben patak folyik, itt elhagyva Beztercze szomszédságát érinti lapisfodinam intra terminos possessionis Zerepecz nobilium de Wyzola existentem vulgo Sernowcz vocatam és leereszkedve ad rivulum vulgo Makoncz vocatum in quadam valle existentem, most már Belus falu szomszédságában a patak mentén, ipso rivulo inter duos montes Brezkowcz dicte ville Belus et Kemenehorka vulgo dictos predictae possessionis Horborthyn deficiente pedig a két hegy között felkapaszkodik per virgulta vulgo Megye dicta, ahol eadem virgulta angulantur, egy kis ösvényre tér át s a Belus-ból Beztercze-be vezető nagy útnál végződik. Felsewhochk és Alsowhochka itt kezdődő határa a Belus felé menő utat követi, amint azonban montem vulgo Borhege dictum elhagyja circa silvam vulgio Althalbyk alias sclauonicum Prechnabukowyna vocatam egy ösvényre csap át, amelyet super vallem Raduchna dictam még alig tapostak ki, szántóföldek mellett, majd per montem vulgo Kaaczhege vocatum elhaladva leszáll per vallem virgultosam vulgo Maleczycze dictam az itt folyó patak mentén a hegy végéig, ahol a patak in alium rivulum vulgo Konopna vocatum ömlik, ezt inter duos montes Jeztrebhege predictae ville Belus et Theyesheegh vulgo dictos sclauonicum autem Mlechnahora vocatum átlépve szántóföldek és tövisbokros hely közt ad rivulum Thamaspathaka vulgo dictum ér, rubetum-on és a Belus-ból Alsowhochk-ba vezető nagy úton keresztül egy fennsíkra jut, ahol in facie terrarum arabilium circa caput quorundam virgultorum vulgo Megye vocatorum földhányás jelzi irányát s ad locum arenosum vulgo Nadaalsaar alias sclauonicum Pyewyczneblatho vocatum visszatérve végződik” (Zs. O. II. 6220. sz.).

A régi határleírásokból és az oklevelek egyéb adataiból több-kevesebb pontossággal rekonstruálni lehetne a Dunántúl XIII–XIV. századi erdőképét. Ennek a hatalmas munkának az elvégzése a jövő feladata. Jelenleg csak néhány jellemző vonást emelhetünk ki, amelyet a részletes feldolgozás hiánya ellenére is megállapíthatunk. Feltűnően sok tölgyfa szerepel határfaként, amelyből arra lehetne következtetni, hogy több teret foglalt el ez a fafaj a Dunántúl erdeiben akkor, mint ma. Ennek a következtetésnek a levonásában azonban óvatosságra int az a körülmény, hogy az egyes erdőkben határfaként szívesen választották, esetleg ültették is a tölgyet, különösen a kocsányos tölgyet (*Quercus robur*). Hatalmas növése, hosszú élettartama különösen alkalmassá tette erre. Feltűnő továbbá a sok vadgyümölcsfa, amelyeket a határleírások emlegetnek. Itt is szerepet játszott az a körülmény, hogy ezek a fafajok – a környezettől való elütés következtében – különösen alkalmasak voltak arra, hogy határfaként szerepeljenek. Ennek ellenére minden valószínűség szerint Zala, Somogy és Baranya megyéket az egyes tölgyerdők jellemezték, amelyek a mainál lényegesen nagyobb

teret foglaltak el. Az is bizonyos, hogy nagyon sok volt az erdőben a gyümölcsfa, amit nemcsak a határfaként szereplő gyümölcsfák nagy száma bizonyít, hanem az is, hogy a gyümölcsösök akkor még sokszor nem különültek el az erdőtől (1371: *silva fructuosa et glandinosa*. Zi. III. 420.).

Az embernek, állatnak táplálékot nyújtó erdő képe nagyon is ismert volt az akkori emberek előtt. Zalában és Sopron környékén a szelídgesztenye is őshonos. Ezek a fák itt erdőket alkotnak. A diófák jellegzetes gyümölcsfái voltak a dunántúli erdőknek. A *silva Bocon* vagyis a Bakony igen sokat szerepel középkori történetünkben. Szerepéről mint királyi vadászóhely és erdőispánság, másutt emlékezem meg. Az erdők a középkor végére itt is megfogyatkoznak. Wallner Ernő (1941) szerint a XV. században az erdők itt nem sokkal terjedtek túl a József császár korabeli térképeken feltüntetett mértéken.

Erdélyben a folyóvölgyekben terjeszkedett a kultúra, és a távol eső hegyvidékeken, a Kárpátok hegyláncain érintetlenül maradtak a rengeteg erdőségek. Számunkra talán legérdekesebb az Alföld erdőinek és erdősültségének alakulása. Azt már a természet-tudományos kutatás is tisztázta, hogy az Alföldön a hidrológiai viszonyok ebben az időben kedveztek az erdők létezésének és ebből is arra következtettek, hogy az Alföld lényegesen erdősültebb volt annál, mint amilyen a török kiűzése után lett. Ennek az erdőképnek az érzékeltetése céljából az alábbiakban közlök az egykori oklevelekből, utazók leírásaiból vett néhány olyan adatot, amelynek alapján képet alkothatunk a középkori Alföld erdősültségéről. (A felsorolt adatoknak különös értéket ad az a körülmény, hogy az alföldi erdőkre vonatkozólag nagyon kevés adat maradt fenn.)

A középkori Pest megye északi részén nagy erdőségek voltak. 1430-ban említi egy oklevél a Szada-i őserdőt, „*silva valde obscura*” megjelöléssel –, 1352-ben egy gödöllői határjárásnál szerepel *silva Erezthyuen vocata*, 1469-beli oklevélben olvasunk *Kapus* nevű erdőről és cserjéről.

IV. Bélának 1264-ben kelt egyik oklevele szerint a Csuti monostornak adományozta többek között a Saárwje patak, Pesen és Dobos községek környékén az Eger (Egye) nevű erdőt (Bártfai).

V. István Taksony, Zaic és Rád Pest megyei birtokát, miután bebizonyult, hogy a Nagyszigethez tartoznak, azokat a nyulak szigeti apácáknak adja. A birtokok határainak leírásánál említi az oklevél a Horoszh erdőt (1270) (Bártfai).

A budai káptalan 1368. október 2-án kelt, Lajos királyhoz intézett jelentéséből, melyben az óbudai klarisszáknak adományozott Cegléd birtok határainak megjárásáról számol be, olvasunk egy Töll (tulherdew) nevű erdőről, melyet Cegléd, Nagykőrös és Kecskemét városok, illetve helységek használtak (CD. IX. 4. 125.).

A budai káptalan tanúsága szerint Alberthy Kálmán fia, Bertalan és Belsewhasas nevű erdőrezsét és kaszálóját Irsai Antalnak 136 aranyforintért 1468-ban elzálogosítja (Bártfai).

Egy 1409-ből származó birtokfelosztásból kiderül, hogy a Pest megyei Hernád környékén sok erdő lehetett „... usque ad silvam predicti Thome ... item relique silve sue ab aliis silvis separate ... item silve arborum tremulorum et platanorum ... et silvis ac nemoribus arenosis ...”

Bács megyének különösen a nyugati, a Dunához közel eső részein lehettek nagyobb erdőségek, de találunk erdőt a megyében máshol is.

II. Endrének Tamás comes, Makár bán fia részére adott 1231. évben kelt adománylevele a Souch nevű birtokon sokfelé említ erdőt (pl. „... siluam Tulgy et Homod ... siluam que vocatur Janusfaya” ...) (ÁUO. XI. 218.).

1337-ben egy Mikola nevű és több egyéb birtok felosztásánál emlegetnek erdőket, többek között egy silva angulosa vocata-t. (AnjO. III. 356.).

A kői káptalanak 1346. április 29-én I. Károly királyhoz intézett jelentésében említés történik a Bács megyei Pardanch és Magal nevű erdőkről, amelyek a Zopor, illetve a Ders nevű birtokokon álltak.

1270-ben a bácsi káptalan bizonyáglevelet állít ki a Tholman nevű birtok eladásáról. Ebben említ egy újonnan kisarjadó erdőt és egy erdőt, amelyet „Vagas Halma”-nak neveznek (CD. VII. 3. 67.).

A kői káptalan 1388. évi oklevele a bács megyei Keszi birtokot úgy osztja meg, hogy annak keleti része többek közt cum silvis et nemoribus jut az egyik félnek és a határleírásnál a Nogmal nevű dombon, erdőn és cserjésen át vezet a határ (Zs. O. I. 550. sz.).

A Bács megyei Erdeud nevű birtok közelében 1389-ben szerepel nemus salicis seu virgulta; amely egy dunai szigeten volt, és amelyet Mihály titeli prépost elfoglalt és felfegyverzett embereivel a fákat levágatta és gyökerestől kiirtotta, és a vesszőket és a faanyagot, amelyet itt kitermeltek, az említett Erdeud-re vitték. . . (Zs. O. I. 942. sz.).¹

1396-ban hasonló hatalmaskodásról történik említés a Feulduar nevű birtokon (CD. X. 2. 379.).

A Bács megyei káptalan 1412. évi beiktató leveléből értesülünk arról, hogy a Keresztúr, Velefalva és Hétpénzes környékén jelentős erdők voltak. Ilyen volt a Somos és a Halyagos nevű erdő, továbbá a Szegeserdő nevű cserjés, végül a Vadaserdő (CD. VII. 3. 67.).

Bodrog megye a Duna-Tisza közének déli részén terült el, Bács megyétől északra. Különösen az ártéri területeken a középkorban is jelentős erdők voltak. Azt, hogy másutt is volt erdő, következtethetjük Zsigmond királynak 1406-ban Reegh-i Belos fia Tordas mester részére kiadott adományleveléből. A Reegh és Zenth András nevű birtokok részeit nádasokkal, erdőkkel és gyepűkkel² adja (Zs. O. II. 4802. sz.).

A kalocsai káptalan 1401. évi jelentéséből arról értesülünk, hogy a Töttös László Lak-i erdejében elkövetett hatalmaskodás során egy erdőből hajóépítésre szánt faanyagot vittek el (Zi. V. 246.).

A Bodrog megyei Zentmyhal nevű birtokhoz tartozó Egethherdewd felét a bácsi káptalan előtt engedik át egy birtokfelosztás alkalmával 1406-ban (Zs. O. II. 4830. sz.).

Bátmonostori László erdejében 1407-ben a szeremlyéni jobbágyoktól az erdőőr egy szekeret és hat ökröt elvett, mikor azok ott az erdőt ki akarták vágni (Zi. V. 507.).

¹ ... succidi et radicibus extirpari et virgas atque ligna inibi succisa ad dictam Erdeud detulissent

² ... cum arundinetis, silvis, indaginibus ...

Szekcsőnél egy határleírásban a határ per silvarum devium halad (Zi. VIII. 617.).

Egy 1511-ben kelt oklevélben olvasunk Báthmonostorán Harasztherdew nevű erdő eladásáról (Zi. VI. 111.).

A Tiszántúl sem lehetett nagyon fátlan, mert viszonylag sok írásbeli emlék tanúsítja, hogy sokfelé voltak erdők. A Nyírségben, Bihar és Csanád megyében sok volt a tölgy-erdő. Akadt azonban ilyen Csongrád megyében is.

1329-ben az egri káptalan egyik oklevele említi a Tiszaköz nevű erdőt, Szabolcs megyében, amely az Apaty nevű földhöz tartozott (Kállay lt. I. 79.).

1334-ben Szabolcs megye szolgabírája előtt Gesztréd falu népei ellen azért emelnek panaszt, mert egy erdőt jogtalanul használnak (Kállay lt. I. 104.).

1337-ben Szabolcs megyében a Zábrág és Győr nevű birtok leírásánál említ egy oklevél fűzes erdő részét és tölgyerdőt, amely az előbbit minden oldalról körülveszi, továbbá Zábrág nevű birtokot a Tisza folyó mellett, ugyanazon a tölgyerdőn belül (AnjO. III. 379.).

A Raad birtokon silva glandinosákat említ Domokos leleszi prépost 1387-es oklevele (Zs. O. I. 130. sz.).

1399-ben azért emelnek panaszt, mert a Léta-i birtok erdejét a Semyen-i jobbágyok kivágták és elhordták (Zs. O. I. 6198. sz.).

Ugyanebben az évben arról olvashatunk, hogy a Semyen-i egyik részbirtokon a hatalmaskodók eresztvényest létesítettek (Zs. O. I. 5986. sz.).

Utóbbi adatok azt mutatják, hogy az erdőknek már elég nagy jelentőségük volt a gazdasági életben, ami arra vezethető vissza, hogy a XIV. században az erdők kezdenek itt megfogyatkozni.

1400-ban a Nagdobron nevű birtokon hat ekealja terjedelmű makkos erdőket (silvas glandinosas) jeleznek.

Egy 1406-ban kelt, a váradi káptalan által kiadott oklevélben olvasunk a Szabolcs megyei Nadodwar nevű birtokról, amelyen a Hortobágy folyó melletti gypű erdőről (silva indaginalisról) történik említés (Zs. O. II. 4523.).

1406-ban Garai Miklós nádor oklevele emleget Szabolcs megyében a Tisza mellett erdőket, Semyen és Oros birtokokon pedig eresztvény erdőket (Zs. O. II. 4869.).

A megye határához közel fekvő *Szatmár megyei* Nagdobos nevű birtokon a makktermésről történik intézkedés 1409-ben (Zs. O. II. 7108.).

A leleszi konvent 1417-i oklevele a Szabolcs megyei Szentpéter, Lok, Gyomán, Oszlár és Bagy nevű birtokokról szól. Itt említ makkos erdőket (CD. V. 10. 838.).

A Hortobágy folyó mellékén még 1461-ben is erdők állhattak, mert Szilágyi Erzsébet, Mátyás király anyja ebben az évben ezeket Debrecen városának adományozta (Debr. reg. 220. sz.).

Bihar megyének az Alföldhöz tartozó részein is jelentékeny erdők lehettek a XIII–XV. században is.

II. Endrének Bánk Bihar megyei főispán részére adott birtokadomány- levelében 1212-ben olvasunk „erdővámról” helyesebben erdő adóról (tributum silve. H. O. VIII. 12.).

Telegd határjárásánál 1256-ban bárdal levágott tölgyfákat³ emlitenek (ÁUO. VII. 475.).

1322-ben per siluam Ereztuen vezet egy közút a Bihar megyei Csekehida környékén (Győrffy).

1404-ben Hosszúpályinál Lazloharazthya erdőről, 1482-ben pedig Monostorpályi határában silva sub dolabro et venatione existensről, illetőleg silva glandinosáról olvasunk.

Csongrád megyében a Tisza partján nagy ártéri erdők voltak ezekben a századokban. Már I. Géza királynak a Garam melletti Szent Benedek rendi apátság birtokairól szóló és 1075-re keltezett oklevele, midőn az apátság Csongrád megyei birtokait írja le, emleget ilyen erdőket „... ezután a Nandirdi fűzesek ... a fűzerdőkig, ezután a H. nevű erdőn keresztül, amelyet magyarul Surchuscher-nek neveznek”⁴ (Mon. Strig. I. 59.)

Egy 1266-ból származó oklevél tanúsága szerint Csongrád megyében Thul, Kalan-gurusy és Helvy falvak körül is erdők voltak (CD. IV. 3. 315.).

Csanád megye sokkal erdősültebb lehetett, mint a későbbi évszázadokban. Itt már számos olyan adatra bukkanunk, amely erdőket jelez.

1247-ben emlegetik a sylva glandiumot, amely a Maros partján volt. Ugyanebben az oklevélben utalás van azonban többféle erdőre, ligetre, amelyek különböző birtokokon voltak (ÁUO. VII. 242.).

„... a Hód mező felé ... egy erdőrész, amelyet eresztvénynek hívnak ... erdőt ... a L. nevű birtokhoz ... épületek emeléséhez szükséges faanyagot ...”⁵ Ezek a sorok némi hozzávetőleges képet adnak a megye néhány erdejéről 1337-ben (AnjO. III. 364.).

Ugyanebben az évben Szentlőrinc környékén találunk erdőket, amelyeket közönségesen eresztvénynek hívnak (Mon. Strig. II. 469.).

Zsigmond király 1408-ban Solti Dávidnak adományozta Csanád megyében Barát, Kocsutháza és Kökényes falvakat, minden haszonélvezettel és tartozékokkal együtt, megnevezte többek között az erdőket, ligeteket és cserjéseket is (Kaán).

Békés megyében is többfelé voltak erdők, de mivel erről a megyéről szintén kevés adatunk van, az erdőkről sem mondhatunk túl sokat.

1326-ban Károly nevű Békés megyei helységet osztanak ketté ... „ismét kivágott Eresztvény nevű erdő”-t⁶ emlitenek (Csáky).

A Békés megyei Bucsán 1440 körül olyan erdő volt, hogy szarvasok is tanyáztak benne (Karácsonyi).

1459-ben egy vizálykodással kapcsolatban emlékezik meg egy oklevél a Békés megyei „Sima” erdőről (Karácsonyi).

³ ... arbores iliceas securi mactatas ...

⁴ ... postea salices Nandirdi ... usque ad syluam salicum ... deinde per syluam Hunnicensem, quae Hungarice, Surchuscher dicitur.

⁵ ... Versus campum Hod -particula silve, que vulgo ereztuen vocatur ... silvam ... ad possessionem Ladan ... ligna ad aedificia construenda ...

⁶ 1326: cum silva de novo plantata Ereztien dicta ...

1484-ben Csudaballa és Túr között elterülő töviskés erdőről olvashatunk.

Corvin János hercegnek Gyula város szabadságait tartalmazó 1496-os kiváltságlevele emlegeti azokat az erdőket, amelyeket a város használhat (Veress).

De nemcsak az egykorú oklevelekben fellelhető határ- és birtokleírások, hanem sok helynévi adat is bizonyítja azt, hogy az Alföldön a középkorban jelentősen erdősült tájak is voltak. A Pest megyei Haraszi (ma Dunaharaszti) már 1440-ben szerepel Harazthy néven, a mai Pótharaszti pedig possessio Polth-Harastya néven 1404-ben bukkan fel először. Valószínűleg tölgyverdőkről kapták nevüket ezek a helységek. (A „haraszti” fa- és erdőnévvel a későbbiekben részletesen foglalkozom.) Isaszeg neve, ami llsvaszeg alakban szerepel 1400-ban, az égerfa régi nevéből ered. Nyárral és Nyírral kapcsolatos helynevek is az ezekkel a fákkal jellemzett erdők létezésére utalnak (Nyársapáti, Nyáregyháza, Nyír). Sok ilyen erdős, ligetes rész jellemezhetette a Duna–Tisza közének azt a részét, amit a Ligetegyház helynév (1446: praedium Lygetheghaz, Isaszeg mellett) is sejtet.

Bács megye erdős vidékének emlékét az Erdőalja (Erdewallya), Erdőköz (Erdewkews) és Erdőmegye (Erdeumeg) őrzi. A Töl (Twl) és a Töl-Haraszti (Twlharazth) birtokok a XIV. században szerepelnek; ugyanebben az időben fordul elő egy Cser (Chyr) helynév is. Később találkozunk Gyertyános helységnévvel is. Bodrog megyében is volt Erdőalja (Erdealya), továbbá Haraszi és Nyáras nevű helység.

Szabolcs megyében Nyíregyházán kívül egy Tölgyes nevű birtok (Possessio Thulgus) emlékeztet az itt hajdan létezett nagy kiterjedésű erdőkre, amelyeket ezek a fajok jellemeztek. Bihar megyében a nyír és nyár összetételű helyneveken kívül a XV. századból fennmaradt Száldobágy (Zaldbog) és Szil (Zyl) helynevek kapcsolatosak erdei fajok nevével. Ezenkívül egy Tölgykerek (Tulgykereke) helynév (1396) jelzi, hogy itt is voltak tölgyerdők. Békés megyében egy Tölgy (Tewlgh) helynév 1418-ban bukkan fel.

Erdővel kapcsolatos adatunk egyedül külső Szolnok megye területéről nincs a középkorból. Bár a megye területéről (ami megegyezik nagyjából a mai Szolnok megyével) akárcsak az Alföld többi részéről igen kevés adat áll rendelkezésre, mégis azt a következtetést kell megerősítve látnunk, hogy ez a terület volt a legfátlanabb vidéke az országnak.

Azt, hogy az Északnyugati és az Északkeleti Felvidéket, továbbá Erdélyt nagy erdőségek borították, talán szükségtelen is megemlíteni. A nagy erdőirtások kora nálunk a Felvidéken a XIII–XV. század. A bányák és kohók faszükségletének fedezésére ezeknek a környékén nagy erdőségeket irtanak ki. Ugyancsak nagy erdőirtásokat végeznek a telepés községek, különösen az ún. soltészségek. Ezek ugyan egyes helyeken az erdők erős megfogyatkozását jelentik, de az ország erdőállományában mégsem okoz érzékeny veszteséget, mert még mindig sok érintetlen őserdő marad a nehezebben hozzáférhető helyeken.

Az erdőkép azonban nemcsak országrészek vagy vidékek szerint különbözött, hanem más volt a lakott helyek, falvak környékén és megint más volt az ezektől távolabb eső vidékeken. A lakott helyeken az állandóan használt erdők a mindennapi tüzelőszükségletet fedezték (*silvae usuales*). Ezek rövid vágásfordulóban kezelt sarjerdők,

5. ábra. Középkori faábrázolás.
(Radocsay D.: A középkori
Magyarország táblaképei. Buda-
pest 1955. XCII. t. kassai főoltár,
1474–1477)

egykorú elnevezéssel eresztvény erdők voltak. Az állattartás is legnagyobbbrészt az erdőben történt. A legelő, makkoló állatok sok kárt tettek ezekben a lakóhelyekhez közeli erdőkben, amelyeket egyébként is agyonhasználtak. Ezért találunk annyi bozotos, bokros helyet a határleírásokban. A távolabbi erdőségek az épületfatermelés célját szolgálták. Itt szálalás folyt. Ezeket az erdőket vették az uradalmak később tilalom alá, és itt csak a földbirtokos, illetve megbízottjának, erdészének engedélyével volt szabad fát kivágni. Ez a használat nem változtatta meg annyira az erdőképet, bár kétségtelenül hatással volt az erdők fajösszetételére. A lakatlan, magas hegyekben természetesen egészen más erdők voltak. Itt sok az őserdő még a középkor végén is.

1294: „... lakatlan és műveletlen erdőnket Szepes megyében ...”⁷ (CD. VI. 1. 304.).

⁷ 1294: ... inhabitatam et incultam siluam nostram in comitatu Scepusiensi ...

6–7. ábra. Középkori faábrázolások. A festmények felnyesett fákat mutatnak (lombtakarmány-gyűjtés?) (Rómer F.: Régi falképek Magyarországon. 1874. 28–29. o.)

1300: „... erdős földünket, amely zólyomi praediumunkhoz tartozik, amely mindig üres és lakóitól elhagyott...”⁸ (CD. VI. 2. 260.).

1343: „... az erdőket lakossággal benépesíteni („díszíteni”)⁹ (AnjO. IV. 560. Gömör m.).

Az erdőtörténet számára – amint azt a bevezetőben már említettem – igen értékes forrást jelentenek a nyelvtörténet és a történelmi földrajz (helytörténet) által feldolgozott adatok. Igaz ugyan, hogy ma már az „erdő” úgyszólván az egyetlen szavunk, amely a fás helyek általános megjelölésére szolgál. Nálunk hiányzik az a kétféle szó, illetőleg fogalom, amely a legtöbb európai nyelvben megtalálható, és amelynek egyike a latin eredetű foresta. Emellett szerepel a Wald, wood, bois, selva stb. Ezzel szemben régi nyelvünkben az erdőre vonatkozólag is volt egyéb szó, az erdő egyes formáira nézve pedig egy egész sor – javarészt feledésbe ment – kifejezés állott rendelkezésre. Ezek sokat elárulnak az erdők egykori állapotáról, nézzük tehát a gyakrabban előforduló elnevezéseket.

Az „erdő” szó az „ered” igéből származik, és az erdei fák növéseire vonatkozó megfigyelésekkel áll összefüggésben. Ugyanazt kell elmondani az „eresztvény” szóról,

⁸ 1300: ... terram nostram syluosam, ad praedium nostrum de Zolyum pertinentem, vacuum semper et habitatoribus destitutum ...

⁹ 1343: ... silvas populorum habitatoribus decorandi ...

amely szintén az ered=ereszt ige származéka és a sarjadzó (fiatal) erdőt jelentette. Az eredetileg jelzőként használt szó (eresztvény erdő) később főnévvé, majd sok esetben tulajdonnévvé lett. Ennek következtében számos olyan erdőnek a neve is „Eresztvény” volt, amely közben már öreg erdővé lett, vagy a használat megváltoztatásával olyan alakot öltött, amelyre egyébként már nem mondták volna, hogy eresztvény.

1339: „... egy bizonyos liget (lucus), amelyet „Cegzeresztvénye”-nek¹⁰ hívnak ...” (Sztáray I. 160.).

1405: „... bizonyos cserjés, amit közönségesen eresztvénynek hívnak ...”¹¹ (Zs. O. II. 3853. sz.).

1409: „... a Hassas eresztvény mellett ...”¹² (Zs. O. II. 6957. sz.).

Valamikor a „fa” szó jelentett erdőt is. Egyébként számos fanév hajdan nemcsak valamilyen speciális fafajra, hanem ilyen fákból álló erdőre is vonatkozott. Ugyanezt kell megállapítanunk a „bokor” szavunkról, amely szintén jelentett erdőt, mégpedig sűrű erdőt (N. Sebestyén I. LII; Rásonyi N. L. XXIII.).

1135: „... Maguknak elkülönített erdeik vannak, amelyek nevei Sumlu és Basfaia ...” (Okl. Sz.); 1230–1231: „... Tulgy és Holmod nevű erdő ...” (Györffy I.); 1346: „... a közönségesen Magyálnak nevezett erdő” (AnjO. IV. 585.); 1095: „... egy erdőt amelyet Hashag-nak hívnak” (Okl. Sz.); 1460: „... Kereknyar nevű cserjés ...” (Ethn. 1958. 129.); 1193: „... eljut egy erdőig, amelynek neve Bokor ...” (Okl. Sz.)¹³

A „vad” szó főnévi értelemben a honfoglalás előtti időben azonos jelentésű volt az „erdő”-vel. Mivel azonban az előbbi az erdei, erdőben élő állatra is alkalmazták, az utóbbira az egyértelműbb „erdő” szó maradt meg.

Melléknévi értelemben a „vad” és az „erdei” szavak azonos fogalmat jelentettek. Ez azzal áll összefüggésben, hogy az erdőt mindig az őstermészet korlátozatlan megnyilvánulásának tekintették. Így volt ez már a régi népeknél is. A latin nyelvben a „silvaticus”-nak is ilyen jelentése volt. A középkori határleírásoknál sűrűn előforduló pirus silvestris, pomus silvestris vadkörte, illetve vadalmát jelentett, bár nem vitásan éppen erdőben termő gyümölcsfákról volt szó. A csatári monostor alapításáról szóló oklevélben szerepel equus silvestris, ami nyilván nem vadlovat, hanem szabadon tartott, szilaj lovat jelentett. Az erdei disznó vagy csak egyszerűen „erdei” pedig a vad-disznó régi magyar neve volt.

A „kerek” szó főnévi értelemben is előfordult a régi magyar nyelvben. Egyik jelentése erdő volt. (1055: „... amely ismét a kerek mogyoróhoz vezet.” TESz.¹⁴). A

¹⁰ 1339: ... cuiusdam lucus qui Chegzeresztvénye diceretur ...

¹¹ 1405: ... quoddam virgultum vulgo Erestuen dictum ...

¹² 1409: ... iuxta permissorium Hassas ...

¹³ 1135: ... habent siluas pro se separatas, que vocantur Sumlu et Basfaia. (Okl. Sz.) – 1230/1231: silva Tulgy et Holmod (Györffy I. 237.). 1346: Silve vulgo Magal vocata (AnjO. IV. 585) – 1095: ... Siluam unam que appellatur Hashag (Okl. Sz.) – 1460: ... rubetum Kereknyar vocatum (Ethn. 1958. 129.) – 1193: Peruenit ad siluam que dicitur Bokor – Okl. Sz.)

¹⁴ ... que ducitur iterum ad monarau kerekv ...

TESz. szerint ez a jelentése a melléknévi értelemben vett „nagy kiterjedésű” jelentésből származik.

Az országban majdnem mindenütt előfordultak *haraszt* erdők. Ma is ismert fogalommal középkori írásbeli emlékeink nem magyarázzák meg, hogy a „haraszt” szó ebben az összefüggésben mit jelentett. Fára vonatkoztatva (*harasztfa*) tölgyet, tölgyféléit – *Quercus* genust jelentett. Nem valószínű azonban, hogy „erdő” összetételben fafajt jelentett volna. A Cserharaszt, Tölgyharaszt, Fűzharasztja helynevek arra mutatnak, hogy a *haraszt* erdők különböző fajú fákból állhattak. Gyakran nem egyszerűen erdő (*silva*) gyanánt van említve, hanem ligetnek (1280: *cum quodam nemore, quod Harast dicitur* – H. O. VI. 262.), bokros helynek (1268: *uenit ad virgultum, quod harast dicitur* – ÁUO. VIII. 222.), (1265: *pars Fruticeti, quod vulgo Harast dicitur* – CD. IV. 3. 274), ültetvénynek (1270: *cum arbustis quae vulgo horost dicuntur* – ÁUO. VIII. 318.).

Tudjuk, hogy a középkorban különösen lakott helyek környékén a rendszertelen erdőhasználat (legeltetés, rövid vágásfordulóban végrehajtott fatermelés) miatt sok volt a sarjerdő és az elbokrosodott terület. Azt is megállapíthattuk, hogy a tölgy nagyobb arányban volt képviselve, mint ma. Már az eddig elmondottak is azt sejtetik, hogy ezek a *haraszt* erdők nagyrészt tölgy vagy cser erdők voltak, mégpedig valószínűleg fiatal sarjerdők. Ezt bizonyítja az is, hogy sokszor „vörösharaszt”-nak mondják az oklevelek ezeket az erdőket (1218: *cum virgulto, vulgor Veresharazth nuncupato* – CD III. 1. 267, – 1349: *virgultum rubeum vulgo Veresharosth* – Györffy I. 177.), valamint hogy egy esetben „telelő”-nek mondják a „haraszt”-ot (1269: *uadit ad frutecta que vulgariter teleleu horost vocatur* – Okl. Sz.). A tölgyféléknek ősszel a lombhullás után megszáradt vörösbarna lombja a fiatal fákról ugyanis télen sem hullik le. Végső következtetésünk tehát nem lehet más, mint hogy a *haraszterdők* fiatal sarjerdők voltak, sokszor bokrokkal, cserjékkel vegyesen, többnyire cser és tölgy fafajokból. (1264: „... rét földet, amelyet közönségesen Horosthnak neveznek...”¹⁵ (CD. IV. 3. 242.).

Az egyéb fás helyek nevei között elsősorban a nagyon sokszor és sokféleképpen előforduló „*liget*” kell megemlíteni. Eredeti jelentése „erdőn belüli ritkás hely” volt. (1336: „... az erdőben a fák alatt kaszáló helyek, amelyeket *liget*nek neveznek...”¹⁶ Zi. I. 501.). Később inkább a kisebb erdőket, berkeket és ritkás erdőket értették alatta (1326: *nemus arborum narfa* – Tört. Tár. 1910. 294.); 1273: *ad nemus fluvii Seo* – Szentpétery, 2350; 1511: *silvam iliceam seu clandinosam(!) Ligeth dictam* – Zi. VI. 121.). Némely adat ugyan ennek ellene mond, de ez csak azt igazolja, hogy a szóhasználat – mint sok egyéb vonatkozásban is – nem volt egységes. (1279: *in magna silua quae vulgariter Ligeth nuncupatur* – CD. V. 2. 532.). Volt azután a „*liget*”-nek egy másik jelentése is, amelyet *pratum* szóval lehetne meghatározni (1208: *transiens per pratum quod dicitur liget* – Okl. Sz.). A *liget* szó eredete ismeretlen (TESz). Jelentését a régi szótárak is a fenti értelmezésnek megfelelően adják meg (Calepinus: *liget*=berek, Szenczi Molnár A.: *Liget*: 1. *salvus*, 2. *nemus*).

¹⁵ 1264: ... et terram campestem quae vulgo Horoszth dicitur ...

¹⁶ 1336: ... in Silua quedam loca fenilia sub arboribus, quae lygueth dicuntur ...

A „liget”-tel szinonim jelentésű szó a „berek” is. A középkori oklevelekben gyakran előfordul. (1138: usque ad berekzeg – Sebestyén, 125; 1193: Inde ad Sag berk – Okl. Sz.). Ez az erdőalak többnyire azonban latin megjelöléssel mint virgultum, fruticetum, fructectum stb. szerepel. A szó eredetét a nyelvtörténet eddig nem tudta tisztázni. Szerepel berek-erdő összetételben is. (1477. Quandam siluam Berekerdew vocatam – Okl. Sz.).

A fenyvesek emlékét sokfelé a „fekete erdő”-k jelzik. Ilyenek voltak Szepes megyében, Jászó környékén, Diósgyőr mellett, Zólyom, Hont, Sáros és Nógrád megyékben. Előfordult azonban ritkábban másutt is, nemcsak a Felvidéken. Egy 1374. évbeli oklevél említi királyi fekete erdőt Felsőbányán, Győr megyében pedig jelenleg is van Fekete erdő.

1255: „... fekete erdővel (silua nigra) együtt ... egy bizonyos fához, amelyet lucfenyőnek neveznek ...”¹⁷ (H. Okl. 30.) Szepes m.

1399: „... közönségesen fenyőerdőnek nevezett fekete erdőket ...”¹⁸ (Sz. O. I. 5770. sz.) Szepes m.

1404: „... ezenkívül minden fekete vagy makkos erdőt és vizet.”¹⁹ (Zs. O. II. 3192. sz.) Hont m.

Máskor ezt a megjelölést a sűrű, sötét erdőkre használták, amelyekről nem tudjuk biztosan, hogy fenyőerdők voltak-e. Lehettek bükkösök is, amelyekről egy helyen például a „setét bik” kifejezést olvassuk.

1323: „... sűrű erdőket, amelyeket fekete erdőknek neveznek ...”²⁰ (AnjO. II. 96.) Zólyom m.

A Bihar megyei Zoványnál említenek 1326-ban egy „Setéthbyk” nevű erdőt (Jakó).

A mai névvel „fiatalos”-nak nevezett erdőnek is több neve volt a középkorban. Ezek közül ki kell emelnem a „gyermekerdő” elnevezést.

1275: „... A határ az S. nevű erdő körül húzódik, amelyet gyermekerdőnek neveznek.”²¹ Okl. Sz. Helynévként; 1311-ben Kolozs megyében mint Szovát négy erdejének egyike fordul elő (Balázs).

Találkozunk a „fiatal erdő” elnevezéssel, amely néha fiatal eresztvény erdőt jelentett. 1478: Fyathalerdew silua permissionalis – (Jakó).

A fiatal, vesszős, sűrű erdőt „gyakor”-nak, illetőleg „gyakorerdő”-nek nevezték (1339: Ad quandam rubetum gyakur dictum – Okl. Sz.; 1311: Wezzeuserdew (Balázs).

Az öreg erdő neve „avas” volt a régi magyar nyelvben, ami az ó (régi) szónak az egykori megfelelője. (Mivel ennek az erdőhasznosítás tárgykörében van jelentősége, ott tárgyalom részletesen.)

¹⁷ 1255: ... vna cum silua nigra ... ad quandam arborem Luchfene uocata ...

¹⁸ 1399: ... silvas nigras vulgariter fenyerdew vocatas ...

¹⁹ 1404: Preterea omnes silvas nigras vel glandinosas et aquas ...

²⁰ 1323: silvas densas que dicuntur Fekthwerdeu ...

²¹ 1275: ... Vadit circa Siluam smaragdi Gyermukerdeu dictam ...

A Kárpát-medence középkori erdei nagyjából ugyanazokból a fafajokból állottak, mint a maiak. Hiányzott természetesen az akác és néhány egyéb kisebb jelentőségű faj, amelyet azóta telepítettek be. Arra a kérdésre azonban, hogy az egyes fafajoknak milyen volt az aránya az egyes területeken és összességében az ország egész területén, és hogy ezek hogyan különböztek a maitól – ma még nem lehet pontosan választ adni. Ehhez részletes erdőtörténeti (fafajttörténeti) kutatásokra volna szükség. Egyelőre meg kell elégednünk azzal, hogy képet adunk az erdei fáknek a történelmi forrásokban való szerepléséről, és megkísérlünk tisztázni ezzel kapcsolatban néhány eddig homályos nyelvtörténeti adatot. Az erdei fák körét azonban nem szabad egészen a mai értelemben venni. Nemcsak a sokszor emlegetett vadgyümölcsfákra gondolok itt, hanem arra is, hogy a középkorban a legtöbb gyümölcs az erdőben termett, és a gyümölcsösök is erdei kertek, „vadkert”-ek voltak. Ezekről még a továbbiakban részletesen megemlékezem. Itt csak szeretném jelezni, hogy e részben ki kell térni a fenti megfontolás alapján a gyümölcsfákra is. Annál is inkább, mert az erdei gyümölcsfák határfaként való gyakori szereplése miatt fordulnak elő olyan sokszor a határjárásról szóló oklevelekben. A fák alakjára, állapotára vonatkozó adatok pedig az erdők egykori képére és ezáltal az erdőgazdálkodásra is némi fényt derítenek.

Az egyes fafajokra vonatkozó adatok tárgyalásánál többféle módszer képzelhető. Kézenfekvő volna a gondolat, hogy a mai rendszertan alapján, vagy magyar, ill. latin nevük kezdőbetűje után abc sorrendben tárgyaljuk őket. Célszerűbbnek és történetibbnek látszik azonban az egykori erdőtípusoknak, illetve a fáknek, faneveknek régi összefüggései alapján sorra venni az egyes fafajokat.

Az elnevezéseknek és a fafajoknak azonosítási nehézségeit csak akkor tudjuk megérteni, ha figyelembe vesszük egyfelől azt, hogy a középkori erdőt járó emberek is határozott különbséget tettek az egyes fafajok (mai rendszertani fogalmak értelmében faj, species) között, másfelől nem lévén rendszertan és egységes nomenklátúra, az elnevezések országgrészenként, sőt vidékenként sokszor különböztek. Gyakran tévedésre ad okot, hogy egyes elnevezések (pl. a haraszt fára és erdőre alkalmazva egyaránt) gyűjtőfogalomként szerepeltek.

Az egyes, fafajt jelentő elnevezések tisztázását csak akkor kísérrelhetjük meg a siker reményével, ha a történelmi adatokon kívül figyelembe vesszük a növényföldrajz, a helytörténet és a nyelvtudomány megállapításait is. Az alábbi fejtegetéseknek nem

célja, hogy a magyarországi fajok történetét leírja. A fajok neveinek megnevezése csak segítségével szolgálhat ahhoz az elvégzendő erdő-történeti munkához, amely a magyarországi fajok történetét részletesen tárgyalja, és ami a jövő feladata.

Az elegyes lombdők fái

A „tölgy”, magyar neve a mai rendszertani fogalmak szerint több faj gyűjtőneve. Többnyire így szerepelt ez a középkorban is, habár néha egyes fajokot határozottan megkülönböztettek. Szinonim jelentésű szó volt a szlávból átvett „haraszt” is, fára vonatkoztatva. Lehet, hogy egyes vidékeken még tágabb körben használták esetleg a cserfára is. Az elnevezéseknek a mai fogalmakkal való azonosítását megnehezíti az, hogy a „harasztfá”-t latin nevén nem adják meg az oklevelek (egyetlen eset kivételével, ami azonban elég bizonytalan).

Kétségtelen mindenestre, hogy a középkori Magyarországon – amint arra fent már utaltam – a tölgyfajok lényegesen nagyobb hányadát alkották az erdőknek, mint ma. Ezt a határjárásokról szóló oklevelekben való sűrű előfordulásokon kívül a középkori számlálással történő fahasználatokból vonható következtetések is igazolják. A határjárásoknál való gyakori előfordulásukból adódó következtetésekből azonban egy kicsit le kell vonnunk, mert ezeknek a határjárásoknak jelentékeny része a különböző tölgyes erdőtípusok eredeti termőhelyein történt, mivel ezek voltak többnyire a sűrűbben lakott területeken. A feketeerdők meg a „setét bik” kevésbé vonzotta a magyarságot. A felvidéki határjárásoknál kisebb szerep jut a határfáknak, mint a Dunántúlon.

A „tölgy” szó eredete nincs tisztázva. N. Sebestyén Irén szerint nyelvünk eredeti szókincséhez tartozik. A középkori oklevelekben *tul* és *tulg* fordul elő (*tulfa*, *tulga* továbbá *Tol*, *Tolg*, *Töl*, *Tölg* különféle írásmódokkal). 1181: *ad arbores, que vocantur hungarice Tulg* (CD. II. 198.); 1231: *Reuertitur usque Tvl* (OKI. Sz.); 1361: *sub arbore Tolgfa dicta* (Zi. III. 197.); 1258: *frutex tul* (ÁUO. VIII. 140); 1235: *ligna tulfa* (CD. III. 2. 432.); 1292: *Tolgbocor* (CD. VII. 3. 99.).

A „tölgy” latin megfelelője többnyire az „*ilex*”: 1323: *arbor ilicis thulfa* (Baranya m. Győrffy I.); ... 1256: *sub arbore ilicis scilicet twlffa* (Hont m. ÁUO. VII. 418.); 1342: *arbor similiter ilicea que vulg. Theodolt dicitur* (Zemplén m. DL 67399). Néha azonban a „*quercus*” a latin megfelelője a tárgyalt fanevűeknek. 1319: *arbor kercy, quod vulgo dicitur theulgyfa* (Abaúj m. DL. 84771); 1389: *quandam arborem querci vulgariter Toldfa vocata* (Nyitra m. Zs. O. I. 897. sz.). Az érdekesség kedvéért még néhány összetett elnevezést megemlítek az „*ilex*”-szel kapcsolatban (H. O. VIII. 116.); 1271: *dumus ilicis* (Z. O. I. 61.); 1274: *ilex geminata* (H. O. I. 60.); 1286: *arbor ilicis est pro meta machkafa nuncupata* (Z. O. 96.).

Ha ezek után a mai rendszertani fogalmak szerint akarjuk azonosítani a „tölgy”-et, akkor nehéz határozott választ adni. Valószínű, hogy legtöbbször a *Quercus robur*, vagyis a kocsányos tölgy megnevezésére használták, mert más, a *quercus* nemhez tartozó fajokra más elnevezések több-kevesebb valószínűséggel azonosíthatók. Mégsem

lehet azt állítani, hogy csak egy fajra korlátozódott volna használata. Ez ugyanis – ha az adatok számszerű megoszlását vesszük figyelembe – azt jelentené, hogy a *Quercus robur*, a cserfát ide nem számítva, a tölgyfélék kb. 90%-át képviselte a középkorban a Kárpát-medencében. Ez nem valószínű, mivel jelenleg *Quercus petraea* egymagában meghaladja az előbb említett faj mostani százalékos arányát.

A középkori határjárásokban nagyon sokszor előfordul a *haraszt* (harazth, horazth, harast, hrazt stb.) és *harasztfa*. Jelentését csak egy oklevél adja meg: 1420: *ad quandam arborem iliceam que harazthfa diceretur* (Zi. VI. 589.). Ez azonban nem más, mint egy 1317/1413. évi oklevél átírata, amelyben „*harasztfa*” helyett „*határfa*” szerepel (uo. 243. o.).

Ismerünk ugyan egy olyan adatot is, amelyből az derül ki, hogy a *haraszt* nem más, mint a *silex* nevű fa.

1354: „... a *silex* nevű fák között, amelyeket közönségesen *haraszt*nak neveznek, érkezik egy *haraszt* fához...”²² (AnjO. VI. 253.). Ez a meghatározás viszont arra a kérdésre készítet, hogy milyen fa volt a *silex*? Ez az elnevezés igen gyakran található az oklevelekben szereplő határleírásokban és úgyszólván az ország minden részében. A *silex* szónak fára vonatkozó jelentését szótárakban hiába keressük. A klasszikus latinban *kemény kő*, *kavics* az érteleme.

A határleírásokban gyakran előforduló *silex*ek jelentését sem lehet egykönnyen megmagyarázni. 1511: „... rendkívül öreg *silex* fa...”²³ (Zi. VI. 111); 1329/1416: „... közönségesen *szilfának* nevezett *silex* fa...” (Győrffy I.); „... egy *Scomoru silex*hez...” (ÁUO. VII. 329.); 1330: „... *thulfa*-nak nevezett *silex* fa...” (AnjO. II. 492.).

Ha középkori jelentése még nem tisztázott is, de eredeti jelentése alapján elképzelhető, hogy *keményfára*, illetőleg a *keményfák* egyes fajaira vonatkozott, tehát *nomen collectivum*ként szerepelt. A *silex* pedig – az említett oklevél szerint – azonos a *haraszt*tal.

Van olyan nézet is, hogy a *harasztfa* elnevezést csak a kocsányos tölgyre alkalmazták volna. Reuter Camillo (1965) vallja ezt a nézetet, de ő csak a Baranya megyei adatokra támaszkodik, és állítását termőhelyi adatokkal igyekszik igazolni.

Ha ilyen szempontból vizsgáljuk a *harasztfákra* vonatkozó adatokat, akkor azt találjuk, hogy a *harasztfák* többnyire olyan környezetben fordulnak elő, amelyek nem kifejezetten a *Q. robur* L. termőhelyei. Például: 1343: „... egy fennsíkron egy irtványra, ahol egy *harasztfa* van...” (AnjO. IV. 362); 1292: „... Ugyanazon hegyen át eljut egy *harasztfához*...” (ÁUO. X. 80.); 1280: „... haladva a legnagyobb hegyre és egy bizonyos szőlő fölött van egy *harasztfa*...” (ÁUO. XII. 315.); 1262:

²² 1354: ... veniret ad inter arbores silicum que vulgo harasth dicuntur ad unam arborem harast

²³ 1511: ... arbor silicis nimia vetera et valde grossa ... (Zi. VI. 111);
1329/1416: ... arborem silicis vulgarico zilfa vocatas (Győrffy I.); 1251: ... ad silicem Scomoru (ÁUO. VII. 329.); 1330: ... arbor silicis thulfa dicta (AnjO. II. 492.).

„... a hegytetőn van egy fa, amit harasztfának neveznek...”²⁴ – (ÁUO. VI. 512.) Kétségtelen viszont, hogy – bár kisebb számban – olyan környezetben is emlegetik az oklevelek az „arbor harast”-ot, amelyben megtalálhatók az említett termőhelyi adottságokra utaló jelek: patak, folyó, nedves völgy, áradásos terület stb.: például: 1267: „... L. folyóról a harasztfától...” (CD. IV/3/425); 1309: „... harasztfához, innen egy kis völgyre, amely az esőzésektől nedves...”²⁵ (Mon. Strig. II. 593.).

Az előadottak alapján meg kell kérdőjeleznünk a haraszt vagy harasztfa és a Q. robur L. közé tett egyenlőséget. Valószínűbbnek látszik, hogy ez a szó tágabb fogalmat jelölt a középkorban fára vonatkoztatva is.

Ezt az állítást támasztja alá a szónak a horvát nyelvben mai jelentése. Hrast: tölgy, tölgyfa, cser, cserfa, vagyis valamennyi quercus faj gyűjtőneve. A magyar nyelvhez hasonlóan (kocsányos tölgy, molyhos tölgy, csertölgy stb.) az egyes fajok megjelölésére a hrast-hoz még egy szorosabb meghatározást jelentő szó (jelző) járul. Így: hrast gradun, hrast kitnjak stb. – a quercus petraea-ra, hrast luznjak – a Q. robur L-re, és hrast ljutik – a Q. cerris L-re.

Nagyon jól példázza ezt az egyik Pozsega megyei határleírásból vett idézet: 1250: „... itt van határjel a fák alatt, amelyeket cserharasztnak neveznek”²⁶ (Szentpétery, 927).

A *cserfa* névvel is gyakran találkozunk a történelmi forrásokban. A „cser” (cher) szó nyelvünk eredeti szókincséhez tartozik (N. Sebestyén I.). 1193: prima meta incipit a cher (Okl. Sz.).

1359: arbor quercina cherfa vocata (Sopron Okl. I. 313.), 1311: in qua stat arbor Kerkus (Z. O. I. 135.); 1466: in radice rubi querci wlgo Cherbokor (Okl. Sz.); 1332: frutices de kercu (D1. 67706); 1243: quercus lupi (ÁUO. II. 146.); végül 1300: ad unum quercum Hársfa(?) (CD. VI. 2. 262.). Az utolsó adat téves, nyilván nem cserfáról (quercus cerris) volt itt szó. Lényegesen ritkábban szerepel, mint a tölgy (ilex), bár akadnak olyan határjárások, amelyekben sokszor találkozunk vele. Figyelembe kell venni azt is, hogy a quercusok egy része nem cser volt, hanem a tölgyfélék valamely másik fajtájához tartozó fa.

Végül a tölgyek között kell megemlékezni a „magyal”-ról is. N. Sebestyén Irén eredeti finnugor szónak tartja a „muzsdály”-lyal együtt. Ő egyébként ide veszi a „malogyá”-t is, amely nemcsak sűrűn nőtt fűzfát, hanem egyfajta tölgyet is jelentett volna. (A nyelvtudomány ezt az álláspontot nem osztja. A szó eredete tehát nincs tisztázva. Ugyancsak nincs általánosan elfogadva a muzsdállal való azonosítás sem. TESz.).

²⁴ 1343: ... in quandam planiciem in monte ad irtuan ubi est arbor harasth... (AnjO. IV. 362); 1292: „per ipsum berch peruenit ad arborem harazth... (ÁUO. X. 80.); 1280: ... tendens ad montem maximum, et super quandam vyneam est arbor harazth... (ÁUO. XII. 315.); 1262: ... in summitate montis est arbor qui vocatur harast... (ÁUO. VI. 512.).

²⁵ 1267: ... de fluvio Losuncha ab arbore Horozth... (CD. IV. 3. 425.); 1309: ... ad arborem Harazt, inde ad paruam vallem, pluvialibus undis factam... (Mon. Strig. II. 593.)

²⁶ 1250: ... ibi est meta sub arboribus, que dicuntur cherharost...

8. ábra. Haraszt erdő határfával

Azt, hogy a magyal a tölgyek egy faja, elárulják az oklevelek is. 1277: „... eljut egy bizonyos ilexhez, amelyet közönségesen „magutul”-nak hívnak...” (Knausz, II. 123.); 1328: „... egy közönségesen magolfának mondott fa, amelyet Nyugalomfának neveznek...” (Okl. Sz.) stb. Figyelemreméltó még 1346: „... közönségesen magyalnak nevezett erdő...”²⁷ (Okl. Sz.). Nyilvánvalóan téves azonban 1256: „... egy szilfához, amelyet közönségesen nálunk magyal fának hívnak...”²⁸ (ÁUO. VII. 418.). – Sokkal nehezebb azonban azt megállapítani, hogy a fanév mögött a középkorban melyik fafaj rejtett. A nyelvtörténet ma általában a molyhos tölgygel azonosítja. Reuter Camillo szerint ez lett volna a *Q. petraea*, vagyis a kocsánytalan tölgy. E feltételezéssel szemben azonban joggal fel lehet hozni az ilex=tölgy (= *Q. robur*?) gyakori előfordulásához viszonyított ritkaságát, amit az tesz valószínűtlenné, hogy ma ez a legjobban elterjedt tölgyfafajunk. Igaz ugyan, hogy a fafajok aránya a XIII–XV. század óta jelentősen változhatott, mégis valószínűtlen, hogy éppen ez a fa hódított volna ilyen mértékben teret. A „magol” aránylag ritka előfordulását persze azzal is lehetne magyarázni, hogy az ilex, illetve „tul” egy része természetesen ez a fafaj volt, csak nem nevezték meg pontosabban, mert nem ügyeltek a közelebbi megkülönböztetésére. A felsorolt szempontok mérlegelése mégis annak feltételezésére készítené, hogy

²⁷ 1277: ... venit ad quendam Ilicem, vulgariter Mogoltul vocatam ... ; 1328: ... quendam arbor Magalfa vulgariter vocata, que Nyugalma appellatur. ... ; 1346: ... Silua vulgo magal vocata ... ;

²⁸ 1256: ... ad quendam arborem ulmi que vulgariter nostro dicitur magolfa ...

a magyalfa a molyhos tölgy lehetett, amit a nyelvtörténeti adatokon kívül az is valószínűsít, hogy az elnevezés mögött egy ritkábban előforduló fafaj rejlik.

A muzsdály az ősmagyar „mustal” – szóból származna (N. Sebestyén I.) ... finnugor eredetét azonban általában nem fogadják el (TESz). Ritka előfordulása (1411: ad montem Musdal hege – Máram. Dipl. 179.) azt sejteti, hogy nem gyakran előforduló fafaj megjelölésére használták. Gombocz a magyar tölgyre (Q. conferta) értelmezi, általában azonban az a nézet, hogy ez lett volna a Q. petraea, vagyis a kocsánytalan tölgy neve. (TESz; Csapody–Priszter; Reuter C. a magyallal együtt e fafajra magyarázza. Ez a magyarázat teljesen valószínűtlen a magyalnál írt meggondolások alapján.)

A határjárások alkalmával történt fafaj-feljegyzések hitelességével kapcsolatban figyelembe kell venni az előzőekben már említett körülményeket. A természetrajzi és nyelvi ismereteket nélkülöző hivatalos személyek feljegyzései és a helyi viszonyokat jól ismerő, a természetet – feltehetően – alaposan megfigyelő és a nép nyelvét beszélő helybeli lakosok bemondásai alapján készültek a határleírások. Ezért feltehető, hogy egy területen ugyanazt a fafajt következetesen nevezték meg, és a feljegyzéseket készítő hivatalos személy vagy ezt, vagy ennek az általa ismert latin nevét írta fel. Itt nem mindig voltak teljesen következetesek, mert a magyar és a latin nevek keverednek. Ugyanarra a fafajra azonban többnyire következetesen használják ugyanazt a latin, illetve magyar elnevezést. Ezért figyelemre méltó, hogy a „haraszt” és a „tölgy” sokszor előfordul ugyanabban a határleírásban egymás mellett, a „haraszt” és a „silex” azonban már nagyon ritkán. A „silex” és a „ilex” gyakran fordul elő együtt, az „ilex” és a „tul” már ritkábban. Ez is azt valószínűsíti, hogy a haraszt és a silex hasonló fogalmak lehetnek, ugyanúgy, mint a tölgy és az ilex ugyanazokat a fajokat jelenthették. Ugyanakkor az utóbbiaktól különbözők lehettek az előbbiek.

A fényigényes fajokból álló erdőkben gyakran szerepelt a *hársfa* (Tilia). Valószínűleg már a középkorban is igen kedvelt fa volt, és talán már ebben a korban (legalábbis a XV. században) ültették is kastélyok, kúriák udvaraiba, kertjeibe. Az erdőkben is gyakori lehetett. Amint a határleírások mutatják, sűrűn szerepelt határjelző faként. A „hárs” fanév az ősi finnugor nyelvből ered. Oklevelekben „hás”, „hásfa” alakban már a XI. századtól előfordul. 1095: „... egy közönségesen Hashagnak nevezett erdőt...” (Okl. Sz.); 1257: „... egy fa alatt, amelyet Has-nak hívnak...” (Okl. Sz.); 1278: „... eljut egy Haasfa-nak nevezett fához...” (Sebestyén); 1296: „... közönségesen Haasfa-nak nevezett tylia fát...” (H. O. VII. 255.); 1336/1342: „... ahol egy bizonyos tylia bokor alatt, amelyet közönségesen Hasbukur-nak neveznek...” (M. Ny. X. 80.); 1341: „... száznak nevezett titlia bokor...” (Z. O. I. 383.); 1391: „... közönségesen Zaldob-nak nevezett tylia fa...”²⁹ (Zs. O. I. 2311. sz.); 1335: hussufo (Et. Sz.) 1486: Lypphars hn. (Okl. Sz.) A magyar nevet a „hács”

²⁹ 1095: ... Siluam unam que has vocatur ...; 1278: ... uenit ad arborem Haasfa nuncupatam ...; 1296: ... arborem Tyilia uulgariter Haasfa vocata ...; 1336/1342: ... vbi sub quodam Rubo Tyleo vulgariter Hasbukur vocato ...; 1341: ... dumus tilie zaz dictus 1391: ... arbor tilie vulgariter Zaldob vocata ...

szóval is kapcsolatba hozzák (N. Sebestyén) és ehhez száldob, száldokfa nevet is felhozzák bizonyásgúl. Ezt a nézetet azonban a nyelvtudomány nem teljesen osztja (Et. Sz.). A hársnak ma három faja ismert Magyarországon. A rendelkezésre álló adatokból azonban egyelőre nehéz volna megmondani, hogy a hársfára használt középkori elnevezések a fafaj szerinti megkülönböztetést kifejezik-e.

A *juhar*-félék is gyakran szerepelnek a határleírásokban. A „juhar” szó szláv eredetű. Már a középkorban több változata szerepelt: ihar, ihor, jávor, járfa stb.

1232: „... kereszttel megjelölt ihor-fához...” (TESz.); 1236: ihorfa (ÁUO. VII. 19.); 1237: yborfa (Z. O. I. 12.); 1337: „... fa, közönségesen joharfa...” (Sztáray 123.); 1278: „... amelyben van egy jawor bokor...” (ÁUO. XII. 238.); 1408: rubus Ihor (Zs. O. II. 6245. sz.); ad arborem platani que wlgó dicitur jawor³⁰ (ÁUO. VII. 148.); a Szepességben német, Horvát-Szlavónországban horvát nyelven is szerepel.

1413: „... nagy és széles, közönségesen Ahorn-nak nevezett fához...” (Suppl. An. 2. 194.); Somogy megyében is előfordul a clenfa, klinfa (1255. ÁUO. XI. 412.), továbbá Horvátországban is 1402: „... közönségesen Clennek nevezett fában...”³¹ (Zs. O. II. 1825. sz.).

1256: „... juarfa nevű határjelben...” (ÁUO. XI. 416.); 1266: „... egy hyhor fa mellett...”³² (D1. 67402.).

Ide kell besorolnunk az „arbor platani” elnevezésű fát is. 1243: ad arborem platani que vulgo dicitur jawor (ÁUO. VII. 148.); 1315: unam arborem Platani (Szepes m. D1. 45853.); 1342: platani vulgo Juhar dicti (D1. 67399); 1409: item silve arborum tremulorum et platanorum (Zs. O. II. 65559. sz.). – A felsorolt idézetekből az tűnik ki, hogy a „platán” alatt tulajdonképpen a juharnak egyik fajtát érthették. Valószínűleg ez volt a korai juhar (*Acer platanoides*), más néven platánjávor, platánjuhar (l. Csapody–Priszter).

A *szilfa* határfaként való gyakori előfordulása azt sejteti, hogy ez a fafaj hajdan nagyobb számban volt képviselve erdeinkben. Ez volt az arbor ulmi, amit „wulgariter” „szil”-nek, vagy „szilfának” neveztek.

1211: ad arbores que vulgo Scyle vocantur (C. D. VIII. 5. 204.); 1257: ad arborem Zilfa (CD. VIII. 5. 278.); 1293: arbor ulmi (ÁUO. XI. 190.); 1249: sub arborem scylffa (ÁUO. VII. 290.); 1256: sub arbore laticis scylffa est meta (ÁUO. VII. 418.); 1347: subtus arborem orni zyl vocata (AnjO. IV. 111.); 1272: dumus Zylbukur (CD. V. 1. 218.); 1292: dumus viminarum paruarum quod wlgariter Scyl appellatur (H. O. III. 41.) 1329/1416: arborem silicis vulgarico zilfa vocatus (Györffy).

Nagyon gyakran nem ismerték fel és összekeverték más fákkal.

1256: „... egy bizonyos ulmus fához, amelyet közönségesen magolffa-nak ne-

³⁰ 1232: ... ad arborem ihor-fa cruce signatam (Et. Sz.); 1236: ... ihorfa (ÁUO. VII. 19.); 1237: ... yborfa (Z. O. I. 12.); 1337: ... arbor vulgo joharfa ... 1278: ... in qua est dumus jawor (ÁUO. XII. 238.); 1408: ... rubus Ihor (Zs. O. II. 6245. sz.) ad arborem platani que wlgó dicitur jawor (ÁUO. VII. 148.);

³¹ 1413: ... ad arborem magnam et latam vulgo Ahorn dictam. ...; 1402: ... in arborem vulgariter Clen vocatam. ...

³² 1256: ... in meta jaurfa ...; 1266: ... penes unam arborem hyhor ...

vezünk...”(ÁUO. VII. 418.); 1381: „... két nehéz kőris fát (fraxini), amelyeket közönségesen zyl-nek neveznek...”³³ (Zi. IV. 200.).

A szilfélék egyik faja a vénic szil. Ez a fanév vénisz, venusz stb. alakban gyakran előfordul a középkori forrásokban. 1257: in arboribus Egur et Wenuz sunt due mete (Okl. Sz.); 1366: arbor vulgo wenyzfa dicta (Z. O. II. 11.); 1400: arbor Ilcis et venz (Zs. O. II. 607. sz.). A „vénic” eredeti jelentése venyige (vennyigefa). A szilfát ugyanis arra használták, hogy a kéreg alatti háncsrészből kötőanyagot készítsenek (Gombocz).

A régi szótárak helytelenül értelmezték ezt a szót; az Oklevélszótár mint „ostrya hopfenbuché”-t.

A „szil” szó nyelvünk ősi szókincséhez tartozik. Eredete a honfoglalás előtti időkbe vezet vissza. Első írásbeli előfordulása 1055: Inter zilu kut et kues kut (N. Sebestyén I. 82.).

Viszonylag ritkán találkozunk a *kőrisfával*. Latin nevén Fraxinus, magyarul kőrösfá (Keurus, korus, kewrewsfa), a horvátországi határjárásoknál előfordul a jezyne. 1181: de silua keurus incipiens (Pannh. 14/1.); 1193: inde ad keures bocor (Okl. Sz.); 1269: super domum quod dicitur Kerusfa (Okl. Sz.); 1326: peruenit ad duas arbores keurus (AnjO. II. 254); 1277: arbor korus (ÁUO. XII. 212.). A hajdani Szolnok megyében Pustadaroch birtoknak határjárásánál jutnak el a Keresfazurdoka nevű helyre³⁴, a határ pedig a Zaldobkeresfamagassa hegy csúcsán végződik; (Zs. O. II. 6332. sz.). Az egyes kőrisfajokat (pl. magas kőris, virágos kőris stb.) az elnevezések nem különböztetik meg.

A „kőris” ótörök eredetű szó (TESz).

A *berkenyefa* gyakran szerepel a határleírásokban részben azért, mert mint elegyfa a környezettől, az állományalkotó fajoktól elütött, másrészt mert „gyümölcsöző” lévén kedvelt és talán ezért is kímélt fa, sok volt belőle. Oklevélben már a XI. században felbukkan. 1055: deinde ultra fyezeg ad borkinarea (Pannh. Tih. 1/1); 1252: ad arborem berekyna (ÁUO. XI. 380.); 1283: ad unam arborem Berekene vocatam (Mon. Strig. II. 175.); 1257: Bereknefa (Okl. Sz.); 1220: ad sorbellum (H. O. VIII. 17.). – Ettől megkülönböztették a barkócfát (feltehetőleg a mai rendszertani meghatározás szerinti Sorbus torminalis); 1257: Usque ad arborem Burcolcha (Okl. Sz.); 1343: arbor borchowcha (AnjO. IV. 369.); 1452: ad quendam arborem arbuthy wlgo Barcolcha vocata (Okl. Sz.); 1325: arbor Borkouchafa nuncupata (Okl. Sz.).

A „berkenye” és „barkóca” szláv eredetű szavak, az utóbbi valószínűleg délszláv (Et. Sz.).

Azt, hogy a nálunk előforduló több faja közül melyiket értették „berkenye” alatt, a rendelkezésre álló adatokból megállapítani nem lehet. (Valószínű, hogy a ma is legelterjedtebb házi berkenyéről – Sorbus domestica L. – van szó legtöbbször.)

A „setét bik”. A középkorban talán kisebb területeket foglaltak el a bükkerdők, mint ma. Ha a *bükkfának* (Fagus silvatica) határfaként való előfordulási gyakoriságát

³³ 1256: ... ad quendam arborem vlmi que wlari nostro dicitur magolfá ...; 1381: duas arbores fraximi grauis vulgariter zyl dictus. ...

³⁴ ... in quodam Loco Keresfazurdoka vocata ...

tekintjük, akkor határozottan ez a kép bontakozik ki előttünk. Figyelembe kell vennünk azonban itt azt, hogy a „setét bik” erdeje nem nagyon vonzotta a magyarságot, és ezért ezeknek a területeknek ritkábban fordulnak elő határleírásai. Másrészt valószínűleg nem választották olyan előszeretettel határfául, mint például egy almafát vagy tölgyfát. A bükk szó eredete nincs tisztázva. Egyes nyelvészek szerint ez a szó a török bükk = tölgy szóból eredne.

1095: ad introitu fagorum qui vulgo dicitur bik zadu (Okl. Sz.); 1113: est ibi Bigfa pro meta (Okl. Sz.); 1265: una bik in Hungarico, Latine vero fagus nominata (ÁUO. VIII. 135.); 1209: ad fagum que est gibbosa (ÁUO. XI. 96.); 1210: ad aiūam fagum (ÁUO. XI. 105.); 1283: sub quibusdam arboribus Cher et Bick (Mon. Strig. II. 175.); 1313: arbor magna hangas Byk vocata (Györffy I. 306.). Megjegyzendő, hogy a bükk, illetve bükkös erdő elég gyakran előfordul, ami sejteti, hogy nem volt hiány bükkben, csak inkább a határfaként való szereplése ritkább, pl. 1291: Penes quandam Siluam Bykes (Okl. Sz.); 1405: arbores fagi silvalis (Zs. O. II. 4309.); 1394: in quadam silva magna Byk erdew vocata (Zs. O. I. 3468.) stb.

A *gyertyánfát* (*Carpinus betulus*) is itt emlitem meg, bár mint határfa többnyire nem a bükkösökben fordul elő. 1222: sub quadam arbore, que vulgariter dicitur gurthafa (ÁUO. XI. 106.); 1225: versus meridiem ad gertanfa, ubi est meta (ÁUO. XI. 181.); 1238: ad arborum que dicitur gurtayfa (ÁUO. VI. 61.); 1277: arbor gertan (ÁUO. XII. 212.); 1300: lignum gyurtyan (CD. VI. 2. 262.); 1338: fagifaga vulgo gyurtyan (Z. O. I. 338.); 1408: rubus Gyerthyan (Zs. O. II. 6245. sz.). Latin nevét (*Carpinus*) úgy látszik, nem ismerték, mert az oklevelekben nem fordul elő. Magyar neve a „gyertya” szóból származik, amely viszont török eredetű. Az összefüggés magyarázata az, hogy vékony ágait régen primitív világítóeszközként használták.

A vizenyős területek fáin

A középkorban síkságokat, elsősorban a Nagy-Alföldet kanyargós folyók öntözték, nagy árterülettel, sok volt a mocsár, gyakran lehettek nagyobb területek víz alatt. Ehhez alkalmazkodott e területek növényvilága is. A fás növényzetet éger, fűz, nyár, nyír és egyéb nedvességekvelő, illetőleg nedvességtűrő fafajok alkották. Gyakori előfordulásuk az oklevelekben mutatja azt, hogy kiterjedésükre nézve is jelentősek lehettek ezek a területek. Nem lesz tehát érdektelen ezeknek a faneveknek a felsorolása és a mai rendszertan szerinti fogalmakkal való azonosítása.

Az *égerfa* nagy szerepet játszott ezekben az erdőkben. Önálló égeresek is gyakran előfordulnak. A magyar „éger” szó már a XI. században előfordul. 1067/1267: ad angulam parue Egur (Et. Sz.); további előfordulásai közül a jellegzetesebbeket kiemelve álljanak itt a következő idézetek:

1234: arbor que Hungarice dicitur egurfa (ÁUO. VI. 559.); 1235–70: Magne arboris nomine Egur (H. O. VI. 165.); 1238: sub dumo eger (ÁUO. VI. 59.); 1245: „... a vízben végtelen sok, közönségesen Eger fa (van) ...”, (Zi. VIII. 25.); 1343: „... átmenve egy másik bokorhoz, amelyet közönségesen Egerbukor-nak hívnak...” (Okl.

Sz.); 1364: „... erula közönségesen Egerfa nevű. . .” (Zi. III. 269.); 1430: „... bárdos és vizenyős Eger nevű erdőt. . .”³⁵ (Okl. Sz.). Ez az „egerfa” a mézgás éger (*Alnus glutinosa*) volt. Az „éger” szó eredetét a nyelvészek nem tudták tisztázni (TESz). Régi szótárak gyakran a „haraszt”-tal azonosították, ami nyilván tévedés, bár – mint láttuk – az utóbbi gyűjtőfogalom volt és nem tudjuk még pontosan meghatározni, mely fajok tartoztak alája. Calepinus szótárában „alnus; Haraszt fa”, Czuczor–Fogarasinál a harasztfa: égerfa stb.

N. Sebestyén Irén szerint jelentése „mocsárfa” lett volna. Középkori latin neve az „arbor erulea” volt, amit a fenti idézetben (1364) kívül néhány régi szójegyzék is bizonyít. (Beszt. Szj.: erulus: eger fa; Schlägli Szj. ugyanígy.) Az „éger” szó származása ismeretlen.

A *nyírf*a mint nyirkos homoktalajt kedvelő fa viszonylag gyakran szerepel. Már 1055-ben is: *Inde ad holmodi rea poesta gnir mege* (bár nem egészen biztos, hogy a nyírfát jelentette-e vagy másvalamit). Anonymusnál olvashatjuk: a *silvis Nyr usque ad Umusouer*. Ezenkívül még néhány említésre méltó adat a nyírfára a következő: 1255: *venit ad arborem, que dicitur nyrf*a (Dl. 38122); 1272. *burex vulgo nírfa dicta* Z. O. I. 70.); 1283: *arboribus buricum que vulgo nyírf*a et *egerfa* vocantur (CD. VII. 5. 474.); 1410: *truncum Fayrnyr vocatum* (Okl. Sz.); 1495: *Silum Nyr Erdeu vocatam* (Okl. Sz.).

Feltehetőleg mind a két, nálunk is honos nyírfafajt (*Betula pendula*, *Betula pubescens*) jelentette. A nyír szó nyelvünk ősi szókincséhez tartozik.

A *fűzf*a (*Salix*) a vízpartok, árterületek jellegzetes fája. A magyarban fűz (fyz) néven fordul elő a régi oklevelekben. Szerepel ezenkívül a „rekettye” (rakottya, reketia stb.) szó is. 1251/1281: *ibi est salix qui vocatur Surkufyzv* (Okl. Sz.). 1287: *arbor pro meta fycfa* (Dl. 33732); 1295: *ad arborem antiquam Meghefyz dictam* (Dl. 1413); 1300: *vadit ad fyzbukor* (Okl. Sz.); 1335: *arbor rufi salicis* (Z. O. I. 313); 1493: *pratam Gyakorfyz uocatum* (Okl. Sz.); 1217: *frutex qui vulgo de rakatia* (CD. III. 1. 214.); 1328: *inter rakattyas* (CD. IV. 1. 14.); 1347: *ad dumum qui dicitur reketiabukor* (CD. VI. 2. 377.); 1270: *arbores rakatya nominatae* (Sztp. 2743); 1355: *rubum viminis vulgo Rakotya* (Máram. Dipl. 36.). A Schlägli szójegyzék szerint *vimen: rekettye*. Sokszor „silex” néven is szerepel, ami esetleg a „salix”-szal való összekeverés eredménye. 1251: *uiminibus et silicibus* (ÁUO. VII. 329.); 1409: *ab arbore silicis* Harumykrefyzfa (Zs. O. II. 6954.).

A „fűz” elnevezésen a mai rendszertanban a *Salix* genushoz tartozó különböző fajokat értik.

A vesszőfonásra alkalmas fajokat jelezték a „rekettye” elnevezéssel, amelyhez valószínűleg nemcsak a *Salix cinerea* tartozott.

E szó a „fűzni” igéből származik, és a nyelvtörténet megállapítása szerint ősi finn-ugor eredetű (TESz).

³⁵ 1245: ... in aquam infinitas arbores vulgo Eger vocatas. . .; 1343: ... ad alium dumum trans-eundo qui vulgariter dicitur Egerbukur . . .; 1364: ... erulea wlgariter Egerfa dicta . . .; 1430: Silum dolabrosam aquosam Eger dictam . . .

A *nyárfák*, többféle elnevezéssel, gyakori szereplői a határleírásoknak. A *nar* (*naar*, *narpha*) a *jegenye* (*jegune*) és a *topolya* (*topul*, *thopol*) azok a szavak, amelyen „vulgariter” emlegetik. Latin neve többnyire a *Populus* (*arbor*, *populea*), és a *tremula* (*arbor tremulea*). A „nyár” első előfordulása az 1183. évből való. 1183/1226: *Tercia pars tributi pontis Narhid* (Okl. Sz.); további adatok: 1237: *due arbores Tul et nar* (Okl. Sz.); 1274: *abinde tendit kereknyar* (Okl. Sz.); 1326: *nemus arborum narfa* (Tört. Tár. 1910. 294); 1239: *uadit ad arborem que uulgo dicitur Jeguna* (Okl. Sz.) 1265: *aliam arborem, cuius nomen jegune circa piscinam* (ÁUO. VIII. 136.); 1273: *sub arbore Jegune* (H. Okl. 68.); 1289: *arbor Topul* (ÁUO. XII. 484.); 1408: *arbores in vulgo topoli vocatas* (Frang. O. I. 147.). Ha már most azt kutatjuk, hogy ezek a fanevek a nyár genusnak mely fajait jelentik, akkor tovább kell boncolgatnunk a fellelhető értelmezési adatokat. Ebből a szempontból lényegesebbek a következők: 1237: *magna arbor de populo que uulgo dicitur Narpha* (Okl. Sz.); 1246: *nigra arbor qui populus nominatur* (ÁUO. VII. 212.); 1299: *ad quandam arborem populus, uulgariter Náárfa dictam* (Okl. Sz.); 1274/1338: *arborem tremuleam vulgo nyarfa vocatam* (Okl. Sz.); 1336: *duas arbores tremuleas vulgo nyarfa vocatas* (Okl. Sz.); 1347/1356: *arbores tremuleas wlgó feyrnyar vocatas* (AnjO. V. 28.); 1338: *ab arbore populi incipiendo que uulgariter Jegenefa vocatur* (Okl. Sz.); 1453: *Penes arborem platani wlgó Jegenye vocatur* (Okl. Sz.). Eszerint tehát a „nyár” egyaránt jelentett *arbor populeát* és *arbor tremuleát*. A rezgő nyár (*Populus tremula* L.) egyike azon fajoknak, amelyeket a „nyár” elnevezés alatt emlegetnek. A „jegenye” fanevet erre a fafajra nem használják. A gyakran előforduló (és feltételezésem szerint a középkorban is nagyobb számban képviselt) másik két nyárfa a fekete (*P. nigra*) és a fehér nyár (*P. alba*). A felsorolt adatok alapján azt kell valószínűnek tekintenünk, hogy a „nyár” és a „populus” egyaránt gyűjtőnév volt már a középkorban is. Nagyon jól mutatja ezt a nagymihályiak birtokfelosztásáról 1337-ben az egri káptalan által kiállított oklevél. Ebben „*arborem populeam vulgo nyarfa*” és *arbor tremolea vulgo nyárfa*” egyaránt szerepel (Sztáray O. I. 128. 129.). Az a fekete fa, amelyet *populus*-nak neveznek, nyilván a feketenyár volt. Clusius *Nomenclatorában* a *Populus albára* a *jegenyefa* értelmezést adja, de a *P. nigra* értelmezésénél is ebből indul ki („fekete iégnye”). A régebbi szótárak még kevesebb eligazítást adnak. Beszt. Szj.: *planitanus: jegenia fa; tremula: nyarfa; populus: aproniar fa; reola: nyar fa.* – A Schlägli *Szójegyzék* a *platanis: jegenyefa, tremula: jegenyefa és populus: jegenyefa* értelmezéseket tartalmazza.

A *topolya* feltehetőleg a „nyár” szinoním változata volt. Valószínűleg a horvát nyelvből vettük át. A fentiekben idézett előfordulásai Horvát-Szlavónországból valók.

Az 1356-os *arbor magna boricis vulgo iegenyefa* – Zala m. (Z. O. I. 565.) valószínűleg szintén nyárfára vonatkozik és nem fenyőre. (Megjegyzem, hogy a „*burix*” is előfordul nyárfára és égerfára vonatkoztatva. Ha ez azonos a „*borix*”-szal, akkor valószínűleg „*mocsárfa*” a jelentése, akárcsak a magyar „*limba*”-fának, amely például az Ipoly vidékén a *topolya* – tehát a nyár – neve. – Beke). 1211: *per silvestrem planitiem* ... *ad Hindofa*. Bodrog m. (Pannh. X. 509.).

A „nyár” ősi magyar szó, a „jegenye” és a „topolya” szláv eredetű szavak.

A „fekete erdő” – (*silva nigra*) – ha nem is kizárólag, de általában a fenyőerdők megjelölésére szolgáló kifejezés volt. Ezekre nézve viszonylag kevés adatunk van, mert java részük magas, nehezen járható hegyvidékeken díszlett, ahol a középkorban még nem volt olyan nagy jelentősége a határjárásnak, a határok pontos leírásának, mint a sűrűn betelepült Dunántúlon vagy akár az Alföldön is. Ezenkívül az elegendően fenyőerdőkben a határok megjelölésére inkább más tárgyakat, terepalakulatokat (árkot, sziklát, patakot stb.) használtak, ritkábban élőfát.

Ennek ellenére már a XIII. században olvashatunk fenyőfákról a Felvidéken végzett határjárásokban. A lucfenyő neve „fenyő”, „fenyőfa” (*feneufa*, *fenio* stb.), „lucfenyő”, „szömörke”, „szömörkefa” (*arbor zemerce*, *zemereghfa* stb.). 1255: *ad quendam arborem Luchfenew* (H. Okl. 29.); 1330: *tres arbores vulgo fenio vocatae* (Györffy I.); 1282: *arbor zemerche vocata* (H. O. VI. 276., D1. 45853); 1283: *arborem Zemerceghfa* (CD. V. 3. 162.); 1405: *arbores iuniperi quae vulgo dicuntur Feneufa* (Zs. O. II. 4309. sz.).

A *jegenyefenyőnek* külön magyar neve nem volt, hanem vagy latinul (*Abies*) vagy a gyűjtőnévként használt „fenyő”; „fenyőfa” szavakkal nevezték meg. 1252: *in quendam silvam abietum* (Turóc m. D1. 38122); 1329: *ad quendam arbores abietis kerekfeneu vocatas* (AnjO. II. 388.); 1335: *ad abietem pirus(!) nominatam* (valószínűleg „*pinus*” helyett (Zs. O. I. 311.)); 1391: *unum montem pinosum*. (Liptó m.—Zs. O. I. 2220.) (Nehéz volna eldönteni, milyen fenyves volt ezen a hegyen.) 1393: *in quendam arbore abietis vulgo Ffeneufa vocata* (Zs. O. I. 2786.).

Az *erdei fenyő* „bórfa” néven szerepel némely határleírásban. 1274: *meta sub arbore borfa vocata* (ÁUO. VII. 165.); 1262/1612: *sub arbore Borffa* (Okl. Sz.); előfordul a „borfenyő” összetett fanév is; 1372: *ad arborem Borfeneu dictam*. A később *burfa*, *burfenyő* tájszóval emlegetett fát kétségtelenül a *Pinus silvestris*-szel kell azonosítanunk azért is, mert a „bór” fa névből származik, amely itt is erdei fenyő jelentésű. Egyébként feltehetően nem használtak mindig külön elnevezést az erdei fenyőre, és a „*feneu fa*” néha erdei fenyőt is jelentett.

A „fenyő” szó alapszava (*feny*) valószínűleg ősi örökség a finnugor korból (TESz). – Itt is régi jelentésként csak „tülevelű fa” értelmezés szerepel. Clusius *Nomenclatorában* a „*Picea*” szónál ezt olvashatjuk: „kereszt alakú fenyő, (*abies*), vagy kereszt alakú *iuniperus* fa ... a fenyő szót pedig a magyarok majdnem minden örökzöld lombú fára használják. ...”³⁶ Valóban igaza volt Clusiusnak, mert a régi magyar nyelvben ritkán találunk külön szavakat az egyes fenyőfajokra, legfeljebb egyes tájszavakat. Úgy látszik ebben is megnyilvánult a magyarság idegenkedése a „fekete erdők”-től.

A „*vörösfenyő*” elnevezés ritkán fordul elő írásbeli emlékeinkben. 1244: *sub quadam arbore vörösfenyő* (Turóc m. – ÁUO. VII. 165.); 1617: *penes arborem*

³⁶ ... *cruciformis abies, vel cruciforma iuniperi lignum... fenyő autem vocabulum... adaptant Vnguri, omnibus fere arboribus perpetua fronde virentibus...*

quadam vetustam Terebinth vulgo veresfenofa dictam (Okl. Sz.); M. Schmauk Supplementum Analectorum Terrae Scepusiensis c. oklevélgyűjteményében közölt egyik határjárásban az arbor „zemerce”-ről azt jegyzi meg, hogy az latinul Larix, magyarul veresfenyő, szlovákul ma Smrek.

Egyéb fák

Tiszafa (*Taxus baccata*). A „tisza” elnevezés már a XIII. században felbukkan az oklevelekben. 1250/1392: ad primam metam Tyzafa (Dl. 33717); 1357: circum quendam arborem uulgo Tyzafa dictam; 1429: sub quadam arbore Taxi wlgo Thysafa vocata (Dl. 12098).

Feltehetően ezt a fajt jelentette a középkori „iva” fanév. 1257: ad arborem Iwam (H. O. VII. 72.); 1266: ad arborem iwafa (ÁUO. VIII. 151.); 1270: ad arborem iua dictam (Okl. Sz.); 1283: per quosdam dumos iua vocatas (ÁUO. XII. 399); 1289: arbor que nuncupatar yua (ÁUO. XII. 484.). Az adatok java része Horvát-Szlavónországból való. Egyes szerzők ezt a fanevet határozottan a tiszafára vonatkoztatják (pl. N. Sebestyén I.). A TESz szerint jelentése pontosabban nem határozható meg, és csak annyit lehet biztosan tudni, hogy fajt jelentő szó volt.

N. Sebestyén I. egyébként a ternyő fanévvel (= *taxus*, Eibe) együtt finnugor eredetűnek vallja. Moór E. a középfelnémet iwe (= Eibe) szóból származtatja, és tagadja a „ternyő” jelentésével való azonosságát.

A Besztercei Szójegyzékben a *taxus* – tiszafa. Ugyanezt olvashatjuk a schlagli magyar szójegyzékben és Clusius szótárában is. Az „iva” szó ezekből hiányzik.

Cserjék

A mai botanikai nyelvben cserjének nevezett növényekre a középkori magyar nyelvben a „bokor” szót használták. Az oklevelekben a *dumus*, *rubus*, *vepres*, *frutex* szavakat találjuk mint ennek megfelelőjét. Mégis a „bokor” szó nem jelentett azonos fogalmat a „cserjé”-vel. Feltűnő, hogy úgyszólván valamennyi fa- és cserjefajnál egyaránt szerepel a fa (*arbor*) és a „bokor” (*dumus*) megjelölés. A „bokor” szónak ugyanis a következő jelentései voltak:

1. a föld felszínénél elágazó fás szárú növény;

2. csomóban, csokorban elrendezett valami. Mindazokra a fás szárú növényekre tehát, amelyek ilyen módon nőttek, a „bokor” szót használták. Ezek tehát a tuskóról kisarjadt fákat is jelentették. Például: 1292: Tolgbocor (CD. VII. 3. 99.); 1292: vbi sunt *dumus viminarum paruarum quod wlgariter Scyl appellatur* (H. O. III. 41.); 1258: *frutex tul* (ÁUO. VIII. 140.); 1466: *in radice rubi querci wlgo Cherbokor* (Okl. Sz.); 1408: *rubus Gyerthyan* (Zs. O. II. 6245. sz.); é. n.: *ad quasdam vepres veresharaszta vocatas* (ÁUO. XI. 611.). – Ezzel szemben arra is van számos példa, hogy ma a cserjék közé sorolt növényeket fának (*arbor*) nevezték. 1231: *stipes arboris dicte sumbukfa*

(Szentpétery, I. 482.); 1275: arbor monoray (AUO. XII. 161.); 1240: sub arbore Kwkontuys (H. O. VIII. 422.).

A cserjéket gyakran nem is a fafaj szerint nevezik meg, hanem csak egyszerűen bokrokat emlegetnek. Pl. 1273: circa quendam rubum sunt quatuor mete (Szentpétery 2350. sz.). A közelebbi megjelölés gyakran csak a bokrok valamely szembetűnő tulajdonságára utal. Például: tuskébokrok. 1377: ad vnum dumum spinarum (CD. IX. 5. 175.); 1464: supra dorsum antiqui saltus spinosi (Szőkely O. I. 107.); vesszős bokrok: 1255: dumus viminis (ÁUO. XI. 412.); 1293: vallis viminosa (ÁUO. XII. 543). 1378: vbi dumus viminis et arbores Egrufa habentur (CD. IX. 5. 339.).

Az „ebfa” megnevezés is szerepel néhány középkori oklevelünkben.

1264: in quo eciam dumo est spine que Ebfa dicitur (Knauz); 1272: in quo eciam dumo spina que Ebfa dicitur (CD. V. 222.); 1297: circa dumum Rekatia in quo etiam dumo est spine que ebfa dicitur (Okl. Sz.).

Mai rendszertani elnevezése Varjútövisbenge (*Rhamnus cathartica*), népies neve ma is többek között ebfa.

A *mogyoró* gyakran előfordul határjelzőként. Az Európában általánosan elterjedt közönséges mogyoró (*Corylus avellana*) már a XI. században felbukkan oklevelekben. 1055: iuxta fizeg munorau kerekü, . . . monerau bukurea (Et. Sz.); 1255: sub dumo munorofa (ÁUO. XI. 412.); 1255: est meta monyerobwkur (ÁUO. VII. 395); 1354: dumus avellanorum (AnjO. VI. 253.).

A Besztercei Szójegyzékben auellanum: monyero. Clusius Nomenclatorában *Corylus nux auellana*: Monyarófa.

Néha említik az oklevelek a *bodzát* is. 1231: ubi est dumus dictus buzbukur. . . iuxta quam est stipes arboris dicte sumbukfa (Szentpétery I. 482. sz.); 1257: ad aliam metam sub arbore buzfa (ÁUO. VII. 453.); 1274: super domum sambuci (ÁUO. IX. 136.); 1337: ad unam rubum sambuci vulgo bozyabukur (AnjO. III. 356.); 1337: ad quendam arborem vulgo felbozfa (uo. 364.).

A szó eredeti alakja a boz, bozfa, szláv eredetű. (Mint tájszó „bocfa” alakban a palóc nyelvjárásban él.)

Valószínűleg többnyire a fekete bodza (*Sambucus nigra*) megnevezésére használták.

A különféle tuskés (tövises) bokrok közt – amelyekről gyakran megemlékeznek a határjárások alkalmával – szerepel a *kökény* (*Prunus spinosa*). 1211: Cucen (Okl. Sz.); 1240: sub arbore Kwkontuys (H. O. VIII. 422.); 1255/1261: dumus qui uulgo kuken dicitur (Okl. Sz.); 1272: circa dumum kekecia (CD. V. 1. 216.). Ótörök eredetű szó.

A *galagonya* (*Crataegus*) gyakran előforduló cserje lehetett. Az oklevelekben sűrűn felbukkanó „gyümölcsény” bokrot (gymulchen gemelchyn, Gymilchin) ugyanis a galagonyára kell vonatkoztatnunk. Legtöbbször a dumus, frutex, rubetum szavak kíséretében fordul elő a határleírásokban. (Néha szerepel mellette az „arbor” is, de – mint láttuk – ez nem jelentett feltétlenül fát, hanem csak fás szárú növényt.) 1251: per arborem gemelchyn et ilex (ÁUO. VII. 329.); 1264: due mete vna silicis et altera gymulchen (ÁUO. VIII. 117.); é. n.: ad dumum qui vulgariter gymulchenbukur appellatur (ÁUO. VIII. 271.); 1277: alba spina gymulchen uocata (ÁUO. XI. 203.); 1283: frutex gymulchin (B1. 44.); 1284: sunt spinæ Gymulchin vocata (Okl. Sz.)

1395: dumus cuiusdam arboris Gymulchyn dicte (Zs. O. I. 3894. sz.); 1411: ad spinetum virgultum quod dicitur Gywmelchen bokor (Okl. Sz.) Az sincs kizárva, hogy a Hecse község határjárásánál említett „gyümölcs bokor” (1222 – CD. III. 1. 357.) szintén ezt a növényt jelzi.

A „galagonya” fanév – bár előfordul a középkori oklevelekben – sokkal ritkábban, mint a „gyümölcsény”. 1327/1410: sub arbore Galagynya (Okl. Sz.); 1390: a quodam rubo Galagonyabokor vocata (Okl. Sz.); 1471: quasdam arbores albe spine wlgó Galagonya (Okl. Sz.).

Ez utóbbi szó szláv (valószínűleg délszláv) eredetű. Az összsláv glogynja jelentése a „galagonya gyümölcse” volt (Et. Sz.). Egyes vidékeken ma is „Isten gyümölcse” néven emlegetik (Csapody). Ez a fehér virágú, tüskés bokor, amit gyümölcsénynek neveztek a középkorban, tehát nem volt más, mint a galagonya, mai rendszertani nevén cseregala-gonya (*Crataegus oxyantha*). A TESz a „gyümölcsény” szót is „gyümölcs(fá)”-nak értelmezi.

Nem sokat lehet megállapítani a *som*ról, amelynek emlegetése elég ritkán fordul elő. 1291: peruenit ad sumbokur meta terrea circumfusam (Okl. Sz.); 1347: arbor Sumfa dicta (Okl. Sz.). A „som” fanév inkább összetételekben és helynevekben fordul elő. 1269: silue Sumberek uocate (Okl. Sz.); 1262: Ante siluam, que wulgariter Nogsum uocatur (Okl. Sz.). Mai növénytani neve húsos som (*Cornus malus*).

Gyümölcsfák

Az erdei gyümölcsök szedésétől, gyűjtésétől a gyümölcsfák kímélésén keresztül hosszú út vezet a gyümölcs termesztésig, gyümölcsfák ültetéséig és oltásáig. Ennek ellenére ez utóbbiak is már több évezredes múltra tekintenek vissza.

A svájci cölöpépítmények lakói ezelőtt kb. 5000 évvel a gyümölcsöt gyűjtögetéssel szedték össze. Étlapjukon 25-féle gyümölcs szerepelt. Az ember ősidők óta ismerte a magvetést, Nyugat-Ázsiában pedig az oltás mestersége több évezredes múltra tekint vissza. Innen terjedt el a legtöbb gyümölcs Európában. Ezeknek az ismereteknek a közvetítésében Theophrastus játszott fontos szerepet (Rapaics).

Minket tárgyunk szempontjából elsősorban a gyümölcsfák kímélése érdekel. Miután az ember ezeknek hasznosságát megismerte, az erdőirtások alkalmával a gyümölcsfákat megkímélte. Ezek a „hagyásfák” azután hatalmas, terebélyes fákká nőttek. Sokszor éppen emiatt helynévadóvá is váltak. A határjárásokban való gyakori szereplésük ezzel függ össze, mert az ilyen fák kínálkoztak leginkább arra, hogy törzsükbe jelet rajzolva, vagy tövükhöz határhányást húzva határfaként szerepeljenek.

Ezek a fák nagyrészt vadgyümölcsfák voltak, amit a „silvestris” jelző gyakran elárul. Voltak azonban szelíd, nemesített fák is, hiszen a középkorban a gyümölcsösök jó része erdőben volt. Néha azonban körülhatárolták, elkerítették őket. A gyümölcsök nemcsak gyümölcsösben (pomerium), hanem „vadkert”-ben is termettek. A „vadkert” nem vadaskertet, hanem erdei kertet, erdőben levő gyümölcsöst jelentett. 1213: in quo habetur pomerium valde bonum (ÁUO. I. 129.); 1427: quendam particula pomerii

Gyemeltches vocata (Okl. Sz.); 1358/1389: Quoddam pomerium wlgó Wadkerth dictum (Okl. Sz.).

A gyümölcsfákat nem mindig nevezték meg fafaj szerint, csak arra figyeltek fel, hogy a fa gyümölchhozó; 1055: arbores inibi fructiferae sive non fructiferae (CD. I. 388.); 1258: super arbores fructiferas, magnam pomiferam (ÁUO. VI. 523.); 1272: ad fructus que dicitur Dekan Gemulche (Györffy I. 64.); 1299: intrat prunas sive arbores fructuum (H. O. VI. 499.).

Nagyon gyakran előforduló gyümölcsfa a *körtefa*. Az erdőkben a vadkörtefák (Pirus silvestris) kedvelt határfák. Előfordulnak azonban a nemesített körtének legkülönbözőbb fajai, tanúsítva a magyar gyümölcstermesztés fejlett voltát. 1055: usque ad kurtuel ға (Pannh. X. 491.); 1158: Kertvelfa (CD. II. 148.); 1237: ubi sunt virgulta et viginti septem piri silvestris arbores (ÁUO. VII. 32.); 1274: arbor Vadkörtevel (CD. V. 2. 160.); é. n.: duas arbores piri vorskurtuel vocatas (ÁUO. IX. 573.); 1287: arbor piri que wlgariter dicitur Bokbyzu (CD. VII. 2. 115.); 1287: arbor piri antiqui que dicitur teleleu (Mon. Strig. II. 227.); 1300: arbor piri que dicitur Godola (Mon. Strig. II. 490.); 1338: arborem pirorum vulg. arpalyreukuruel (Okl. Sz. 114.); 1342: cuiusdam arboris Hintouskurthuel nuncupata (Tört. Tár. 1911. 297.).

A „körte” szó – a nyelvtudomány megállapítása szerint – ótörök eredetű (TESz).

A másik nagyon gyakran, erdőben is előforduló gyümölcsfa az *almafa*. A vadalma és a nemesített fajták egyaránt szerepelnek a határleírásokban. 1217: ad arborem mali (ÁUO. XI. 144.); 1293: arbores pomy siluestris (ÁUO. XII. 547.); 1358: rubetum spine et arbores pirorum siluestrium (Zi. III. 116.); 1217: descendit usque ad arborem mali (ÁUO. XI. 144.); 1225: Inde currit ad Almafa (Okl. Sz.); 1237: agas almafa, apathalmafa, quechalmafa (Zs. O. I. 12.); 1275: iuxta frutices coctanorum (Szentpétery, 1292); 1296: arbores coctanorum (CD. VI. 1. 188.) A coctanum vagy coctaneum a birsalmát jelentette (Beszt. Szj. coctanum: bis alma) a magyarban busalma, büsü-óma, biris alma stb. változatokban fordult elő (TESz); 1251: a quadam arbore burosalma vocata, . . . ad unam arborem Prodalmaya nominatam (D1. 38124). 1277: ad arborem dulcis pomi (ÁUO. XII. 201.); 1296: arbor pomi lubachym vocata (ÁUO. X. 241.); 1299: tangendo quandam pomum Oltuan dictum (H. O. VI. 455.). Az „alma” ótörök eredetű szó.

Nem tartozik szorosan az erdőgazdálkodás történetéhez a különböző körte- és almafajták elnevezésének vizsgálata. A cél itt csak annak érzékeltetése volt, hogy a középkori elegyes erdőállományokban mennyire gyakoriak voltak nemcsak a vadalma, hanem az almának különböző nemesített fajtái is. Ezek már magukban is értékes adatokat szolgáltatnak az erdőkben folytatott gazdálkodásra nézve.

A *cseresznye* és *meggyfa* már ritkábban fordul elő a határjárásokban. Feltételezhető, hogy ezeknek a fáknek az aránya az évszázadok folyamán az erdőben megnövekedett, ellentétben a többi gyümölcsfával.

1217: ad cerasum nigram (ÁUO. XI. 144.); 1265: ad arborem cerasy (H. O. VI. 133.); 1256: sub arbore cheresnafa (H. O. VII. 57.); 1265: ad arborem cheresne (H. O. VII. 98.); 1277: ad quasdam arbores in quibus crescunt merasa (CD. V. 4. 415.); 1337: iungit quasdam arbores merusanas (Sztáray O. I. 134.); 1392: ad quandam arborem

merasii duplicati (Zs. O. I. 2510. sz.); A Beszt. Szj.-ben merasius: megfa. (A középkori oklevelekben mindig latin nevén szerepel.)

A „cseresznye” szláv eredetű szó, a „meggy” ősi finnugor.

Igen gyakori gyümölcsfa volt a középkori magyar erdőkben a *dió* (*Juglans regia*). A régi magyar nyelvben *gia*, *gyabukar*, *gyofa*, *dia*, *dio* stb. elnevezéssel szerepel. Latin megnevezése *nux*, *arbor nucis*. 1015/1158: Quintadecima Gyos nominatur (Et. Sz.). 1217: venit ad arborem nucum (ÁUO. XI. 144.); 1264: ad arborem Gyofa (D1. 33211); 1276: arbor nucis gyabukur. . . gyamege (ÁUO. XII. 186.); 1288: ad magnam arborem nucum, que in vngarico Marcelneygyaya uocatur (C. D. V. 3. 421.); 1360: usque arborem nucis vulgariter mezergerya nuncupatam (Okl. Sz.); 1389: arborem nucis vulgariter Kerekdio dictam (Okl. Sz.).

A „dió” csuvas eredetű ótörök jövevényszó (TESz).

A dió bár mediterrán faj, őshonos a Kárpát-medence területén (Rapaics).

A *szelídgesztenye* (*Castanea savita*) említése is előfordul egyes oklevelekben. Elsősorban Horvát-Szlavónországban, valamint a Dunántúl nyugati és déli részein, továbbá előfordul Szatmár megyében is. Valamikor nagy jelentősége lehetett nemcsak az ember táplálkozásában, hanem talán a sertéstartásban is (Rapaics). Eredetileg a kocsánytalan tölgyesekben elegyesen fordult elő, de az erdőirtásoknál ezeket a fákat megkímélték, és így keletkeztek a gesztenyések.

1242/1508: sub arbore castaneorum (DL. 37581); 1271: dumus castanee (ÁUO. VIII. 369.); 1279: arbor castanea (ÁUO. XII. 264.); 1320: ad arborem Castanee (AnjO. I. 550.); 1348: is siluis castaneorum (H. O. III. 167.). Téves adat viszont: 1407: arbor castanea vulgo Barkochafa (Zs. O. II. 5867. sz.).

A szó bajor-osztrák eredetű: vö. „kestene” – szelídgesztenye a latin „castanea” szóból származott az európai nyelvekbe. A gesztenyét elő-ázsiai eredetűnek tartják (TESz).

Az idézett oklevélszövegekből is látható, hogy a fafajra vonatkozó itt tárgyalt adatok zömmel határfákat jeleztek. Néhol a fajtát jelentő nevet határt jelentő szóval kapcsolták össze. 1295: ad arborem salicis antiquam Meghefyz dictum (DL. 1413.); 1390: usque Cherhatár (Zs. O. I. 1705.); 1392: ad arbores magnas illiceas positus Almahatar nominatas (Zs. O. I. 2511. sz.); 1395: duas Magnas arbores populi in latere ipsarum silvarum existentes Hatharnyar appellatas (Zs. O. I. 3774. sz.); 1430: unam arborem piri vulgo hatharkerthwel vocatam (Zi. VIII. 428.); 1464: iuxta lignum pini Fenyefahathar apellatum. . . Weres fygehathar . . . ad quartam metam fenyewzeghathar . . . iuxta arborem ilicis Naghthewlfahathar vocitatum (Zi. X. 292.).

Sajnos sok esetben nyilvánvalóan téves fanevet használtak a határleírásnál. Valószínű, hogy a tévedés az oklevél szerkesztőjének hiányos botanikai ismereteire vezethető vissza, amihez esetleg a nyelvismeret hiánya is hozzájárult. Néhány itt felsorolt idézet világosan elárulja ezt. 1300: ad unum quercum Hársfa (CD. VI. 2. 262.); 1364: sub arbore aceris wlgó Keurusfa dicta (Zi. III. 268.); 1381: duas arbores fraxini grauis vulgo Zyl dicta (Zi. IV. 200.); 1407: arbor castanea vulgo Barkochafa (Zs. O. II. 5867. sz.).

A fentiekben felsorolt fanevek (szám szerint 33) nyelvtörténeti származásukat tekintve százalékosan a következőképpen oszlanak meg:

eredeti (finnugor)	25%
ótörök	21%
szláv	35%
német	1%
ismeretlen	18%
Összesen:	100%

Hasonló képet kapunk a Clusius „Nomenclator”-ában szereplő magyar növénynevek eredetét kutatva. Az ott szereplő 120 növénynév (Barlay) eredet szerint a következőképpen oszlik meg:

eredeti elem	13%
török jövevényszó	21%
szláv jövevényszó	34%
latin jövevényszó	10%
olasz jövevényszó	1%
egyéb jövevényszó	9%
ismeretlen eredetű	12%
Összesen:	100%

Ezekből az adatokból arra következtethetünk, hogy a letelepedéssel, a földműveléssel és ennek keretében az erdőgazdálkodással kapcsolatban vettünk át sok fanevet (valamennyinek kb. egyharmadát) az itt talált szláv lakosságtól.

Bár a középkor műveltségében a természetmegfigyelések egészen alárendelt szerepet játszottak, az egyszerű emberek nemcsak alaposan megfigyelték a természeti jelenségeket, így az erdőket, fákat is, hanem – kétségkívül ősi „pogány” szokások szerint – tisztelték is azokat. A magyarságnál ugyan nem volt ez olyan mértékben kifejlődve, mint más erdőlakó népnél, mindamellett egyes megnyilvánulásait nálunk is megtaláljuk, különösen az egyes fáknek tulajdonított csodálatos hatásokban való hitet.

A néprajzi gyűjtemésekből vett alábbi példából – a népszokások rendkívül időtálló volta miatt – a középkorban létezett szokásokra, hiedelmekre is következtethetünk.

A nyírfát körülvevő sokféle babonás elképzelés eredete feltehetően még a honfoglalás előtti korra nyúlik vissza, amikor még a magyarság is erdős vidékeken élt. A nyír a tavasz legkorábbi hirdetője, a természet megújulásának szimbóluma. Egyike a legáltalánosabb gonosztávoltartó és természetvarázsló eszközöknek. Gonoszjáró estéken, vilámlásos időben a ház és az ólak védelmére tűzik ki, kémény köré, tehén szarvára koszorúzzák, vihar idején nyírfa alá állnak. Nyírfaágot tart kezében a szoptató asszony, csóvál feje felett a nagybeteg, nyírfaágot dugnak a gyerek ágyába, kotló fészkébe stb.

9. ábra. Ítélet a tölgyfa alatt (Benedek E.: A magyar nép múltja és jelene. Budapest 1898. 72. o.)

Nyírfaágakat tesznek a nyűgös, szemmelvert gyermek és a hideglelős fürdővizébe (Szendrey).

A hárs kellemes tulajdonságai miatt minden nép kedvelt szent fája. Alatta tartották a falusi törvényszékeket, gonoszjáró estéken hársfaháncsot kötnek a tehén szarvára, a köpülőkre stb.

A tölgyfa is a termékenység szimbóluma. Ezenkívül a győzelmek, forradalmak szent fája. Gyakran ültek törvényt öreg tölgyfák törzsénél.

A bükkbe nem üt bele a villám, ezért a bükkfa ágát kemény mellé szokták tűzni.

Akinek az orra vérzik, kőriságot tart a kezében, gutaütés ellen vadgesztenyét hordanak a zsebükben (Szendrey).

Egyes, igen nagy kort megért vén fákat a népmondák királyokkal vagy nevezetes történelmi eseményekkel hoznak kapcsolatba. Szent István ifjú korában nagyon szeretett Vajkán tartózkodni. Ő ültette a lelkészlak hatalmas somfáit. Mária királynő a bajmóci hársfa alatt mondott le testvére javára a lengyel trónról. Ezt a fát állítólag Csák Máté ültette 1301-ben. Mátyás király fényes lakomát rendezett alatta. Bocskai István országgyűlést tartott itt, II. Rákóczi Ferenc pedig itt keltezi rendelkezéseit „mi a bajmóci hársfánk” alatt (Balogh).

A hédervári nyárfa alatt tartotta Kont gyűléseit. Mátyás király szívesen pihent meg a diósgyőri mogyorófa és a jánoshegyi hársfa alatt (Szendrey).

IRODALOM ÉS RÖVIDÍTÉSEK

- AnJO: *Nagy I. – Nagy Gy.*: Anjou-kori okmánytár. I–VII. Budapest 1878–1920.
- ÁUO.: *Wenzel G.*: Árpád-kori új okmánytár. Pest 1860–1874.
- Balázs Éva*: Kolozs megye kialakulása. Budapest 1939.
- Balogh A.*: Magyarország nevezetes fái. Budapest 1968.
- Barlay Sz.*: A Clusiusnál található magyar növénynevek kérdése. Magyar Nyelv, XLIV. 64.
- Bártfai Szabó L.*: Pest megye történetének okleveles emlékei 1002–1599-ig. Budapest 1938.
- Beke Ö.*: Népies növényneveink történetéhez. Vasi Szemle 1935.
- Beszt. Szj.: *Finály H.*: Besztercei Szójegyzék 1395 körül. Budapest 1892.
- Cal: *Melich J.*: Calepinus latin–magyar szótára. Budapest. 1912.
- CD: *Fejér Gy.*: Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Budae 1829–1844.
- Clusius C. A.*: Rariorum aliquot Stirpium per Pannoniam. . . obseruatorum Historia. Antverpiae, 1583.
- CzF: *Czuczor G. – Fogarasi J.*: A magyar nyelv szótára. I–VI. Pest 1862–1874.
- Csáky O.: A körösszegi és adorjáni gróf Csáky család története. I. k. Oklevéltár. Budapest 1927.
- Csapody I. – Priszter Sz.*: Magyar növénynevek szótára. Budapest 1960.
- Debr. reg: *Herpay G.*: Debrecen sz. kir. város levéltára diplomagyűjteményének regesztái. Debrecen 1916.
- DL: Oklevelek jelzése az Országos Levéltár számozási rendszerében.
- Et. Sz.: *Gombocz Z., Melich J.*: Magyar Etymológiai Szótár. I–II. Budapest 1914–1944.
- Ethnographia: Népelet Folyóirat, Budapest I. 1890.
- Frang. O.: A Frangepán család oklevéltára (Mon. Hung. Hist. 35. és 38. k.)
- Gombocz E.*: A magyar botanikai szótárról. Magyar Nyelv, 1913. 18.
- Györffy Gy.*: Az Árpád-kori Magyarország történelmi földrajza. I. Budapest 1963.
- H. O.: Hazai Okmánytár I–VIII. Győr–Budapest 1865–1891.
- H. Okl.: Hazai Oklevéltár 1234–1536. Budapest 1897.
- Ila B.*: Veszprém megye helytörténeti lexikona. Budapest 1964.
- Ipolyi A.*: Magyar mythológia. Budapest 1929.
- Jakó Zs.*: Bihar megye a török pusztítás előtt. Budapest 1940.
- Kaán K.*: A Magyar Alföld. Budapest 1927.
- Kállay lt.: A nagykállói Kállay család levéltára. I–II. Budapest 1943.
- Kandra K.*: Magyar mythológia. Eger 1897.
- Karácsonyi J.*: Békés megye története. Budapest 1896.
- Knausz N.*: Az esztergomi főegyházmege okmánytára. I–II. Esztergom 1863–1866.
- Máram Dipl.: Máramaros vármegye története. I. *Mihályi J.* Máramarosi diplomák a XIV–XV. századból. Máramarossziget 1900.
- Mon. Strig.: *Knausz N.*: Monumenta Ecclesiae Strigoniensis. I–III. Strigonii 1874–1924.
- N. Bestyén I.*: Fák és fás helyek régi nevei az urali nyelvekben. Nyelvtudományi Közlemények, LI. 412.
- Okl. Sz.: *Szamota I. – Zolnai Gy.*: Magyar Oklevélszótár. Budapest 1902–1906.

- Pais D.*: Helynév magyarázatok. Magyar Nyelv, XII. 16.
- Pannh.: *Erdélyi L.*–*Sörös P.* (szerk.): A pannonhalmi Szent Benedek-rend története. I–XII. Budapest 1902–1916.
- R. Pető M.*: A pannóniai szarvasmarhatartás emlékanyaga. Agrártörténeti Szemle, 1973. 1–2. 70.
- Rapaics R.*: A magyar gyümölcs. Budapest 1940.
- Reuter C.*: Történelmi adatok az Árpád-kori Baranya megye növényföldrajzához. É. n. (kézirat gyanánt).
- Reuter C.*: Tölgy és haraszt. Magyar Nyelv, 1965. I. 80.
- Schl. Szj.: *Szamota I.*: A schlagli magyar szójegyzék a XV. század első negyedéből. Budapest 1894.
- Suppl. An.: *Schmauk M.*: Supplementum Analectorum Terrae Scepusiensis. Leutschoviae 1802.
- Székely O.: Székely oklevéltár, I–IV. Szerk.: *Szabó K.* Kolozsvár 1872–1895. V–VII. Szerk.: *Szádeczky L.* Kolozsvár 1896–1898.
- Szendrey Zs.*: Történelmi népmondáink. Ethnographia, 1926.
- Szendrey Zs.*: A növény-, állat- és ásványvilág a varázslatban. Ethnographia, 1937. 154.
- Szikszai: *Szikszai Fabricius Balázs*: Nomenclatura Dictionarium Latino-Vngaricum. Debrecen 1590.
- Sztáray: A Sztáray család levéltára. I–II. Budapest 1887–1889.
- Szentpétery I.*: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I–II. Budapest 1923–1961.
- TESz: A Magyar Nyelv Történeti-Etimológiai Szótára. I–III. Budapest 1967–1976.
- Tört. Tár: Történelmi Tár, Budapest 1878–1911.
- Veress E.*: Gyula város oklevéltára (1313–1800) Budapest 1938.
- Wallner E.*: A Bakony erdőtakarójának átalakulása a XVIII. század végéig. Budapest 1941.
- Z. O.: Zala vármegye története. Oklevéltár (*Nagy I., Nagy Gy., Véghely D.* szerk.) I–II. Budapest 1886–1890.
- Zi.: A Zichi és vásónkeői Zichy család idősb ágának okmánytára. I–XII. k. Pesten, 1871–1931.
- Zs. O.: *Mályusz E.*: Zsigmondkori oklevéltár I–II. Budapest 1951–1958.

V. rész. AZ ERDŐHASZNOSÍTÁS MÓDJAI

AZ ERDŐGAZDÁLKODÁS KEZDETE AZ ERDŐIRTÁSOK

A középkor a nagy erdőirtások kora Európában. Schwappach szerint a korszak végéig az erdőirtás hasznos gazdasági tevékenységnek számított. Ezzel kezdődött egy adott területnek a feltárása, letelepedésre és mezőgazdasági művelésre alkalmassá tétele. Az erdőirtási tevékenység éppen abban különbözött a mai szóval fakitermelésnek, fahasználtnak nevezett művelettől, hogy itt nem a faanyag nyérése volt a cél, hanem a mezőgazdasági kultúra útjában álló fás növényzet eltávolítása. A Kárpát-medencében is lejátszódott ez a folyamat, azonban országrészenként különböző formában.

Az erdőirtásokban a szerzetesrendek fontos szerepet játszottak egész Európában, különösen a XII. sz. végéig. Gazdasági tevékenységükben lényeges szempont volt olyan területek (erdők, mocsarak) használatba vétele, amelyeket csak nehéz munkával lehet kultúrterületté változtatni. Részben ennek a munkának a hasznossága volt az a szempont, amely miatt Kálmán király az adományok visszakövetelésénél az egyházaknak adományozott erdőket kivette a visszafoglalási rendelkezések alól (ugyanakkor például a monostoroknak vagy egyházaknak ajándékozott halászó vizek elvételét rendelte el. Kálmán I. könyv, 15., 16., ill. 18. fejezet).

Nagy, sűrű, járhatatlan erdők az ország északi és keleti részén voltak. A XIII–XIV. század folyamán elsősorban a Felvidéken folyt az erdők nagymérvű irtása. Itt működtek azok a soltézségek, amelyekről a fentiekben már röviden megemlékeztem. Egy részük a Kárpátoktól északra terült el. Erdélyben a Barcaságban hajtottak végre nagy telepítést (1224-ben az ún. Andreanum veti meg ennek az alapját), amely jelentős mértékű erdőirtással volt egybekötve.

Irtásterületekre falvak telepítése a frank birodalomból indult ki. Itt ugyanis már a IX. században az erős népszaporodás következtében a meglevő szántóterületek nem voltak elegendők a lakosság ellátására, az akkori mezőgazdasági termelési rendszer alacsony produktivitása miatt. A megoldást részben új területeknek a mezőgazdasági termelésbe való bevonásával, részben a termelési eljárások tökéletesítésével keresték. A kiirtott erdőterület viszonylag nagy termőképessége érdemessé tette a fáradtságos munkával való területnyerést. Már a IX. században felbukkant adat arra nézve, hogy az avarok leverése után Pannoniában egyes elnéptelenedett területeken telepítést végeztek. A XII. században a németek kelet felé terjeszkedésével az Elbán túli területeken is megkezdődött a nagy erdőirtás. A telepések a nyugati sűrűn lakott vidékekről költöztek az újonnan művelés alá vett irtásterületekre. Szilézián és lengyel területeken

10. ábra. Bogomér fiainak 1290-ben kiadott oklevelén függő, erdőirtást ábrázoló pecsét

keresztül jutott el ez a mozgalom a Kárpát-medencéhez. Ebben a körzetben jelennek meg az első soltészségek.

1204-ben Henrik sziléziai fejedelem Theodorik comesnek megengedi, hogy a Dunajec környékén az erdőkben iure Theutonico soltészséget alapítson (Suppl. An. II. 5.).

A Henrik soltész részére 1244-ben kiadott adománylevél már Podolinban levő soltészséget említ, amelyet kiirtott (ti. az erdőt)¹ és elhagyott (DC. IV. 353.).

Botyz comes 1279-ben az erdőt összes tartozékaival és hasznaival adja...² olyan feltétellel, hogy azt kiirtsák és termékeny szántóföldre változtassák, oda embereket összehívjanak,³ és falvat vagy falvakat építsenek német mintára (CD. V. 2. 598.).

¹ ... scultetiam in Podolino locatam exstirpatam et desolatam ...

² ... syluam cum omnibus suis pertinentiis et utilitatibus ...

³ ... populi in eadem silva arbores eradicantes terrasque arabiles in eadem aperientes possint commorare ...

Demeter királyi tárnokmester a Lipóczi várhoz tartozó erdős terület kiirtására és benépesítésére meghívott telepések kiváltságait 1333-ban megszabva kijelenti, hogy „... a népek ebben az erdőben fákat kiirtva és szántóföldeket létesítve letelepedhetnek...”⁴ (Anj.O. III. 42.); A sági prépost és konvent 1391-ben engedélyt ad arra, hogy a Syrak birtokon a cserjéserdőt, vagyis bokrokat kiirthatják vagy kiirtathatják (Zs. O. I. 224.).

Irtások azonban voltak más országrészekén is, például a Dunántúlon, ahol szintén találunk célzásokat erre. Egyed pápai kiküldött bírónak a pannonhalmi apátság és a veszprémi káptalan közti perben hozott ítélete (1230) azt mondja, hogy „... a szlávok nyolcnál nem több év óta kezdték a zselici erdőket irtani és művelni...” (ÁUO. I. 278.).⁵

Az Alföldön természetesen ilyen irtásokról nem olvashatunk. Ha egyes részekén voltak is nagyobb kiterjedésű erdők, ezek nem állták útját a települések keletkezésének, a földművelésnek, az állattenyésztésnek pedig egyenesen kedveztek.

A kiirtott terület mindennapi neve vágás, irtvány (ortvány), és orotva volt. Néhol a szláv eredetű „lehota” szóval találkozunk, aminek a jelentése hasonló volt. Végül említést érdemel a „láz” szó, amely ugyancsak szláv eredetű és egyik jelentése irtvány. 1355: „... hat falu helyet alapítani az újonnan (ti. művelni) kezdett helyeken, amelyeket közönségesen wagas-nak neveznek...” (Okl. Sz.).⁶ 1330: „... az általuk kiirtott irtván nevű földet (AnjO. II. 490.);⁷ 1400: „... közönségesen ortuan-nak nevezett földet, amelyet atyjuk, vagy az ő jobbágyaik a cserjéket kiirtva szántásra alkalmassá tettek...” (Zs. O. II. 735. sz.); 1271: „... kivéve az irtásokat, amelyeket urutua-nak mondanak...” (ÁUO. VIII. 535.); 1290: „... Laz nevű földeket...” (H. O. 289.); 1337/1414: „... összeköt bizonyos, közönségesen Laaz-nak nevezett földeket...” (AnjO. III. 413.), 1411: „... egy bizonyos új irtáshoz érkezik, amelyet Laz-nak neveznek...” (Okl. Sz.).⁸

A latin nyelvű oklevelekben az erdőirtást „silvam exstirpare”, „silvam destruere” kifejezésekkel jelzik. Ettől világosan megkülönböztethetők az egyszerű erdővágásra (fakitermelésre) utaló szavak: „silvam succidere, secare, dissecare”. Ugyanúgy az egyes fák vonatkozásában is meg lehet különböztetni a kétféle műveletet. Fát kívágni: „ligna incidere, mactare, excidere, dissecare”, fát kiirtani: „arborem eradicare, radicibus extirpare, arborem devastare”. Az első csoportba tartozó kifejezések a már ledöntött fának az eldarabolására, felhasogatására is vonatkoznak, a második csoportban felsoroltak pedig a gyökerestől való kiirtásra utalnak.

⁴ ... silvam virgultam seu rubeta extirpare seu extirpare facere possent ...

⁵ ... illi Slavi non plures habent annos quam VIII. ex quo destruere et colere ceperunt silvas de Seliz ...

⁶ 1355: ... sex loca villarum fundari de nouo inceptarum, que wlgó wagas nuncuparentur ...

⁷ 1330: ... cuiuslibet eorum terram suam per se purgatam irtván dictam ...

⁸ 1400: ... terras vulgo ortuan dictas, quas pater suus aut sui iobagiones rubeta extirpando ad araturam produxissent ...; 1271: ... exceptis purgationis que urutua dicuntur ...; 1290: ... terras que Laz vocantur ...; 1337/1414: ... iungit quasdam terras arabiles wlgó Laaz vocatas ...; 1411: Veniret ad quandam nouam plantationem wlgó laz dictum ...

Az irtás (irtott terület) neve a latin nyelvű szövegekben a terra extirpata, terra extirpatitia; 1400: „... szántóföldekkel műveltekkel és meg nem műveltekkel, kimért és- irtott földekkel...” (Zs. O. II. 245. sz.),⁹ a plantatio, novellum és még egyéb kifejezések.

1340: „... költségükre ismételten a fácskától megtisztított földdarabot...” (CD. IX 1. 238.);¹⁰

1390: „... ugyanennek a Wylehota nevű irtásnak közönségesen Rychter elnevezésű villicatusát...” (Zs. O. I. 1665. sz.); 1393: „... a már fent említett irtásunkra jönni szándékozókat...”¹¹ (Zs. O. I. 3139. sz.); 1409-ben olvasunk plantatio nováról és extirpatione antiquae-ről ugyanabban a Nyitrai Káptalan által kibocsátott oklevélben (Zs. O. II. 6571. sz.).

Az erdőirtás emlékeit nemcsak az adomány- és soldéslevelek őrzik, hanem a helynevek is. Az ország úgyszólván valamennyi erdős vidékén a mai napig rengeteg helynévben szerepel az irtás, irtvány, sokszor szóösszetételben régi formájában „ortvány”. Például: Borsod megyében: Külső ortvány, szántó (Alsóbalog); orthwan, prata (Alsóhangony); Mester orthouania (Beretke); Irthowan, terre arabilis (Bőjtfalva); Cseresre járó, Ortványok (Csiz); Aszalos ortvány (Detér) stb. (Ila B); Zala megyében: Ortaháza, valamint rengeteg „Irtás” elnevezésű hely, amely máig fennmaradt sokféle szóösszetételben is (Irtás alja, Irtás-dűlő, Irtásföld, Irtási árok, Irtási-oldal, Irtási-rétek, Irtás-Körtélyes stb.).

A Felvidéken, különösen ahol soldészségek működtek, gyakoriak a „vágás” összetételű helynevek. 1328: peruenit ad metam Seguagas nuncupatam (Okl. Sz.); 1410: Wyuagas (Zs. O. II. 7901. sz.). Gyakran a soldész vagy a földbirtokos neve után és azzal összekapcsolva szerepelnek ezek a helynevek. Így például Sáros megyében 1415: Endreuagasa, 1427: Estuanuagasa, 1427: Frankuagasa, 1454: Jakabwagasa; Szepes megyében: 1320: Fridmanvagasa, 1344: Hellywagasa, 1344 Wyuagas; Zemplén megyében 1355: Albertavagasa, 1402: Daviduágasa, 1363: Peturwagasa, 1363: Vrusuagas (Csánki). 1332: Az ő Prona nevű birtokuknak alsó része, amely a déli részen terül el, nevezettek gyermekeinek irtásával vagyis Lehotájával... (Okl. Sz.); 1382: Pronalehota et Thuhonlehota vocatis¹² (Okl. Sz.); 1411: Kunlehotaya (Okl. Sz.); 1259: Quidam locus apertus Nádaslaz (Okl. Sz.); 1427: terrarum extirpatarum Berzeglaaza vocatarum (Okl. Sz.).

Az erdőégésnek, illetve az erdőégetésnek számos nyomára bukkanunk az írásbeli emlékekben. Az egri káptalan 1344. évi jelentése Ztragar és Feketeerdő határjárásáról többek között a következő leírást tartalmazza: „... nagy és sok kiégett fatörzs állt és

⁹ 1400: ... terris arabilibus cultis et incultis, fimatis et extirpatis ...

¹⁰ 1340: ... particulam terre nostris expensis noviter arbustis extirpatam sive mundatam ...

¹¹ 1390: ... villicatum vulgo Rychter dictum cuiusdem plantationis ipsorum Wylehota vocata ...; 1393: ... ad predictam nostram plantationem advenire cupientes ...

¹² 1332: ... Inferior pars possessionis eorum Prona vocata a parte meridionali adiacens cum plantatione siue Lehota dictorum filiorum ...; 1382: ... Pronalehota et Thuhonlehota vocatis ...

feküdt ott. . .”¹³ (AnjO. IV. 474.). Az Égetterdő helynév eredete is nyilván az erdő-
égésben keresendő (Egetherdewd hn. – Bodrog m. Zs. O. II. 4830. sz.). Figyelemre
méltó a sokszor előforduló „Aszaló” vagy „Aszalós” helynév. 1455: versus asalosyr-
wan (D1. 36935.); 1662: Aszalós ortvány (Gömör m.), 1664: Aszalós völgy, irtvány
(Gömör m.) (IIa).

A szláv eredetű „pozsega”, „zsár” vagy „zser” szavak is erre utalnak (Tagányi, I.
XI.). Baranya megyének hajdan a Dráván túli részét Asszuág-nak nevezték. Ez a te-
rület, amelyet végláthatatlan mocsári tölgyek borítottak, Pozsegavárig terjedt (Győrffy
I. 249.).

Nem tulajdonítható azonban minden erdőégés szándékos emberi cselekedetnek.

Emberi gondatlanságból és elemi erőktől, csapásoktól (pl. villám) is keletkezhetett
erdőtűz. Valószínűleg villámsújtotta fáról van szó a Tusa nevű birtokon, midőn az
1345. évi határleírásnál ezt olvassuk: „. . . hasonlóképpen egy kiégeti és alaktalanná
vált tölgyfát. . .”¹⁴ (Zi. II. 160.). Utóbbit sejtetik a „Vészverés” elnevezések, amelyek
szintén sokfelé előfordultak.

1318-ban találkozunk a Gömör megyei „Vezuveres” helynévvel (AnjO. I. 455.), ez
a Kis- és Nagy Vészverés szlovákul Malá – Velka Polona. A mai Zdiar-patak melletti
erdő egy részének neve szintén Vészverés volt. 1264: „. . . a Donhopataka erdő felét,
amelyet Wezuerisnek neveznek. . .” (ÁUO. VIII: 90.); 1256/1973: „. . . Vezuveres
nevű völgyet . . .”¹⁵ (H. O. VII. 60.) Vállus határában Zala megyében. A mai
„Poruba” egykor Vészverés Zemplén megyében volt. 1282: „. . . réteket, amelyek a
nagy erdőben vannak. . . Vezueres . . .”¹⁶ (Kniezsa).

Tagányival ellentétben Kniezsa rámutat, hogy a három szlovák szó (polona = tör,
poruba = vág, zdiar = ég) közül csak a második utal emberi tevékenységre. Ezért a
vészverés elnevezések vihar, tűzvész sújtotta erdőt jelentettek. Úgy gondolom, hogy a
tárgyalt magyar kifejezésből („-verés”) is inkább erre, semmint céltudatos emberi tevé-
kenységre következtethetünk.

Az erdőirtás ősi módszereire a néprajz által feljegyzett adatok utalnak. Belényesy
Márta helyesen mutat rá arra, hogy például az Őrségben még a múlt század elején is
gyakorlatban volt erdőirtás módszere azonos a középkori erdőirtási módokkal.

„Hol a fa szép sudarasan felnő, ebből ítélvén meg a föld milyenségét. Nem soká
hagyják azt állani, hanem egy szálíg levagdalván, mezőt csinálnak a fenyvesből, mely
foglatosságok abból áll, hogy kikeletkor a hasznavehető, vastagabb fákat kiszé-
melve, levagdalták, hazahordták, a többi pedig ledöngtetvén, szépen elegyengetik az
egész táblán, hogy mindenhol elfedje, s ott hagyták egészen őszi száradni. Ekkor
nekimennek és néhány helyen felgyújtják. Ez leégvén, a nagyját, ami még haszonra
való, összeszedik, hazaviszik kormosan. A földet pedig, melyet ilyen égetés után celi-

¹³ . . . magni et multi exusti trunci stantes et iacentes haberentur . . .

¹⁴ . . . similiter vnam arborem ilicis exustam et deformatam . . .

¹⁵ 1264: . . . medietatem silue Donhopataka, que Wezueris nuncupatur . . . ; 1256/1273: . . .
vallem qui wlgó Vezueros dicitur . . .

¹⁶ 1282: . . . campos qui sunt in magna silva . . . Vezueros . . .

nának neveznek, nagy keservesen felszántják”(Tudományos Gyűjtemény, 1819. I. 3. – Gáti).

Az égett fa hamujával összekeveredett erdei talajnak nagy termőereje néhány évig jó termést biztosított.

Az irtásmódokat két csoportra oszthatjuk aszerint, hogy a fáknek a tuskóját, gyökereit is kiszédték a talajból, vagy pedig csak a föld feletti részt vágták ki. Az első módszer nehéz és fáradságos munka volt, azonban ez adott szántásra alkalmas területet. Ezt a módszert az oklevelek tanúsága szerint a XIV. században már általánosan alkalmazták.

1329: „... tiszta és kiirtott szántóföldeket...”¹⁷ (Suppl. An. III. 78.).

1333: „... a népek ebben az erdőben fákat irtva és ugyanitt szántóföldeket létesítve...” (AnjO. III. 42.).

1346: „... egy bizonyos határfát gyökerestől kiirtottak és elpusztítottak és azt a területet felszántották...”

1409: „... az említett Pál által gyökerestől és tuskóbookrostul kiirtott és más haszontalan fáktól megtisztított és rendezett ... más túskebokros és kevésbé irtott helyen...” (Zs. O. II. 7054.).

Az ősi erdőirtás módszere azonban a fák föld feletti részének a levágásával a fa kidöntése volt. Ezekből válogattak ki egyes törzseket, farészeket az akkoriban nagyon sokrétű fafelhasználás céljára. A többit hagyták megszáradni – amint azt a fent idézett őrségi leírás szemléltetően bemutatja – és alkalmas időben felgyűjtották. Az így nyert területet néhány évig használták, majd felhagytak művelésével. Ez az ősi módszer úgyszólván egész Európában el volt terjedve, nagyrészt a középkor végéig. Ennek lett az eredménye az a már előzőekben is emlegetett erdőkép, amit a sok sűrű sarjerdő, bokros, bozótos terület jellemzett (Tyszkiewicz; Fossier).

1302: „... két irtásra alkalmas kaszáló...” (Vr. 10. sz.);

1343: „... erdőt, amelyben szántóföldek is vannak...” (D1. 40911).

1363: „... szántóföldekkel, kaszálóval és irtott vagyis bokros területekkel...” (Vr. 566. sz.).¹⁸

Ezt azután ismét ki kellett tisztítani, különösen, ha hosszabb ideig elhanyagolták. 1340: *particulam terrae nostris expensis noviter arbustis exstirpatum sive mundatum* (CD. VIII. 4. 452.).

Sokfelé kialakult a fák kiszáritásának az a módszere, amely még kevesebb munkával járt, és észrevétlenül terjesztette a mezőgazdasági területet az erdő rovására. Régen

¹⁷ 1329: ... habentes terras arabiles puras et extirpatas ...

1333: ... populi in eadem silva arbores eradicantes terrasque arabiles in eadem aperientes ...

1346: ... quandam metam arboream ... a radicibus exstirpassent et deuastassent et locum eiusdem perarari fecissent ...

1409: ... per dictum Paulum extirpatis inde radicibus et spinis, et aliis arboribus nocivis plantati et ordinati ... in alio loco spinoso et minus stirpato ...

¹⁸ 1302: ... duo feneta ad stirpandum apta ...

1343: ... silvam in qua etiam terre arabiles continentur ...

1363: ... cum terris arabilibus, feneto et nouella seu rubeta ad fundum pertinentibus ...

észrevették, hogy az a fa, amelynek kergét elvágják, elszárad. Ezért a fatörzset töben körülvagdalták, kergét levagdosták, esetleg egy-két gyökerét is elvágták fejszével. A fa kiszáradt, és a legközelebbi vihar kidöntötte. Ezt a módszert nevezték Vas megyében fakerengetésnek (Juhász).

1337: „... bizonyos kiszáradt, de lábon álló fákkal . . .” (Sztáray O. I. 126.).

1496: „... több, alább leírt erdőt kiszárítottattott. . .” (Veress)¹⁹.

Az erdőirtás célja különböző volt. Gyakran a legelő vagy kaszálóterület nyeres szerepelt közvetlen célként. Máskor szántóföldi művelés érdekében irtottak. Egyes vidékeken, amelyek jó bortermőnek bizonyultak, szőlőültetés céljára való irtás volt gyakorlatban.

1229-ben azt olvassuk a Somogy megyei Vadé (Wodoy) községről, hogy lakóinak az a szokásuk, hogy kiirtják erdeiket és szőlőt ültetnek helyébe . . . (ÁUO. VI. 466.).²⁰

A fehervári káptalan 1383. évi egyik jelentéséből értesülünk arról, hogy a Veszprém megyei Túzoktelek birtokon egy nouella-t bevetettek a káptalan engedélyével (de licentia . . . capituli . . . seminarent (Vr. 792. sz.).

1390-ben Gyimes-i Forgach János és Péter mesterek Chytar-i hospesei és jobbágjai a szomszédságukban levő Malanthafeulde nevű prediumon szántóföld létesítése és szőlőültetés érdekében irtást végeztek (Zs. O. I. 1617. sz.).²¹

Érdemes megemlíteni, hogy a szőlőket ugyanúgy értékelték, mint a cserjést (rubeta et virgulta). A Hármaskönyv ezt azzal indokolja „... mivelhogy a szőlők, mihelyt azokat nem művelik, vagy megmunkálásukat elmulasztják, csakhamar és könnyen cserjés és bokros helyekké változnak át” (Werbőczy I. I. 134. 45. §.).

¹⁹ 1337: . . . quasdam arbores exsiccatas, tamen in radice stantes . . .

1496: . . . silvas plurimas infra ascriptas exsiccare fecit . . .

²⁰ habent in consuetudine extirpare silvas proprias et implantare vineas . . .

²¹ extirpationes pro terris arabilibus ac plantationes vinearum fecissent.

AZ ERDŐGAZDÁLKODÁS SZERVEZETE

A középkori magyar erdőgazdálkodás szempontjából döntő jelentőségük volt az Árpád-kori királyi erdőbirtokoknak. Ezeken folyt az erre a korra jellemző sajátos szervezetek útján az erdőgazdálkodás, ami az akkori erdőhasználatnak megfelelően elsősorban vadászból és vadgazdálkodásból állt. Ez a szervezet a XIV. századra már általában széthullik, és csak itt-ott találkozunk még nyomaival. Helyébe lép a nagybirtokos nemesség által fenntartott gazdálkodási szervezet, valamint egyre határozottabb módon megjelenik a különböző kiváltságokkal védett városok erdőgazdálkodása. Az Árpád-kori szervezet elenyészésének oka abban keresendő, hogy a XI. században még az ország területének nagyobb részét kitevő királyi birtokokat – legnagyobb részt erdőségeket – eladományozták, és a XIV. századra már alig maradt belőlük. Ezáltal elveszett az anyagi alapja is annak, hogy ilyen szervezeteket az uralkodó fenntarthasson. Ezzel párhuzamosan a társadalmi fejlődés is kizárta azt, hogy ilyen hatalmas központi szervezetet lehessen működtetni. A későbbi századok egyes erőskezű uralkodói (Nagy Lajos, Mátyás király) szintén vadásztak és nem is kis vadászati kísérettel, de annak már semmi köze nem volt az egykor egész országot behálózó hatalmas szervezethez, amit a XIII. században az erdőővők, királyi vadászok, madarászok alkottak.

Királyi erdőket sokfelé emlegetnek a régi oklevelek. Leggyakrabban a Bakonyt, a Rába erdőt, Zólyom és Szepes megye egyes területeit. Ilyen erdők azonban úgyszólván az országnak valamennyi erdős vidékén voltak. Forestát csak Locsmánd, Ugocsa és Bereg megyében említene, de ennek az erdőgazdálkodási szervezet szempontjából nincs jelentősége, mert nem jelentettek mást, mint épp olyan királyi erdőt, mint a *silva regis* vagy *silva regalis*. Ezek a néhol felbukkanó elnevezések csak a nyugaton elterjedt intézmény nevének, de nem a tartalmának átvételét jelentik. A vadászati jog ugyanis nálunk nem úgy alakult ki, mint a frank birodalomban, illetve Németországban.

Azokon a vidékeken, ahol sok királyi erdő volt, külön erdőispánságok alakultak az erdőuralalom gazdálkodásának vitelére. Az erdőispánság az ebben a korban általános várispánság intézményéhez hasonló volt. A történelmi emlékek a Felvidék nagy erdőrengetegeinek ilyen intézményeit többször emlegetik Bereg, Ugocsa és Máramaros megyékben, a Szepességben. A későbbi Turóc, Árva és Liptó megyék területére kiterjedő zólyomi, tornai, pataki és sárosi erdőispánságok mind a Felvidéken voltak. A legnevezetesebb azonban a Bakony volt, amely a középkori magyar vadászati kultúra kialakulásában fontos szerepet játszott, miután itt voltak a királyok által leggyakrabban

látogatott vadászó helyek. Erdőispánság volt Krassó megyében is (a zsidóvári) amelyet Sugár György és fiai kaptak 1454-ben adományul, mert őseik a régi királyok kegyéből az erdőispáni tisztelet mindig viselték (Tagányi, I. 91. sz.). Rövid ideig önálló erdőispánság volt a Szatmár megyei Erdőd és környéke is.

A királyi erdőgazdálkodás szervezete szoros összefüggésben volt a vadászati szervezettel. Az azonos foglalkozást végzők az akkori szokásoknak megfelelően külön telepeken laktak, egységes szervezetben. Gyakran olvashatunk ezek falvairól, földjeiről. A rájuk háruló feladatok a következők voltak: az erdő és a vadállomány (néha a halak, illetve a halászó vizek) őrzése, idomított állatok gondozása, a király kísérete vadászatok alkalmával (és a vadászatokban való közreműködés), továbbá vadászat a királyi udvar (konyha) ellátására. E tevékenység alapján azonban nem lehetett egész pontosan elhatárolni az egyes szervezeteket. Célszerűbbnek látszik az oklevelekben előforduló kifejezések szerint csoportosítani őket, és ennek megfelelően tisztázni tevékenységüket.

Erdészeti szervezet

Erdőővök. A királyi erdőbirtokokon az erdőőrzést és az erdőgazdálkodást az erdőővök (custodes silvarum) végezték. Ez a szervezet már valószínűleg a XI. században kialakult. Első említése a veszprémi káptalan birtokainak összeírásáról szóló, I. László királynak tulajdonítható oklevélben található. 1082: custodes silvarum (ÁUO. XI. 28. Hamis oklevél). A XII. században már több oklevél említi őket. 1156/1171: siluam regalem... cum quatuor custodibus (CD. VII. 5. 119. – Sopron megye); 1163/73: custodes nemorum (Györffy: Szentjobb, Bihar m.); 1181: duo custodes silvarum (Szentpétery, 133. sz. – Szatmár m.). A XIII. században nagyon sok esetben emlegetik őket, és ezek az oklevelek már sok mindenfélét elárulnak róluk. II. Endrének egyik 1224-ből kelt oklevele említi Ysdan-t az erdőővök faluját (Tagányi, I. 18. sz.); IV. Béla 1256. évi egyik oklevele a zólyomi erdőővök száznagyát említi (Tagányi, I. 38. sz.); 1258-ban tűnik fel Benke centurio custodum silve de Bokon (ÁUO. II. 315.). Ugyanebből az oklevélből kiderül, hogy a bakonyi erdőővök sokszor pereskedtek szomszédaikkal, a vinnyei várjobbágyokkal. IV. László Nemty Petres fiait, akik eredetüket a bakonyi erdőővöktől származtatták... ebből az erdőővői conditójukból kiemelve a mi országunk nemesei számába és testületébe²² emeli... (H. O. VIII. 151.). Ugyanő öt ásguti (Sáros m.) királyi erdőővöt 1283-ban vitézi érdemeik elismeréséül az erdők őrzésének szolgálata alól felment és Ásgut fele részével együtt az ország nemeseinek sorába felvesz (Tagányi, I. 51. sz.); 1293. évből név szerint (Ladislauus, Zerechus, Dama) felsorolt erdőővökről olvasunk (ÁUO. X. 112.). A magyar „erdőővök” elnevezést egy 1353-ban kelt oklevél őrizte meg. „... az erdőővök és az akkor királyi halászok föld-

²² ... de custodibus silve nostre Bokon originem duxerunt ... ab ipsa condicione custodem silve eximentes in numerum et collegium nobilium regni nostri ...

jeiről, közel Patak Erdeuouou és Halaz nevű falukhoz . . .” (Tagányi, I. 74. sz.).²³ Az említett erdőővők a Pataki Erdőispánság területén működtek. Az erdőispánság központja Radvány volt (Györffy I. 133.). Még 1402-ben is említés történik György cseszneki várnagy bakonyerdei őreiről, akik a bakonybéli apát jobbágyaitól vámot szedtek (Zs. O. II. 7694. sz.).

Az erdőővők tehát katonás szervezetben éltek, külön településeken. Nem voltak teljesen szabad emberek, de a XIII. század végére, mikor e szervezet bomlásnak indult, sokan földet és ezzel együtt nemességet kaptak.

A XIV. századtól kezdve többnyire a nagybirtokosok erdőőreiről, erdőővőiről olvashatunk. Előfordul már korábban is ilyen magánbirtokon. Például a Csák nembéli Miklós ispán 1237-ben kelt végrendeletéből arról értesülünk, hogy a Vértes erdőben levő részét hat erdőővővel, akik az Ecur faluban együtt laknak, hagyományozza (H. O. I. 16.).²⁴

István ifjabb király 1262-ben kelt ítéletlevele említi az esztergomi érsek Gyosopotokteu faluban lakó erdőővőit (Tagányi, I. 34.). A margitszigeti apácák felszekesői birtokán 1395-ben említenek erdőőröket. Itt arról értesülünk, hogy az engedély nélkül fát vágóktól az erdőőrnek joga van zálogot venni²⁵ (Zs. O. I. 4039.).

1407-ben történt Bodrog megyében, hogy mikor a szeremlyéni jobbágyok Bátmonostori László erdejét ki akarták vágni, az erdőőr hármat közülük elfogott, egy szerket és hat ökröt pedig elvett tőlük (Zi. V. 492.).

A közös birtokosok, városok is tartanak erdőőrt, illetőleg erdész. Sásóny falu 1450 körüli időben készült „törvénye” kimondja, hogy aki az erdésznek vagy az erdész szolgájának ellenszegül, súlyos kihágást követ el, és 5 denár büntetést fizet (Tagányi, I. 89. sz.). Nagyszombat számadáskönyvében az 1394–95. évben a következő bejegyzést találjuk: „Item dem forester czw Rossental 1 libr. den.”

Vadászati szervezet

A kifejezetten vadászati célra rendelt szervezet sokkal szakosítottabb volt, mint az erdőőrzést végző erdőővőké. Itt voltak külön a vadászkutyákkal foglalkozók, és ezen belül is külön agarászok és más kutyaidomítók, solymászok és darócok, hodászok és nyestfogók stb. Voltak természetesen csak „*vadász*” elnevezéssel emlegetett személyek is, de ezek között is külön szervezetben jelennek meg a bölényvadászok. Végül voltak olyan conditionariusok, akik közvetve és talán csak időnként szolgálták a vadászatot, mint a lovászok, szekeresek, jőkészítők stb.

Vadászokat már a XII. század végén – XIII. század elején említenek oklevelek. 1197: Venatores Bihoriensis cástri (H. O. VIII. 12.); 1209: cum silva et venatoribus

²³ . . . Super terris custodum syluarum et piscatorum tunc regalium prope villam Patak Erdeuouou et Halaz vocatorum . . .

²⁴ . . . cum sex custodibus siluarum, qui in uilla Ecur cohabitant . . .

²⁵ . . . custos eiusdem silve non aliud pignus seu alium eiusdem secantis vel portantis ipsa ligna, nisi securem auferendo et sibi perpetue reservandi habeat facultatem . . .

(Mon. Strig. I. 190.). A vadászok ispánja feltehetően országos méltóság volt, ami bizonyos mértékig emlékeztet a frank birodalom vadászati szervezetében a négy országos fővadászra. 1291: comes venatorum (CD. VI. 1. 108.). A vadászok ispánja nem volt más, mint a bakonyi comes, a bakonyi erdőispánság vezetője. A Churgi falubeli bakonyi erdőővők és vinnyi jobbágyság közötti egyezség 1258-ban Dénes szolnoki és bakonyi ispán előtt jön létre. Garai László nádor a porvai pálosok részére kiadott alapítólevelében magát örökös bakonyi főispánnak nevezi (Tagányi, I. 88.).

A váradi káptalan jegyzőkönyveiben (1209–34) olvasunk ismételtlen a királyi bölényvadászok ispánjáról (Tagányi, I. 11–13.). A comes venatorum bubalinorumról ugyan újabban azt állítja Jankovich M., hogy a „bubalusborjú vadászok” ispánja lett volna. Erre a kérdésre a továbbiakban még részletesebben kitérek.

A vadászokat és a vadászati szolgálatot teljesítő népeket, falvakat máskor és máshol is gyakran emlegetik oklevelek. IV. Béla 1263-ban kelt egyik szabadalomleveléből tudjuk meg, hogy Uzda fia és Meczk fia Turócbán a királynak halászati és vadászati szolgálatokat teljesítettek (Tagányi I. 37. sz.).

1328-ban I. Károly király Csepely, Szent-Gál és Némethi falvak lakosainak ad kiváltságot, mert már hosszabb idő óta vadászati szolgálatban állottak. Ennek értelmében földjeik el nem adományozhatók, csak a király bíraskodik felettük, és az egész országban vámot nem fizetnek (Tagányi, I. 66. sz.). Mátyás király a Zólyom várához tartozó Mothófalva lakosainak régi kiváltságait 1464-ben megerősítette. Ebből értesülünk arról, hogy ennek a falunak a lakosai vadat szoktak szállítani a királyi udvarba. Kizárólagos feladatuk az erdők és az abban levő vad őrzete, valamint a vadászat volt (Tagányi, I. 94. sz.).

A *solymászat*nak régi hagyományai voltak a magyaroknál, amit keletről hoztak magukkal. Ezért a solymászatra vonatkozó adatok is igen régi időre nyúlnak vissza. Feljegyzések azonban a solymászati szervezetre is csak a XII. század végétől állnak rendelkezésünkre. XII. sz.: *populos dictos falconarios* (ÁUO. I. 89.); 1216: *de nostris Falconariis* (CD. III. 1. 177.); 1222: *caniferi et falconarii* (CD. III. 1. 374.); 1247: *terra populorum falconariorum* (CD. IV. 1. 445.); 1259: *cum retiferis scilicet et falconariis* (Knaus I. 28.); 1263: *comes Falconariorum* (CD. IV. 3. 158.); 1297: *terra falconariorum* (Liptó m. – ÁUO. I. 180.); A solymászok is a szoros értelemben vett vadászokhoz hasonló szervezetben működtek. A solymász-szervezet vezetője az ispán (*comes*) volt. Kisebb vezetők itt is a száznagyok és a tíznagyok voltak.

A *madarászat* tulajdonképpen tágabb körű tevékenység volt, mint a solymászat. Magában foglalta a madárfogást és esetleg a befogott madár tartását, idomítását. Az elsőt a hálósok vagy hálóvivők (*retiferi*) gyakorolták. (A ragadozó madarakat azonban fészekből szedték ki.) 1267: ... a mi hálóvivő (*retiferi*) népünk földjét, akiket közönségesen halous-nak neveznek ... (H. Okl. 51.);²⁶ 1282: „... Syarth ... amely hajdan a mi hálóvivőinké volt ...” (H. O. VIII. 221.). Ezek a hálók eleinte azonosak voltak a halászsatra használt hálókkal. A „*retiferi*” azonban a madarászt végzőket jelentette,

²⁶ 1267: ... *terram quandam populorum nostrorum retiferorum, qui uulgo halous nuncupantur* ...; 1282: *Syarth ... que olim retiferorum nostrorum fuerat* ...

ami kitűnik IV. Béla királynak az esztergomi egyház részére adott 1259. évi kiváltságleveléből: „... a mi földjeinket, vagyis birtokainkat azok szolgáló népeivel, úgymint hálóvivőkkel és solymászokkal...”²⁷ Ugyanez az együtt említés segít megfejteni azt a kérdést, hogy kik voltak a gyakran emlegetett darócok. 1260 körül: de populis nostris qui drawe uulgo dicuntur (ÁUO. XI. 492.); 1264: centurio drauchiariorum (CD. IV. 3. 195.); 1274: terram drauchariorum nostrorum Humuk-Terenne (Szentpétery, 2534); 1283: terra Draucariorum regiorum (CD. V. 3. 207.). 1288: „... sem a pecéreket, sem a darócotak vagy más conditiójú embereket nem akarunk elkülöníteni (CD. V. 3. 402.).²⁸ A pecérekkel való együttes emlegetés („caniferi et falconarii” – 1222. Aranybulla) jelzi, hogy a sokféleképpen magyarázott darócok is madarászok kellett hogy legyenek. Amellett mint conditionariusok külön településeken laktak, és ezeknek a településeknek az elhelyezkedése (nevezetesen vadászterületek környékén, pecérek települései közelében stb.) szintén igazolja állításom helyességét. A daróc szó szláv eredete és az, hogy foglalkozásnév volt, nem vitatott. A nyelvtudomány a szó jelentését nem képes megmagyarázni, mert a mai szláv nyelvekben ilyen jelentésű szó nincs (TESz). Az oklevelek pedig nem adják meg a szó latin megfelelőjét, mert a „draucharius” alak a szónak már latinositott formája. Valószínűleg többféleképpen ejtették ki, míg végre a „daróc” alakban a magyar nyelvben is polgárjogot nyert. 1269: possessio Danolcz (Baranya m. Zi. I. 20.); 1246: terra Draus (az Ipoly vidékén – CD. IV. 1. 401.); 1224: terra Daraus (Erdély CD. III. 1. 441.) stb.

A madarászokat egyébként aucepsnek is nevezik az oklevelek. 1235: terram Narad aucupum et caniferorum in comitate de Baranya (CD. III. 2. 432.); 1282: Leonardus auceps noster (Szepes m. – H. O. VI. 276.).

A vadászat célja és jellege szerint különböző vadászkutyákat használtak. Ennek megfelelő specializálódás alakult ki már régen a vadászkutyákkal foglalkozó szervezetekben. A kutyásokat általában „caniferi” néven emlegetik, aminek magyar megfelelője a *pecér* (peszér) vagy besunkus. Mind a kettő szláv eredetű szó. Az utóbbi már kiveszett: 1222: agazones, caniferi et falconarii (CD. III. 1. 374. Aranybulla); 1274: caniferorum nostrorum (CD. II. 346.); 1254: vniuersi Caniferi nostri (CD. IV. 2. 211.); 1274: terram caniferorum qui Bebnokus dicuntur (Torna m. – CD. V. 2. 230.); 1281: Caniferi nostri regis de villa Sancti Galli (ÁUO. IV. 231.); 1293: caniferis nostris de Sumugy vulgo Wesnokus (Csáky I. 22.); 1254: comes caniferorum (CD. IV. 2. 212.).

Voltak különleges kutyaidomítók is, akik csak egyfajta kutyákkal foglalkoztak. Ilyenek voltak a leporariferi (agarászok) és a liciscarii. 1275: de Leporariferis nostris de villa Némethy (CD. V. 2. 252.); 1278: Heem comes Leporiferorum nostrorum; 1278: quondam terram Leporiferorum nostrorum Yude vocatam (CD. V. 2. 464.); A „leporarifer” szót vagy egyszerűen vadásznak (Bartal) vagy nyúl vadásznak (Ortvay) fordítják. Ha figyelembe vesszük, hogy az ágárral ebben az időben nemcsak nyúlra, hanem őzre,

²⁷ 1259: ... terras seu possessiones nostras cum suis servitoribus condicionariis, retiferis scilicet et falconariis ...

²⁸ 1288: ... nec Caniferos, nec Draucharios seu alterius conditionis Homines ... velimus separari ...

farkasra is vadásztak, akkor az agarászokat nem lehet egyszerűen nyúl vadászoknak tekinteni, habár a „leporarius” eredetileg kétségkívül nyúl vadászatra használt kutyára vonatkozott.

Azt, hogy a liciscarii kik voltak, pontosabban, hogy mi volt a feladatuk, nehéz volna határozottan megállapítani. A „licisca” jelentését a Beszt. Szj. és a Schlägli Szj. egyaránt „vizslá”-nak adja meg. Pápai Páriz F. szótárában „farkas forma kutya” szerepel. 1265: populi liciscarii (H. O. VIII. 99.); 1274: terra litiscariorum nostrorum Kok (Szentpétery, 2542.); 1278: terra Liciscariorum (H. Okl. 80.); 1319: quandam lintiscarij domini Regis (AnjO. I. 503.). Mindebből csak annyit lehet megállapítani, hogy ezek a népek vadászkutyákkal foglalkoztak, és hasonló volt a helyzetük a többi, a királyi vadászatokkal kapcsolatban alkalmazott személyzetéhez.

Végül külön említést érdemelnek a *hodászok* (castorinarii) 1272: castorinarii qui Hudaz dicuntur (Szatmár m.) (H. O. VIII. 438.) és 1236: comes Hodacensium. . . de villa Hodocensi iuxta Holostov (H. O. VIII. 32.). Ez a szervezet, élén az ispánnal, ékes bizonyossága a hajdani hódbősegnek és a hódbőr nagy értékének.

A nagyszabású udvari vadászatokhoz vadászokon, madarászokon kívül természetesen mások is kellettek. Ezek közül elsősorban a lovászok érdemelnek említést (Pl. 1055: Nane Agazo, 1082: Crag Agazo, 1085: Grab agazonum magister – CD. VII. 2. 279.). Ilyen népeket a nagybirtokosok is tartottak. 1138: haec sunt nomina Agazonum qui fratrum equos custodiunt (CD. II. 54.); 1254: Agazones Sancti Martini (Pannh. II. 291.).

Itt említhetők a királyi íjászok; 1279: de conditione sagittariorum de Wagh (CD. V. 2. 490.) és az íjkészítők; 1266: paratorum arcuum nostrorum (CD. IV. 3. 342.), továbbá a szekeresek; 1255: villae curriferorum nostrorum Szekeres (CD. IV. 2. 299.).

A középkori vadászatok színtere legtöbbször az erdő volt, amiben szerepet játszott az is, hogy a Kárpát-medencében — különösen a honfoglalás utáni első századokban — lényegesen nagyobb volt az erdők aránya. Megjegyzendő, hogy az erdő és a mezőgazdasági területek még sokáig nem különültek el élesen.

A vad és az erdő fogalmának szoros kapcsolatáról és annak nyelvtörténeti megnyilvánulásáról már szó volt. Itt csupán arra szeretnék rámutatni, hogy a vadászat kiemelt szerepet játszott az erdőhasznosításban. Donát bakonyi ispán 1240-ben kelt iktatólevelében a bakonyi erdő egy bizonyos részéről kiemeli, hogy ibi esset status ferarum (Pannh. VIII. 287.). A Veszprém megyei Baand nevű birtokon levő erdőről azt írják, hogy azok glantes producentia, ubi fere silvestrini existuntur (Zs. O. II. 438. sz.). Egy 1410. évi oklevél említi az egyik Bács megyei birtokon a Vadaserdot (Zs. O. II. 7781. sz.). IV. Béla egyik 1267-i intézkedésében elmondja, hogy az ő boldog emlékü atyja, Endre király az ő várva várt születése előtt a Veszprém megyei Bylga falu környékén erdei vadászattal vigasztalódott (H. O. IV. 44.).

A vadászatnak nemcsak mint szórakozásnak, hanem mint élelem és ruházati anyag szerzésének volt jelentősége. Ez magyarázza azt a körülményt, hogy a „vadas erdő”-ket mindig nagy becsben tartották. Az erdők értékelésénél is egyik döntő szempontként esett latba, hogy az vadászatra is alkalmas.

Vadállomány

Hazánk területét a középkorban a vadbőség jellemezte. Történetírók, utazók ismételt megemlékeznek a különböző vadfajok sokaságáról. Anonymus leírása szerint a honfoglaló magyarok azért is kedvelték meg ezt a területet, mert azt tapasztalták, hogy vadban bővelkedik. Freisingi Ottó is dicséri Magyarország venationum copia-ját (Wenzel). Bonfini szerint Magyarország annyira bővelkedik vadban, hogy még a parasztnak is ritkán tiltják meg, hogy vadásszon vagy madarásszon (Bonfini A. XVIII. 18.). Cuspinianust (1601) csak azért nem említem, mert az általa közölt adatok, amelyek a szarvasok és a szárnyas vad számára nézve adnának tájékoztatást, olyan magasak, hogy azokat már feltétlenül túlzásnak kell tartanunk.

A Kárpát-medence vadállományának az elmúlt évszázadok folyamán végbement változásai nemcsak abból a szempontból érdekesek, hogy mennyiségileg vagy — ahol az

megállapítható — minőségileg hogyan változott a vadállomány, hanem azt is érdemes vizsgálódás tárgyává tenni, hogy az egyes vadfajok milyen szerepet játszottak a vadászatban és általában kulturális és gazdasági életünkben.

Mindezekről természetesen nagyon sokat lehetne elmondani, de talán elég lesz néhány érdekes mozzanat kiemelése, ami tájékoztatást ad az egyes vadfajok szerepéről a legrégibb időktől kezdve a mai napig. Különösen történelmünk első évszázadai érdekesek, mert ebben az időben a vad és a vadászat sokkal nagyobb szerepet töltött be társadalmi és gazdasági életünkben, mint ma vagy akár néhány századdal ezelőtt.

Az utolsó jégkorszak (Würm) előtti meleg éghajlati időszakban, valamint az eljegesedés alatt olyan állatok is éltek a Kárpát-medence területén, amelyeknek rokonai ma a meleg égöv alatt találhatók meg (pl. erdei elefánt, ősoroszlán), illetőleg eltűntek a területünkről (mammut, gyapjas orrszarvú, óriás szarvas, barlangi medve stb.). Egyes ma élő vadfajok is léteztek azonban már akkor, amelyek a jégkorszakot is átvészelték itt (Kormos). A felvetett téma szempontjából azok a vadfajok érdekesek, amelyek ma is léteznek, valamint azok, amelyek már a történelmi időkben pusztultak ki hazánk egykori területén. Ilyenek például az őstulok, a jávorszarvas, a hód, a kőszáli kecske stb.

A történelem előtti idők vadfaunájának a régészeti leletek alapján rekonstruálható változásait mutatja az itt közölt két összehasonlító időrendi táblázat.

A kipusztulás oka rendszerint nem elsősorban a vadászat, mint ahogy azt sokan gondolják. Számos vadfaj van, amelyet ősidők óta intenzíven vadásznak (pl. szarvas, róka), mégsem pusztultak ki.

A nagyvadfajok közül a neolitik korszakban leginkább az őstulkot (*Bos primigenius*) vadászták. Különösen a Kárpát-medencében volt ez az állatfaj elterjedve, mert az Alföld természeti viszonyai igen kedveztek elszaporodásának. Az őstulok biotópja ugyanis a sztyepp, kevés erdőfolttal. Elterjedéséről, vadászatáról és kipusztulásáról akkor kaphatunk megközelítőleg helyes képet, ha a régészeti anyagokat (csontmaradványok) összevetjük az írásbeli feljegyzésekből kihámozható megállapításokkal.

A régészeti anyag ugyanis földrajzilag nem egyenletesen oszlik el, és az őstulok- és bölénycsontok szétválasztása sem mindig biztos (Bökönyi).

Az őstulok számaránya már a rézkorban jelentősen csökken, és ez a tendencia folytatódik a történelmi korban is. Bökönyi Sándor megállapítása szerint az i. sz. VII–IX. században az őstulok már ritka vad lett területünkön. A Balkánon a IX. században, Svájcban 1000 körül, Franciaországban a XVI. század elején pusztult ki. Legtovább Lengyelországban élt. Az utolsót itt 1627-ben ejtették el. Nálunk teljes kipusztulását több szerző (pl. Jankovich) a tatárjárás utáni évtizedre teszi. Ennek oka a nagymérvű vadászat, amely nemcsak elejtésére, hanem befogására is irányult. A befogás célja a háziasítás volt, amelyre ez az állatfaj nagyon alkalmasnak bizonyult. Feltételezhető, hogy a házi szarvasmarha, mégpedig a magyar szürke marha az őstulok háziasításából származik, vagy legalábbis felhasználták ennek a marhafajtának a kialakításában.

Az írásbeli emlékekben még nagyobb a bizonytalanság. Nagyon sokszor összekeverték a bölénnyel, és emiatt az elnevezések is keveredtek. Egyes szerzők valószínűleg sohasem látták egyik vadat sem, és ezért érthető, hogy pontatlan tudósításokat közöl-

Év (i. e.)	Éghajlat	Növényzet (erdőtakaró)	V a d f a j o k	Lelőhely	Kultúra		
70 000	Würm II.	cirbolya- és törpefenyő vörösfenyő erdeifenyő	szarvas, ló, őstulok	Süttő	mousté- rien		
			mammut, gyapjas orrszarvú, óriás gím, oroszlán, medve, farkas	Tata			
			barlangi medve, barlangi orosz- lán, barlangi hiéna, erdei nyúl, farkas, nyest, nyérc, hermelin, párduc, gímszarvas, óriásszarvas, maral, őstulok, ősbölgény, zerge, vaddisznó, vadkecske	Subalyuki barlang			
			barlangi medve, barlangi hiéna, oroszlán, farkas	Igrici barlang			
			gyapjas orrszarvú, barlangi oroszlán, párduc, óriás gím, hiéna, vadló, barlangi medve, ősbölgény, róka, farkas	Érdi teknő			
45 000	Inter- stad.	erdei, luc- és vörösfenyő, fűz, nyír, berkenye, tölgy	zerge, maral, ló, ősbölgény, mammut, hódfaj	Istállókői barlang	solutréi Bükk solutréi		
35 000			vaddisznó, rénszarvas	Peskő barlang			
22 000			barlangi medve, szarvas, őz, zerge, mammut, gyapjas orr- szarvú, rénszarvas	Bükk hg. Szeleta barlang			
			szarvas, óriás gím, mammut, barlangi oroszlán, farkas, róka, barlangi medve	Jankovich barlang			
Würm III.			fátlan löszpuszta	mammut, gyapjas orrszarvú, barlangi medve, barlangi oroszlán, barlangi hiéna		Pilisszán- tó kőfülke	magdalé- ni
	barna medve, rénszarvas, rozsomák, sarki róka, óriás gím, wapiti, kőszáli kecske, zerge, szarvas, őz, vadló, ősbölgény, fajok, rénszarvas	Kiskevélyi barlang Ságvár/ Lukedomo					
18 000		fenyők, nyír fűz	rénszarvas, sarki róka, sarki nyúl, mormota, her- melin, hódfajok	Pilisszántó Kiskevély Jankovich barlang Szelim barlang			

nek róluk. Stella E. megemlékezik arról, hogy Caligula hozatott Rómába őstulkot a cirkuszi játékokhoz való felhasználásra, amelyekről a nép azt hitte, hogy bivaly (Mager). Caracalláról feljegyezték, hogy a Duna mellett járva Pannoniában a „vad-ökrök” különféle nemeire vadászott (Wenzel).

Régi szótárainkban teljes a bizonytalanság ezen állatfaj körül. Az „őstulok” elnevezés újabb keletű, ilyenrel egyáltalán nem találkozunk bennük. Latin neve külföldön általában az „Urus” volt. Calepinus szótárában vrus: erdei bika, Szikszai Fabriczius Balásznál Vrus: Jauor; Pápai Páriznál böling: bison, vison, ein Auerochs; továbbá Jávor: Urus vel Rupicapra, Alces is. A bölénnyel téveszti össze Csiba (1717): Alunt hi montes (ti. a Gyergyói-havasok) variarum ferarum genera sed vel maxime Lynces, Alces, Uros (quos siculi Begye apellant).

Az európa bölény (*Bison bonasus*) valószínűleg az ősbölény (*Bos bison priscus*) leszármazottja. Utóbbi a moustérien kortól a magdalenig kimutatható területünkön. Az európai bölény gyakori vad lehetett valamikor a Kárpát-medencében, még a magyar honfoglalás utáni időkben is, különösen Erdélyben. Nagyobb számban volt képviselve itt, mint az őstulok, később azonban – mint már fent említettem – az őstulok került túlsúlyba. Bökönyi szerint egészen az i. sz. VII. századig ez volt a helyzet. A történelmi korban azonban a bölény kipusztulása lassabban ment végbe, aminek többek között az volt az oka, hogy nem volt domesztikálható, és a nagy erdőségekben jobban rejtve maradt, mint az őstulok. A bölényre vonatkozó határozott adatok szerzése azért is nehéz, mert aránylag kevés bölénycsontot határoztak meg Magyarország területén (Bökönyi).

Az Árpád-házi királyok korában a királyok vadásztak rá. Erre a célra külön szervezet állt az uralkodó rendelkezésére, ispán vezetése alatt. V. István királynak az elzászi vendégek részére adott kiváltságleveléből az derül ki, hogy a bölények vadászatát a király magának tartotta fenn, mert a közepes vadnak – amilyen az akkori fogalmak szerint a medve, vaddisznó, szarvas és az őz voltak – a vadászatát ebben a kiváltságlevelben a hospeseknek megengedte. A királyi bölényvadászok, a „venatores bubalinorum”, külön ispán, a „comes venatorum bubalinorum” vezetése alatt álltak (Kandra, 1898). A középkori oklevelekben a bölény „bubalus” néven szerepelt, ami nem jelenthetett bivalyt, mert bivaly akkor még nem volt Magyarországon. Az őstulokkal való összekeverés miatt van olyan vélemény is, hogy ezen elnevezés mögött tulajdonképpen az őstulok rejtőzik, és eszerint a királyi szervezet is nem bölény-, hanem őstulokvadászok szervezete lett volna (Jankovich). Ez azonban semmiképpen sem valószínű, mert akkor (XIII. század eleje) már csak nagyon kevés őstulok élhetett itt, míg a bölényre vonatkozóan még néhány évszázadon keresztül találunk hiteles adatokat. Egyébként sem valószínű, hogy a királyok a félig már háziasított őstulokra vadásztak, a bölényt pedig figyelmen kívül hagyták volna. Magyar neve: belénd, begye, beugin, Pápai Páriz szótárában „böling”, erdei vadökör, a Beszt. Szj-ben bosellus: belyn, Szikszainál pedig bison – erdei vadökör. Szenczi Molnár Albert úgy határozza meg a bölényt, hogy az „egy bial szabású rút állat, Böling”.

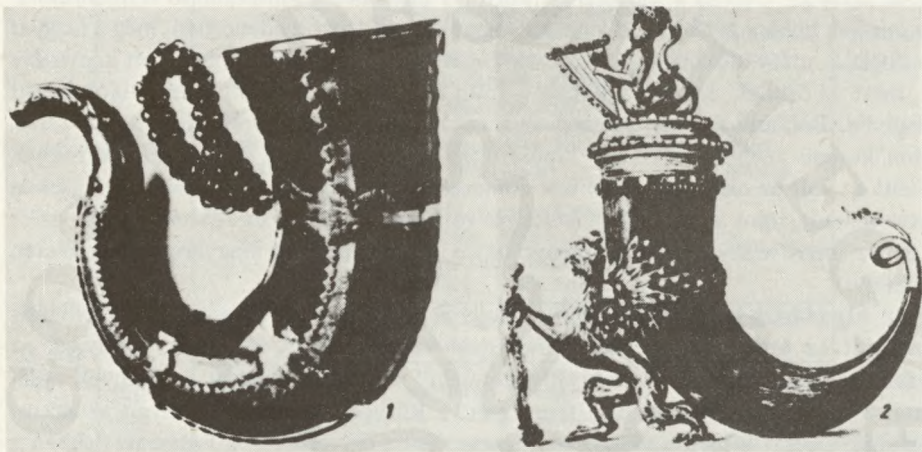
Helynevekben már 1211 óta találkozunk ezzel a névvel. (1211-ben Belen hn. Okl. Sz.). Mivel azonban a magyar „bölény” szó eredetileg, a honfoglalás előtt, a jávorszarvast jelentette, emiatt ezzel a vadfajjal is összekeverték. Bonfini még helyesen az Erdélyt körülvevő hegyekről írva említ „iubati boves et uri”-t, de Heltai G. már „serényes ökröket”, „jávorokat” és „beléneket” említ. Az 1534. évről írja az Album Oltardium: „Eodem anno haben die Wilden Ochsen so in den Gebirgen von Girkaw

schaarweis hausen und die Zecheln Begyen oder Beogin (begyin) genannt, viel Schaden gethan, auch Menschen und Weiber so in Wald gängen, gemordet mit den Füssen. Darumb hat der Majláth István nach alter Gewonheit. . . . grosse Jagd halten lassen.”

Herberstein moszkvai utazásáról (1516–1518) szóló munkájában világosan megkülönbözteti a bölényt és az őstulkot. A könyv egyik kiadásában közölt fametszetek külön ábrázolják mindkét vadfajt.

A bölényt vadaskertben is szívesen tartották nálunk. Erről a XVI. századtól vannak adataink.

11. ábra. Bölényszarvból készült ivókupák. Magyar Nemzeti Múzeum

A *jávorszarvas* (*Alces alces*) őse a jégkorszak előtt élt a Kárpát-medencében. Fosszilis maradványai az ország különböző részein kerültek elő, rendszerint folyómedrekből (Rába, Tisza, Tarca, Ondava. – Kormos). A történelem előtti és történelmi időkből azonban hiányoznak maradványai. Julius Caesar idejében a Fekete-erdőben bőven volt és innen népesítette volna be a III. században Németország erdős részeit. Ukrajnában a XIII. századig sok jávor élt (ebben az időben kezd gyérülni). Lengyelországban még a XVIII. században is szép számmal volt, Sziléziában pedig a XVIII. században pusztult ki (Szalay).

Mindebből arra következtethetünk, hogy a Kárpát-medencében is előfordulhatott, különösen Erdélyben, valószínűleg azonban kis számban. Szalay határozottan állítja a jávor létezését, azonban nagyon kevés határozott adatot tud ennek bizonyítására felhozni (Szalay). A legérdekesebb az 1572. évre vonatkoztatott adat, amelyet Istvánffy Miklós említ Batthyány Boldizsárnak írt levelében. Heltai Gáspár az Erdélyt körülvevő hegyek több vadjának felsorolásában említ jávorokat. Apáczai Csere János azt írja, hogy az „alce egy szamar szabású vadállat”. Ugyanezt jegyzi meg róla Szenczi Molnár Albert és Pápai Páriz Ferenc. Miskolczy Gáspár (1702) már nyilvánvalóan összekeveri a bölénnyel („A jávor a vadökrök közé tartozó felette gyors állat, iszonyú kemény

hátbőre vagyon. . .”). Szikszai F. B. szótárában „Alce = Agas bogas szaruu oly nag’ vad mint a vad ökör”, – Grossinger J. B. szerint „Hungari Jávör, aliqui Lószarvas dicunt”.

K. Mátyus István (1793) azt írja, hogy „a’ szarvasok közé számláltatik a’ Jáhor, Belind vagy Bedéng is, Deákul Alces, Németül Elendthier. . . . Formájára nézve a szarvashoz hasonlít, de jóval nagyobb. . . felső ajka nagy, vastag, alsónál sokkal alább nyúlik. . . alól mint a ketskének kis szakállá van. . .” stb. A leírásból világos, hogy nem bölényről, hanem jávorszarvasról van szó. Ezt írja továbbá: „van a’ híre, hogy itt Erdélyben a Gyergyói-havasokon ezen folyó Seculumnak elein, e’ féle állatok láttatnak volna,” s némelyek Bendégnek, mások Vad-bialnak nevezték. . .”

A fenti idézetekből ki kell emelni vadunknak a számmal való összehasonlítását, amely egészen Solinusig nyúlik vissza (V. sz.). Szalay (1916) szerint azóta használják rá az „onager” elnevezést. Az onager görög eredetű szó és eredetileg vadszamarat jelentett. Ez a körülmény azért érdemel figyelmet, mert V. István király 1270-i oklevelében megtiltja az onagerek vadászatát. Ha az oklevélnek erre a vadfajra vonatkozó részét is hitelesnek lehetne elfogadni, ez az egyetlen okleveles adat a jávorszarvas Kárpát-medencei előfordulására a középkorból. Mindenesetre az előfordulás helye és a vadászati tilalom az adat hitelességét valószínűsítik. Eszerint tehát a Felvidéken a XIII. században a királyi vadászat tárgya volt ez a szarvasfaj is. A másik érdekesség a bölénnyel való összekeverése, ami nyelvtörténeti alapon magyarázható. A bölény szó ötörök eredetű. A baskír bülen = jávorszarvas, a tatár bolan = szarvas, az altáji bulan = jávorszarvas és a hakas pulan ugyanaz. A magyarok a dél-orsz síkságon gyakran találkozhattak ezzel a vadfajjal, új hazájukban, a Kárpát-medencében azonban csak nagyon ritkán. Itt viszont akkor még gyakoribb lehetett a bölény. Így a név erre az állatfajra ment át. A mondák misztikus „csodaszarvas”-a állítólag szintén a jávorszarvas lett volna.

A „jávör” elnevezés – egyes írók szerint – onnan ered, hogy a jávorfás erdőket kedvelte. Más elképzelés szerint lapátjainak a jávorfa leveléhez való hasonlósága miatt (alces palmatus, ágas-bogas szarvú stb.) nevezték el így később.

A jávorszarvasnak a Kárpát-medencében való előfordulásáról Grossinger (1793) ad helyes képet. Szerinte nem kétséges, hogy a Kárpát-medencében és Erdélyben egykor élt, bár ritka vad lehetett. A gyakori zaklatás miatt azonban elvándorolt innen, és ezért a XVIII. sz. végén Magyarországon már ismeretlen. Kormos (1930) szerint is valószínű, hogy a XV–XVIII. században Erdélyben, Máramarosban és a Tátrában váltóvadként előfordult.

A *gímszarvas* (*Cervus elaphus*) már a diluviumban élt itt, csontmaradványai majdnem minden őskori telepünk konyhahulladékai között megtalálhatók. A süttöi (acheuli kor), a Subalyuk-barlangi (moustérien), a Szeleta- és a Jankovich-barlangi (solutréi) és a Pilis-hegység barlangjainak jégkorszaki (magdaleni kor) leletei között többnyire jelentős mennyiségben szerepel (Kormos). A neolit korban nem volt annyira elterjedve, mint az őstulok. Számarányának növekedése rézkorra esik, amikor is eléri, majd túlhaladja az őstulok számát a Kárpát-medencében. A szarvasvadászat ezekben a korokban nagymérvű volt, később az állattenyésztés fejlődésével a vadászat jelentősége csökkent. A lelőhelyeken, az állatcsontmaradványok között a vadcsontok aránya

lényegesen kevesebb. Érdekes, hogy a feltételezett intenzív vadászat ellenére a szarvas-állomány számaránya növekedett — Bökönyi megállapításait az ásatások csontmaradvány leletanyagára alapítja. Mivel ezek a csontmaradványok általában az emberek által elfogyasztott állatok csontjaiból adódnak, csak arra lehet következtetni, hogy mivel táplálkozott a kor embere. Ha a vadászatot kisebb mértékben üzte, akkor a vadcsont-maradványokból nem lehet megállapítani, hogy milyen a vadsűrűség, mert a vadászat csökkenése nem feltétlenül a vad létszámának apadása miatt következett be.

A salgótarján-pécskői ásatásoknál előkerült szarvascsontok között két agancsnál mérhető volt a rózsató (300, illetve 360 mm körméret), ami a legújabbkori átlagos méreteket jelentősen meghaladja (Bökönyi). Az ugyancsak rézkori nádasladányi szarvasagancsok rózsató méretei már kisebbek (238, és 239, illetve 263 és 265 mm (Szunyoghy). A szarvas testnagyságára vonatkozóan a nézetek erősen megoszlanak. Egyes szakírók szerint a neolit- és rézkori szarvas testnagysága a maiét meghaladta. (Bökönyi).

A bronzkorban a vadászat jelentősége már erősen csökken. A hatvani kultúra telepein azonban a vadcsontok között a szarvasé szerepel nagy százalékban. A vaskori leletanyagban nagyon kevés vadcsont fordul elő, túltengenek a háziállatok. Ez annál is inkább feltűnő, mert ebben a korban kelták is éltek hazánk területén, márpedig ez a nép híres vadász volt. A római korból, valamint a népvándorlás korából előkerült csontleletek között továbbra is kevés a vad, de ezen belül általában a szarvas dominál.

Azt a tényt, hogy a szarvas évezredek óta egyike a legelterjedtebbeknek Európában és Ázsia egy részén, mutatja a vele kapcsolatban kialakult kultusz.

A szarvas magyar neve melléknévből alakult (szarvval ellátott állat). Mint totemállatnak a nevét egy régi babona következtében, különösen vadászat alkalmával, nem volt szabad kimondani. Legrégibb előfordulásait földrajzi nevekben találjuk. (1277: Cum piscaturis Zozuoseurem. — Mon. Eccl. II. 77.; 1291: Quendam villam Castriferrey Zorwoskend voc. stb. Okl. sz.).

A magyarok szarvasvadászatának története több évezredes múltra tekint vissza, egészen azokig az időkig, amikor még rénszarvasra meg jávorszarvasra vadásztak. A Kárpát-medencében a szarvasvadászatnak (ez gyakorlatilag már a gímszarvast jelentette) a mondákon és a régészeti leleteken kívül a XII. századtól kezdve már számos okleveles adata is van.

Az egykorú ábrázolásokon is kedvelt vadfaj, sőt azt lehet mondani, hogy a vad szimbóluma volt (és tegyük hozzá, egy kicsit az ma is), mint ahogy a vadászatot legjobban a szarvasagancs szimbolizálja. A magyar középkor régi kéziratos könyveinek díszítésében nagyon sokszor szerepel szarvas vagy szarvasagancs. Különösen Mátyás király Corvináiban találunk ilyen díszítőelemeket, köztük nemcsak egyszerűen szarvasábrázolást, hanem a szarvasvadászat jeleneteit is. A szarvas és vadászatának jelentőségét mutatja, hogy 365 magyar nemesi címerben szerepel szarvasbika, 3-ban szarvastehen és 58-ban szarvasagancs (Huszár).

A *dámvad* (Dama dama) fosszilis maradványait Európa különböző vidékein (Anglia, Dánia, Franciaország, Németország, Olaszország) találták. A legrégebbi lelet mintegy 200 000 éves. Ez az ún. európai dám a jégkorszak után eltűnik régi területéről és a

Földközi-tenger környékére húzódik vissza, illetőleg csak itt maradt fenn (Ueckermann – Hansen).

A dámnak érdekes agancsa és szép szőrzete miatt az ókorban kultikus jelentősége volt. A görögöknél mint Artemis szent állata tiszteletben részesült, bár akkor még a görög szigeteken nem élt, csak Kis-Ázsiából és Ciprus szigetről volt ismeretes. Foltjai a csillagos eget jelképezték. A föníciaiak áldozati állatnak tartották. Rhodosba egy delphoi jóslat alapján a kígyók ellen hozták be Thessaliából. Az európai dántól különbözik a mezopotámiai dām, amely Mezopotámia és Perzsia egyes vidékein élt.

A Kárpát-medence területén a legújabb időkig jégkorszak előtti dāmmaradványok nem kerültek elő (Bökönyi).

A dāmot állítólag a rómaiak vitték szét ismét az általuk meghódított területekre. Így került el Angliába és a Kárpát-medencébe is. A történelmi időkben többnyire vadaskerti vadként szerepel. Egyes szerzők (Szalay) feltételezik, hogy a római uralom bukása után területünkön a vadaskertekből kiszabadulva maradt fenn a mai napig. Ennek a feltevésnek azonban nem sok valószínűsége van. A vadaskerten kívül a dām a népvándorlás viszontagságos évszázadai alatt aligha maradhatott fenn. A magyar középkorból számos írásos adat maradt arra, hogy a XIII. századtól a Kárpát-medence különböző helyein előfordult a dama (damma, dampma, illetve damula) nevű vadfaj. Ezt a szerzők egyöntetűen a dāmra vonatkoztatják. Így IV. Béla a lipót-híbei népek szabadságait megállapító 1265-ben kelt oklevelében megtiltja, hogy „ceruos, apros, damas” vadásszanak az erdőben és az általa megjelölt helyeken (ÁUO. XI. 499.). Általában ezt tekintik a dāmra vonatkozó legrégebbi adatnak. Bár ezt az oklevelet a kritika eredetinek fogadta el, e részben mégis meg kell kérdőjeleznünk. Az oklevelet V. István 1270-ben átirta, általában szóról szóra. E helyen azonban „cervos, apros, beniaminos et onagros” áll, és elmarad a „dama” említése. A vadfajok azonosítása azért is problémát okoz, mert mindkét oklevélben szerepel. „Item capreolos et lepores libere possunt venare” (Századok). Ha mármost a dāmot őzre vonatkoztatnánk, mint ahogy azt a középkori szövegek helyes értelmezése bizonyítja, akkor kérdés, hogy mit jelentett a „capreolus” a „lepus” mellett? Ebben a korban az őzet és a nyulat gyakran együtt emlegetik. Ennek ellenére azonban nincs kizárva, hogy itt zergét vagy vadkecskét jelent. Az egyébként is valószínűtlen, hogy a Tatra környékén dām vad élt volna ebben a korban.

Mégis a szerzők egész sora bizonygatja, nemcsak ezzel, hanem más okleveles adatokkal is, hogy mennyi dām élt a középkorban Magyarországon. Ezekben a szövegekben azonban mindenütt az a „dama” szó szerepel, amelynek jelentése legrégebbi szótáraink szerint is őz volt. Dampma: ez uz (Beszt. Szj.), dampma: uz (Schlāgli Szj.), Dama: Eoz (Szikszai) stb. Szalay, aki nagyon alaposan vizsgálta a dām elterjedésének történetét, azt állítja, hogy a szótárak a biblia nyomán adják meg e szó jelentését, és hogy más forrás, pl. oklevél, sohasem mondja a „dama”-ra, hogy őz. Ez nem felel meg a valóságnak, mert pl. 1465: Dampma wlgo Euz, szerepel az Oklevélszótárban az őz címszónál (Lelesz A. a 76/26 jelzésű oklevélre hivatkozva). Oláh Miklós Temesvár környékéről szóló leírásában, továbbá a középkori városi számadáskönyvek latin nyelvű részében szereplő „dama”-k tehát őzet jelentenek. A dām vad magyar neve

először 1533-ban fordul elő. Ebben az időben már sok kétségbevonhatatlan adat van arra, hogy ez a vadfaj élt hazánk területén. Ezeket azonban eleinte (XVI. sz.) vadaskerti vadként emlegetik. A dám természetét ismerve ezen nem is lehet csodálkozni. Németországban a római kor óta vadon élt a dám. Üeckermann (1968) sem tartja kizártnak, hogy a limestől nyugatra levő területekre a rómaiakkal dám is érkezett. A középkori adatok itt is elég bizonytalanok. Nagyobb mérvű telepítés csak a XVI. században következett be (Salzburg, Hessen, Württemberg, Brandenburg).

Végeredményben le lehet szögezni, hogy a dám előfordulására a középkor végéig területünkön hiteles adat nincs. Valószínűleg Mátyás király idejében hozták be Németországból.

A dám néhány magyarországi nemesi címerben is előfordul. A legrégebbi 1493-ból való. Dámbika csak egy címerben szerepel, a többi dámtehenet ábrázol (Huszár).

Az őz (*Capreolus capreolus*) a Kárpát-medencében már a solutréi kultúrrétegekben előfordul, és a legrégebb neolitik kultúrából, a Körös-kultúrából is kimutatható. A csontmaradványokon kívül az őz domborművű ábrázolása is előkerült egy hódmezővásárhelyi ásatásnál, ahol egy kőkori telepet tártak fel, amelyet a tiszai kultúra III. periódusának idejére datáltak (Török). A csontmaradványok tanúsága szerint azonban egészen a középkorig kisebb számban fordul elő nálunk, mint a szarvas. Ezt a körülményt Bökönyi azzal magyarázza, hogy az akkori biotóp a szarvasnak jobban kedvezett. Az őz a sűrű erdőkben nem talált olyan kedvező életteret. Talán kevésbé is vadászták, mert egyszerre kevesebb húshoz juttatta az elejtőt, mint a szarvas.

A magyar történelem középkori évszázadaiban, a király és a főurak nagyszabású vadászatai során az őz lényegtelen szerepet játszott, és nyilván csak mellékesen ejtettek el egyet-kettőt belőle. Talán összefüggésben van ezzel, hogy vadászati vonatkozású történelmi népmondáinkban az őz alig, annál inkább szarvas és vadkan fordul elő.

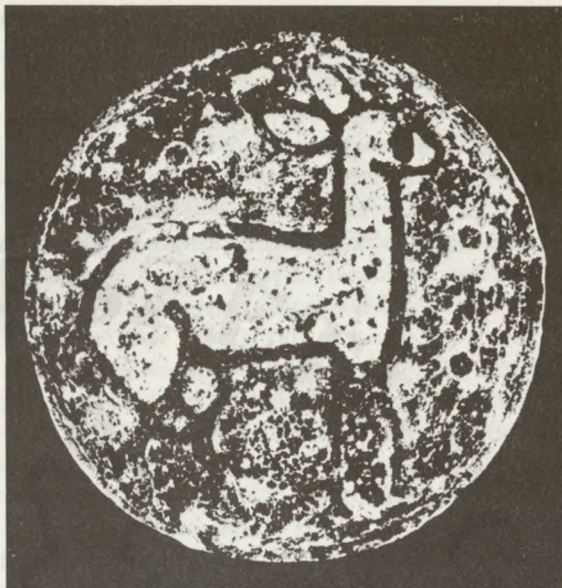
Régi árszabásokban és számadáskönyvekben gyakran találkozunk vele, bár nem volt olyan mindennapi, mint a nyúl. A Bártfai számadáskönyvben a következő feljegyzést találjuk:

„Item exposuimus VIII. leporibus et pro una damma den. 200 et 83” (1427), továbbá „Item umb zwe ree den. 24” (1440). Kassán az őz árát 1626-ban 80 denárban (egy nyúl 15 denár), Abaúj vármegyében 1669-ben 1 forintban (a nyúl 36 denár), Ung megyében 1616-ban 60 denárban (a nyúl 12 denár) állapították meg.

A középkori írásbeli források alapján arra lehet következtetni, hogy a valóságban több őz lehetett, mint amennyi a régészeti leletanyag számarányából adódik. Az őz elszaporodásának azonban útjában állt a sok ragadozó. A farkas és a hiúz előszeretettel vadászott az őzre. A középkori erdőirtások viszont kedveztek az őznek. Talán ezzel a körülménnyel függ össze az a tény, hogy a középkori őzek testnagysága általában meghaladta a mait (Bökönyi).

A középkori írásbeli emlékekben az őz különböző neveken szerepel. Magyar neve először 1330-ban fordul elő. „Quendam lacum Wzwyze vocatum” (Okl. Sz.) A középkori magyarországi latinságban a neve „dama” és „dampa” volt, de néha talán a „capreolus”, „Caprillus” és a „capella” is őzet jelentett. A Schlägli és a Besztercei Szójegyzék az őzre egyaránt a „dampa” szót adja meg, ugyanígy Calepinus szótárai is.

Oklevélben is találunk ilyen jelentésmagyarázatot: 1465: Dampa wlgo Euz (Okl. Sz.). Ezen a néven emlegetik a jogszabályok is az őzet (1504. évi V. decr. 18. cikk.; 1729. évi XXII. tc. és az 1802. évi XXIV. tc. is.).

A vaddisznó (*Sus scrofa*) már a diluviumban élt Magyarország területén. A jelenlegi területünkről származó ásatások eredményei azt mutatják, hogy a neolit korban az őstulok és a szarvas után a legtöbb vadcsont a vaddisznótól származik, amiből gyakori előfordulására lehetett következtetni. Az emlős vadfajoknak mintegy 20 százalékát képviseli. A rézkorból és a bronzkorból származó vadcsontok között már kisebb arányban van képviselve. A lelőhelyek földrajzi helyzete azt mutatja, hogy a vaddisznó az Alföldön is el volt terjedve (Bökönyi).

Hérodotosz említi, hogy a szkíták országában – a felsorolt háziállatokon kívül – vaddisznók, szarvasok és nyulak találhatók. A Földközi-tengeri országokban az ókorban gyakori vad volt. A trójai ásatásoknál nagymennyiségű vaddisznócsont, köztük sok agyar került elő. Híres volt Görögország és Itália is a vaddisznókról. Vadászták lóháton és gyalog, használtak hálókat, kutyákat, de csapdát és hurkot is. A késő római korban vadaskertekben (*vivaria*, *leporaria*) tenyésztették. Az egészben megsütött vaddisznó (*porcus troianus*) nagy tálon feltálalva, hasában élő madarakkal, a lakomák finom csemegje volt.

Magyarországon már az Árpád-házi királyok korából akad feljegyzés a vaddisznó vadászatáról. II. Endre egyik oklevelében (1210) említenek egy határfát, amelyet a király még trónra lépése előtt jelölt meg vadászat alkalmával, amikor egy vadkant ejtett el azon a helyen (ÁUO. XI. 105. sz.). Arra, hogy a vaddisznó vadászata a király és az előkelők szórakozása volt, abból a tényből következtethetünk, hogy IV. Béla a liptó-

hibei hospeseknek meghatározott területen a vaddisznó vadászatát is megtiltotta (ÁUO. XI. 499. 1265.). Más esetben megengedték a vaddisznó vadászatát is. Ebben az időben az Alföldön még gyakori lehetett, annál is inkább, mert a török hódoltság előtti időben lényegesen erdősültebb volt az Alföld, mint a későbbi évszázadokban. A „disznó”-val kapcsolatos helynevek is állítólag a vaddisznótól erednek, bár a régi magyar nyelvben igen gyakran erdei, erdei kan, erdei disznó néven szerepel. Valószínű, hogy a házisertéssel való gyakori összetalálkozása miatt a sertésvész időnként erősen megritkította a vaddisznóállományt. Másrészt a vaddisznóállomány ismételt felszaporodásában is szerepet játszhatott a házisertéssel való keveredése.

Veszedelemes és valamikor elég gyakori ragadozó volt a *hiúz* (*Lynx lynx*). Életmódja miatt aránylag ritkán volt látható, és ezért nem volt oly ismert, mint a farkas vagy a róka. Prémje azonban nagy becsben állt, és ezért is szívesen vadásztak rá. Az állatcsont-maradványok között alig fordul elő hiúzcsont (Bökönyi). Írásos feljegyzés is csak aránylag későbbi időkben van róla. Középkori oklevelekben nem találtam említését.

Oláh Miklós jelzi Visegrád leírásában, hogy a környező óriási erdőkben hiúzek és más vadak élnek.

Magyar nevét már a Besztercei Szójegyzék és a Schlägli Szójegyzék is feljegyzi. Magyar neve: hiúz, hayoz, hiusz, heoz, heyoz. Latin neve: *lynx*, illetve régi szótárainkban *pantz*, *panter*, *panthera* volt. Ez is jelzi, hogy gyakran párducnak hitték, összekeverték ezzel a meleg égövi állattal, amelyről természetesen nálunk vajmi keveset tudtak. Őseink „párdubőr kacagányai” általában hiúzbőrök voltak.

A hiúzhhoz sok tekintetben közelálló ragadozó a *vadmacska* (*Felis silvestris*). Részben talán mert jóval kisebb termetű, részben rejtett éjszakai életmódja miatt keveset tudunk szerepléséről. Archeológiai leletek között ritkán fordul elő. Az írásos feljegyzésekben ha nem is gyakran, de néha rábukkanunk a középkorban. Már a XIII. században említik, mégpedig egy 1286-ból származó oklevélben a határjárásnál szerepel „macskafa”. 1299-ben olvasunk *Detricus comes*ről de villa felium. Panaszkolja, hogy a vajda macskabőradót vetett ki rája, holott már Béla király felmentette alóla. III. Endre azután véglegesen mentesítette az egész községet a macskabőradó fizetése alól (Hankó). 1337-ben említ egy oklevél egy Macskalyuk nevű erdőrészt.

A régi magyar nyelvben *machka*, *vad magka*, *erdei maczka*, *famaczka* szóval jelzik (Okl. Sz.).

Valószínűleg elsősorban prémjéért vadászták, pontosabban fogták. Erre utal az említett oklevél is. Bőrének jelentősége azonban messze elmaradt a róka-, nyest-, nyuszt-, stb. bőr mögött.

A *hód* (*Castor fiber*) csontjai hazánk mai területén előkerültek egyes neolitikus kori leletekből is. A berettyószentmártoni telepen 16 hód csontja került napvilágra. A réz- és bronzkorban is előfordul. A Békés városerdői ásatásánál 12 hód csontjai szerepelnek (Bökönyi).

A magyar középkorban a hód nagy szerepet játszott. A királyi hódvadászoknak külön szervezetük volt, a hódvadászok ispánjának vezetése alatt 1236-ban a vasvári káptalan előtt szerepel Jólegin fia, *Mortun comes Hodacensium de villa hodacensi iuxta Holostov* (H. O. VIII. 32.). V. István király egyik 1272-ből származó oklevelében

van szó a Hethen nevű földről (Szatmár megye), ahol a tatárok bejövetele előtt castorinarii, qui Hudaz dicuntur laktak (H. O. VIII. 438.). A középkorban 15 olyan helysége fordul elő Magyarországon, amely a hód nevével kapcsolatos. Ilyen helységek voltak Arad, Bács, Bihar, Csanád, Brassó, Somogy, Szatmár, Szerém, Temes, Vas és Zaránd megyékben. Hódmezővásárhely nevében a mai napig megőrizte ennek a vadnak az emlékét. IV. László király a „Hódok-tava” mellett győzte le a kunokat. Mindezek alátámasztják a hód egykori nagy elterjedésére vonatkozó adatainkat. Az Alföldön, a folyók mentén nagy tömegben élt ez a rágsáló és – amint a fenti adatok igazolják – nagymértékben vadászták is.

Ezenkívül valószínűleg a húsát is fogyasztották, különösen a hódfarkot. A „biberfark” ritka ingyenc csemegének számított.

A *zergére* (*Rupicapra rupicapra*) és a *vadkecskére* (*Capra ibex*) vonatkozólag nagyon kevés adatunk van. Különösen az utóbbi volna érdekes számunkra, mert bár minden bizonnyal élt valaha a Kárpátok egyes vidékein, kipusztulásának idejére és körülményeire csak találgatásokra vagyunk utalva.

A vadkecske nevét megtaláljuk régi szótárakban. Latinul *ibex*, *dorcas*, esetleg *caprea* volt.

A vadkecskéről megemlékezik II. Lajos király gyámja, Cuspinianus. „Oratio ad principes” c. művében azt írja, hogy Magyarországon falkákban legelészik a vadkecske. Más vad vonatkozásában is hasonló túlzó adatokat közöl, s ezért írása nagyon kétes értékű számunkra.

Értékesebb a Nádasdy család levelezéséből származó közlés Therjék Tamástól, aki 1548-ban két vadkecskét lövet gazdája számára (Takáts).

Az adatok megbízhatóságát erősen csökkenti, hogy a zergével, sőt az őzzel is gyakran összekeverték. Ez kitűnik a szótárak által adott szómagyarázatokból is. Trauersari Ambrus pápai legátus 1435. XII. 10-i leveléből értesülünk arról, hogy Zsigmond király Tatán időzött vadászat céljából in sylvis caprearum feracibus prope adiacentibus (Hönig). Sajnos itt is az volt a baj, hogy akik vadásztak ezekre az állatokra, nem készítettek írásokat, többnyire nem is tudtak írni, akik pedig tudtak írni, azok nem ismerték ezeket a vadfajokat.

A kőszáli kecskére azonban népi vadászok, vadorzók valószínűleg szívesen vadásztak. Annál is inkább feltehető ez, mert a néphit legtöbb helyen csodás gyógyító hatást tulajdonított ezen állatok különböző testrészeinek.

Érdekes, hogy a *barnamedvére* (*Ursus arctos*) alig akad adat, pedig nem vitás, hogy sokáig élt Magyarország mai területén is. Éppen ezért rendkívül becses adat az Ugocsa megyei Felzáz vendégei részére V. István király által adott 1272. évi kiváltságlevélben az, hogy megengedi a közepes vad vadászatát – vrsos, apros, ceruos et capellas occidenti (CD. V. 1. 176.).

A *farkas* (*Canis lupus*) csontjai kis számmal vannak képviselve az ásatásoknál előkerült csontleletek között. Bökönyi a fontosabb magyarországi lelőhelyek kimutatásában a neolitikori telepeken 3, a bronzkoriban 4 farkastól származó csontokat jelez. Feltűnően alacsony számok ezek, ha egyéb vadcsontokkal, illetve vadgyedyszámmal hasonlítjuk össze. Csupán a berettyószentmártoni neolitikori ásatásoknál 482, szarvas-

tól származó csontmaradványt állapítottak meg. Valószínű azonban, hogy ez az arány nem képviseli helyesen a farkasnak ebben az időben feltételezhető tényleges arányszámát. Ennek két oka lehet. Azok a népek, amelyek nem folytattak állattartást, vagy legalábbis ahol alárendelt jelentőségű volt az állattartás, nem vadásztak olyan mértékben a farkasra és általában a ragadozókra, mint azok a népek, amelyeknél az állattenyésztés fejlett volt. A másik oka a farkascsontok kis számának valószínűleg az, hogy a megölt farkasoknak csak egy kis része került arra a helyre, ahol ezeket a csontokat találták.

Magyarországon a középkorban két farkasfaj élt: egyik az erdei farkas, a másik a réti vagy nádi farkas. Az utóbbiról megállapították, hogy a sakál egyik válfaja volt. Ez a faj a civilizáció térhódítása következtében teljesen kiveszett. Sokáig a farkas volt a legáltalánosabban elterjedt nagy ragadozó a Kárpát-medencében. A magyarságot is mint pásztorkodó, állattenyésztő népet erősen foglalkoztatta a farkas elleni védekezés. A nép képzeletében nagy szerepet játszott. Ezzel függ össze a farkas totemállat volta és a neve is, amely eredetileg csak jelző volt. Valamikor a fene szót is használták erre az állatra. Hankó (1933) azt állítja, hogy ez az elnevezés 1270-ig szerepelt, és az első „farkas” szó 1275-ben fordul elő. Tény, hogy a „farkas” szót már 1095-ben említik oklevélben, azonban más értelemben. Később is inkább személynévként való előfordulását jegyezték fel. A „farkasverem” kifejezés 1355-ben jelenik meg (ad forcuswerum). Erős kutyákkal és vermekkel vadásztak rá. Nyilván minden erővel igyekeztek a háziállatoktól távoltartani. A farkas nagy szerepet játszott egyes vadfajok (őz, szarvas) létszámalakulásában.

Rókából (*Vulpes vulpes*) már a neolit korban elég sok lehetett területünkön. Az őstelepülések leggyakrabban előforduló ragadozója. Talán két fajtája élt a rézkorban. Feltételezik, hogy az ember a róka húsát is megette ebben az időben (Bökönyi).

A régi magyar nyelvben a neve „ravasz” volt. Az erre vonatkozó első okleveles adatok először személynévként való előfordulását jelzik. A „ravaszlyuk” már kifejezetten a rókával áll kapcsolatban. 1211: Inde flectitur metis interpositis ad Ruozlicou (Okl. Sz.). A „róka” a XVI. században kezd erősen elterjedni. Valószínűleg a sok népmesében való előfordulás hozta magával azt a becézési formát, amelynek útján a ravaszból először rav-ka, majd róka lett.

Minden időben szívesen vadászták. Csapdával való fogására kártékony volta is indítást adott. Kutyával történő vadászata is ősrégi, de a kopófalka használata már újkori, és nálunk külföldi mintára alakult ki.

A rókából, illetve prém Magyarországon a ruházkodásban nagy szerepet játszott. Midőn Gardézi leírja a magyarok szokásait, megemlíti, hogy a menyasszony apja menyét-, hód-, evet-, nyest- és rókaprémet ad a vőlegénynek. Anonymus említ vadbőröket, de rókaprémet nem. A zalavári egyház alapításáról szóló oklevél (1019) viszont említést tesz a rókabőrről (Pannh. VII. 494.). A középkorban azonban jelentősége még elmaradt a nyestbőré mögött.

A XV–XVI. századbeli leltárakban, hagyatékokban nagyon sokszor szerepelnek rókamállal, rókatorokkal bélelt subák, dolmányok, menték, süvegek. Albert prépost 1458-ban kelt végrendeletében rokonának, Benedek szerzetesnek, egy rókaprémes öl-

tönyt, nagyobb köpenyegét és egy hordó bort, Imre nevű rokonának egy rókabőrös öltönyt, egy köpenyt, 27 forintot és egy hordó bort hagyományozott. András Péter primási ügyvéd járandóságai között szerepel egy rókamál bunda (1487). Kövendi Székely Miklós 1517-ben kelt végrendeletében Péter nevű lovászmesterének róka-prémes ruhát és 5 forintot hagyott (Tört. Tár, 1891.).

A *mezei nyúl* (*Lepus europaeus*) már a neolitik korban vadászott vad volt, mint azt a csontleletek mutatják. Nem volt olyan jelentősége, mint a szarvasnak vagy az őstuloknak, mert egy-egy nyúl elejtése nem jelentett gazdag zsákmányt, márpedig az elejtéssel szerzett hús mennyisége akkor nagyon fontos szempont volt.

Magyar neve helynevekben bukkan fel először. (1240: Usque ad villam Nul (Okl. Sz.). 1252: Nwl (Győr mellett). Régi szótárainkban is szerepel (Nul, ill. nyúl) (Beszt. Szj.).

A nyúlvadászatnak a hospesek részére való megengedéséről szól IV. Béla 1265. évi, valamint V. István 1270. évi, már említett oklevele. Ebben az időben már általánosan vadásszák. Külön említi a II. Ulászló-féle törvény is, mint a jobbágyoktól eltiltott vadfajt. Több szerző úgy emlegeti a nyulat, mint a középkorban a leggyakrabban vadászott vadfajt. Ez így is van, de nem azért, mert más vadfajoknak a vadászata a jobbágyoknak tilos volt. Magyarországon ugyanis az 1504. évi törvény a nyúl vadászatát is megfíltotta a jobbágyoknak, a szarvassal és őzzel, meg a vaddisznóval együtt. A valóságban azonban a nép mindig vadászott rá. Egy 1431. évi oklevél említ familiárisokat, akiket nyúlvadászatra küldtek ki. Az urbáriumok (XVI–XVII.) szerint az egyes falvaknak rendszerint karácsony táján kellett néhány nyulat a földesúrnak beszállgatni (Maksay).

A leggyakrabban használt fogóeszköz a hurok. A nyúl királyi és főúri vadászatok tárgya is volt, főleg a középkorban, az annyira kedvelt solymászat keretében. Egyéb-ként kutyával és hálóval fogták. A Bakonyban a királyi agarászoknak a XIII. században (leporariferi) külön szervezetük volt (CD. V. 2. 252.).

A *nyest* (*Martes foina*) magyar neve már a XIII. században előfordul (1231: que wlgō Nest nuncupantur) (Okl. Sz.). A *nyuszt* (*Martes martes*) pedig személynévben a XIV. században szerepel (1344: Nob. dominam Nuz vocatam) (Okl. Sz.).

Ezeknek az állatoknak csapdával való fogása ősi szokás volt, amelyet a honfoglaláskor itt talált szláv népek már régen ismertek, de ismerték a magyarok is. A „nyuszt” szó finnugor eredetű (igaz, a rokon nyelvekben „coboly” a jelentése). A „nyest” előfordul már a régi szótárakban is (Nest:mordor–Beszt. Szj.; nest: martes, martur – Szikszai), ugyanígy a nyuszt is „nuz”. A nyest szláv eredetű neve régen „kuna” volt, ami személynévben már a XI. században előfordul (TESz).

A nyestbőradó különösen Horvát-Szlavónországban volt rendszeres, ahol a szláv lakosság körében általános értékmérőként is szerepelt a nyestbőr. A „bansul mora” (nyestadó) mértéke a XII. században 2 jobbágyporta után 1 nyestbőr volt.

A különféle *ragadozó madarak* nagy szerepet játszottak a magyar vadászat történetében már a honfoglalás előtt. A Kárpát-medencében már a magyarok bejövetele előtt is ismert lehetett a solymászat. Erre vall például a Csongrád megyei Mártély község közelében előkerült és az i. sz. V–VI. századból származó sólyomcsontváz (Vö-

13. ábra. Vadállatok. (Comenius Orbis sensualium pictus c. könyvből. 1669. XVIII. t. Budapest 1959). „Az erdei bika (1) és a bial (2) vad (fene) ökrök. A lnál nagyobb alcének (3), kinek az hátát semmi meg nem járja (álthatatlan) vannak ágas-bogas szarvai, mint a szarvasnak is (4). De az őznek (5) az hímjével együtt nincsen is majd semmi szarva. Az erdei baknak (vad kosnak) (6) vannak iszonyú nagy szarvai. A havas (vad, kősziklás) kecskének (7) kicsinkék (kisderek), melyekkel magát a kősziklára fölakasztja. Az egyszarvúnak (8) egy, de drágalátos. A vadkan (9) fogaival turkál. A nyúl (10) félékeny. Az ürge (11) által ássa a földet, amint a vakondak (12) is, az ki túrásokat csinál”

nöccky–Schenk). Azt, hogy a Kárpát-medence bővelkedett kiváló sólymokban és nyilván egyéb ragadozó madarakban, számos adat bizonyítja. A Federico Gonzaga mantovai őrgrófnak 1519-ben írt levélben olvassuk, hogy a magyar sólymok igen jók (Óváry). Eszerint is a magyar sólymok Európa-szerte ismertek voltak és igen jó hírnévnek örvendtek. A XV. és XVI. században, Belgiumtól Törökországig és Oroszországtól Itáliáig küldözgettek egymásnak sólymokat a fejedelmek és főurak.

A sólyom és egyéb vadászatra betanítható ragadozó madár fészket számon tartották, ezek is komoly értéket jelentettek. Egy Bihar megyei község (Felkő) hasznai között említik 1264-ben a sólyomfészkeket. A zágrábi káptalan egyik 1407. évi jelentéséből megtudjuk, hogy a bepanaszolt hatalmaskodó többek közt 20 sólyomfészket („Viginti nidos avum accipitorum”) elragadott. IV. László egyik oklevelében említett „fezes”-nek nevezett népek, akik a Bars megyei „Ugrich” nevű földön laktak, talán fészkeszedők voltak (Győrffy I. 482.).

A sólymok különböző fajtáin kívül a sast és karvalyt használták leginkább vadászati célokra. Régi nyelvünkben több olyan szó volt, ami valamiféle ragadozó madarat je-

lentett. Ilyenek voltak a „turul”, „torontál”, a „zongor” és a „bese”. A turulról nehéz volna határozottan megállapítani, hogy milyen madárfaj volt. Schenk J. szerint ez a név a havasi sólymot (*Falco rusticolus altaicus*) jelentette volna. A „turul” szó származási területe Turkesztán, ahonnan Európába csak Magyarországra származott át. A régi írásos emlékekben szereplő „kerecsen” vagy „kercset” a „zongor”-ral együtt az Urál keleti lejtőjének, valamint az Északi-Jeges-tengernek a vidékéről származó szó és a sarki sólymot (*Falco rusticolus*) jelentette (Vönöczky-Schenk). Az Árpád-házi királyoknak a kelet-európai uralkodókkal való kapcsolatai során solymászok és sólymok is orosz földről kerültek ide. Nagy Lajos király solymászának, Magyar Lászlónak, Hickfelt E. könyvében megírt feljegyzéseiből tudunk „Falconarii Ruthenorum”-ról. A Mátyás király idejében hozatott oroszországi sólymokra vonatkozó adatokat már előzőleg említettem. Azt, hogy „bese” név alatt milyen ragadozó madár rejtőzik, Vönöczky-Schenk sem tudta megfejtetni.

A XVI. században előforduló „kiköcsény” madár Takáts S. (1959) szerint nem más, mint az ölyv. Az ölyvet azonban nem lehet madarászatra használni, és így ez a magyarázat nem fogadható el. Egyébként az „ölyv” vagy „ölyü” régi nyelvünkben a héját jelentette.

Az előadottakból az a következtetés szűrhető le, hogy középkori sólymainkról és általában ragadozó madarainkról nem sok határozott megállapítást tehetünk. A nálunk fészkelő fajok mellett a vadászatban nyilván használtak sok nem honos fajtából származó sólymot is.

Arra vonatkozólag, hogy a *karvaly* (*Accipiter nisus*) (karul, károly, karvol) kedvelt vadászmadár volt, számos adatunk van. A váradi káptalan jelentette 1430-ban Zsigmond királynak, hogy „Bélteky Drágh Sandri egy igen jó károly madarat mélyyet a’ Zatmáriak a’ Méltóságos Királyné számára tartottak, tőlük erőszakosan elvette” (CD. X. 7. 306.).

Fogoly (*Perdix perdix*) madár a honfoglalás idejében volt a Kárpát-medencében, de *fácán* (*Phasianus colchicus*) aligha. A fogoly szó eredeti jelentése császármadár volt, még abban az időben, amikor a magyarság olyan erdős vidékeken tanyázott, ahol császármadár nagyon sok volt. Később, mikor a sztyeppen vándorolt, a szó jelentése átment a fogolyra. A fogoly vadászatának megtiltásáról olvasunk az előzőekben említett XIII. századi oklevelekben is (ÁUO. XI. 499.). A Schlägli Szójegyzékben a fogoly: pinx, perdix (Ugyanígy Calepinusnál, Szikszainál stb.). Oklevelekben a XVI. századtól fordul elő magyar néven (1508: Wlgo fogoly emi. — DL. 32 362.).

A középkori vadcsontleletek leggyakoribb vadmadara a fogoly. Vadászata igen elterjedt lehetett, mert az árszabásokban, számadáskönyvekben, urbáriumokban nagyon gyakran szerepel.

A *fácánról* (*Phasianus*) már sokan kimutatták, hogy kisázsiai eredetű, és hogy már az ókorban elterjedt Európa egy részében. Ennek alapján feltételezik, hogy a fácánt a rómaiak hozták magukkal Pannoniába. Mivel azonban már a rómaiaknál zárt helyen tartott vad volt, nem valószínű, hogy a népvándorlás korában el tudott volna itt szaporodni. Legrégebbi írásbeli adata a Kárpát-medence területéről a XV. század közepéről való (1457: Supra Siluam Facyanberek. — Okl. Sz.). A középkori szótárak is

tudnak róla, az 1400-as évektől kezdve számos történelmi adat bizonyítja előfordulását. Beatrix királyné 1488-ban Ercole ferrarai hercegnek szarvasokat és fácánokat küld (Eperjessy–Juhász).

Bonfini említi, hogy Budán a királyi parkban madaraskert is volt, amit vasháló vett körül. Oláh Miklós pedig azt írja, hogy a csepeli vadaskertben többek között fácánok is vannak. (Igaz ugyan, hogy Oláh az egész országról úgy ír, mint amely bővelkedik a fácánokban, foglyokban és egyéb vadmadarakban.)

A fácán jelentőségét mutatja az is, hogy az 1504. évi Ulászló-féle törvény a jobbágyoknak a fácán vadászatát is megtiltja.

Fácán 1435-től hét magyar nemesi címerben szerepel (Huszár).

A *császármadarat* (*Tetrastes bonasia*) a magyarok ismerték már akkor, mikor Kelet-Európa északibb, erdős részében éltek. Az északi népek mondái szerint a császármadár régen a legnagyobb termetű volt az összes madarak között. Emiatt fennhéjázó lett s büntetésből azóta egyre törpül. Különféle gyógyhatásokat is tulajdonítottak neki. Asszonyok, tollát meghatározott időben kitépve, meddőség ellen használták. A kehes lovaknak a császármadár gyomrát egész tartalmával együtt adták be.

Ízletes húsa miatt nagy becsben állt. Az 1504. évi Ulászló-féle törvény vadászatát a jobbágyoknak megtiltja. Ez a tilalom azonban nem érvényesült már csak azért sem, mert éppen a jobbágyok voltak kötelesek a földesúrnak császármadarat (helyette esetleg néha foglyot) szolgáltatni (Maksay).

A „császármadár” elnevezés csak a XVI. században bukkan fel (1504) II. Ulászló törvényében: „Fasianorum et Cesareorum wlgó Chazar madara” – (Corpus Juris) Calepinusnál attagen: Tsászár madár. Szikszai (1590) a fácánnal keveri össze („Phasianus, Attagen: Fácán”).

A *daru* (*Grus grus*) nevezetes madara volt a magyar múltnak. Valamikor az Alföldön nagyon sok daru vonulhatott, mert bőségéről számos adat tanúskodik. Bertrand de la Broquerie 1432. évi átutazása alkalmával, Szegeden egész piacot látott tele darukkal és tűzokokkal (Szamota, 1891.). A daruvadászat külön mesterség volt. A fiatal darut megfogták, felnevelték és mint szelíd állatot tartották. A kastélyok körül legtöbbször megtaláljuk ezt a kedvelt madarat (1495: *gruem castri*). Gara Borbála 1568-ban írja Nádasdy Ferencnek, hogy „... az darvak és a tengeri kecskék, az négy és ötszarvú bárányok, jól vannak. . .” (Egerváry).

A daru volt a magyar nemesi címerek legkedveltebb motívuma. Mintegy 600 címerben szerepel, rendszerint amint egyik lába körmei között követ tart (Huszár).

A „daru” először személynévben fordul elő az írásbeli emlékekben (1238/1365: Nic Darow ÁUO. X. 325.). A Beszt. Szj.-ben már helyesen „grus: daru” olvasható. Valószínű, hogy neve ősi hangutánzó szó, még az ugor korból.

A *tűzok* (*Otis tarda*) mindig a magyar Alföld jellemző madara volt. A Bertrand de la Broquerie naplójából már idézett adat is igazolja ezt. De már 1454-ből földrajzi névben való előfordulását mutató adatunk is van: Tuzuktelke és Kalozd (Vr. 461.). 1392-ben Szatmár megyében említenek Tuzukus nevű földterületet Meggyes és Tarkan nevű birtokoknál (Zs. O. I. 2362.).

A Beszt. Szj. nem említi, de a Schlägli Szj.-ben „bistardus: túzok”. Szikszainál „Otis, Tarda vagy bistard: Túzok”. Erdélyben egyes vidékeken vadpóka volt a neve.

A brassói számadáskönyvben találunk 1522-ből egy bejegyzést „una ave trappen asp. 12.” (Quellen).

Vadászatok a középkorban (a vadászat módja)

A magyarság a honfoglalás előtt, mint a legtöbb pusztai nép, szívesen vadászott. Nemcsak a vadászszákmány volt az értékes, hanem a vadászatnak egyik formája, a lovon nyíllal való társas vadászat mint harci gyakorlat is fontos szerepet játszott. Erre utal Anonymus is „Gestá”-jában, amikor a következőket írja: „Et iuuenes eorum fere cottidie erant in uenatione, unde a die illo usque ad presens Hungarii sunt pre ceteris gentibus meliores in uenatu” (Juhász).

Bölcs Leó császár *Taktikájában* le van írva a magyarral rokon népek hadi szokása és a hajtóvadászatok is. Ilyeneket rendeztek a bizánci császárok is a kunok, avarok és magyarok mintájára. Maurikiosz szövege átveszi a Taktikából a vadászatokat. „A vadak ellen felállított lövészek csatasora vékony, szétszórta, mint a görögöknél. Van más módja is a vadászatoknak, amely kevesebb lovassal is kivihető, s mely a szkítáknál van szokásban. Fölösztanak ti. a lovasok, többnyire ifjászok, 5 vagy 10 emberből álló szakaszokra (kontabernion) és kiosztják maguk közt a vadászati terület külső körét. Amint a tér előnyomulásukban összefut szorult, s a vad közeledik, saját helyökből előállnak, s nyilaikat használják, amint lehet. Csakhogy ez a mód több fáradságot és gyakorlatot kíván minden egyes embertől s bajba ejtheti az újoncokat, fásztja a lovakat és rendetlenséget hozhat közéjük” (Salamon).

A vadászat egy másik formája, amelyről az egykorú forrásokból tudomást szerzünk, a les vadászat. Hérodotosz a VI. i. e. században az Urál vidékén élő jürkákról a következőket írja: „... vadászból élnek a következő módon: fára mászva (ami sok van az egész vidéken) lesben áll (a vadász) ... készenlétben van lóva – amelyet betanított hasra feküdni, hogy alacsonyabb legyen – és a kutyája; ha meglátja a fáról a vadat, rányilazva és lóra szállva üldözi, a kutya pedig kíséri.” László Gyula (1967) mutatta ki, hogy ez a jelenet látható a leningrádi Ermitázsban őrzött szibériai aranylemezeken, amelyek vadkanvadászatot ábrázolnak. Ebből következtethetjük, hogy a les vadászat a honfoglalás előtti időben nem lehetett teljesen ismeretlen a magyarok előtt sem.

A nyomozás és cserkészés mint vadászati módok szintén szerepeltek. Ennek emlékei az előző korok erdővidéken folytatott vadászatára vezethetők vissza. A nyelvtörténeti kutatások eredményei adnak ehhez hasznos támpontokat. Az „üldöz” szónak valamikor „öldöz” értelme is volt. A „távész” szó ma már nem él nyelvünkben, a XV–XVI. században azonban még ismert volt. A távészni = messzire menni, annyit jelentett, mint vadászni menni. A gyöngyösi szótöredékben: Thaweszny: madarászny és Captator, Venator = Thewezo vel vadozo. Ugyanígy a Budapesti Glosszában = venatores taueszokh. Végül a „kereskedik” megfelelője a vogul nyelvben azonos a vadászik (erdőt keres) jelentéssel. Az osztják nyelvben hasonló jelentésátvitel van. Mészöly Gedeon

14. ábra. Perzsa nemes szarvasvadászaton. Pecsét a IV. századból. (Brentjes, B.: Zu einigen Jagdverfahen auf Hirsche im Altertum. Zschr. Jagdwiss. 1968. 31. o.)

(1951) feltételezi, hogy a régi magyar nyelvben az átható értelmű „kereskedik” nemcsak azt jelentette, hogy keres valamit, hanem azt is, hogy vadászik. (Hasonlóképpen TESz – „kereskedik” 6. jel.)

Mint pásztornépnél szerepelnie kellett a magyarságnál is a védekező vadászat azon formájának, amely a veremmel való vadfogásból áll. Ez gyakori módszer a nyájra veszedelmes ragadozóknak, általában a farkasnak a megfogására és megölésére. A megfelelő mélységre leásott gödör fenekére felül kihegyezett karót szúrnak le, és a gödört gondosan befedik. A nyáj közelébe férkőzni akaró farkas a gödörbe beleesik, és a karó felnyársalja. A gödör tetejére esetleg csaléteknek húst tettek.

A magyarság előtt sem voltak ismeretlenek azok a csapdázási módok, amelyeket Ázsiában és a dél-orosz pusztákon általánosan alkalmaztak. Ezek között szerepel az ún. íjas csapda. Ezt a vadfogó eszközt a finnugor-szamojéd ősnép terjesztette el egész Ázsiában. Nyugatra való közvetítésében szerepet játszott a magyarság is (Korompay).

A bolgár-török népekkel való érintkezés korára vezetik vissza a madárfogó eszközök megismerését. Valószínű azonban, hogy a magyarság már jóval korábban alkalmazta a halászhalókat madárfogásra is. A solymászat pedig kifejezetten ázsiai eredetű és a sztyeppei népek egyik vadászati módja. Mindezekre a vadászati módokra azonban a legtöbb következtetést nyelvtörténeti adatokból és olyan népek történetére vonatkozó ismeretekből meríthetünk, amelyek azokon a területeken éltek, ahol a magyarság is megfordult.

A Kárpát-medencében azonban a magyarság életmódja megváltozott, és más, fejlettebb kultúrájú népekkel került kapcsolatba. Ennek következtében az addig gyakorolt vadászati módokhoz újabbak csatlakoztak, és a régiék közül több jelentős változáson ment keresztül.

A földművelés és a földbirtokrendszer kialakulása a vadászatra is hatással volt. Mivel a vadászati jog, mint fent már kifejtettem, elég korán kapcsolatba kerül az ingatlan feletti rendelkezési joggal, a földbirtokos nemesség saját birtokán folytat vadászatot. Lényegében ezt teszi maga a király is, akinek a XIII. század végéig elegendő királyi uradalom áll rendelkezésére. Nevezetesebb királyi vadászterületek voltak ebben az időben a Bakonyi erdőispánság, a Sárosi uradalom, Bereg és Ugocsa megyék forestái, valamint az Árpád-házi hercegek vadászterülete: Bihar.

Azok a királyok, akik nagyon kedvelték a vadászatot – márpedig a legtöbb ilyen volt – legszívesebben megszokott vadászhelyeikre mentek vadászni. Számos oklevél örökíti meg ezeknek az emlékét. IV. Béla a Szepes megyei Bacsamező, Tarkóeleje és Veresalma birtokoknak Mohol fia Detre részére történő adományozásánál 1248-ban említi *quedam Loca venationis nostrae ultra Indagines* (CD. IV. 2. 11.). Bár ez az oklevél hamis, ez nem jelenti azt, hogy a megjelölt hely ne lett volna valóban a király kedvenc vadászóhelye. A XIII–XV. századokban Szepes és Sáros megyék, később ezeknek egyes részei királyi vadászterületek. Pl. Zsigmond király egyik 1401. évben kelt birtokadományozásánál a Tyrgarch nevű Szepes megyei birtokot *propter venationem aptitudinem et ferarum multitudinem* magának tartja fenn (Zs. O. II. 1007. sz.). I. Károly 1341. szeptember 18-án a Sopron megyei Damáson tartózkodik, és itt in *loca venationis nostrae* adományozza Dág és Tyák földbirtokokat Magyar Pál gimesi várnagynak, hű szolgálataiért (H. O. I. 186.). I. Lajos király 1368-ban János fiának, Miklósnak és Péter udvari jegyzőnek Arácson birtokot adományoz. Az oklevél kelt in *silvis prope villam Beren, loco venacionis nostre* (Z. O. II. 26.). Ezekből a keltezésekből úgy tűnik, hogy a kérelmezők kedvező lélektani pillanatnak tartották, hogy adományok iránti kéréseikkel egy-egy sikeres vadászat után hozakodjanak elő, mert akkor az uralkodó ilyen adományok tételére könnyebben hajlik.

A királyok vadászszenvedélyének sokat köszönhet középkori vadászati kultúránk. A királynak volt elsősorban lehetősége arra, hogy nagy vadászati személyzetet tartson és a kor színvonalán álló vadászati berendezéseket létesítsen. Ide kell sorolni a vadászkutyákat és vadászszőlymokat, a sokféle vadászfegyvert, a megfelelően betanított lovakat, vadászkürtöket és vadászhalókat, vadaskerteket, etetőket és a szózókat. Mind ebben azután később a hatalmas birtokok urai, a főnemesek is utánózták a királyt.

Milyenek is lehettek ezek a vadászatok? Hogyan rendezte meg a kiterjedt vadászati személyzet – akiket az előzőekben már részletesen felsoroltam – a királynak egy-egy nagyszabású vadászatát? Sajnos a középkorból magyarországi leírás erre vonatkozólag nem maradt fenn, talán Mátyás király korát kivéve, amelyből már vannak leírásaink, és a nagy vadász király könyvtárának illusztrációiban számos érdekes kép is.

Először is nézzük meg, milyen vadra vadásztak. Legnevezetesebbek lehettek a bölény-, medve-, szarvas- és vaddisznóvadászatok.

A bölényvadászatok emlékét csak igen kevés adat tartja fenn. A *venatores bubalinorum* említése a Váradi Regestumban azonban azt mutatja, hogy teljes vadászati szervezet állt rendelkezésre ennek a vadnak a vadászatára. Ezenkívül a *planities bubalinorum*, Kraszna megyének bölénymezőként való említése (CD. III. 2. 484.), valamint a bölényfejet ábrázoló címer jóformán az összes adat, ami a bölény vadászatával kapcsolatba hozható. Azt a tényt, hogy a középkorban ez a vadfaj, különösen Erdélyben, bőven előfordult, az előzőekben már fejtegettem.

Ami a medvét illeti, az erre való vadászat emlékét olvassuk II. Istvánnak 1130-ban kiadott oklevelében, amellyel Bod fia Korus ispánnak a Rajcsányi család őseinek birtokot adományoz hálából azért, hogy olim ex *vnguibus vrsi* nos in *venatione liberauit*, (CD. II. 81.). Az oklevél ugyan hamisítvány, tény azonban, hogy ennek a vadászatnak

az emléket a történelmi népmondáink is fenntartották, továbbá, hogy a Rajcsányi család címerében valóban ott látható a dühös medve (Nagy).

E vadászatok közül a leggyakoribbak a szarvasvadászatok voltak. A szarvasvadászatok emléke a honfoglalás előtti időbe nyúlik vissza. Miként sok más népnek, úgy a magyarnak is eredetmondájában a szarvas, illetőleg a szarvasvadászat szerepel. Bár a Kárpát-medencében a honfoglalás után is élt jávorszarvas, legalábbis a Kárpátok egyes vidékein, de ennek a vadfajnak a vadászata nem játszhatott különösebb szerepet a király vadászatában. A szarvasvadászat alatt általában a gímszarvas vadászatára kell gondolnunk. Túlzás volna azonban azt mondani, hogy a szarvas vadászata a királynak lett volna fenntartva. Erre a Vasych-i soltészség adományozásáról szóló 1343. évi oklevél egyik kitételéből következtetnek, amely szerint *ydem villani et non aly ext-ranei sint liberi piscari et feras a domino Rege non prohibitas venari* (H. O. VII. 396.).

Vaddisznóra is vadászott a király, különösen ha egy-egy nagy vadkan elejtésére nyílt kilátás. Már Arnulf császár vadászhatott Nyugat-Magyarországon vaddisznóra, mert egy 890-re keltezett oklevélben egyes forestákat magának tart fenn: „*Epdomas III. ante aequinoctium auctumpnale ac postea usque in natalem Sancti Martini ad venandos ursos et apres*” (ÁUO. VI. 1.). II. Endre király egy 1210-ben kiadott – fent már említett – oklevelében szerepel egy vadkan megölése, amelynek emlékét a király egy fa törzsén örökítette meg (ÁUO. XI. 107.).

Ami a vadászat módját, lefolyását illeti, arra nézve a következőket állapíthatjuk meg. A vadászatot úgyszólván mindig lóháton űzték. Kivétel csak a vaddisznó vadászata volt, de lehet, hogy a király akkor sem szállt le a lóról, ha a kutyák által lefogott vaddisznónak ő adta meg a kegyelemdőfést. A 15.a) ábrán látható egy ilyen jelenet, amelyen V. Károly – aki közben lovon ül – a kutyák által lefogott vaddisznót hosszú, egyenes kardjával leszúrja. A 15.b) ábrán magyarországi vaddisznóvadászat látható. Az itt is kutyák által fogott vaddisznót dárdával döfi le a gyalogos vadász (Kálmáncsehi breviárium, XV. sz. vége).

A középkori vadászfegyverek többnyire nem tették lehetővé a vadnak távolból való elejtését. A vadászat célja tehát a vadnak mindaddig való hajszolása, amíg az már képtelen volt tovább menekülni. Ekkor a vadász utolérte és leszúrta. Ehhez a hajszához természetesen nemcsak gyors mozgásra volt szükség, amit a lovak biztosítottak, hanem kutyákra is, amelyek állandóan a vad nyomában tudtak lenni, és a kifáradt, gyakran már nyíllövésektől megsebesített vadat megállították, lefogták.

A nagyszabású udvari vadászatok megrendezésére befolyást gyakorolhattak azok a külföldiek, akik a magyar királyok idegen származású feleségeivel együtt jöttek hazánkba. Így valószínű, hogy nagyvadra, különösen szarvasra hasonló módon vadásztak, mint Franciaországban vagy Németországban ebben az időben. Ez a szarvasvadászat nyugaton kelta hagyományok alapján fejlődött ki, és a XIII. században már kialakult szertartásaival a vadászati kultúra magas fokát jelenti. Ebben az időben íródott Franciaországban egy tanítóköltemény, a „*Chace dou cerf*”, amely párbeszédes formában 522 versben részletesen leírja kora udvari vadászatának módját.

Az elején előkeresés és a Leithund munkája szerepel. A szarvast a nyom és a hulladék alapján ítélték meg. A hulladékot a vadászúrnak elvitték, és bemutatták egy vadászkiért-

15. ábra. a – V. Károly császár vadászatkardjával leszúr egy, a vadászkutyák által lefogott vadkant. XVI. századbeli faliszőnyeg (Röhrig, F.: Das Weidwerk. Potsdam 1933. 53. o.) b – Kálmáncsehi Domokos székesfehérvári prépost (1474–1495) breviáriumának egyik lapja

ben (Hifthorn). A vadászat megkezdésekor újra a nyom megvizsgálása következett. Ha a szarvast fektéből felverték, a vadászat kezdetét három hosszú kürtjel adta tudtul. A kutyákat szóval és vidám kürtöléssel biztatták. Bottal mutatták meg a szarvas útját a kutyáknak, ha túlszaladtak rajta. A kürtöknek, illetve a jeleknek nagy szerepük volt a vadászat irányításában és a kutyák biztatásában. A kutyák egy részét az erdők körül felállított őrhelyeken helyezték el. Itt álltak a hajtók is, akiknek az volt a feladatuk, hogy a kitörni készülő vadat az erdőbe visszaüldözzék. A cél az volt, hogy a vadászat lehetőleg az erdő határain belül játszódjék le. Az őrhelyeken álló személyek kiáltásokkal is igyekeztek a vadat visszazavarni. Az ilyen vadászat rendszerint egész napon át tartott. Az őrhelyeken tartott pihent kutyákkal és esetleg lovakkal iramodtak a kitörő vad után.

A hosszú űzés után elfáradt vadat a kutyák végre megállították, és az így bevárta a közeledő vadászt. Sokszor azonban a vadász közeledtére a vad elmenekült, és így az űzést folytatni kellett. A megállított szarvas hátsó lábán az inakat elvágták és a kutyák által földre rántott szarvas feje és nyaka között a gerincét átvágták.

A vad feltörésének és szétszedésének szertartása nagy tökéletességre volt fejlesztve. Kinek járt a szív, a szívben található kereszt mit adtak a kutyáknak. A vadászjogra szigorú szabályok voltak. Ezek régi szokások szerint alakultak ki. Például a minden évben frissen vágott vadászbort akkor lehetett lekérgezni, amikor a szarvas bőrét lefejtették, és ha a kutyák által megállított szarvast nem szúrták le, hanem nyíllövessel hozták terítékre (Hahn-Linder).

Ez volt az a vadászati mód, amit Németországban „Überlandjagen”-nak neveztek. Az erre a célra fenntartott erdőket sűrű bokrok mesterségesen is növesztett szövevénye zárta el. Ezeken kapuk voltak, és idehajtották a vadászat alkalmával a vadat, ahol már fel voltak állítva a hálók. A hálók magassága különböző volt, szarvas esetén 9 láb. Később ezek a sövények az egyes vadászterületek határául is szolgáltak.

Miksa császárnak a vadászatait megénekelték a költők is. Ezek a reneszánsz légkört elénk varázsló költemények ízelítőt adnak a kor vadászati szokásairól is.²⁹

²⁹ Nicolaus Olahus:

De venacione Regineae.

Iam mouit Regina suos, ad pascua gressus,
Et campos virides, deliciosque suas.
Insequitur timidos Lepores, Ceruosque fugaces
Et vacuum, raro sustinet esse diem
Saepe Diana Truci, uibrat venabula, ferro
Saepius ac multo conficit ista feras.
Non igitur temere' hanc Mariam, praeponimus illi,
Sic illi haec praestet, uincit illa feras.

Carmina Stephani Radety

De Caesare die sacro Methardi venante
Ut Caesar perimat ceruos pernicious apic
Curat equis gaudens rus petiturus abit
Ipsa Diana feras, at Juppiter obtulit vndas
Strenuntur cerui, terra rigatur aquis.

De Caesare serenum venando diem appetente, et Agricola pluuias in sua sata deprecante
(Mathias Ebeczky)

Huno praecibus ceruos venandi grata cupido
Intulit et ruris daelitosus amor.
Irrigat imber humo, voto nec peritur ampli
Caesaris ingrato rore madefit eques
Concidit omnis damas lassare fugaces . . .
Et ceruos rapidis potuit prohibere molossis
Et simul optata culta refecit aqua . . .

In eadem Caesaris venationem

(Mathias Almasy)

Iamque dies certas bis quinque peregerat horas
Sexta relabentisque aderant iam tempora mensis
Martis ab eumendis Caesar cum maximus orbis

A vadászat sikerét nagymértékben megkönnyítették a vadaskertek. Ezeknek ugyanis a középkorban az a céljuk is volt, hogy árkaikkal, kerítésükkel a vad elmenekülését megakadályozzák, és így megkönnyítsék a vad kézrekerítését. Már IV. Béla egyik oklevele említi Zólyom megyében hortum nostrum ferarum, inter duos fossata (1263. CD. V. 2. 188.).

Lajos király elrendelte, hogy a Miskolc melletti Csanyik völgyben az ő vadászatának helyén halastavat és vadaskertet létesítsenek. Ezért Lőrinc fia László barsi ispán a diósgyőri pálosoknak – akiké ez a terület volt – a Szinva vizén egy malmot ad cserébe (1355. Anj. O. VI. 278.). A gyermek II. Lajosról írja Cuspinianus, hogy 1515-ben vadaskertben nyíllal vadászott. „... Augustus elsején reggeli előtt Lajos, valamint Anna és Mária úrnők a várhoz közel eső vadaskertbe mentek, ahol számtalan dámot, szarvast és őzet tartanak, és nyíllal lövöldözve őzet és szarvast vittek atyjuknak Ulászlónak mint saját zsákmányukat.”³⁰

Az apróvadra való vadászat legáltalánosabb módja a solymászat volt. Ezt mint a királyi udvarnál is felettebb kedvelt vadászati módot a középkorban egész művészetté fejlesztették. Világosan kifejezésre juttatja ezt Nagy Lajos nemesi oklevele, amellyel 1360-ban Marcelnak, Madár Péter fiának kérésére őt és egész rokonságát a jobbágy-sorból kiemeli, és in coetum Nobilium transfert (CD. IX. 6. 106.). A kérést arra való tekintettel teljesíti, mert „Marcel a solymászat művészetével gyakran szerzett kellemes szórakozást felségünknek, amelyben a mi királyi méltóságunk méltán gyönyörködhetett.”³¹

Abban általában megegyeznek a solymászat történetének kutatói, hogy ez a vadászati mód ázsiai eredetű. Turkesztánt, illetőleg annak vidékét tekintik a solymászat bölcsőjének. Az ókor kultúrnépeinél azonban ennek a vadászati módnak a létezése nincs bizonyítva (Babilon, Egyiptom és Görögország – Dombrowsky). Plinius ugyan

---

Saucius vt fugeret rurarum taedia telis
 Maximilianus ad ingentes se contulit apros
 Et pauidas vrgere per alta cacumine damas
 Montis et horrendas sylvarum intrare latebras
 Parcarum dominos stabili sub lege coegit . . .
 . . . laxis transturrere velis
 Danubium syluanus vbi nunc procreat apros
 Sahigerosque sues, ceruos, damasque fugaces
 Rara feris multam trapicis et retis tendunt
 Voluitur ecce ingens tumidis in littoribus sus
 Dentibus insrendens oculisque minatibus ardens
 Venator clamat monstrum veteranus ab undis
 Progreditur dentes limo setasque lutosus,
 Hic properante suem solopeto petit ille sagitta
 Protinus ille leues Flanis dispersit in aura . . .

³⁰ 1515: Prima augusti, mane ante prandium, Ludouicus, domina Anna et Maria ingressi sunt vivarium prope arcem, vbi innumeri hinnuli, cerui, damaeque aluntur, et sagittis iaculati damam ac ceruam, patri suo Regi Vladislao obtulerunt, quasi praedam a se captam.

³¹ . . . falconaria arte varia et diversa placabilia solatia frequentur nostrae exhibuit Maiestati, in quibus nostra regalis Excellentia merito potuit et poterit delectari . . .

már utal rá, de lehet, hogy csak Arisztotelésztől vette át értesüléseit. Az első biztos utalás Julius Maternus Firmicusnál található (*Libri astronomicorum*. I. sz. 345-ben). Julius Caesar, Agricola és Tacitus nem említi.

A népvándorlás után azonban Európában mindenfelé felbukkan. A *Lex Burgundionum* (472–516), a *Lex Salica* (486–496), a *Lex Ribuariorum* (531–750) stb. sorra megemlékeznek róla.

„... ha valaki másnak az erdejéből ragadozó madarat venne magához ...”

„... ha valaki a megjelölt fáról másnak az erdejéből ragadozó madarat fészkéből kiszedne, 6 solidos kártérítést fizessen ...” (*Leg. Long. edictum*);

„... ha valaki ragadozó madarat a fáról lopna, 120 dénár, ami 3 solidust tesz, legyen megbüntetve ...” (*Lex salica* (Lindenborg) de furtis avium art. 1–4.) (Roth, K. 1879.).³²

Ez is azt a feltevést támasztja alá, hogy Európába az Ázsiából, illetve Keletről jött népek hozták.

Winifred és Bonifác mainzi érsekek vadászsólymokat küldenek Angliába a VIII. század közepén. Angliában III. Edward (1327–1377) alatt egy vadászsólyom ellopásáért halálbüntetés járt. A pápák közül II. Pius (Aeneas Sylvius Piccolomini) szenvedélyes solymász volt. Auxerre püspöke 1531-ben egy embert azért feszítettett keresztre, mert lopott sólymokat vitt a piacra. Ugyanitt a Chastelas családnak megengedték, hogy tagjai a templomban csizmával, kardosan, feltett kalappal és kézben tartott sólyommal hallgassák végig a misét.

Nyilván a magyarság is magával hozta a solymászat ismeretét Kelet-Európából. Ezt a feltevést nemcsak a már fent érintett történelmi adatok, hanem bolgár-török eredetű, solymászattal kapcsolatos ősi szavaink (tör, keselyű, ölyv, turul) is bizonyítják (bár az első kettő nem feltétlenül van összefüggésben a solymászattal). Sokkal többet mond a turul és a vele kapcsolatos eredetmondánk.

Az első határozott adat a solymászatra a Bécsi Képes Krónikában található. Álmos herceg Csóron vadászván madaraival (Astur) egy „cornix”-ot ejtett el (16. ábra). Tehát a sólyom 1100 körül már ismert volt Magyarországon. Összhangban van ezzel az az 1138. évi adat, amely arról szól, hogy III. Béla a dömösi apátságnak 4 szolgát adományozott sólymok gondozására (et nutriunt Praeposito accipitres. CD. II. 107.).

Nehéz azonban megállapítani, hogy ez a sólyom Ázsiából hozott vagy itt átvett és kitenyészített volt-e. Lehet, hogy orosz eredetű volt, mert 1047–1161 között a magyar királyok orosz hercegi családokkal kerültek rokoni kapcsolatba, és így a vadászsólymok behozatala nagyon valószínű.

Fontos szerepet játszottak a solymászat továbbfejlődésében a keresztes háborúk, amelyek az európai népeket ismét összekötetésbe hozták az ősi solymász néppel, a törökkel. II. Endréről ugyan nem tudjuk volt-e sólyma, de valószínű, ha arra az uta-

³² ... Si quis accipitres de silva alterius tulerit excepto de gaio regis, habeat sibi ...

... Si quis de arbore signata in silva alterius accipitrem de nido tulerit, componat solidos 6. (*Leg. Long. edictum*);

... Si quis acceptorem de arbore furaverit, 120 denariis, qui faciunt solidus 3. culpabilis iudicatur excepto capitale et delatura ...

16. ábra. Álmos herceg solymászaton (Képes Krónika)

lásra gondolunk, ami az 1231. évi szabadságlevélből tűnik ki, és amely a királyi vadászatnak és solymászatnak a nemesi birtokokon való megszüntetéséről szól. II. Endrének II. Frigyes német-római császárral való barátsága is szerepet játszott a solymászat magyarországi fejlődésében, hiszen II. Frigyes a kor egyik legnagyobb solymásza volt. Ekkor már külön községekben laktak a solymászok (Solymos, Kerecsend, Kelecsény, Szokol, Madaras).

IV. Béla idejében keletkeztek az első solymász tisztségek. 1263: comes falconarius. 1264: centurio drauchariorum (Szepes m.), aki a fősolymász alatt állott. Valószínű, hogy nem minden madarász foglalkozott solymászattal, hanem a táplálékul szükséges madarakat fogta. A IV. Béla pénzein látható sólyomábrázolások is igazolják, hogy ez a királyunk nagy solymász volt. Nem tudni, hogy a tatárok is hozzájárultak-e az itteni solymászat fejlődéséhez. Ugyancsak nem tudunk semmit ebből az időből a solymászat részleteiről (Schenk).

A már fent említett eset mutatja, hogy I. Lajos király mennyire kedvelte a solymászatot. Alatta virágkorát érte nálunk ez a vadászati mód. Magyar László, a király fősolymásza könyvet írt a sólymok tartásáról és a velük való vadászat módjáról. Könyve ugyan elveszett, de E. Hickfelt fennmaradt írásaiból ismerünk részleteket Ladislaus Hungarus művéből. A sólymok idomításáról többek között a következőket

írja: „Fészekből szedett sólymot, ha azt fiatalkorában kézen hordják, hogy megszeli-
düljön, nem szabad lefogyni engedni. . . Ha gyors és ügyes sólymot akarsz, akkor – ha
már megtanítottad arra, hogy béklyó nélkül is engedelmes, és rámegy a csalogatóra
(tollbábu) – gyalogos solymással hívasd a csalogatóhoz. Ha ezek hívására nagy
vággyal, hamar és sebesen csap a csalogatóra, akkor kézen is engedelmes lesz. Utána
lovassolymásznak add át a csalogatót, amelyet az kézben tartva mutogasson a sólyom-
nak. Ezt tegye 3 napon át . . . Ha már annyira van, hogy gyorsan és szívesen megy neki
a csalogatónak, akkor az, aki a csalogatót fogja, többé ne hívogassa magához, hanem
legyen csendben és álljon vagy az árnyékba, vagy valami rejtkehelyre és onnan dobja a
csalogatót a sólyom elé, de úgy, hogy ezt meg ne sértse. A sólymot tartó lovas
solymász futtasson teljes sebességgel. Ha nagy vehemenciával megy neki a csalogató-
nak, akkor jóféle hússal vagy madárhússal kell etetni. . .” (Bástyai).

A solymászat Mátyás idejében ismét virágkorát élte. Valószínűleg a Budától északra
levő Solymár község volt a központ. A solymászat célpontja rendszerint galamb, vad-
kacsa és nyúl volt. A vadászat sikerét a solymászatnál alkalmazott vadászkutyák is
biztosították. Mátyás idejében élénk csereforgalom volt a sólymokkal. Felesége,
Beatrix, Oroszországból és Erdélyből hozat vándor- és vadászsólymokat, és küldi azokat
Herkules ferrarai hercegnek, azzal a kéréssel, hogy ha azok az itáliai vadászatokra és
különösen a Herkulesnek mint a legnagyobb vadásznak a használatára megfelelnek,
akkor kér helyettük két másik sólymot (1488. Dipl. emlékek). A királyi udvarnak ez a
kedvenc szórakozása megmarad egészen a mohácsi vészig.

Aligha szükséges különösebben bizonyítani azt, hogy a magyar nemesség nagyon
kedvelte a vadászatot. Részben a király kíséretében sokan vettek részt közülük a
nagyszabású udvari vadászatokon, részben ettől függetlenül is, elsősorban saját birto-
kaikon. A nemesség együtt járt a földbirtokkal, ez pedig magában foglalta – mint a
fentiekben már láttuk – a vadászati jogot, amelyet néha külön is megemlítenek a
birtok tartozékai és hasznai között. Ezt már a kolostorok is megkapták az első erdő-
adományozások során a királytól. Így például a Garam melletti Szt. Benedek apátság
alapítólevelében: 1075: in terra Susaldy in siluis, venacionibus, aquis stb. (ÁUO. XI.
19.). A vadászat módja hasonló lehetett a királyi vadászatokhoz, különösen a kialakuló
főnemességnél.

De Bagno mantovai nemes egyik leveléből kaphatunk képet egy medvevadászat
lefolyásáról. „Értésére esvén a bíbornoknak – írja De Bagno –, hogy a hegyekben
medve van, s megtudván tartózkodási helyét, egy sűrű fákkal ellepett s hóval borított
hegyet, annak alját nagyszámú magyar lovasokkal s gyalogosokkal körülveteté. A he-
gyen felállítottak minket a kutyákkal s hajító dárdákkal, s miután a bíbornok utasítása
szerint a hálók elvették, jeladásra elbocsáttattak a kutyák, melyek nagy élénkséggel
kezdték meg a hajtást. Egyszerre előbukkan a medve, a kutyaugatás mind erősebbé
válík. A medve lenéz a völgybe, s úgy látszik, mintha lent keresne menekülést, onnét
azonban a parasztok kiabálásai által elriasztatván, a hegyoldalban folytatná futását s
egy másik hegyre menekül. A kutyák és a peczérek azonban mindig nyomában ma-
radnak. A medve néha lekuporodik a földre mint a macska, s hirtelen neki ugrik a
kutyáknak, s előlbaival megragadván egy-egyét, fölveti a levegőbe mint a labdát. Egy

17. ábra. Magyar solymász (Mátyás király kútja a budai várpalotában. Stróbl Alajos műve)

milanói úr (Ercole da Milano), ki a peczérékkel volt, rávetette dárdáját a bokorban meghúzódó medvére, de ez felugrott, s lovára vetvén magát, majd lebuktatá a nevezett urat; egy peczér, ki Ercole mellett állott megsarkantyúzá lovát, de nem hogy Ercole segítségére siessen, hanem, hogy hátrafelé meneküljön, s meg se állt, míg a medvét futni nem látta. Ercole úrnak semmi baja nem esett, s a hajsza tovább folyt. Az én uram (a bíbornok), ki a hajsza kezdetén a peczérékkel volt, már reményét veszve lefelé készült a hegyről, magával vivén mindazonáltal egy lovászt két jó kutyával, midőn egy dombról erős kutyaugatást hallott. Arra vágatott tehát, merre gondolá, hogy a medvének le kell jönnie, s csakugyan idejében érkezett, midőn éppen két paraszt útját állta a medvének. Az egyik megsebezte dárdájával a medvét, mire ez rávetette magát, maga alá terítette a földre s már fejébe akart harapni, midőn Hippolit bíbornok megérkezett. Első dolga volt elbocsáttatni lovászával a két kutyát, melyek nagy hévvel rohanták meg a medvét, s a paraszt ki már a halál torkában volt, szerencsén megszabadult a medve alól. A medve most a kutyákra vetette magát, de Hippolit bíbornok két dárdadöfessel földre terítette az óriás vadat. Ekkor a bíbornok

megvizsgálja a két paraszt sebeit, s azonnal bekente csodahatású gyógyolajával, mellyel mindig gyógyítani szokta az egri parasztokat.”

Ugyanez az olasz nemes írja 1518-ban, hogy Hippolit háló nélkül két óriás vadkant ejtett el (Óváry).

Estei Hippolit nagy solymász volt, 1529-ben 10 sólymot küldött sógorának, a mantovai őrgórnak (Balkay).

A középkor végén a városok gazdaságilag is, jogilag is megerősödnek, amivel együtt jár az is, hogy saját területükön vadászati jogot nyernek. A városi polgárok, még a tehetősebbek is szerényebb keretek között vadásztak, mint a nemesség. Itt már sokszor szerepel a csapdázás, hurkolás, kaszáknak, ötvasaknak az elhelyezése, vermek ásása vadfogás céljára. Ezeket a népi vadfogó eszközöket a státutumok természetesen elítélik, és használatukat igen gyakran megtiltják – bár az erre vonatkozó adatok már az itt tárgyalt időszakon kívül esnek (zömmel a XVII. századból valók). A középkorban általában nem tiltották a vad fogására csapdák, hurkok használatát. Ezeket a vadfogási módokat először azért kezdték tiltani, mert különösen a vermek veszélyesek voltak emberre és háziállatokra. A XVI. század elejéről származnak a Buda, Pest, Kassa stb. városok polgári jogát és régi szokásait tartalmazó státutumok, amelyeknek 7. pontja a vadbefogásra szolgáló vermek által okozott károk büntetéséről szól:

„Továbbá, ha valaki vadfogás céljából szőlője körül vermet ás és a szükséges őrzést elmulasztja. Ha valaki a szomszédok közül vagy bárki más abba beleesik, vagy ló vagy ökör, vagy más háziállat és csontját törve elpusztul vagy megsérül, akkor a gödörásó a teljes értékét tartozik megfizetni, és a gödröt földdel betemetni.”³³

Mikor Mátyás király Selmec lakóinak kiváltságait 1463-ban megerősítette, megengedte, hogy Nagyvár tartozékain bármely eszközzel szabadon vadászhatnak vadakra és madarakra, kivéve mégis egyes szárnyas vadfajokat (Századok, 1909. 885.).

A madarászat is divatban lehetett a városokban, bár itt inkább ragadozó madarak fogása lehetett a cél, mert ezeket jó pénzért el lehetett adni. A bártfai számadáskönyvben ilyen adatok szerepelnek a ragadozó madarak ára:

1426: „továbbá egy ragadozó madárért fizettünk 100 dénárt.”

1434: „... továbbá egy ölyvért Rozgon Jorgen-nek 4 1/2 forintot. . .”

1435: „... továbbá egy sólyomért Rozgon Jeorgio-nak 9 forintot . . .”

1438: „... továbbá egy ragadozó madárért, amelyet a királyi családnak adtunk 70 dénár . . .”

1439: „... továbbá az adószedőnek egy sólymot 100 dénárért . . .”³⁴

³³ ... Item, Si quis foveas ad capiendas feras circa vineam suam foderit, et non debita custodia permunierit. Si quis vicinorum et quodpiam hominum in ipsam foveam inciderit, aut bos vel equus, aut animalia alia domestica, et morte vel fractis cruribus obierint, seu laesi fuerint, tunc foveam fodiens plenam valorem eorundem solvere tenebitur, ipsamque foveam cum terra de novo replebit . . .

³⁴ 1426: Item pro uno accipitre solvimus den 100.

1434: Item vmb eyn hawich Rozgon Jorgen fl. 4 1/2

1435: Item pro uno falcone pro Rozgon Jeorgio fl. 9.

1438: Item pro accipitre quem dedimus familiari regis 70 den.

1439: Item decimatori unum nisum pro 100 den. 25.

Még többet mond ezekről – igaz a XVI. század első felében – a brassói számadáskönyv (Quellen).

1550: „... Ugyanazon a napon jött a török solymász, aki a sólymokat hozta ...”³⁵ Vannak azonban itt egyéb, vadászattal kapcsolatos érdekes feljegyzések. 1538–1547: „... háló fecskefogásra – solymászat a fecskékre. ...” 1545: „D. F-nek fizettem medve hálóért közönségesen Beren Garhen ... fl. 6.” A városokban tehát különböző vadászó hálók voltak forgalomban, ami fejlett vadfogási tevékenységre utal.³⁶

A jobbágyság vadászata 1504-ig nem volt korlátozva. Ellenkezőleg, sokszor éppen kötelességük volt a földesúr részére vadászni. Ezek a kötelezettségek a régi királyi birtokokon szolgálatot teljesítő különböző vadászati conditionariusok kötelezettségeinek folytatásaként éltek tovább, miután ezek a birtokok a nemesség kezére kerültek, és a társadalom átalakulása folytán itt kialakult a jobbágyság. Az ő vadászatok körülményeire és módszereire nézve az alábbi adatok derítenek némi fényt.

1406: Bakana-i Pál fia Miklós, Bodrog megye alispánja és a szolgabírák előtt Batmonostor-i Thutus fia László mester tiltakozik az ellen, hogy birtokán Pál Batha-i apát hozzátartozó familiarisaival és jobbágyaival együtt vadászott, vadat és madarat fogva ...” (Zs. O. I. 4446. sz.).³⁷

Egy Abaúj vármegyei, 1407. évi panaszban azt olvassuk, hogy a hatalmaskodók többek között a panaszosok egyikének famulusától egy agara által megfogott vadat elvettek (Zs. O. II. 5527. sz.).

1422: A pannonthalmi konvent jelentése Zsigmond király rendeletére. Midőn a béli apát vadászatot rendezett, s emberei egy szarvast a zirci halastóig űztek, itt András apát két kutyával a maga kolostorába hajtatta (Történelmi Tár, 1903. 359.).

A jobbágyság vadbeszolgáltatási kötelezettségét a XVI. századtól már az urbáriumok szabályozzák. A jobbágyság tehát az Ulászló-féle törvény utáni időkben is vadászott, annál is inkább, mert erre kötelezve is volt. Az viszont természetes, hogy nemcsak annyi vadat fogott meg, amennyinek a beszolgáltatására kötelezték. A XVI. század elejéig vadászata nem is volt korlátozva, a vadfogás módja tekintetében sem. IV. Bélának a lipthóhibei vendégek részére adott privilégiuma (1261) kiter arra is, hogy engedjük őket mindennemű vadat, mindenféle hurokkal és módszerrel vadászni a Prosek folyótól egészen Szepesig az erdőkben és hasonlóképpen a Dunajecen a fent említett módon egész Lengyelorszáig (ÁUO. XI. 502.).³⁸

A királyi vadászok közé tartoztak azok a „népek” is, akik nem közvetlenül a király és kíséretének vadászatát szolgálták, hanem a királyi uradalmakon teljesítettek szolgálatot és fogták azokat a vadakat, amelyeknek bőre vagy húsa szolgált a király

³⁵ 1550: Eodem die venit Turca auceps, qui falcones abduxit ...

³⁶ 1538–1547: ... rete ad hirundines capiendas – aucupatorium ad hirundines ...; 1545: D. Lucae funifici solvi casse ursinam vulgo Beren Garhen ... fl. 6.

³⁷ ... unacum familiaribus iobagionibus ad ipsum pertinentibus vadászott capiendo bestias aves

³⁸ ... permisimus eos venari omne genus ferarum, cum omnibus laqueis et ingeniis in siluis a fluvio Prosek usque Scepus et similiter in Dunajech usque Poloniam modo supradicto ...

gazdaságának ellátását. Nyilván ők fogták be az udvarba szállított szelídített vadat még kőlyök korában. Ezért vadászati módszereik is elsősorban a vad megfogását célozták. IV. Réla Uzda és Merk fiainak szabadságjogait 1263-ban kiadott oklevelével megerősítette. Ebben azt mondja róluk, hogy: „... valamikor a vadászati hivatásban nekünk bizonyos szolgálatokat teljesítettek...” (H. O. VIII. 92.).³⁹ Igen sokszor olvasunk királyi hálósokról (retiferi nostri), ami azt mutatja, hogy ezeknek a condicionariusoknak a vadfogó háló volt az egyik legfontosabb vadász eszközüik. Eredetileg ilyen „állapotúak” voltak a bakonyi Szent Gál, Németi és Csepel községek lakói, akiket azonban éppen vadászati szolgálataikkal tüntettek ki, közülük egyeseket (pl. Heem-et) már a XIII. században nemesítettek. (Ők eredetileg pohárnokok voltak (bucharii) és a későbbi vadászati szolgálataikkal szereztek a király előtt nagy érdemeket.) Motho falva (Zólyom megye) népeiről is azt mondja Mátyás király 1464. évi oklevele, hogy vadat szállítanak a király udvarába (Tagányi, I. 64. sz.).

Ez a vadfogás azonban nemcsak hálóval, hanem kutyával is történt. A caniferi, a liciscarii és a leporariferi feltehetőleg nemcsak akkor vadásztak, mikor a királyt kísérték vadászatra, hanem saját szükségletükre is fogtak vadat.

Vadászati eszközök és felszerelések

A vadászati eszközök fejlődése szoros összefüggésben van az alkalmazott vadászati módokkal. Az előbbi változása, fejlődése döntő hatást gyakorol az utóbbira. Az ősi vadászati módok némelyike mint népi vadfogás él tovább, vagy miután a korszerű vadászat, illetve vadászkerölcs elutasította, az orvvadászati módok csoportjába kerül. Ezért a néprajz által leírt vadfogási módokból sokszor hasznos következtetést vonhatunk le régi idők vadászataira. Az orvvadászoknak is sokat köszönhet a vadászat – és különösen a vadászfegyverek történetének kutatója, mert az ő használatukban maradtak meg olyan ősi vadfogó eszközök, amelyeket a legális vadászat során ma már nem használnak.

Ahogyan a munkaeszközök (kés, bárd, fejsze, sarló, kasza) szükség esetén harci eszközökké is váltak (esetleg kisebb átalakítással fegyverként használták őket), úgy a fegyverek egyúttal vadászati alkalmazást is nyertek. Itt a kettős felhasználás természetes, hiszen mind a kettő az ölés célját szolgálja. Már a vadászfegyverek fejlődésének egy bizonyos fokát jelenti, mikor ezek specializálódni kezdenek, és egyes fegyverek vadászati célra külön jellegzetes alakot nyernek. Évezredekken keresztül széles körben használt harci és vadászfegyver volt az íj és a nyíl. A honfoglaló magyarok íját és nyilát régi ábrázolások és régészeti leletek alapján rekonstruálták. Kiderült, hogy vadászatra különleges nyílcsúcsokat használnak. A régi sírleletekből előkerülő vadásznyílhegyek három típusát lehetett megkülönböztetni. Az elsőnek a két csúcs közötti éleit köszörülték ki. Az volt az előnye, hogy nem lyukasztotta ki a prémes állat bőrét, nem fűrődött bele, hanem valamelyik inát vágta el. A második nyílcsúcsnál az ívelt él volt

³⁹ 1263: ... quandoque in venacionis officio nobis ... quidem sevicia ...

kiköszörülve. Rendeltetése ismeretlen. A hegyes nyílcsúcs befúródott a meglőtt vadba. Tipikus vadásznyíl (Cs. Sebestyén). Ezeket a nyílhegyeket használták nagy- és apróvadra, valamint szárnyasvadra egyaránt. A magyar íjas vadászat emléke a kisbényi oszlopfő domborműve és a Bécsi Képes Krónika szarvasvadászatot ábrázoló képe.

18. ábra. A vadászás (Comenius: i. m. LII. t.) „A vadász (1) vadássza a vadakat, midőn az erdőt körülöfogja (veszi) vadászó hálókka (2), melyek megvettettek (kiterjesztettek) hálóterjesztő póznákkal, villafákkal (3). A vizsla (kopóéb) – (4) a vadakat nyomon fölkeresi (nyomokat nyomozza), avagy fölkeréti szaglásával (búzlásával), az agár (5) kergeti azokat. A farkas beleésik a verembe (6). A szaladó szarvas (7) béésik (beleütközik, belékerül) a kötelekből csinált hálókba. A vadkan (8) által verettetik vadászó dárdával (9). A medve (10) megharaptatik (marattatik) az ebektől és megüttetik (rontatik) fejes-(farkós-) botokkal (11). Ha valami kiszalad, az elszalad (12), mint itten a nyúl és a róka”

Vadászj a régészeti leletek közt nem maradt fenn. Alakját és szerkezetét azonban sikerült rekonstruálni (Cs. Sebestyén). A középkori conditionariusok között voltak királyi íjászok (1279: „... más nyilasok földjétől minden oldalról határokkal elkülönítve ...” CD. V. 2. 491.)⁴⁰ és íjkészítők (1266: paratorum arcuum nostrorum CD. IV. 3. 342.).

A számszerj eredetileg harci fegyver, Franciaországban már a IX. században használták, Németországban a XII. században kezdett elterjedni. Magyarországon a XV. században említik először (1407: „három, közönségesen számszerjnek nevezett íjat” –

⁴⁰ 1279: ... a terris aliorum sagittariorum artis vndique metis separate ...

Teleki, O. I. 317.).⁴¹ A pozsonyi harmincadkönyvben 1457/58-ban 43 vállíj, Armbrust szerepel 40,50 aranyforint értékben (Kováts). Az egri püspöki várpalatában az 1508. évi leltár szerint többek között 53 számszerű és 33 közönséges íj volt (Nyári).

Ebben a században már vadászfegyverként is alkalmazzák. A közönséges íjnal sokkal jobb célzást tett lehetővé. Miksa császár egy vadászat alkalmával 104 lövéssel 100 vadkacsát ejtett el számszerűjával (Röhrig).

A puszkapor feltalálása után kialakított lőfegyvereket a középkorban vadászatra nem használták. A nürnbergi puskaművesek 1517-ben kezdenek először vadászpuskákat gyártani (Szabolcs). Nevezetes I. Ferdinánd pozsonyi vadászata 1536-ban, amelyen a császár már vadászpuskával vadászott (Bolyky).

Távolbaható fegyver volt még a parittyá, amely már inkább a népi védekező vadászat fegyvere volt (Moór). Talán Mátyás király is használta vadászatra. A hajító-dárda, a gerely említését már a középkori forrásokban is megtaláljuk (cuspis, kerel – Beszt. Szj.; gerel – Schl. Szj.) Vadászati alkalmazására határozott adat nincs. Ugyancsak hajítófegyver volt a kelevéz (1397. Keleuiz hn. Somogy m. – Zs. O. I. 5023.).

A különböző döfő-, szúrófegyverek között a lándzsa mint vadászszerszám is szerepelt. A középkori medve- és vadkanvadászatok legfontosabb fegyvere. Lándzsacsúcsok a honfoglalás korától előfordulnak a régészeti leletekben. A XV–XVI. századból már sok lándzsa maradt fenn. Legrégibb okleveles említése a XIV. századból való (1384: Clypeum vulgo pays dictum cum lancha (Sztáray O. I. 465.).

Elmaradhatatlan fegyvere volt a vadászatnak a középkorban a (vadász) -kard vagy tör, illetőleg a kés.

Az utóbbit inkább a vadászszemélyzet viselte és a vad feltörésére használták, de speciális kialakulása már az újkorra esik. Magyarországon a vadászkések a XVII. században jöttek divatba.

Vadászaton használtak különböző ütőszerszámokat is. Ezek jórészt a népi vadászat eszközei voltak. Az egyszerű bottól kezdve ide tartozik a fejsze (amit a bottal együtt néha dobófegyvernek is használtak) és a fokos, amely az előbbiből mint eredetileg favágószerszámból alakult ki, végül a csákánybalta. A pásztorok hajítófegyvere a szekerce volt (Moór).

A solymászathoz különleges felszerelések tartoztak. A sólyom fejére sapkát húztak, hogy idő előtt ne vegyen észre a zsákmány céljára alkalmas vadat. Ezek a sólyomsapkák rendszerint díszes, tollas kivitelben készültek. A sólyom lábbilincsel volt megkötve, melyen csörgők voltak. A vadász öklén hordozta és arról dobta el a levágandó vad felé, miután fejét (és lábát) szabaddá tette. A solymász kezére vastag kesztyűt húzott, hogy azt a madár karmai ellen védje (Höning). A solymász felszerelésre nézve sokat elárul Balassi Bálint verse:

Immár sólymocskádat
kedves madárkádat
mit kezeden hordoztál,

⁴¹ 1407: tres arcus wlgó zamscirig vocatas . . .

skófiummal varrott,
klárisokkal rakott
lábzsínóron tartottál.
Bocsásd el békével
Szegényt, hadd menjen el,
Reá ne haragudjál!

A vadfogó eszközök közül a legáltalánosabbak a különféle hálók voltak. Ezek eredetileg halászhálók lehettek, és csak később kezdték alkalmazni őket vadfogásra. A vadászatnak ez a módja különösen a török népeknél volt elterjedve. Használták természetesen máshol is (Pl. a rómaiaknál: „rupit teretes Marsus aper plagas” Vergilius: Ad. C. Cilnium Maecenatem). A honfoglalás előtt talán a török népektől tanulták a magyarok. A hálósok az Árpád-házi királyok korában fontos szerepet vittek a vadászatban (1267: terram quandam populorum nostrum retiferorum, qui uulgo halous nuncupantur – Turóc m. H. Okl. 62.). A vadászhalókat részben madárfogásra használták, részben négylábú állatok, köztük mindenféle nagyvad megfogására is. A lazán rögzített hálóba a vad belegabalyodott, és így lehetett megfogni vagy megölni. Pro Davis-i Ákus bán fia Mikech mester özvegyétől rokona többek között septem retia magna vett el (1395. Zs. O. I. 4879. sz.). Vadfogó hálókat említ a brassói számadáskönyv a XVI. sz. elején. A Lipóc várában és Jasztrebarszka kastélyban elkövetett hatalmaskodásról készített jegyzék 1520-ban említ retia ferarum duo (Frang. o. II. 328. sz.).

A népi vadfogás eszközei voltak a különböző hurkok. Ezeket lószőrből, zsinegből, drótból kötötték, s a fához rögzítve a vad útjába helyezték (népi nevei: csikle, cseklye, csikkentő, csapó, tör, kelepce). A vermeteket régen nagyvadra, gyakran bölényre, az Alföldön a nyáj körül ólálkodó farkasok elfogására használták. Ennek az ősi vadfogási módnak az emléke helynevekben is fennmaradt. 1283: ad locum scilicet Farkaslyuk dictum (Okl. Sz.); 1355: ad focuswerem (Moór).

Madarak fogására használt népi módszer a lépezés. A fagyöngy terméséből ragadós anyagot főztek, azzal a 3–4 cm vastag és 20 cm hosszú fűz- vagy fagyalvesszőt be-

19. ábra. Lasszós szarvasvadászat,
I. sz. II. sz. (Brentjes, B.: i. m. 31.
o.)

kenték s fához erősítették. Ezt a módszert ugyan néprajzi megfigyelések alapján írják le, de valószínű, hogy évszázadok óta így csinálták.

Régi fogóeszköz volt a lasszó (pányva). Ezt használták az állattenyésztő népek a kiválasztott állatnak a csordából való kifogására is. Az ókori keleten volt elterjedt vadászati mód (Szalay).

Vadászkutyák

A középkori vadászatok minden fajtájánál nélkülözhetetlen segítő volt a vadászkutya. A középkorban a gyűjtőnév az „eb” volt. Ez a szó nyelvünk eredeti szókincséhez tartozik. Az egyes fajták megnevezésére használt szavak egy része átvétel, illetve csak az újkorban bukkan fel (pl. kopó). Lehet, hogy ezeknek a magyar nevei a középkori magyar vadászati nyelv sok kifejezésével együtt feledésbe mentek.

Az egyes ebfajták történetének kikutatását megnehezíti az a körülmény, hogy régebben a kutyákat aszerint nevezték meg, hogy mire használták őket (nyájőrző kutya, vadászkutya, nyomjáró eb, hajtőeb stb.).

A kutya domesztikálása kb. 20 000 évvel ezelőtt történt, i. e. 3000 évvel már kialakult kutyafajta létezett. A Kárpát-medencében a kelták használták és tenyésztették a vadászkutyákat. Ezek állítólag egyiptomi eredetű ebek voltak (Röhrig). A kelták talán kopókat is használtak, amelyeknek a leszármazottai a pannon és az erdélyi kopó (Standeiszky).

Nincs tisztázva, hogy a magyarok hoztak-e magukkal vadászkutyákat. Mivel azonban a különböző történelmi források úgy tudják, hogy a magyaroknál a vadászat fontos szerepet játszott, fel kell tételeznünk, hogy vadászkutyáik is voltak. Az agár, a szelindek és a vizsla szláv eredetű szavak. A középkorban használt „lajhant” pedig nem más mint a német „Leithund” átvétele.

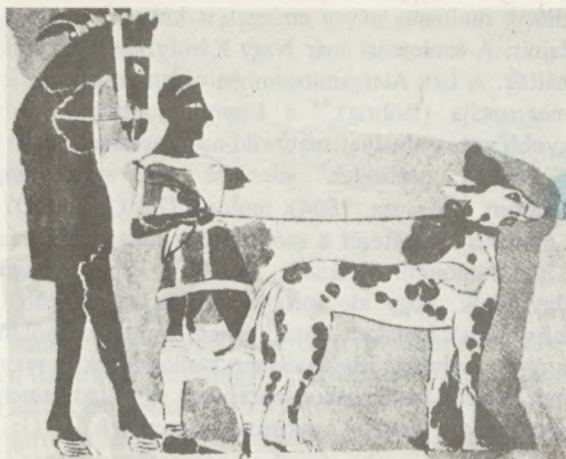
Nem annyira fajtájuk, mint inkább felhasználásuk szerint a középkorban Magyarországon használt vadászkutyák három csoportját lehet megkülönböztetni:

1. Hajtőebek. Erre a célra elsősorban az agarat használták. Az agár volt állítólag a legrégebben kitenyésztett vadászkutya fajta. Ez a veltris vagy veltravus a Kárpát-medencében élő kelták hajtőebe, amellyel sportszerűen kifejlesztett agaraszatokat tartottak. A Lex Bajuvariorumban olvashatjuk: amelyik a nyulat nemcsak követi, hanem gyorsasága következtében meg is fogja.⁴²

Az „agár”-ra a régi szótárak a legkülönbözőbb jelentésmagyarázatokat adják: leporus (Beszt. Sz.); leporarius, leposuga (Schl. Sz.); canis venatico, Meliteus, Leporarius, Nyulazó eb (Szikszai); molosus, Vertragus Windhund (PP); szelindek, nyomos vizsla (Gyöngyösi).

A „leporariferi” a XIII. században a királyi vadászatok célját szolgáló vadász-szervezet volt a Bakonyban (1275: de Leporariferis nostris – CD. V. 2. 253; 1278: Heem comes leporariferorum nostrorum; H. Okl. 80.). A felsorolt adatokból azt lehet

⁴² ... qui leporem non solum persequitur sed velocitate sua comprehendit ...

megállapítani, hogy az „agár” egyrészt a hajtőbekeket, sőt esetleg az összes vadász-kutyát jelentő gyűjtőfogalom volt, másrészt az a gyors lábú kutya, amely a nyulat uoléri. Volt azonban egy faja az agaraknak a középkorban, amelyet keresztezéssel hoztak létre, és amellyel nagyvadra is vadásztak. Ez gyorsasága mellett erejével is kitűnt. Ha lehet építeni a régi szótárak jelentésmagyarázatára, akkor ez az agárfaj is ismert és alkalmazott volt Magyarországon.

2. A nyomon járó eb (*canis sagax*) szintén nem egyetlen meghatározott fajtát jelentett. A Kárpát-medencében ugyan a kelták már kitenyésztettek egy erre a célra alkalmas kutyafajtát: amely Arrianosnál Ségusier, a *Lex Burgundionum*ban *Canis segutius* néven szerepel. Arrianos leírása szerint a kutyának sűrű tömött szőre és szomorú képe van. Sokan a véreb őseit látják ezért benne (Röhrig). A középkor második felében a nyomon járó vadászkutyák jelentősége növekedett. Ide tartozott a vizsla: *odoriferarius* (Beszt. Szj., Schl. Szj.), *Lyscitus* (Beszt. Szj., Schl. Szj.) nyomos, vagy *parachko*, *qui feras odoratu vestigiant*, *odorisequos* (Gyöngyösi) és a középkor vérebe, a lajthunt. Ezt már ebben a korban hosszú szíjon eresztve engedték a vad nyomára (*qui hominem sequentem ducit*). A Nyugaton kifejlesztett parforce-vadászatoknál alkalmazott előkereséshez és a sebzett vad utánkeresésére egyaránt használták (Röhrig). A *liciscarii* a XIII. században a királyi ebek egyik speciális csoportja lehetett. A már fent említett 1278. évi és IV. László királytól származó oklevél a király vadásmesterének, Himnek a Balaton melletti Neug nevű *quandam terram Liciscariorum nostrorum* adományozza. Egy 1319. évi oklevél is emlékszik még erre (*in quibus quandam liciscarij domini Regis habitabant* — AnjO. I. 503.). Ilyen szervezetet azonban 1283-ban Borsod megyében is említenek (CD. V. 3. 207.). — A császári káptalan 1395. évi oklevele említi őt, közönségesen *layhunthnak* nevezett kutyát.⁴³

3. A vadászkutyák harmadik csoportjába azok a nagy és erős kutyák tartoztak, amelyekkel általában vaddisznóra, medvére vadásztak. Ezek voltak a szelindekek,

⁴³ 1395: ... *quinque canes vulgariter layhunth dictos* ...

illetve molossus néven emlegetett kutyák, amelyek szintén nem jelentettek egységes fajtát. A molossust már Nagy Károly idejében mint a rómaiaktól átvett kutyát használták. A Lex Alemannorumban olyan ebnek van leírva, amely a tehenet vagy a bikát megragadja (Röhrig),⁴⁴ a Legesben, amely a medvéket vagy bivalyokat, vagyis nagyobb vadat, amelyet suarzwild-nak neveznek, követ (Róth).⁴⁵

Nálunk „szelindek” jelentése canis sagax sanginario Anglicus (Szikszai, PP.), Lajhant (Szamota, 1894), molus (Zs. O. II. 6807. sz.), mészáros kutya (Cz. F.). A „molosus” jelentését a szótárak így határozzák meg: nyomon járó (Beszt. Szj., Schl. Szj.), komondor (Szikszai), agár (PP), agár (vertragus, Okl. Sz.). A meghatározásokból úgy tűnik, hogy ide sorolták azokat az erősebb testalkatú agarakat, amelyek nem képviselnek kialakult fajtát, hanem keresztezésből jöttek létre. 1395-ben említene 40 kutyát, melyeket közönségesen szelindeknek neveznek,⁴⁶ továbbá egy Borsod megyében történt hatalmaskodás kapcsán egy ebet, amelyet közönségesen layhunthnak és egy másikat, amelyet molossusnak neveznek (Zs. O. II. 6807. sz.)⁴⁷

Nyugaton a solymászathoz használt kutyákat „Hapuchhund”-nak (Habichtshund canis acceptoris) nevezték. A XIII. században fűrészésre, továbbá a hálóval való madárfogásra is használták ezeket a kutyákat. Ezek között szerepeltek a spaniel ősei.

Nálunk a XVI. században vizslákat használtak szárnyas vad vadászatára. A középkorban ilyen célra használt kutyákról közelebbit nem tudunk.

⁴⁴ ... qui vaccam aut taurum prendit ...

⁴⁵ ... qui ursos vel bubalos ie. majores feras, quod suarzwild dicimus, persequuntur ...

⁴⁶ 1395: ... quadraginta canes vulgariter zelednek dictos ...

⁴⁷ ... vulgo layhunth nominatum et alium molosum ...

A középkorban nemcsak vadászat, hanem vadgazdálkodás is folyt. Az utóbbiról természetesen csak abban az értelemben lehet beszélni, ahogy a „gazdálkodás” fogalmát a bevezetőben meghatároztam. Céltudatos fejlesztésről ebből a korból még alig van adat. Igaz, hogy ami van, az is sokat sejtető, és megalapozza annak az állításnak a megkövetelését, hogy például vadetetésnek is kellett lennie egyes helyeken, főleg a vadaskertekben. Ezek a vadaskertek nemcsak vadászóhelyek voltak, hanem a vadgazdálkodás, a vadóvás kiinduló pontjai is. A XIII–XIV. század vadaskertjeit már emlegetik ugyan a történelmi emlékek, de nem sokat árulnak el róluk. Tudjuk, hogy Szepes, Zólyom, Gömör és Borsod megyékben a királyoknak voltak vadaskertjei. A XV. század elejéről (1406) származó oklevél említi a szatmári polgárok vadaskertjét (ortum seu indaginem ferarum. Zs. O. II. 5087. sz.).

A vadaskerteket bekerítették. A XIII. században még árkokkal határolt vadaskertekről olvasunk, később azonban a kőfallal való elkerítés jön gyakorlatba. A körülkerített területre idegenek nem mehetnek már be, és nem legeltethetnek háziállatokat, nem makkoltathatnak sertéseket. (Ez már magában véve is hasznos lehetett a vadállományra, hiszen a háziállatok között ismételten hatalmas méretű járványok törtek ki, amelyek az állatállomány nagy részének a pusztulását vonták maguk után.) A keleti marhavész 1223-ban, 1225-ben és 1238-ban okozott nagyobb pusztítást. 1280-ban pedig olyan tömeges pusztulás járt nyomában, hogy az emberek maguk vonták a szekereket – „Kun László szekere” (Szepesi).

Mátyás király vadaskertjei már más jellegűek. A reneszánsz kor ízlésének megfelelően berendezett díszkertek kiegészítői voltak a madárházak, a szelídített és az egzotikus vadállatok, valamint a vadaskert. Bonfini leírásaiból elképzelhetjük, milyen lehetett Mátyás király díszkertje Budán:

„A kertre néző részen oszlopcsarnok épült. A kertben sűrűn ültetett fák között útvesztő van kiképezve. Madárházak idegen és hazai madarak számára, melyeket dróthálók tartanak fogva. E madárházak között bokrok, gyümölcsfák vannak s liget, továbbá rendben ültetett fákkal szegélyezett tornác.* Van fedett folyosó**, füves térség, köves utak és halas medencék.”

* „xysti”, Rapaics szerint gyakorló pálya.

** „crypto porticus”, Rapaics szerint műbarlang.

21. ábra. Csalogató vadászat szelídített szarvassal. Római mozaik Lillebonnból (Normandia) a II. sz.-ból (Brentjes, B.: i. m. 32. o.)

A nyéki vadaskertetet így írja le Oláh Miklós:

„Északra van a király vadaskertje, amelynek Nyék a neve, amelyet fal vesz körül, nemcsak az erdős hegyet, hanem egy igen széles rétet,⁴⁸” amelynek terjedelme három magyar mérföld és bővelkedik különböző vadban. Ennek oldalához csatlakozik Ulászló király gyönyörűen épített csarnoka. Az erdős hegy fölött látható a pálosok kolostora.

A király visegrádi díszkertjében vadas parkok találhatók. Dömösön igen kellemes kert (és az esztergomi érsek vadaskertje volt), amelyet Esztergomtól egy mérföldnyi távolságban létesítettek (Oláh M.: Cap. 8.). Eger mellett az 1493–96-os évekből említik a püspöki vadaskertetet (Takáts). Ezeket a főúri vadaskerteket szintén reneszánsz mintára, Mátyás kertjeit utánozva rendezték be.

A különféle állatok ajándékozása a fejedelmek között régi szokás volt. III. Béla király követei 1189-ben Pozsonynál várták Frigyes császárt, aki keresztes hadak élén vonult át az országon. III. Béla Esztergomnál várta. A kereszteseknek ökröket, juhokat és három tevént ajándékozott. Nisben a szerb fejedelmek három tengeri ökröt (fókát), egy szelídített vaddisznót és három szelíd szarvast ajándékoztak a császárnak. II. Endre István szerb királynak bölényeket és „szaracén” bivalyokat ajándékozott (Szamota, 1891).

Már a középkorban divat volt a kastélyokban, azok parkjaiban, vidéki nemesi kúriák udvarán a legkülönbözőbb szelídített vadat tartani. Szarvast csak a király és a főurak tarthattak maguknak. Mátyás király kocsiját szelíd szarvasok húzták, amiről Janus Pannonius írt szép verset. Első versszaka magyar fordításban így hangzik:

„Hogy pagonyára sem emlékezvén, most ez a szarvas
Embert nem retteg, sem harapós ebet,
Sőt tanulékony nyakkal könnyen bírja a hámot;
Mind a te érdemed ez, el ki vitatja király . . .” (Vajda Endre fordítása).

⁴⁸ . . . ad septemtrionem ferarium est regis, cui nomen est Nyek, cingens vallo non tantum sylvosam montem, sed prata etiam latissima . . .

Egy 1394-ből származó oklevélben olvassuk, hogy Ilswai Leustah nádor előtt Chazlodi-i László fia Péter kötelezi magát, hogy Ezen-i Tamás fia Imrének, mivel leölette cervus edomitusát (szelidített szarvasát), Szt. Jakab nyolcadán a leleszi konvent előtt 13 frt-ot és 14 garast fizet (Zs. O. I. 3495. sz.).

Sokfelé tartottak szelid hódót, a daru pedig valóságos háziállata volt a váraknak, kastélyoknak (1495: gruem castri. Takáts).

A modenai Hyppolit-codexekben megtalálható az egri püspökség összes állatállománya számadatokban a XV. század végén. Eszerint 355 db szarvasmarha, 2253 juh stb. állaton kívül 18 db páva is volt.

Arra nézve ugyan nincs adatunk, hogy a középkorban gondoskodtak-e a vad téli etetéséről, arról azonban már a XII. századból értesülünk, hogy II. Géza (1141–1162) intézkedett, hogy a szarvasok tartózkodási helyén szót létesítsenek. A királynak ez az 1157-ben kelt, ólompecséttel ellátott oklevele, amely a nánai sójövedelemről rendelkezik, a következő toldalékot tartalmazza: „... Mindamellett a harmadik évben, amikor nekem tetszik és elrendelem, száz söt kell a földre helyezni ott, ahol a szarvasok összegyülekezni szoktak.”⁴⁹

A vadgazdálkodás keretében kell megemlékezni a vadászatból származó vadgazdálkodási „termékek”-nek a középkori gazdálkodásban játszott szerepéről. Az élve befogott és a lőtt vadon kívül különösen a vadbőröknek volt értékük. Arra nézve, hogy a szarvas vagy az őz agancsa, a vaddisznó agyara mint trófea számításba jött-e, nincsenek értesüléseink. Abból a körülményből, hogy nemesi címerekben a szarvasagancs a XV. sz. eleje óta szerepel, továbbá, hogy például a XVII. században már díszes lőpor-
tokokat készítettek szarvasagancsból, arra következtethetünk, hogy díszítésre, dísz-
tárgyak készítésére már régóta használták. Agancsból készültek só- (?)tartók (László Gyula: Népvándorláskori faragványok, László Gyula: Az ősemlék), bölényszarvból ivókupák.

Ősrégi a vadbőröknek, szőrméknek a ruházatkodásban való használata. A magyarságnál ez különösen elterjedt szokás volt. Már Anonymus is megemlékezik róla, hogy a magyarok nyest- és egyéb állatbőrökbe voltak öltözve (Juhász).⁵⁰

A vadbőröket azonban nemcsak a ruházatkodásban használták, hanem a lakásban is többféle felhasználási területük volt. Szőnyegnek, falvédőnek, derékaljnak általában vadbőröket alkalmaztak. A különböző számadásokban, végrendeletekben, leltárakban általában a XVI. századtól találunk adatokat arról, hogy mennyi és milyen vadbőrből, szőrméből készült ruha és más használati tárgy volt egy-egy különösen jómódú ember háztartásában. A nemesek legáltalánosabban használt prémje a róka volt. Jelentékeny volt a nyuszt-, a coboly- és hermelinprémek kelendősége is. A mókus és a mezei nyúl gereznája egészen alárendelt szerepet játszott. A főúri fővegek szőrméből, aranyos, gyöngyös díszítéssel készültek, sas-, daru- és kócsagtollal díszítve.

Az esztergomi érsekség és az egri püspökség XV–XVI. századból fennmaradó számadásaiból tudjuk meg például, hogy András Péter primatialis ügyvéd járandósága

⁴⁹ ... Verum tamen III. anno, cum mihi placuerit et meum preceptum fuerit, C dentur sales, qui, ubi cervi congregari solent, in terram poni debent ...

⁵⁰ ... vestiti enim erant de pellibus zobolorum et aliarum ferarum ...

IN NOMINE S^CE TRINITATIS ET INDIVIDE VINITATIS
 Anno ab incarnatione dñi nři ihu xpisti. 1157. mense martii. ego
 di grā hungarie. dalmacie. croacie. ramiq; rex. anno
 mei. xviii. martirio. archiepo fringensi sedē pōdante
 deo palatino comite existente. panime meq; remanē
 salute animarū mris & patris mei. sale tūtaros de
 de okot. q̄tūm; in p̄te mei euenerit. eolig sei adu
 interueniente seruasio cecurienti sp̄o. 7 eodē etiā uer
 meo tūuente ppetuo cōcessi. Ne autē hoc aliquando
 amemorā liberet placuit scripto cōmendare. 7 sigill
 mei impressione cōfirmare. Siquis uero cōtra hoc
 meum statutum agere presumpserit. diuina ules
 punit. Huius facti cōsensu sē. 9. archieps. Lucieps.
 polit ep̄c. Galteruseps. henric carial come. apa come.
 Gabriel comes. luhlan comes. 7 achut come. Verum
 in anno cū in placuerit 7 meū p̄ceptū fuerit. c. den
 sales qui ubi cervi congregari solent interri poni debent

22. ábra. II. Géza király a nánai
 sójövédelmet az esztergomi egy-
 háznak adományozza 1157-ben.
 Az oklevél végén szók létesíté-
 séről szóló rendelkezés a követ-
 kező: „... verum tamen IV. anno
 cum mihi placuerit et meum pre-
 ceptum fuerit C (centum) dentur
 sales, qui ubi cervi congregari
 solent in terram poni debent”

1487-ben a következőkből állott: 50 dukát, 1 hordó bor, 2 szekér gabona, 1 rendbeli
 prémes mente, 1 rókamál bunda (Századok 1876. 382.). Ugyanebből az időből származó adatokat tartalmaznak a modenai Hyppolit-codexek is.

Hyppolit raktárában 1489-ben többszáz ilyen bőr található, köztük 11 kész
 nyusztmente. Hermelinszőrmékért 1507-ben 700 dukátot adott. A prémek egy részét
 Krakkóból hozatta. A cobolybőr darabja 1 dukát 87 denár, a hölgymenyét (= her-
 melin) csomója 3–5, a nyusztsubáké 12–18 dukátba került.

A brassói számadáskönyv 1541. évi feljegyzései között szerepel 3 hiúzbőr, 6 forint
 értékben. Ugyanebből az évből származik az a bejegyzés, amely szerint rókának
 hasbőréért, amelyet közönségesen wammennek neveznek, továbbá nyestbőrökért
 adtak bizonyos összeget. Ezeket a bőroket Szent Márton napja alkalmával a király öfel-
 ségének küldték. Egy másik bejegyzés hiúz-, nyest- és rókabőroket említ. 1545-ben
 olvasunk medve- és farkasbőrökről, továbbá sasszárnyakról. (Quellen).⁵¹ Brassóban 2
 farkasbőr kikészítéséért 1537-ben borralaló címén 1 forintot adnak.

⁵¹ ... Cechae pellificium pro 205 pellibus vulpinis ventralibus vulgo wammen et 110 pellibus
 mardurinis reginali maiestati ad rationem S. Martini missis fl. 128 asp. (asper, ospera, közép-

A vadhús nagy szerepet játszott a táplálkozásban. Említését azonban inkább csak akkor találjuk, mikor piacon forgalomba hozzák. A budai jogkönyvben (1244–1421) szabályozzák a vadhús árusítást, kijelölve az árusítás helyét is. A nagyszombati számadáskönyvben 1395-ben a következő bejegyzést olvassuk: *ich hab aufgehebt 3 solid 2 den. daz wildpret daz man hin hat geben der Toman (Fejérpataky)*. A bártfai számadáskönyvben 1436-ban többször szerepelnek „*pro ferinis fl. . .*” bejegyzések, sajnos a vadhús mennyiségének feltüntetése nélkül. A brassói számadáskönyvben az 1538. évnél találjuk azt a feljegyzést, hogy a királyi család részére bölényhúst, tyúkokat stb. küldtek (Quellen).⁵²

A király és a főurak étkezésében a vadhús nagy szerepet játszott. A Mothó-falviak vadhús szállítási kötelezettségét már említettük. Ismét a modenai Hyppolit-kódexek adnak érdekes képet a kor lakomáiról. Hyppolit budai udvarában 1489-ben hajószámra küldték a töméntelen vadat Esztergomból. Néhány kiragadott részlet a bíboros étlapjáról: ebben az évben húsvét napján ebédre a következő ételeket szolgálták fel: zentelt boriuhus susauel, parey orial ludfi, vadhús, teies etek; vacsorára: zentelt sült, parey wadhus, tikfi eleslevel (saus piccant), teies etek. Az egri püspökségen az udvarmesternek alárendelve pohárnokok, felmetélők, pince- és főtálaló mesterek, 2 vadász és 3 étkefogó inas működött. Az aranyfácánokat és a pávákat tollazatuk teljes díszében tálták fel a lakomákon (Nyári).

A városi számadáskönyvekben nyúl, fogoly és őz szerepel legtöbbször, de előfordul néha szarvas, tűzok stb. is. Az árak nagyon különbözőek, és így a lőtt vad értékesítésére nehéz belőlük világos képet alkotni. Nagyszombatban az 1394/95. évben 42 dénárt adtak *ymb ein hasen*, máskor meg 3 solidos *ymb rephuner*. 1427-ben hét nyúlért és egy őzért 200 dénárt, más alkalommal ugyanebben az évben egy nyúlért 99 dénárt fizettek Bártfán, Pozsonyban 1410-ben 16 fűjért és más kis madarakért 45 dénárt, Bártfán 1440-ben *ymb zwe ree* 24 dénárt fizettek (Fejérpataky). 1517-ben a püspök úr részére ajándékozott szarvas ára *fl L.* és ugyanezen célra egy medvéért 11 *fl.* van bejegyezve. Valószínű azonban, hogy ezek élő állatok voltak.

Brassóban 1517-ben egy tűzokért 12 aspert adtak, 1528-ban egy őzért csak 17 aspert, 1534-ben pedig egy nagy szarvasért mindössze 1 forintot, végül 1535-ben egy bizonyos oláhtól megvesznek egy őzet 10 asperért (Quellen).⁵³

kori pénzegység) 12 1/2 ac etiam ratione pellium lyncis, martis ac vulpium; 1545: . . . qui duxit ad Apacza pelles ursorum luporum et alas vulturum . . .

⁵² . . . Item quinta die misi dono regie maiestatis familiari carnes bubalas venaticas, gallinas . . .

⁵³ 1517-ben *pro uno cervo domini episcopo donata fl. L.* és ugyannerre a célra *uno urso 11 fl.* van bejegyezve. Valószínű azonban, hogy ezek élő állatok voltak.

Brassó 1522-ben *pro una ave trappen 12 asp-t* adtak, 1528-ban *ymb ein re* csak 17 asp-t, 1534-ben pedig *pro uno magno cervo 1 forintot*, 1535-ben a *Walacho quodam* megvesznek egy őzet 10 asp-ért (Quellen 1886).

A vadnak és a vadászatnak – fontos gazdasági szerepe miatt – mindig különleges helye volt az emberek képzeletében. Így volt ez ősidőktől kezdve, amikor még egyes vadfajok az ember félelmes ellenfelei voltak, a későbbi vadásznépeken keresztül, akik szívesen azonosították magukat és elődeiket különböző vadállatokkal és a pásztornépeken, amelyek a nyáját, csordát veszélyeztető medvével és farkassal szemben éreztek sokszor babonás félelmet, egészen a középkor kialakuló vadász kultúrájáig, amelybe a kereszténység próbál fékezően beavatkozni.

Bár tárgyunk alapvetően a gazdálkodás vizsgálata, mégis, a vadászatnak szórakozás és sport valamint kultikus jellege következtében a kép teljességéhez hozzátartozik, hogy ezekre a kérdésekre is vessünk egy rövid pillantást.

Az ember az ősidőkben nemcsak félt a számára is veszedelmet jelentő ragadozóktól, hanem tisztelettel nézett olyan vadfajokra is, amelyeket kezdetben csak nehezen tudott hatalmába keríteni. Az ezekkel az állatokkal való azonosulás képzelete egyúttal az erő és hatalom érzését is kölcsönözte az embernek. Jobban bízott erejében, gyorsaságában, ha egy-egy leterített vad bőrét magára vette, szarvával, agancsával magát díszítette. Ezért vesz fel állatmaszkot a mágus, jelenik meg állatfejjel az isten-király. A bűvös hatalmat alátámasztják azok az eredetmondák, amelyek szerint az uralkodó-család vagy esetleg az egész nép állatősöktől származik. A mongolok eredetmondája szerint egy szürke farkas és egy rőtes szarvasűnő nászából születik Batacsikan. Az Árpádok családjának származását a turulra és a szarvasűnőre vezetik vissza (Emese álma). Az ősök tisztelete egyet jelent ezeknek az állatfajoknak a tiszteletével. Ezzel függ össze az a szokás, hogy a totemként tisztelt állat nevét nem volt szabad kiejteni. A finnek például nem nevezik nevén a medvét, hanem azt mondják „gabonás tarisnya, nagyobb-féle” vagy „mönsinkainen, nagyobb fajta” (Vikár).

Így keletkezett a farkas, szarvas stb. elnevezés. A melléknév értelmű szavakból főnév lett, mert pótolta a totemisztikus tilalom alatt álló neveket.

Ennek a tiszteletnek a megnyilvánulásai azok a babonák is, amelyek mind a mai napig legkülönbözőbb változatokban nálunk is fennmaradtak.

A germánok és szlávok között elterjedt hit volt, hogy a farkasbőrbe öltözött emberek maguk is farkassá válnak. Ugyanezen meggondolás alapján adták a Farkas nevet az újszülött gyermeknek. A vogulok és az osztyákok ünnepelt istensége a Világügyelő „Égatyától alábecsátott deresoldalú vass farkas”.

Hérodotosz szerint a szkítáknál az a hiedelem alakult ki, hogy közülük mindenki minden évben néhány napra farkassá változik.

Egy középszerű török nép, a Wu-sun mondája szerint egyik híres királyuk úgy menekült meg a pusztulástól, hogy midőn az országot felduló hiungnuk apját megölték, a pusztában a csecsemő királyhoz egy farkas jött és szoptatta. Hasonló monda alakult ki Róma alapításával kapcsolatban.

A 900. évből származó adat szerint a magyarok is farkasra esküsznek, amint ezt a votjakokról is feljegyezték. A Farkas mint személynév a múltban is igen gyakori volt. A legrégebbi adat 1146-ból való (Okl. Sz. Munkácsy).

A csíkygyergyói pásztorok Szent Mihály-napkor a farkasnak ünnepet szentelnek, hogy a télvíz idejére való hazahajtás után így biztosítsák marháikat a farkasok támadásaitól. Erdélyi babona szerint a farkas szeméit a köntös aljában kell hordozni, hogy semmit ne ártson (Szendrey, 1931). Egy régi, Siklósról származó kéziratos feljegyzés szerint farkasfogat kellett ruhába kötve nyakban hordozni ahhoz, hogy valaki puska és szablya ellen védve legyen (Bellosits).

A gonosz ember szövetségeseinek is megvan az a tulajdonságuk, hogy állatalakot öltsenek. Ezeknek állandósult formája a csordás-, szakállas-, küldött farkas, a farkaskoldus vagy farkasember, a germán werwolf, mannwolf, amely a XVI. században szerepelt sokat és hozzánk is átkerült. 1793-ban említik őket először. Az öreg és különösen vad farkasok gonosz emberek állattá vált alakjai. 1803-ban: bejárnak a faluba, az embereket megtámadják, meg is ölik; 1812-ben hét csallóközi lányt egy bűbájoló abroncsos való átugrással farkassá változtatott (Szendrey, 1938).

Hosszan sorolhatnánk még a farkashoz kapcsolódott rengeteg hiedelmet, babonát, bizonyosságul annak, hogy talán nincs más olyan állat, amelynek képe annyira mélyen vésődött volna az emberi képzeletbe, mint éppen a farkasé.

Egy másik vadfaj, amelynek igen érdekes szerepe volt a legtöbb nép képzelet- és mondavilágában, valamint művészetében, a szarvas. (Legtöbbször a gímszarvas – cervus claphus – szerepel, bár ez a mondák szempontjából nem lényeges.) A szarvast a legtöbb ázsiai és európai nép tisztelte. Ennek részben totemisztikus eredete van, részben egyéb gondolkörre vezethető vissza. Az előbbire már a farkassal kapcsolatban utaltam. Egyébként a szarvas a világosságnak, a napnak a szimbóluma. Ez a szerepe annyira általános, hogy megtaláljuk Egyiptomban, ahol a napév jelképe, az Eddában mint Napszarvas jelenik meg, az izlandi Soraljodban agancsai az égig érnek, és a téli napforduló idejének népszokásaiban, köztük a magyar regösénekekben, emléket szarvasmaszkok jelzik. Ezzel van összefüggésben, hogy a régi hagyomány állandóan emlegeti a kígyókkal való harcát. A kígyók a gonoszság és a sötétség jelképei, és ezért a világosság és a sötétség örök küzdelmét valló világnézet keretébe ellentétük szépen beilleszthető. Bár nincs kizárva az sem, hogy a szarvas és a kígyók harcáról szóló felfogásnak természetmegfigyelés is alapul szolgált. A kereszténység is átvette ezt, és lefordította a keresztény szimbolika nyelvére.

A kereszténység vadászatellenes beállítottsága nyilatkozik meg a Genovéa-, a Placidus (Eustachius) és a Hubertus-legendákban is.

23. ábra. Szent Eustachius. Dürer metszete (Röhrig, F.: i. m. 177. o.)

Külön csoportot képeznek azok a történetek, amelyekben a szarvas mint vezérlő állat szerepel. Ilyenek a keleti népek szarvasűzésről szóló mondái, amelyekben rendszerint két főhős (két testvér) szarvas hajszolása közben új tájakra érkeznek, új területeket foglal el. Az ehhez kapcsolódó nőrablás a fő eleme a későbbi, főleg középkori lovagi mondáknak, ahol az üldözésre csábító szarvas szép leánnyá változik. Mind-egyikben víz szerepel, amibe a szarvas beleugrik. A szarvas vadászata itt érzéki örömek hajszolását jelenti.

A szarvassal kapcsolatban nagyon sok babona is kialakult. Nagy szerepe volt a gyógyászatban. Agancsa porrá törve vagy szeletre vágva kígyómarás elleni gyógyszerként szerepelt az ókortól kezdve. A szarvas „szívcsont”-ja mindenféle szívbántalom ellen használt orvosság volt. A szarvasagancs hamuja vízben oldva gilisztát űz (Szendrey, 1938).

Természetesen nemcsak a farkasnak és a szarvasnak volt ilyen szerepe az emberek képzeletvilágában, hanem — bár kisebb mértékben — számos más vadfajnak is. Különösen ami a babonákat illeti, azok csaknem minden vadfajhoz fűztek valami, egyébként a valóságban nem létező hatást. Rókamáj sültve asztma ellen, vadkan foga borban szívfájás ellen, bagoly sült húsa búskomorság ellen volt hatásos gyógyszer. Medve jobb szeme aszalva s nyakban hordva amulett a félelem ellen, róka szárított péniszével piszkálják a nagyothalló fület, medve- és szarvasháját tesznek a feltört lábra, nyúl-háját a kelésre, sas agyát eszik szédülés és fejfájás ellen stb., stb. (Szendrey, 1937).

1851

/1866/

AZ ERDŐ JELENTŐSÉGE AZ ÁLLATTENYÉSZTÉS SZEMPONTJÁBÓL

A magyarság részben azért telepedett meg a Kárpát-medencében, mert az itt látott tájat az állattenyésztésre alkalmasnak találta. Ezért elsősorban a sík- és dombvidéket szállta meg, mert itt talált kedvező legelőket állatai számára. A fényigényes fajokból álló, tisztásokkal váltakozó ligetes erdők ilyen szempontból nagyon előnyösnek mutatkoztak. A nagyszámú ló és szarvasmarha mellett juhok, kecskék és talán sertések is szerepeltek a magyarság állatállományában.

Az Árpád-házi királyok korában az erdőknek az állattartás szempontjából legnagyobb jelentőségük a sertésenyésztésben volt. Ennek emlékei egészen a XI. századra nyúlnak vissza. A Szent Istvánnak tulajdonított és 1015-re antedatált pécsváradi alapítólevél már úgy rendelkezik, hogy az apátság bárhol található erdeinek jövedelme mint a disznók és nádasok után járó adó csakis az apátot illeti (Tagányi, I. 1.). A bakonybéli apátság alapítóleveléből sem hiányzik a sertések legeltetéséről szóló rendelkezés (Porci quoque Abbatis in eadem (i. e. sylva Bocon) libere pascantur — CD. I. 327.). A pannonthalmi apátság részére 1093-ban adott megerősítő levélben I. László király említi a Zselici erdőt, amelyet éppen ő adományozott disznók legeltetésére az apátnak, 30 telek kondással és 300 disznóval (Tagányi, I. 3.). — Bár ezek az oklevelek későbbi hamisítványok, aligha kételkedhetünk abban, hogy a magyarság a XI. században már jelentős sertéstartást folytatott, mert erre a sok makkos erdő szinte kínálkozott.

A legnagyobb állattartó talán maga a király volt a XIII. század végéig. Ezt hatalmas erdőbirtokai tették lehetővé. A király kondái azonban — úgy látszik — nemcsak a királyi, hanem a nemesi birtokok erdeiben is makkoltak. Ez lehetett az oka annak, hogy midőn a nemesség szabadságjogainak királyi decretumba való rögzítését kiharcolta, külön pontként szerepelt annak elismerése, hogy a király disznai nem legelhetnek a nemesek erdeiben és legelőin, azok akarata ellenére (CD. III. 1. 374.).

Zsigmond király 1391-ben kelt egyik okleveléből arról értesülünk, hogy Mocholai János fiai azért tettek panaszt, mert Kulche-i János és rokonsága birtokukra törve hat lovukat és 300 disznójukat elhajtatta (Zs. O. 2184. sz.). Más esetben 500 sertés elhajtásáról olvasunk, ami ugyan a panaszos előadásában van említve, de aligha kételkedhetünk benne, hogy egy-egy földesúrnak több száz sertése legelt az erdőben egy helyen.

A XV. században már a jobbágyság sertésállománya sem lehetett csekély. Bátmonostori László 1406-ban azért emel panaszt a királynál, mert a bátai apát

két pongráci jobbágyától 47 sertést vétetett el, 100 új forint értékben (Zs. O. II. 5169. sz.).

A XIII. századtól kezdve megsokasodó birtokadományozásokkal kapcsolatban fennmaradt oklevelek igen gyakran megemlékeznek a makkos erdőkről, illetve a makkra hajtott disznók után fizetendő tizedről, adóról, vagy éppen arról a kiváltságról, amellyel a kedvezményezetteket ez alól felmentik. A csanádi káptalan 1247. évi határleírást tartalmazó oklevele említi a Maros mellett Pongrác palotája nevű birtokot az egész makkos erdővel (ÁUO. VII. 243.). Ugyanennek a káptalannak 1355. évi birtokcserét tanúsító okmányában olvassuk a *propter pasqua ad glandines depelli kifejezést* (a makkra hajtott disznókat). Midőn a Nagymihályi nemzetség Ung megyei birtokait összeírják (1336), megemlíti a Kamaraerdew-t, továbbá más makktermő vagy gyümölcsöt hozó erdőket, amelyeket közös használatra rendelték (Sztáray, I. 112.). IV. Béla a beregszászi hospesek kiváltságainak megállapításakor határozta meg erdőhasználati jogukat; 1247: „... az említett földek: a hegyek, völgyek és vizek hasznát, továbbá amennyit egy nap alatt disznakkal és marháikkal a beregi erdőben bejáratnak ...” (CD. IV. 1. 455.). A makkoltatás kimagasló jelentőségét mutatja továbbá például a pozsegi káptalan 1272-ből való oklevele, amely a Boryák nemzetség birtokosztályait tárgyalja: *quod medietas sylve... in solitis proventibus, scilicet in pastu porcorum et aliis utilitatibus, quas eadem silva consuevit ...* (D1. 15533.). Az erdő hasznai közül kiemeli tehát a sertések makkoltatását, a többire pedig külön felsorolás nélkül utal.

Nagy kiterjedésű makkos erdők voltak Ung és Bereg megyékben, a Nyírségben, Horvátországban, valamint a Dunántúlon. Nem hiányoztak azonban ezek az Alföldről sem, bár az e területre vonatkozó oklevelek csekély száma miatt erről nem tudunk megfelelő képet alkotni. A Bodrog megyei Paliorth birtok határaitól szóló oklevélben a Kalocsai káptalan említi ... makkos erdőt, amely királyi mértékkel mérve fél aratrum ... (Zi. VIII. 618.).⁵⁴ Békés megyében a doboziak legeltették az Árpád-korban a király kondáit az ottani erdőkben, s abból a váradi püspök kapott tizedet még 1273-ban is (Karácsonyi).

A makkoltatás jelentős jövedelmet adott az erdőbirtokosnak. Annak tizede sem lehetett megvetendő, mert az oklevelek nagyon sokszor említik, amikor adományozás tárgya, és akkor is, amikor kiváltsággként elengedik. A Bereg megyei Zádonya birtokról mondja egy örökvalló levél 1427-ben: „... a makkos erdők disznai jövedelmének felét ...” (Máram. Dipl. 272. 1.).⁵⁵ II. Endre király a krakkói vendégeknek Erdélyben kiváltságokat ad, és az erről szóló oklevélben 1206-ban azt mondja, hogy: ... sem a disznai, sem egyéb állataik után, amelyek szabadon legelhetnek erdeikben, senkinek nem tartoznak tizeddel, vagy vámmal ...” (CD. III. 1. 33.).⁵⁶

⁵⁴ *siluam glandinosam ad medium aratrum regali mensure ...*

⁵⁵ *... ac medietate proventus porcorum de silva glandinosa ...*

⁵⁶ *... neque de porcis vel ceteris animalibus suis, quae in libera eorum syluis pascantur aliquid alicui nomine decimarum vel tributorum debeant impendere ...*

24. ábra. Sertések makkoltatása (XV. sz.) (Hilf, R. B.: Der Wald in Geschichte und Gegenwart. Potsdam 1938. 134. o.)

A vasvári káptalan előtt 1412-ben kötött birtok-adásvételi szerződés a birtok összes tartozékaira kiterjed, kivéve mégis a makkos, illetőleg makktermő erdőket,⁵⁷ ezt ugyanis az eladó már más soproni polgároknak külön eladta (Házi). Hasonló jelenséggel találkozunk 1262-ben, amikor Egyed fia Egyed a fehérvári káptalan előtt kenesei erdejének mind tűzi-, mind épületfahasznát Renold fia Prinz ispánnak örökre eladja 10 ezüst márkáért, de ebből kiveszi a makktermő fákat és a marhák legeltetését (ÁUO. VIII. 41.).

A makkterméshozam, illetőleg a sertés-eltartókéesség az erdők értékmérőjévé vált. Az erdő értékét aszerint becsülték meg, hogy tized fejében hány disznót lehet érte kapni. A leleszi konvent határjáró oklevelében a következőkről szerzünk tudomást: „... ők a vitás makkos erdőt egy királyi mértékű aratrumra becsülték, ennek az erdőnek az évi jövedelmét pedig tizedként öt disznót jövedelmezőre ...” (Zi. VIII. 396.).⁵⁸ Ezután nagyon is megértjük, Saar-i Lászlónak és osztályos társainak tiltako-

⁵⁷ ... dempta tamen silva glandinosa seu glandifera ...

⁵⁸ ... ipsi silvam contentiosam glandinosam ad unum aratrum regalis mensure . estimassent, de proventibus autem ipsius silve glandinose annuatim ... pro decimis quinque porci recipi possent et extorqui ...

zását, amellyel eltiltották Mocho Ferencet és Chirke dictus Tamást makkos erdeknek disznók általi lelegeltetésétől (DL. 44082). 1406-ban pedig arról panaszkodnak, hogy az Wbres nevű birtokon a nagymihályiak a makkos erdőket elfoglalták, az erdőben makkon tartott valamennyi sertés tizedét a maguk számára beszédtek (Zs. O. II. 5047.).

Az öreg erdők voltak a jó makktermők és egyúttal vágásra érettek, ezért emlegetik mindkét tulajdonságukat igen gyakran egyszerre. A szekszárdi konvent 1404. évi okleveléből vett idézet illusztrálja ezt: „... továbbá három helyen fekvő makkos vagy bárdos erdőket 100 hold terjedelemben...” (Zi. XII. 82.).⁵⁹ Előfordul azonban a kétféle jelentőség megkülönböztetése is. 1482: „... részben bárdos, részben makkos erdő...” (Jakó).⁶⁰

Az erdők országos egységes értékelésénél is értékmeghatározó tényezőként szerepelt az erdő makktermő volta. Ez a körülmény és a vágásérettség (bárdos erdő) jelentették a legmagasabb érték kategóriát. Mindaddig, amíg a kukoricatermesztés meg nem honosodott, az erdők megtartották ezt a jelentőségüket a sertés tenyésztésben. A túrással, taposással az erdőben okozott károkról ebben az időben még nem figyeltek fel.

Az erdő azonban nemcsak makkot terem, ennél fogva nemcsak a sertések számára nyújt táplálékot. Az aljnövényzet, a tisztásokon növő fű és a fiatal ágak, hajtások a legelő állatok számára is kitűnő táplálékot nyújtanak. Ezt a lehetőséget sem hagyták természetesen kihasználatlanul őseink, és amikor tehették, legeltették is az erdőket a jószággal.

A krakkói vendégeknek adott, már fent említett privilégiumban a disznók mellett „egyéb állatok” is szerepelnek. A beregszászi hospesek kiváltságaiban szintén nemcsak disznók, hanem marhák is meg vannak említve („porcibus et pecoribus”). A megyeri vendégek részére 1271-ben adott oklevél „a Sarkuz nevű erdőt az ő disznáinak és mások marhájának legeltetésére...” (CD. VII. 3. 74.).⁶¹ IV. László 1288-ban a Csák nemzetségbelieknek a Rába erdőben adómentességet engedélyez. Ez nemcsak a disznók makkoltatására, hanem a marhák legeltetésére is vonatkozott: „... és az ő, valamint jobbágyaik marhái a Rába erdőben szabadon legelhetnek...” (CD. V. 3. 407.).⁶² 1313-ban a győri káptalan előtt egy erdő rész felét Lipót mosonyi polgár eladja azzal a kikötéssel, hogy in pascuis pecorum siue gregum jogait magának fenn tartja (AnjO. I. 320.). Kecskék és juhok erdei legeltetéséről a források hallgatnak, aminek azonban nem az az oka, mintha az ilyen ritkaságszámba ment volna, hanem inkább az, hogy az ilyen természetű gazdasági tevékenység annyira jelentéktelen volt, hogy nem tartották érdemesnek megemlíteni, vagy vele kapcsolatban valamit követelni (Witting).

Mindazonáltal az erdei legeltetésnek sokkal kisebb volt a jelentősége, mint a makkoltatásnak. Legelő, kaszáló is volt rendszerint bőven. A legeltetéssel okozott károkkal

⁵⁹ ... item siluas glandinosas seu sub dolabra in tribus locis iacentes ad centum iugera ...

⁶⁰ ... silva partim dolabrosa, partim glandinosa ...

⁶¹ ... ad vsus pascendi porcos ipsarum et aliorum pecudum ...

⁶² ... et pecora ipsorum ac iobagionum suorum in ipsa sylua Rabae pasci libere valeant ...

sem törődtek még nálunk. Ragusában azonban, ahol ebben az időben az erdők már elég leromlott állapotban voltak, 1410-ben határozatot hoztak a legeltetéssel okozott erdei károk ellen (Zs. O. II. 7808. sz.).

Az erdőből nyerhető termékeknek, gyümölcsöknek – amit emberi erővel gyűjtöttek össze, szintén szerep jutott az állattartásban (erről alább az erdei melléktermékeknél lesz szó).

Az erdő által nyújtott hasznok között mindig szerepelt a faanyagnyerés. Jelentősége koronként és vidékenként nagyon különböző volt. Ahol, illetőleg amikor a népsűrűséghez képest bőven állt rendelkezésre erdő, nem sokra értékelték. Ilyen körülmények között értéke csak a kitermelt faanyagnak volt, a lábon álló fát mint faanyagot nem sokra becsülték. A fakivágások eleinte rendszertelenül folytak, mert semmiféle szabályozás nem vonatkozott rájuk.

Bizonyos értelemben vett szabályozás a tűzifa- és épületfatermelés különválasztásával veszi kezdetét. A tüzelésre szánt fát egyre-másra vágták, míg az építkezésre szánt fát egyes, erre alkalmas törzsek kiválasztása útján termelték ki. Nehéz volna megmondani, hogy ez a megkülönböztetés mikor kezdődött, abból a körülményből azonban, hogy a XII. század elején már *silva coquinat* emlitenek (CD. II. 46.), 1226-ban pedig „tuzfa” (tűzifa) szerepel egy helyen, arra következtethetünk, hogy ez már igen régen kialakult.

Az emberi települések, falvak, városok közelében és a jól megközelíthető helyeken alakult ki a tűzifatermelést szolgáló sarjerdőgazdálkodás, amely rövid vágásfordulókkal kezelte ezeket az erdőket. Lépten-nyomon olvashatunk eresztvényerdőkről (*permissorio*), amelyek nagyon is jellemzőek lehettek a középkori erdőképre.⁶³

Végül érdemes megemlíteni a Szepesi Káptalan 1407-ben kiadott, egyezségről szóló oklevelét, amelyben az egyik fél többek között arra kötelezte magát, hogy a Radyolch birtokon levő eresztvényerdejéből minden héten két *plaustrum* tűzifát ad a másik félnek (Zs. O. II. 5275. sz.).

Az ilyen állandó termelés nyomán tarra vágott területek keletkeztek, amelyeket természetesen nem tuskóztak ki, mert nem akarták mezőgazdasági termelésre átalakítani a területet. Mindamellett lehet, hogy egy évig – mint arról fent már megemlé-

⁶³ 1231: *dimidiam partem saltus qui Erestuen dicitur* (Okl. Sz.); *uadit iuxta magnam silvam que dicitur Erezteuen* (Okl. Sz.); 1339: *ad quendam lucum wlgariter erezteuen dictum* (Sztáray I. 160.); 1370: *cuiusdam rubeti wlgariter Erezthwen appellati* (Okl. Sz.); 1382: *in eodem permissorio wlgariter Ereztuen vocato* (Okl. Sz.); 1405: *item permissorium seu rubetum* (Zs. O. II. 4203.); 1409: *iuxta permissorium Hassas* (Zs. O. II. 6957. sz.); 1388: *cum pratis silvis, nemoribus et permissoriiis vulgariter Eresthuen vocatis* (Zs. O. I. 685. sz.); 1435: *demptis tamen Sylvis permissoriiis* (CD. X. 7. 626.); 1454: *Siluum abcisam que Ereztuen nominaretur* (Okl. Sz.); 1502: *permissorium Kohnyahaszthya vocatum* (Okl. Sz.).

keztem — a tuskók között mezőgazdasági termelést is folytattak. Tudjuk, hogy a tuskók között is lehet szántani (Hilf). Erre a módszerre külföldön is találunk példákat.

Voltak ezek között olyan elbokrosodott alacsony erdők, amelyek hasonlítottak a római silva caeduaakra. Utóbbiak alacsony, bokros, lombnyerés céljára fenntartott erdők voltak. A kisarjadzó vékony hajtásokat éles sarlóval vagy bozótírtó késsel (25. ábra) vagdosták le (Cato: A földművelésről).

A római birodalom bukásával megszűnt a limesek részére való fatermelés és a városi fakeskedelem. A germán népeknél az erdő csak a mezőgazdaság kiegészítője volt. A silva caedua helyébe lépett a silva minuta. A Frank birodalom „minuta silvá”-ja a VII. században még a „virgultum”-mal volt egyértelmű. Később már azt a vékony faanyagot is jelentette, amely a szántóföldön nő. Az ilyen terület tehát egyaránt szolgált mező- és erdőgazdálkodásra. A termékeny erdőtalaj néhány éven át jó termést adott. Azután felhagytak a mezőgazdasági műveléssel, a területet sarjak és bokrok verték fel (Rubner).

Ez a művelési mód végül is oda vezetett, hogy az erdő teljesen leromlott. Az a sok bokros, bozótos terület, amelyről az egykorú leírásokban olvashatunk, javarészt ennek

25. ábra. Bozótírtó kés

a gazdálkodásnak az eredménye. Az eleinte sűrűn kinövő sarjak közé mind több, sokszor tüskés bozót vegyült, ami azután járhatatlanná és használhatatlanná is tette az erdőt. Máskor, ha a legeltetés is hozzájárult a pusztuláshoz, különösen a lejtős területeken, megindult az erózió és nyomában az elkopárosodás. Hasonló példákat találunk Nyugat-Európában is.

Fossier (1964) szerint Galliában egyes városok környékén több volt a szederbokor, mint a tölgyfa. A nép képzelete ezeket a sűrűségeket démonokkal népesítette be. A *boscum terribile*, a *silva sine misericordia* és a *saltus latronum* ilyen erdőalakulatok lettek volna. Angliában az „open canopy” néven ismert tölgyerdő is ilyen gazdálkodásnak a következménye volt a középkorban (Forestry, 1968. 9.), sőt a már említett *minuta silva* is így keletkezett.

A Győri Káptalan bizonyágleveléből szerzünk tudomást arról, hogy Vásárosfalvi Osl és Herbort a Rábaközben egy elpusztult és cserjéssé vált erdőt újonnan jó fákkal felnevelt és minden erejével megvédelmezett (Tagányi, I. 86. sz.).

A garamszentbenedeki konvent előtt 1387-ben elzálogosítanak egy földterületet 8 dénármárkáért azzal a feltétellel, hogy a zálogbirtokos a tövisbokrokat kiirtva rétet létesít (Zs. O. I. 93. sz.). A Hegymagas nevű birtokból több mint kétszáz hold szántó- és rétföldet, továbbá szőlőültetésre alkalmas és egyúttal cserjés területet,⁶⁴ csatolt 1407-ben Thomai Lőrinc fia István jogtalanul a maga birtokához (Zs. O. II. 5599. sz.).

Más volt a helyzet azokban az erdőkben, ahonnan az értékeesebb fákat vágták ki elsősorban, az építkezésekhez szükséges faanyag beszerzése céljából. Ebből kerültek ki a várakhoz, erődítésekhez szükséges gerendák, a hajóépítésre alkalmas faanyag, a hidak építésére szánt szálfák is. Ezekben az erdőkben magról kelt, szép növésű fák voltak és azok közül is a célnak legmegfelelőbb fajú és növésű egyedeket termelték ki. Ennek a száraló termelési módnak az lett a következménye, hogy az erdő fafaj-összetétele változott meg kedvezőtlen irányban. A tölgyfajok megfogyatkozása például az elegyes erdőkben erre a száralásos gazdálkodási módra vezethető vissza. Sok helyen hamarosan megérezték ennek a gazdálkodási módnak a káros voltát. Ennek a folyamatnak a megállítására a városok és a nemesség egyes erdőrészeket tilalom alá vett, ami azt jelentette, hogy az ilyen erdőrészekben csak engedéllyel volt szabad fát vágni. A „szabad” erdő (*silva permissionalis*, *silva libera*) mellett megjelent a tilos vagy tilalmas erdő (*silva prohibita*, *silva vetita*, *silva custodialis* vagy *sub custodia deputata*). 1409: *silva permissionalis Felseuas vocata* (Zs. O. II. 6957. sz.); 1495: *quandam particulam Silue permissionalis Alsogyerthan* (H. O. V. 380.); 1405: *silva prohibita* (Zs. O. II. 4203. sz.); 1387: *silvas suas vetitas et nemora succiderent* (Zs. O. I. 348. sz.); 1483: *silva sub custodia deputata. . . silva silicea permissionalis custodiae tradita* (Zi. X. 340.). Ezeket az erdőket nevezték egyúttal rendszerint bárdos erdőknek, mert meghagyták a fákat a mai fogalmak szerinti vágásérettségig. Ezt akkor úgy mondták, hogy az erdőt „avasra fogták” (Tagányi, XIV.). Az „avas” elnevezés többször előfordul a középkori oklevelekben. Egyúttal jó makktermők is voltak rendszerint ezek az erdők.

⁶⁴ . . . *ducenta iugera terrarum arabilium et campestris ac pro plantula vinearum apta ac etiam rubetosa . . .*

Az „avas” vagy a régi „ó” szóból, vagy az „óv” igéből származik. Az avas itteni értelme mind a kettőből létrejöhett (TESz.).

1275: *silua glandinosa Auas dicta* (Z. O. II. 323.); 1406: *excepta silva Owas vocata* (ÁUO. IX. 128.); 1484: *quandam silvam dolabrosam ipsius exponentis Awas uocatam* (H. O. V. 362.).

Legtovább maradtak a rendszertelen gazdálkodás keretei között a közösen használt erdők. 1358: „... használat alatt álló erdőket két részre osztva.” (AnjO. VII. 333.).⁶⁵ 1408: *in silva utensili*” (Bártfa város erdeje – Zs. O. II. 6085. sz.). 1431: „... kivéve bizonyos használat alatt álló erdőket, cserjéseket és ligeteket, amelyeket közösen bírtak (CD. X. t. 374.),⁶⁶ 1483: *silvam communem seu usualem* (Zi. X. 340.).

A tüzelés céljára történő favágás a legősibb valamennyi fahasználat közül. Ennek legrégebbi emlékét Kálmán királynak a veszprémvölgyi apácák részére adott, 1109-ben kelt megerősítő oklevelében találjuk. Ebben Szár-Berényről azt mondja, hogy az e faluhoz tartozó föld és erdő a falusiakkal közös, kivéve a „konyha erdőt”, amely már a körös-körül el van határolva (Tagányi, I. 5. sz.). A „tűzfa” említése legközelebb 1226 körül bukkan fel. Miklós nádor a pannonthalmi apátság szolgáló népeinek tartozásairól szóló ítéletlevelében megszabja, hogy a sütökemence és konyha számára minden héten *tres carratas lignorum*, Szent Márton napján s mikor a király az apátságba érkezik havonként szintén három szekér tűzifát tartoznak beszolgáltatni (Tagányi, I. 19. sz.). Ezeket a kötelezettségeket szabályozta IV. Béla 1240-ben kelt oklevelében, amelyben azt olvassuk, hogy *tres carratas lignorum, quos tyzfa vocant* kell beszolgáltatni (ÁUO VII. 96.); további adatok: 1409: „... az erdőket, amelyeket úgy tüzelésre, mint építkezési céljára... jogosultak használni...” (Zs. O. II. 6877. sz.). 1436: „... fát az előbb említett torbágyi erdőnkől a házakhoz, vagyis az építkezésre és az épületek javítására, továbbá a házakban a szokott tüzelésre használhatnak...” (Esterh. lt. Rep. 44. Fasc. HN 64.).⁶⁷

A tűzifát tehát sütés-főzésre és fűtésre használták. Használták azonban a kohókban is, vas és egyéb fémek olvasztására. A Newendorph-i cives, hospites seu montani a Szepes megyei Tornalia birtokon vágták a Sperendorph-i királyi cives hospites seu populi erdejét és a fát *pro conflatione seu purgatione ferri* használták, ami miatt a sperndorfiak panaszt tettek 1399-ben a királynál (Zs. O. I. 5764. sz.). Az erről szóló oklevélben nincs szó arról, hogy a kivágott fából faszenet égettek volna, amely sokkal alkalmasabb a vasolvasztáshoz, mint közvetlenül maga a fa.

A tüzelésre használt faanyag kategóriájába kell sorolnunk a faszenet is. A faszenítés ősi mesterség, amihez az ember már a történelem előtti időben értett. Első írásbeli emléke nálunk 1222-ből való.⁶⁸

⁶⁵ ... silvas ipsorum usuales in duas partes dividentes ...

⁶⁶ ... exceptis quibusdam aliis sylvis vsualibus, rubetis, nemoribus, quas communiter tenuissent

...

⁶⁷ ... silvas, quas tam pro usu ignium, quam pro edificiis... utendi habeant facultatem...; ... ligna de predicta nostra Silua Turbayden pro domos seu aedificias faciendas aut reformandas necnon per combustionem in domibus consueta... valeant...

⁶⁸ A „szén” szó eredeti jelentése: faszén (1222: Scenegeteu) ősi finnugor eredetű szó (TESz.).

Midőn IV. László király a gölnicbányai polgárok régi szabadságjogait 1276-ban kelt oklevelével megerősítette, biztosította nekik azt is, hogy . . . a halászkok a vizekben, a szépegetők és a favágók az erdőkben vagy Gölnitz város más munkásai⁶⁹ . . . a város határain belül szabadon minden akadályoztatás nélkül működhetnek. Az oklevél a gölnicbányaiak birtokának tartozéka gyanánt említi arany-, ezüst- és vasbányáikat (CD. V. 2. 346.). A Felvidéken már a tatárjárás előtt sokféle bányásztak vasat, aranyat, ezüstöt. Természetesen az ország más vidékein is folyt bányaművelés. Nagyobb fellendülés a XIV. században következett be. Az erdőgazdálkodás története szempontjából a kohászatnak van nagyobb jelentősége, mert ennek energiaszükségletét a középkorban az erdők fedezték. Mivel a kiolvasztott fémek mennyiségére nézve adatokkal nem rendelkezünk, az e célra kitermelt erdő és fa mennyiségéről sem tudunk megközelítő képet rajzolni.

A XIV. század végén már gyakran találkozunk bányák, vasolvasztók és vashámorok említésével (1392: „Hámor. . . két ház, ahol vasat kovácsolni szoktak, mindennapi nevén vasverőház. Zs. O. I. 2461. sz. – 1402: quoddam molendinum ferrei vulgo Hamor; Zólyom megyében. Uo. II. 1699. sz.).

Ebben az időben már egyes erdőknek a jelentőségét éppen az növeli, hogy bányászathoz és a kohászathoz szükséges nagymennyiségű faanyagot szolgáltatják. Mária királynő Nagybánya és Felső-Bánya bányászainak 1384-ben biztosította a királyi Feketeerdő használatát és megtiltotta, hogy őket ebben bárki is akadályozza (CD. X. 8. 139.).⁷⁰

A bányászat és a kohászat Zólyomban már a XV. század elején kezdte éreztetni hatását a környező erdőkre. Emiatt már Zsigmond király kénytelen volt rendeletet kiadni a bányászat célját szolgáló kincstári erdők védelméről. (Ezt az erdőgazdálkodás története szempontjából igen nevezetes intézkedést a 215. oldalon részletesen tárgyalom.)

A XVI. században a felvidéki kohászat további nagymértékű fejlődése következtében az erdők egyes vidékeken erősen megfogyatkoztak. Ebben természetesen egyéb tényezők, különösen a nagymérvű legeltetés is közrejátszottak. Végeredményben azonban a bányászat és a kohászat volt az a két nagy fafogyasztó, amely az erdőhasználat szabályozását tárgyaló első magyarországi erdőrendtartás megalkotásához az alapvető indítékot megadta.

A faszénégetés ezért azután különösen a bányák, vasolvasztók és a városok környékén folyt.

A pozsonyi káptalan 1359-ben kelt littera inquisitoriájában olvassuk, hogy a panaszos erdejét Péter Abrám fia vágatta és folyamatosan vágja, továbbá ezen erdő fájából ugyanazok a jobbágyok szemet égetnek,⁷¹ amellyel panaszosnak nagy kárt okoz-

⁶⁹ . . . piscatores in aquis structores carborum et incisores lignorum in siluis seu aliqui alii laboratores de Ciuitate Gulnitz. . .

⁷⁰ . . . lignis in dicta sylua sua nigra regali succidendis et carbonibus concremandis . . . nequaquam prohibere et interdicere auderent.

⁷¹ . . . Petrus filius Abrae succidi fecisset et faceret incessanter ac de lignis eiusdem silve iidem iobbagiones sui carbones facerent concremari . . .

nak (D1. 41384.). Az erdőkben az erre alkalmas helyeket használták a szénégetésre, amit a sok „Szénégető” helynév bizonyít. A csanádi káptalan 1439. évi birtokcseréről kiadott oklevele szerint az egyik birtok határa több fa mentén halad a Temes vízéhez, ahhoz a helyhez, amit Zenegthew-nek neveznek, és ahol fa szénítést szoktak végezni (AnjO. V. 275.).⁷² Ilyen helynevek az országban mindenütt előfordultak, például 1388: Senigethew (Váci kápt. Zs. O. I. 468. sz.); 1399: Zeenegethew (Bácsi kápt. Zs. O. I. 5962. sz.); 1401: Zeenyetew (Sáros megye, Zs. O. II. 817. sz.).

Zsigmond király 1399-ben utasítást adott Bebek Detre nádor, diósgyőri várnagynak, hogy a miskolci polgároknak pénzfizetés nélkül engedélyezze az erdőlést és ennek keretében a szénégetést is (Tagányi, I. 84. sz.).

A szénégetés módjára nézve az oklevelekből nem kapunk felvilágosítást, mégis valószínű, hogy már a XIII. században boksákban történt. Erre a fent említett „structores carbonum” kifejezésből következtethetünk. A „boksa” szó előfordul már a XIII. században is (Isti sunt fabri Welprit Mocique Boxa Vnuca (Okl. Sz.), de „szénégető máglya” értelemben csak a XIX. századtól.

Szénégetőket említenek középkori számadáskönyvek. Selmechányán a XIV. század végéről szóló feljegyzésekben szerepel carbonista, akinek munkabért fizettek; Bártfán 1442. március 30-án a „Colbruer” 100 dénárt kapott (Fejérpataky).

Faanyagának építkezésre való felhasználásáról már a XII. század első feléből származó adat is tudósít. Bár Freisingi Ottó püspöknek ebből az időből származó leírása szerint a magyar városokban sok a nádház, kevés a faház, még kevesebb a kőház, ezt a képet inkább csak az alföldi falvakra lehet vonatkoztatni. Igaz, hogy az épületfa-termelésről zömében csak a későbbi századokból van adatunk, ennek oka azonban részben az írásbeli feljegyzések hiánya. Úgy tűnik, hogy a XIII–XIV. században már az épületfatermelési lehetőség, jogosítvány megszerzése a legfontosabb, mert az oklevelek nagyon gyakran éppen ezt említik.

A Garamon végzett tutajozásra vonatkozó 1075-ből származó adat (Tagányi, I. 2. sz.) is azt sejteti, hogy a vízi úton szállított faanyagot elsősorban építkezésre használhatták. A lakóházépítésen kívül ide kell sorolnunk természetesen a várak, erődítések, hajók, hidak, vízelzáró gátak készítését is. A dömösi prépostság részére adott megerősítő levélben (1138) szerepel Gan falu, amelynek jobbágjai évenként vagy két faházat tartoznak építeni, vagy 1000 fazsindelyt beszállítani (Tagányi, I. 8. sz.). Ugyancsak a XII. századból származó adat szerint I. László király a Bihar megyei Szentjobb nevű községben a „szent jobb” megtalálása helyén monostort építtetett fából (Györffy). A Nyitra megyei Halla nevű üres föld adományozásáról szóló oklevelében IV. László király egy capella lignea-t is említ (CD. V. 2. 274.). Egy 1244 körüli időből származó adat szerint IV. Béla a bakonyi ispánnak megparancsolta, hogy a veszprémvölgyi apácák részére, kúriájuk javítására vagy az említett kolostor újjáépí-

⁷² ... per multas arbores ad aquam Temes vocatam ad terram ubi carbones cremantur Zenegethew vocatam ...

tésére a Bakony-erdőben a szükséges faanyagot minden akadályozás nélkül szolgáltatassa ki (CD. IX. 4. 44.).⁷³

A fából való házépítés a középkorban az erdős vidékeken általános volt. Ebből készültek a templomtornyok, a földbirtokosok kúriái és jobbágyságok házacskái egyaránt. 1389-ben a János bán kúriájának építésére kötelezettek „a Lyndua és Huzyfalu közötti gyepon faépitményeket közös munkával kötelesek létesíteni, illetőleg létesített-ni” (Zs. O. I. 945. sz.).⁷⁴

A csázmái káptalan 1399. évi jelentéséből szerzünk tudomást arról, hogy Zobothym nevű faluban Szent János evangélista tiszteletére emelt ecclesia lignea volt (Zs. O. I. 5701. sz.). 1401-ben írják, hogy Bálint pécsi püspök kápolnát építtetett fából a Gyula hegység közelében levő Szent László király remetekolostor határain belül, ami ellen István fráter tiltakozott (Zs. O. II. 1251. sz.). Különösen akkor volt hirtelen szükség nagyobb mennyiségű épületfára, amikor egy-egy város a tűzvész martaléka lett.⁷⁵ Ez bizony a középkorban gyakran előfordult, leginkább azokon a vidékeken, ahol a fő építőanyag a fa volt. Mivel Szepes-Váralja tűzvész által elpusztult, Zsigmond király 1433-ban elrendelte, hogy az összes szabad erdőkben és különösen a Nagy és Kis Tarc erdeiben és a (három megnevezett) hegyen . . . építkezésre, a házak, a kúriák és építmények javítására szükséges, alkalmas és elégséges mennyiségű fát teljesen szabadon kivághatják és elszállíthatják (Suppl. An. II: 238.).

Zsigmond Eperjes város részére ad constructionem et reformationem eiusdem civitatis nostre jogot, az erdők használatára Peryn-i Péter sárosi ispán és várnagyhoz intézett levelében 1405-ben (Zs. O. II. 3610. sz.).

A jobbágyság falusi faházai egyszerűek, kicsinyek és legtöbbször hordozhatók voltak. A leleszi konventet Zsigmond azért utasítja vizsgálatra, mert Ayak-i Miklós fia Bereck panasza szerint János váradi püspök emberei fegyveresen rátörték az ő Ayak nevű birtokára, innen jobbágyságait minden holmijukkal, házaikkal és valamennyi fából készült épületeikkel⁷⁶ erőszakkal elvitték (Zs. O. I. 21. sz.).

A vasvári káptalan Zsigmond királynak tett 1407. évi egyik jelentésében azt olvassuk, hogy János és Tamás mesterek István mesternek bedefalvai birtokrészét penitus desolando annak területéről az összes épületeket elhordatták és a gyümölcsfákat kivágták (Zs. O. II. 5370. sz.). Egy 1397-ben kelt oklevélben említést találunk Egyed és Jakab familiárisokról, akik közül az elsőt felakasztották, mert a kiskorú Jakabbal együtt éjjel a gyomai birtokról rablók módjára vitték négyökrös szekéren ligna seu aedificia domorum iobagionum (Zs. O. I. 5034. sz.).

Az épületfa értékét és jelentőségét mutatja, hogy gyakran a földbirtokkal együtt eladott ingóságok között külön is kiemelik az építkezésre szánt faanyagot. A kolozs-

⁷³ . . . pro reparatione curiae vel reaedificatione dicti claustris suae Ecclesiae in sylva Bokonyiensis a szükséges faanyagot absque omni impedimento szolgáltatassa ki.

⁷⁴ . . . in indagine inter civitatem Lyndua et Huzyfalu edificis ligneis linigatis, trabeatis communibus laboribus . . . edificia et ceteras utilitates construere seu construi facere et disponere teneantur.

⁷⁵ . . . ignis incendio combusta extitisset . . .

⁷⁶ . . . cum universis eorum rebus bonis et domibus ac quibuslibet ligneis edificis . . .

26. ábra. Jobbágyházak költöztetése (Benedek E.: i. m. 110. o.)

monostori konvent 1392-ben azt jelentette Bebek Imre erdélyi vajdának, hogy a Lona faluban az oklévelben nevezetteknek a birtokba iktatása megtörtént, és hogy a beiktatottaknak Lona-i Mihály egy teljes ház építésére elegendő fát is adott (Zs. O. I. 2510. sz.). Graf Hanns a Paungartwisen nevű félréjtjét Hincz Hannsennek megfelelő épület- és tüzelőfával együtt adta el 1393-ban (Zs. O. I. 3013. sz.).

1408-ban viszont arról kapunk tudósítást, hogy a Kan birtokhoz tartozó földről de silva Rabe ligna abcisa pro una domo fabricata elhordták (Zs. O. II. 5992. sz.).

Csajági Tamás 1410-ben egy bizonyos csajági birtokrészt a fehérvári káptalan előtt használat alatt álló erdőkkel, továbbá ház építésére szükséges, valamint kúria létesítésére alkalmas és elégséges faanyaggal 90 új dénár forintért eladta (H. O. III. 271.).⁷⁷ Az épületfa tehát a gazdasági életben fontos tényezővé vált. A középkori városi számadáskönyvekben lépten-nyomon találkozunk épületfatermeléssel, szállítással, leggyakrabban pedig az ácsok épületfafaragó munkájával.⁷⁸

A hajóépítéshez szükséges faanyag termeléséről kevés adat van. A kalocsai káptalan 1401. évi jelentéséből értesülünk arról, hogy Töttös László laki erdejéből a szeremlyéni

⁷⁷ 1410: ... necnon siluis vsualibus ac lignis pro costruzione seu edificacione domus necnon Curie et ortus aptis et sufficientibus pro Nonginta florenis nouorum denariorum ...

⁷⁸ ... pro 10 lignis quercinis fest ad horreum civitatis vectis asp. 15. – pro una magna trabe quercina asp. 18. – pro asscribus quercinis ad pontes octoginta; flor. 3, asp. 14. (Quellen, 1886.) A bártfai számadáskönyvben pl. az 1421. évnél olvashatjuk a következőket: Item carpentariis dedimus 7 fl., 1424-ben: Di Czymmerknechtyn 50 golczh – Sopron 1404: Item zwai zimmermann 28 den. die den sleprukken pessert haben (Fejérpataky, 1885.)

jobbágyok hajóépítésre szánt, akkor kitermelt faanyagot ragadtak el (Zi. V. 246.).⁷⁹ Annál több adat fordul elő főleg malom vagy halászat célját szolgáló vízművek építéséhez szükséges faanyag termelésére, szállítására és az ezekkel kapcsolatos „háborúskodásokra”. A mislei prépost 1324-ben egyezség keretében hozzájárult ahhoz, hogy a bak-sai malom célját szolgáló gát építéséhez (ad opus clausure) az egyház erdejéből szabadon vág hassanak fát (Györffy Gy.).

Zsigmond király 1408. évből való ítéletlevelében olvassuk, hogy ligna universa pro reformatione et erectione dicte piscature seu clausure necessaria aptaque et fabricata szállítottak a helyszínre (Zs. O. II. 6147. sz.). Az egri káptalan Palkonya birtok benépesítése céljából az ott letelepedni szándékozóknek többek között azt a kiváltságot is biztosította, hogy mentesek lesznek a Tisza nevű folyón levő hal fogásokhoz való faanyag-szállítástól (Zs. O. II. 6538. sz.).⁸⁰

A fafelhasználás sokrétűségét számos adat bizonyítja. Egy 1233 körül kelt oklevélben találkozunk a dongafa említésével (que vulgo dicuntur dunga). Ebből 5 szekérrel kötelesek a pannonthalmi apátság szolgáló népei évente beszállítani egészen az apátság kaposi malmáig (Tagányi, I. 22.). A zsidelytermelésről a fent említett, a dömösi prépostság részére adott kiváltságlevélben már szó volt.

A háztartási eszközöknek, a földművelés szerszámainak java része fából készült.

Deszkáról csak ritkán olvasunk, de ezek lehettek egyszerű hasítványok is, nemcsak fűrészelt deszkák. 1401-ben Bereg megyében visznek el jogtalanul az összegyűjtött makkon kívül épületekre szánt deszkákat is (Zs. O. II. 1280. sz.).

Az *erdei munka* régen nem tartozott éppen a megbecsült mesterségek közé. Hieronymus szerint a favágók és a vízhordók azt sem érdemlik meg, hogy Isten színe elé kerüljenek. Az ókori dendrophorosokat Konstantin császár az ácsokkal egy rendbe tömörítette.

A középkorban Európában a nagy irtások idején a telepések, a kolostorok szerzetesei maguknak végezték a favágást, erdőirtást. Abban az időben, amikor nálunk a különböző foglalkozást űzők egy szervezetben és egy helyen laktak, a favágók falvaira, telepeire alig akad példa. A veszprémi káptalan 1243. évi oklevelében szerepel Arácsnál egy erdő „... kések és bárdok falva, amelyet közönségesen Bárdnak hívnak” (CD. IV. 1. 308.). Favágással foglalkozó condicionariusok, úgy látszik, ritkán fordultak elő. 1240-ben történik említés a pannonthalmi apátság fahordóiról. Az udvarnokok tartoznak továbbá fát és vizet hordani a konyhára (ÁUO. VII. 96.).⁸¹ De V. István egyik kiváltságlevele említi a ligniferos conditonarios (CD. V. 1. 196.).

Úgy tűnik, hogy – az erdőirtó szervezetektől eltekintve – a favágást többnyire csak mellékmunkaként végezték ebben az időben. Hivatásos favágók általában nem voltak. Itt is a városoknál találjuk a fejlődés első nyomait, itt fejlődik ki az erdei favágó munka és a kitermelt faanyag megmunkálásának elkülönítése. A bártfai számadáskönyvben

⁷⁹ ... ligna pro edificandis navibus tunc succidentem reperiendo captivassent.

⁸⁰ ... a deductione lignorum pro clausura nostra piscium in fluvio Tycie vocata existente ...

⁸¹ ... Preterea vduornici debent administrare ligna et aquam furno et ad coquinam ...

27. ábra. Salamon király cédrusokat döntet a templom építéséhez. Jól kivehetők a középkori favágó bárdok (dolabrum). XV. századi kézirat a dessaii könyvtárban (Hilf, R. B.: i. m. 140. o.)

1435-ben a következő bejegyzést találjuk: „... továbbá az erdőben a famunkásoknak 12 fl. stb. ...”⁸²

Az „erdőben dolgozó” nyilván a favágó volt, de úgy látszik, ennek a foglalkozásnak nem volt külön neve Bártfán. A brassói számadáskönyvben az 1522. évnél többek közt ez olvasható: „... továbbá a csatornához fát vágóknak 2 forint. ...” (Quellen). A városok azonban többnyire vették a tűzifát és nem bért munkában termeltették. 1521. évben például: Item pro vecturis lignorum ad molendinum asp. 10.; 1535-ben pro duobus plaustris lignorum ad culinam asp. 13.

A fafeldolgozó munkák szakosodása is fokozatosan fejlődött ki. Az „ács” szó a magyar nyelvben is egykor valamennyi famegmunkálási tevékenységet végző mestert jelentette, és mai értelme a középkor folyamán alakult ki (TESz). A „kádár”, „bognár” szavak sem fordulnak elő foglalkozásnév jelentésben a középkorban.

Az erdei favágó szerszámok közül a legfontosabb a *bárd* (dolabrum) volt. Ezt a széles pengéjű, hosszú nyelű szerszámot egyaránt használták fák kivágására és feldolgozására, favágásra (Hilf). Ebből az időből származó szerszámok a különböző ásatásokból kerültek elő. 1277/1344. terris fenilibus vsu dolabri, quod vulgo Bard nuncupatur (Okl. Sz.); 1490: secures magne Baard (Okl. Sz.).

A „bárd” azután erdőnév, területmérték és sokféle helynév is lett. A fakitermelési, de még inkább a fafeldolgozó munka fejlődésével kialakult az a favágó fejsze, amit az oklevelek „securis” néven emlegetnek. 1214: centum iugerum communis silua que

⁸² ... Item laboratoribus lignorum in silva: fl 12; majd néhány lappal tovább: Item capentariis in silva. fl. 5. (Fejérpataky, 1885. 356, ill. 358 c.); 1436-ban: Pro sectione trabium in silva fl. 150; ... item ductoribus lignorum item uni laborator in silva: den 8./u.az 362, ill. 377. o.)

uulgo Bard dicitur (H. O. V. 5. Ez a „bárd” szó legrégibb előfordulása); 1228: ad terram que dicitur Bard (ÁUO. I. 250.).

1272-ben V. István megerősíti a IV. Béla által alapított csuti monostor kiváltságait. Ebben az oklevélben találjuk a következő meghatározást: „... és kaszálóval, amely öt embernek egy napi kaszálásra elegendő és fával amely két dolabrumnak elegendő egy napra, amit bárdnak neveznek ...” (CD. C. 1. 216.).⁸³

A Bogát nembéli Gepel Dörgicse faluban levő birtokot ... tíz holdat három szőlővel és két dolabrummal tizenkét márkáért adta el⁸⁴ (H. O. V. 12.).

Már 1256-ban iliceas securi mactatas emlitenek a Bihar megyei Telegd határjárásánál (Györffy). 1434-ben pedig a megtámadott jobbágyoktól a Zala megyei Vythelew nevű erdőben septem cultellos magnos et tres secures vettek el a fegyveres támadók (Dl. 102055.). Szépen illusztrálja ezeknek a szerszámoknak a differenciálódását a következő idézet: 1530: három bárd: az egyik katonai, a másik ácsszerszám, a harmadik pedig faragófejsze (Okl. Sz.).⁸⁵

Zsigmond király a Fejér megyei Bathyan nevű birtokon levő vámjogot 1399-ben elismeri és meghatározza a vámtételeket. Ezek során de centum securibus unum denarium volt követelhető (a Beszt. Szj.-ben már szerepel a „securis: feysse” szómagyarázat).

Nem lehet pontosan megállapítani, mikor kezdték használni a *fűrész*t az erdei fágó munkánál. Mivel azonban a „fűrész” szó első előfordulása után még évszázadok múlva is van adatunk arra, hogy a fadöntést kizárólag fejszével végezték, azt kell feltételeznünk, hogy a középkorban a fakitermelésben nem használták. A fűrész és a fűrészeléssel az ember már évezredek óta ismeri. Óegyiptomi rajzok mutatják, hogy deszkák fűrészélése az i.e. 1600–1100 közti időben már gyakorlatban volt. Egy etruszk vázán pedig ősi keretes fűrész láthatunk (Makkonen). A rómaiak különféle fűrészeket használtak a fakitermelésnél is (Trubrig).

Nálunk a „fűrész” szó előfordul már a XIII. század elején: 1211: inde tendit ad Furizuelgi (Okl. Sz.). A fa elvágására használt ilyen eszköz első említése a XV. századból származik, amikor már fűrészmalomok is működtek Magyarországon. 1456: usque ad ligneae serrae firesscel diuisonem (TESz). A bártfai számadáskönyvbe 1443. július 5-nél a következő kiadás van bejegyezve: vmb eyne zege 75 den. Ebből az adatból azonban nem derül ki, hogy a fűrész kinek és milyen munkavégzésre vették. Valószínű, hogy a sokszor szereplő ácsmunka számára szerezte be a város. Bártfán ebben az időben már sokszor szerepel a vágott deszka.⁸⁶

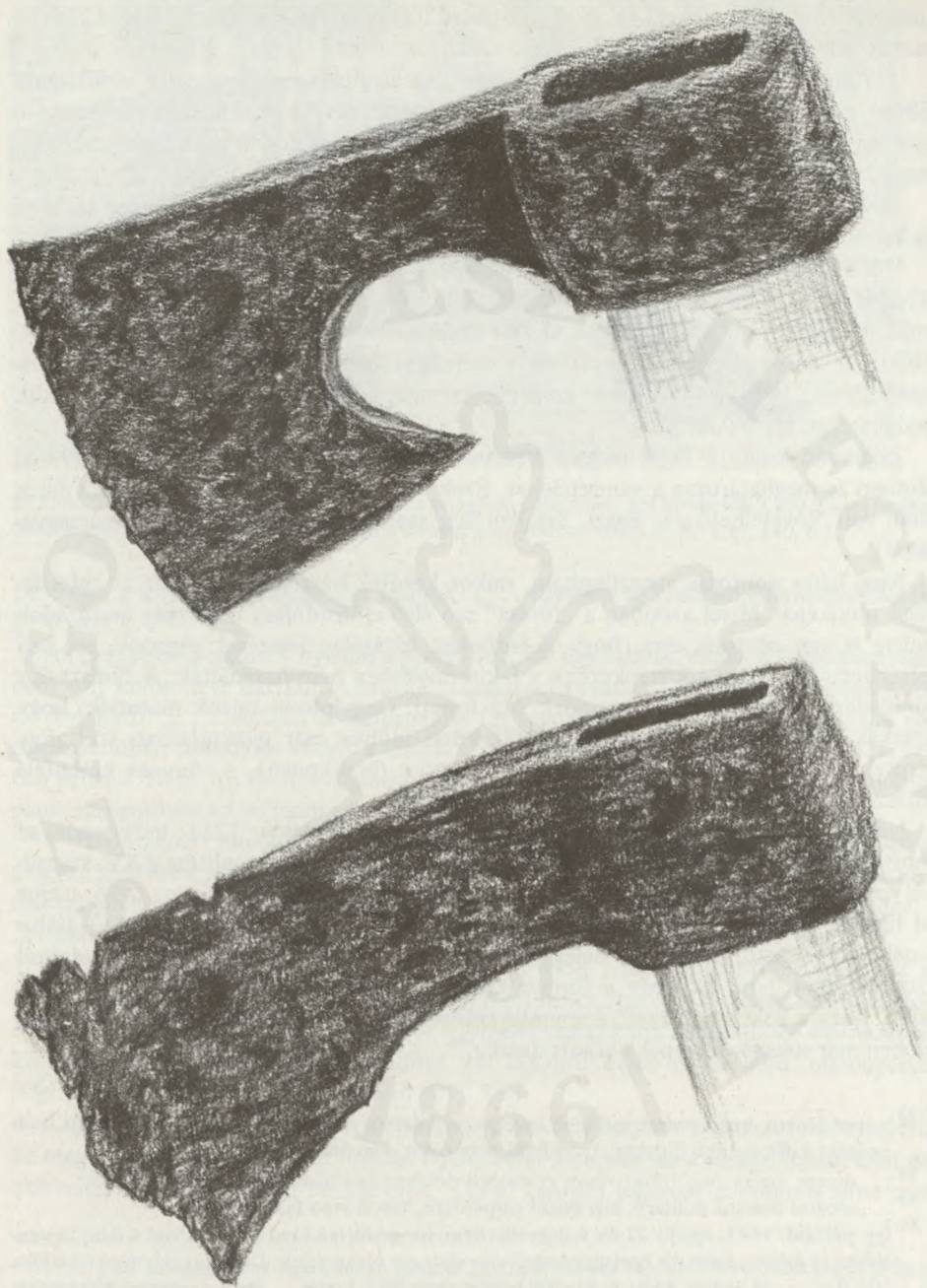
⁸³ ... et feneto, quod potest sufficere quinque hominibus ad falcandum vno die, et lignis, quae possunt sufficere duo dolabra, quod Bard nominatur, vno die ...

⁸⁴ ... decem iugera cum tribus vineis et duabus dolabris pro marcis duodecim ...

⁸⁵ ... secures tres vna militaris, alia Baard carpentaria, tertia vero farago feyze ...

⁸⁶ Így például: 1441. április 21-én feljegyzik: item vor gesnitten bred 200 den vnd 4 den. Ugyanabban az évben „Item die bretsneyderin” cím alatt ezt olvashatjuk: Dedimus eidem ad rationem 100 den ... et eadem dedit nobis 300 breth minus XXI. breth ... Item de cissura 300 brette civitati. Ebben az időben már fűrészmalom is működött Bártfán. 1455: Dy sneyd moele és 1437 molendinum asserum (Fejérpataky, 1885., 441. és 444. o.).

28–29. ábra. Favágó eszközök az Árpád-házi királyok korából. Magyar Nemzeti Múzeum

30–32. ábra. Favágó és famegmunkáló eszközök a XIV. századból. Magyar Nemzeti Múzeum

Frangepán Miklós dalmát-horvátországi bán 1428-ban megengedte a cirkvenicai pálosoknak, hogy „... nevezettek jogosultak a cirkvenicai völgyben – ahol már malmaik működnek – egy fűrészmalmot létesíteni” (Frang. Okl. I. 209.).⁸⁷ Cuprar György telkibányai polgár végrendeletéből arról értesülünk, hogy birtokán 1438-ban volt egy malom, amely különféle terményeket és fát őröl (Dl. 13191.).

A XVI. században már sok fűrészmalom működött az országban, amelyeket akkor is „fűrész”-nek neveztek. Erre vonatkozó adat az Okl. Sz.-ból: 1519: „... A birtokon található négy fűrész, közönségesen fyryz. ...”; 1538: „... a fűrészmalom részére vágandó faanyagról ...” (Lambrecht).⁸⁸

A mai napig komoly feladatot jelent az erdőgazdálkodás számára az erdők feltárása. Még inkább az volt abban a korban, amikor épített utak még alig voltak, a vonóerőt pedig általában az ökrös szekér jelentette. Mikor a lakott helyekhez közeli erdőket kihasználták, a távolabbiakból kellett a fát beszerezni. Ide rendszerint külön utak vezettek, amelyek elsősorban a faszállítás célját szolgálták. Egy Borsod megyei birtokadományozásról szóló oklevélben már 1262-ben olvasható, hogy a határ az út mellett, amelyen a fát szállítják ... (Györffy).⁸⁹ A nyitrai káptalan bizonyáglevelében hasonló leírást találunk a határjárásnál. 1278/1322: „... és itt beletorkolódik egy útba,

⁸⁷ ... ipsi possint disponere unam serram in valle de Cyrkvenycza, ubi videlicet molendina eorum existunt ...

⁸⁸ ... In facie possessionum habentur scissure asserum wlgó fyryz quatuor; de secandis lignis pro molendino fürez ...

⁸⁹ ... iuxta viam, per quam portantur ligna ...

33. ábra: Favágók. A felső alak gallyaz döntőfejszével. A keretes fűrész egészen modern formájú. Burgundia, XV. sz. (Singer, A.: History of Technology. Oxford 1954. II. köt. 391. o.)

34. ábra. Fadöntés útépitéshez, XV. sz. (Singer: i. m. II. köt. 525. o.)

amelyen fát szoktak szállítani ...” (H. O. VI. 236.).⁹⁰ Besenyő birtoknak a budai káptalan előtt 1410-ben történt elzálogosításáról készült írásban szerepel „... via Erdeulew wth” (Zs. O. II. 7640. sz.). Ezek voltak az első feltáró utak.

A szepesi káptalan 1300. évi oklevelében ezt olvashatjuk: „... egy bizonyos völgyből a fa-út mellett”⁹¹ (H. O. VI. 456.). Ez azt sejteti, hogy itt fadorongokkal kirakott útról van szó. Ilyenek Kelet-Európában, Oroszországban fordultak elő, és fontos szerepet játszottak a közlekedésnek az időjárástól való függetlenítésében (Buchholz).

Ezek az utak *szekerezték* a kivágott fát akár épület- akár tűzifáról volt szó. I. Károly királynak a szentendrei vámot említő 1318. évi oklevelében olvassuk, hogy az említett községet a hajók és szekerek azon vámjával amelyet a fa után fizetnek ...⁹² veszi át István veszprémi püspöktől (Vr. 96.). A hatalmaskodók rendszerint akkor rohanták meg a favágást végző jobbágyokat, amikor azok a kitermelt fát már szekerekre rakták. A nyitrai káptalan 1408-ban utasítást kapott, hogy Chethnek-i Miklós panaszának kivizsgálása során állapítsa meg, hogy a panaszban nevezettek fegyveresen rátörték-e fát szállító jobbágyaikra és elvitték-e valóban két fás szekeret ... és a szekereket vonó nyolc ökröt ... (Zs. O. II. 6456. sz.).⁹³

A fát a szolgálak, illetve a jobbágyok fuvarozták, részben saját szükségletükre, részben a földesúr részére. Egy pozsonyi polgár okleveléből értesülünk arról, hogy a városban lakott fafuvarozó (zu nechst Stephans des holz furer hause – Zs. O. II. 65. sz.).

A *vízi szállítás* sokkal olcsóbb és előnyösebb volt mint a szekerezés. Ezt már igen korán felismerték, amit a garami tutajozás XI. századi emléke is bizonyít (1075: „A Garamon szállított fa vámját ...” (ÁUO. XI. 102.).⁹⁴ A hajón való szállításról a fent említett 1318. évi oklevélen kívül a Komárom megyei Leel birtokkal kapcsolatban szerzünk tudomást 1410: „... az erdők fájának vágására ... a Dunán való átvitorlázásra ... szükséges hajókat ...” (Zs. O. II. 7738. sz.).⁹⁵ A budai vámtarifában (1255) szintén szerepel a szekéren történő szállításán kívül a vízi szállítás is. [(... a fa azon vízi szállítási egysége után, amelyet két evezővel irányítanak ... két nehezéket. ... (CD. IV. 2.320.)]⁹⁶ Zsigmond király ismételten elrendelte (1407), hogy Pelseuch-i magnus János volt lovászmester ne merészeljen a Hernádon Kassa városba szállított fa után a város polgáraitól vagy másoktól vámot szedni. (Zs. O. II. 5632. sz.).

A nehezen hozzáférhető helyekről, ha a terület alkalmas volt rá, *csúsztatással* közelítették a fát az úthoz vagy a feldolgozás helyére. Erre utal az 1256-ban Hegymagasnál említett ... berch qui vulgo Eregeteuhig vocatur (ÁUO. II. 267.), továbbá egy másutt említett földrajzi név 1421: locum qui faeretew vocatur (Okl. Sz.).

⁹⁰ ... et ibi cadit ad unam viam super quam ligna ducuntur ...

⁹¹ ... de quadam valle penes viam lignorum ...

⁹² ... cum tributo de naibus et curribus qui ibidem ex lignis honerantur ...

⁹³ ... duos currus lignorum ... simulcum octo bobus ipsos currus trahentibus ...

⁹⁴ ... tributum lignorum que feruntur super Goron ...

⁹⁵ ... ad succidenda ligna silvarum ... ad transferandum ipsum fluvium Danobii ... naves necessarias ...

⁹⁶ ... de strue lignorum quod regitur per duos remos, duo pondera ...

Az erdei mellékhasználatokat nem lehet a múltra vetítve úgy értelmezni, ahogyan azt az erdészeti tudományok művelői a múlt században megfogalmazták. Az utóbbi szerint ugyanis a legeltetés és a vadászat mellékhasználatnak minősülne, holott a középkorban, mint láttuk, ezek voltak az erdő legfőbb hasznai, és csak a középkor végén zárkózott fel melléjük a fahasználat. De még ebben az időben sem lehet ezt az országot akkor még sokfelé őserdővel borított vidékéről elmondani.

A középkorban nagy jelentősége volt az erdei gyümölcsök gyűjtésének. A gyümölcsöt nem vehetjük teljesen a mai fogalmak szerint. Az „arbores fructiferae” közé tartoztak a makktermő fák is, annál inkább, mert inséges esztendőben a tölgymakkot az emberek is megették. Másrészt a vadgyümölcsfák termése vadnak és háziállatnak az erdőben egyaránt táplálékul szolgált. Végül érdemes itt is utalni arra, hogy a szelíd gyümölcsök egy része még az erdőben található. Az erdő tehát ebben a korban sokkal dúsabb táplálékkal kínálta látogatóit, mint manapság. Az erdei gyümölcsfákat a fakivágásoknál, az erdő letarolásánál megkímélték, a vágásterületeket pedig különféle bokrok verték fel, amelyek közül nem egynek élvezhető gyümölcse van: szeder, kökény, mogyoró stb.

Egyik legrégebbi alapítólevelünk, a tihanyi, (1055) sok érdekes erdőtörténeti adatot tartalmaz. A gyümölcsfákról azt írja: „... Ha bármely gyümölcsöshöz fa van itt, ugyanazon egyházhoz tartozik ...” (CD. I. 391.).⁹⁷

II. Béla 1135-ben kelt oklevelét ugyan hamisnak ítélte az oklevélkritika, de témánk szempontjából aligha félrevezető a következő szövegrész: „... Itt a prediumon vannak gyümölcsfák, erdő, kaszáló ...” (ÁUO. I. 49.).⁹⁸

A birtok- és határleírásokból gyakran igen szemléletes kép bontakozik ki előttünk arra nézve is, hogyan helyezkednek el a gyümölcsfák az erdőben.

1299: „... déli irányba fordulva és érintve az oltványnak nevezett almafát keresztezi a Tornua vizét ... belép a szilvafák, illetve gyümölcsfák közé ... Kywsberek nevű liget mellett ... belép egy Fywzkerth-nek nevezett cserjésbe ...” (H. O. VI. 449–450).⁹⁹

⁹⁷ ... Si que vero sunt arbores inibi fructiferae siue non fructiferae, eidem pertinet Ecclesiae ...

⁹⁸ ... habet predium illud arbores fructiferas, silvam, fenum ...

⁹⁹ ... uergendo uersus partes meridionales et tangendo quendam pomum oltuan dictum transit aquam Tornua ... intrat prunas siue arbores fructuum ... iuxta nemus Kywsberek dictum ... intrat vnum virgultum Fywzkerth wlgariter nuncupatum ...

A zalai konvent előtt 1393-ban eladnak egy birtokrészt tartozékaival, köztük szőlőhegyekkel, és gyümölcsös kerttel, kivéve a Moniaros erdő melletti sessiót . . .” (Zs. O. I. 3158. sz.).¹⁰⁰ Heves megyében 1399-ben leánynegyed kiadása során említik az erdei gyümölcsfák harmadrészét (Zs. O. I. 5965.).¹⁰¹

Az elmondottakkal nem azt akarom állítani, mintha gyümölcsösök, gyümölcsös-kertek nem léteztek volna már ugyanebben az időben. Ellenkezőleg, ezek is megvoltak már történelmünk korai évszázadaiban is, és számuk minden valószínűség szerint szaporodott, a gyümölcstermelés Mátyás király idejére jelentős fejlődésen ment keresztül.

Már a garammenti Szt. Benedek kolostor privilégiumában (1075) többek közt ez áll: „. . . a szolgák tíz házát a gyümölcsösökkel. . .” (CD. I. 431.)¹⁰²

II. Endrének a pannonhalmi apátság részére 1211-ben adott megerősítő levelében találunk pomerium valde bonum említést. Ám ezeknek a gyümölcsösöknek vagy gyümölcsöskerteknek a javarésze is erdőben, erdőkkel körülvett helyeken volt. 1222: cum silva, prato et pomerio (Pannh. I. 656); 1358: iuxta quoddam pomerium vulgo Wadkerth dictum – Ászár, Veszprém m. – (AnjO. VII. 295.).

Az emberi táplálkozásban a gombának már feltehetőleg a középkorban is jelentős szerepe volt, említésével mégis ritkán találkozunk (1405-ben van szó például Szatmár megyében jobbágyokról, akik saját erdejükben gombát gyűjtöttek, és közben a szomszéd birtokos jobbágyaival kifosztotta őket. Zs. O. II. 4052. sz.).

A középkorban a méznek fontos szerepe volt a táplálkozásban, mert a cukor ebben az időben Európában ismeretlen volt. A *méhészet* pedig az erdőhasznosításnak egyik nemeként jött számításba. Az erdei méhészet a méhek számára fatörzsbe vajt üregek felhasználásával gondoskodott a méznek könnyen hozzáférhetővé tételéről.

1357: ad arborem captarhasfa (AnjO. VI. 589.); 1476: siluam Meheslygeth (Okl. Sz.). 1395-ben hozományként átadnak többek között octo truncos apum pro una marca (Zs. O. I. 4045. sz.). A „méh” és a „lép” eredeti szókincsünkhöz tartozó szavak. A „kaptár” szó eredete ismeretlen, feltételezik német származását (TESz), a „kas” szavunk pedig szláv eredetű. Valószínű, hogy a méhészet nem volt ismeretlen a magyaroknál a honfoglalás előtt sem, a Kárpát-medencében azonban jelentősebb mértékben ki-fejlődött.

Az Árpád-korban a méhészet is mint külön foglalkozási ág szerepelt. A veszprémi apácakolostor kiváltságainak megerősítéséről Kálmán király által 1108-ban kiadott oklevél megemlékezik egy olyan faluról, amelynek lakói – a szövegből következtethetően – ilyen feladatot láttak el. Item dedit villam Sorolus ad procurandas apes (CD. II. 46.); 1240: in predio Mehez (Okl. Sz.). 1389: Petrus Mehez (Okl. Sz.).

Mint conditionariusok szerepeltek a mézadók. 1329/1378: ad ipsam possessionem Vamus mezado vocatam (Okl. Sz.). Ugyanebben az időben említenek mézművelőt is: 1302: pessionem Mezmeuelew (Okl. Sz.).

¹⁰⁰ . . . locis sessionalibus, szőlőhegyekkel ac orto fructifero . . . excepta quadam sessione una iuxta silvam Moniaros . . .

¹⁰¹ . . . tertiam partem quarundam arborem silvestrium fructiferarum . . .

¹⁰² . . . decem domos seruorum cum pomari . . .

A méz gazdasági jelentőségével áll összefüggésben, hogy az erdőnek ilyen irányú haszna az erdő értékét növelte. Bátmonostori László 1405-ben panaszt tett a királynál, hogy birtokairól 166 ménesbeli lovat, 140 marhát, 280 sertést, 157 juhot, 113 méhkast . . . vitt el Szekcsői Herceg Péter (Zs. O. II. 3713. sz.).

A földesúr és az egyház a jobbágyság méztermeléséből is kivette a részét. Kivételes esetnek számított, ha ezt elengedték. Így például egy Bereg megyei hatalmaskodás megvizsgálásáról szóló oklevelében olvassuk, hogy „a közönségesen Méhlennek nevezett helyen levő méheik után a kiváltság alapján semmi tizedet vagy haszonváltást nem kötelesek a püspököknek fizetni . . .” (AnjO. VI. 360.).¹⁰³

Béla város a jobbágyság tartozásait 1396-ban rendezte, és ennek során többek közt előírta, hogy a méhektől és disznóktól hármat a tízből¹⁰⁴ tartoznak szolgáltatni (Zs. O. I. 4455. sz.). A XVI. századtól általában kilencedet vagy tizedet követelt a földesúr a jobbágyságtól a méhek után; Szendrő urbárium (1570) szerint: „Proventus annualis: . . . apum examinibus dant nonas” (Vámos falu jobbágyságai). Nagybánya urbárium (1566) például Sándorfalváról, illetőleg jobbágyságairól többek között az mondja: „de apibus dant decimam” (Maksay).

A *kőfejtés* rendszerint erdőborította hegyvidékeken történt. Ezért már a XIII. századi oklevelek együtt emlegetik a favágást és a *kőfejtést*. Különösen szembeesik ez a kiváltságoklevelekben. IV. Béla 1244-ben kiadott oklevelében megerősítette a korponai vendégek kiváltságait. Eszerint joguk volt fát és követ földjük határán belül vágni, illetőleg fejteni (CD. IV. 1. 329.).¹⁰⁵ Ugyancsak IV. Béla a Zólyom megyei Dobronya és Bábaszéki hospeseinek megengedi, hogy határaikon belül joguk van fát vágni és követet gyűjteni . . . (1254; CD. IV. 2. 288.).¹⁰⁶ 1347-ben I. Lajos király Nagybánya lakosainak engedte meg, hogy a király és a nemesek környékbeli erdeiből fát és követ termeljenek (CD. IX. 1. 497.). Így azután a *kőbányászás* mint az erdőhasználat egyik neme fejlődött ki.

Még szorosabb volt a kapcsolata az erdővel a *mészégetésnek*, hiszen nemcsak a mész nyeréséhez szükséges követ bányászták általában erdős vidéken, hanem a mészégetéshez felhasznált faanyagot is az erdő adta. A mészégetést erre a célra készített kemencékben végezték már ősidők óta. Ezek a „mészpest”-nek nevezett mészégetők sok helyütt helynévadók lettek. Mezpesth (Vas megye; Zs. O. I. 92.); Zemplén megyében 1355: iungit locum Mezpesth vocatam (Sztáray O. I. 97.). 1222-ben már mészvermet is említene, . . . venit ad alteram foeveam que etiam Mezwerum dicitur (CD. III. 1. 370.).

A mészégetési jog említésével szintén találkozunk a városok kiváltságai között. Eperjes városát a szomszédos birtokos nemesek akadályozták a mészégetéshez szükséges favágásban. Ezért Zsigmond király, utalva arra, hogy az eperjesieknek kötelessé-

¹⁰³ . . . de apibus ipsorum ad loco Méhleu vulgariter vocata . . . nullam decimam nullumque lucrum — eidem episcopo . . . persolvere teneantur . . .

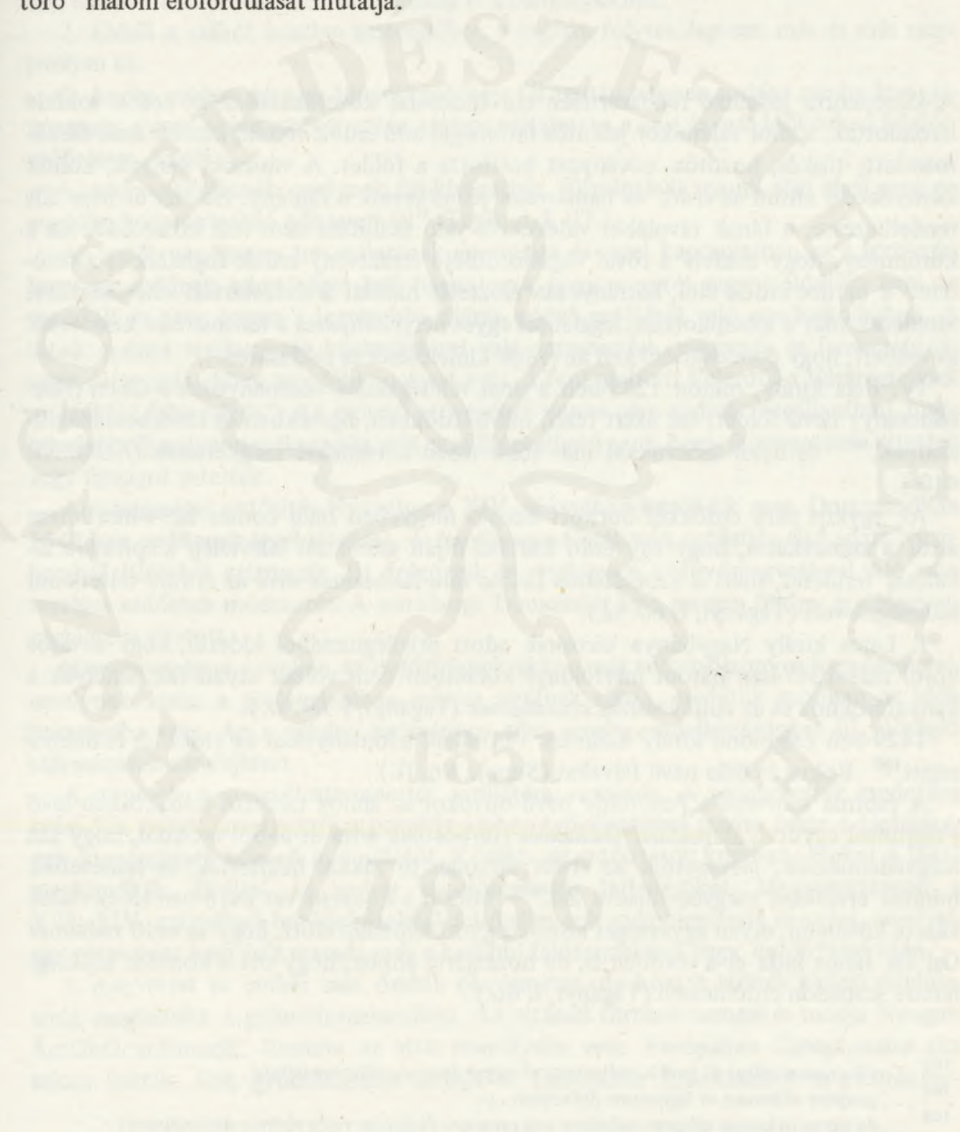
¹⁰⁴ . . . de apibus et porcis tres de decim . . .

¹⁰⁵ . . . ligna et lapides intra metas terrae succidere et secare . . .

¹⁰⁶ . . . vt infra easdem terminos ligna excindendi et lapides colligendi habeant potestatem . . .

gévé tette városuk megerősítését, Lőcsén 1404. február 13-án kelt levelében megtiltja, hogy őket bárki akadályozza a királyi birtokokon a kőfejtésben, a favágásban és a mészégetésben (Zs. O. II. 2985. sz.).

Egyéb melléktermék gyűjtéséről, illetőleg termeléséről keveset tudunk. A *gyantászs* ősidők óta ismert (Minkwitz), azonban nagyon keveset tudunk róla. A „gyanta” szó 1500-ban fordul elő először történelmi emlékekben. A cserzőkéreg-termelésről se tudunk többet ebből az időből. A Tagányi által említett adat 1367-ből való és „cserző” malom előfordulását mutatja.

A középkorra jellemző rendszertelen erdőhasználat következtében az erdők sokfelé leromlottak, s ahol valamikor jelentős fatömeget adó erdők voltak, később csak elbokrosodott, tüskés, bozótos növényzet borította a földet. A városok, bányák, kohók környékéről eltűnt az erdő, és hamarosan jelentkezett a fahiány. Ha vízi út nem állt rendelkezésre, a fának távolabbi vidékekről való szállítása nem volt kifizetődő. Az a körülmény, hogy sokfelé a rövid vágásfordulójú eresztvény erdők foglalták el a területet a bárdos erdők elől, hátrányosan érezte hatását a sertéstartási lehetőségekre. Mindezek már a középkorban, legalábbis egyes helyeken, arra a felismerésre készítették az embert, hogy gondoskodni kell az erdők kíméléséről és pótlásáról.

IV. Béla király, midőn 1255-ben a sinai vendégeknek adományozza a Chon (Hernádsány) nevű földet, ezt azért teszi, mert erdőkben, ligetekben és rétekben szűkölködnek,¹⁰⁷ és ilyen igényükkel már több ízben kérésükkel megkeresték (ÁUO. XI. 410.).

Az egykor sűrű erdőkkel borított Szepes megyében Bald comes 1294-ben letesz arról a szándékáról, hogy egy erdő kiirtása útján szerezzen lakótelep alapítására alkalmas területet, mert a szomszédos Leibic falu lakosainak erre az erdőre feltétlenül szükségük volt (Tagányi, I. 60. sz.).

I. Lajos király Nagybánya városnak adott privilégiumából kiderül, hogy a város körül már 1347-ben három mérföldnyi körzetben nem voltak olyan fák, amelyek a bányatárókhoz és az építkezéshez szükségesek (Tagányi, I. 69. sz.).

1429-ben Zsigmond király Késmárk városának adományozza az erdők és fa hiánya miatt¹⁰⁸ Rokus és Béla nevű falvakat (Suppl. An. II.).

A csornai konvent a Potótfölde nevű birtokot az ahhoz tartozó, Rábaközben levő Felerdővel együtt Vásárosfalvi Oslnak és Herbortnak adta át abból a célból, hogy azt megvédelmezzék. Nevezettek az erdőt újonnan jó fákkal beültették, és felnevelték minden erejükkel megvédelmezve azt.¹⁰⁹ Midőn a konvent ezt 1418-ban tőlük vissza akarta követelni, olyan egyezséget kötött a győri káptalan előtt, hogy az erdő védelmét Osl fia János látja el a jövőben is, de hozzájárul ahhoz, hogy ott a konvent szükségleteire szabadon erdőlhessen (Tagányi, I. 86.).

¹⁰⁷ ... siluis nemoribus et pratis indigerent et super huiusmodi necessitate ...

¹⁰⁸ ... propter silvarum et lignorum defectum ...

¹⁰⁹ ... de novo in bonas arbores subolare seu crescere faciendo totis viribus defendissent ...

Zsigmond volt az első uralkodó, aki erélyes intézkedéseket hozott Magyarországon az erdők védelmére. 1417-ben az erdélyi Rothbach nevű falut 2000 forintba büntette, mert lakosai a mariaburgi tiltott erdőben fát döntöttek (Witting).

Ugyanennek az uralkodónak Ilsuai György zólyomi ispánhoz intézett, 1426. évi rendelete már az erdők rendszeres kitermelésére ad utasítást. Az újonnan felfedezett ólombányák részére szükséges faanyag biztosításáról a következőképpen rendelkezik:

„1. az ezen bányamunkákra most és ezentúl szükséges fát a királyi erdőkből minden haladék nélkül rendesen szolgáltatassa ki a bányászoknak.

2. Ebből a célból minden esztendőben a vágásra folytatólagosan más és más részt jelöljen ki.

3. Az ily módon egyszer kijelölt erdő rész fái azután teljesen sorjába rendre kivágatassanak, s csak is így szabad aztán rátérni váltakozva a más és más időközben kijelölt erdő részre. Végül

4. azon erdő résznek, melynek fái kivágattak, fölszántását semmi szín alatt meg ne engedje, hogy újra erdő nőhessen fel” (Tagányi, I. 87.).

Az erdők rendszeres használatának gondolata és ezzel kapcsolatban az a törekvés, hogy az erdőnek lehetőséget kell hagyni arra, hogy magától regenerálódjék, nem az egyedüli és nem éppen a legrégebbi eljárás a jövő erdőjéről való gondoskodásban. A fának emberi tevékenység közbejöttével való termesztése, magvetés és facsemete ültetése útján már ebben az időben ismert volt. A fent említett Felerdőt a Vásárosfalviak „jó fákkal felnevelték”. Az oklevél szövegéből sajnos nem tudjuk megállapítani, hogy közelebbről milyen tevékenység volt ez. Elképzelhető az is, hogy facsemetéket ültettek vagy famagot vetettek.

A mesterséges erdősítés Nyugaton a XIV. században kezdődik meg. Dortmundban 1343-ban említenek legelőfásítást. A fenyőmagvetéssel való erdősítés első adata Nürnbergből 1368-ból származik. Itt dolgozták ki részletesen a fenyőmagvetéssel való mesterséges erdősítés módszerét. A nürnbergi Tannensäer híre messze földre, így Magyarországra is eljutott.

Magyarországon azonban az erdősítésnek ekkor már voltak bizonyos hagyományai, amelynek szálai a történelemben messze nyúlnak vissza, eredetük azonban az idők homályába vész. Az a néhány szórványos adat, amely rendelkezésünkre áll, elősegíti származásuk megfejtését.

A nyomok a gyümölcsstermesztés területére vezetnek. A gyümölcsfák eredetileg erdei fák voltak, amelyekről a primitív ember gyűjtögetéssel szedte össze a táplálékának kiegészítését képező gyümölcsöt. Később, az erdőirtások korában ezeket a fákat megkímélték. Ezáltal az ember is elősegítette terjedésüket. Magyarországon a XIII–XIV. századbeli határleírásoknál feltűnően sok vadgyümölcsfa szerepel, amelyek egy része mint hagyásfa maradt meg a korábbi fakitermelések vagy erdőirtások után.

A magvetést az ember már ősidők óta ismerte, de hosszú időnek kellett eltelnie, amíg megtanulta a gyümölcsnemesítést. Az oltással történő nemesítés módja Nyugat-Ázsiából származik. Eredete az idők homályába vész. Európában Theophrastus óta sokan leírták. Sok gyümölcsfajta terjedt el Európában Elő-Ázsiából és a Földközi-

tenger vidékéről. A rómaiak Magyarországon, főleg a Dunántúlon – Pannoniában – folytattak intenzív gyümölcs- és szőlőtermelést.

A Pannoniában folytatott gazdálkodásra, a szőlő- és gyümölcsstermelés módszerére egyes római történetírók (Hyginus, Sextus Aurelius Victor stb.), valamint az ún. gazdasági írók (Columella, Varro, Plinius és mások) műveiből következtethetünk. Tőlük tudjuk meg, hogy Itáliában külön gesztenyéseket és fűzfaültetvényeket létesítettek a szőlőtermelés céljára. A gesztenyefa adta a karót, a fűzfa a kötözéshez szükséges vesszőt. Szőlőtámasz céljaira ültettek más fákat is (szil, nyár). Ezekre futtatták fel a szőlőt. Az ilyen faültetvények neve a rómaiaknál arbustum volt. Columella leírja, hogy a fákat négyzetesen, egymástól meghatározott tő- és sortávolságra kell ültetni. Varro az „ötöskereszt” alakban való faültetést említi mint célszerű és szokásos eljárást.

A történetírók többször is említést tesznek arról, hogy Magyarországon különösen Probus császár (i. sz. 276–282) hajtott végre nagy szőlőtelepítést. Ez azonban nem lehetett az első, mert már Domitianus császár elrendelte a szerémségi szőlők egy részének kiirtását, mivel azok veszedelmes konkurrenciát jelentettek az itáliai szőlősgazdák-nak. Valószínű, hogy gyümölcsfákat is ültettek. A szelídgesztenyét – bár a botanikusok megállapítása szerint hazánk területén őshonos – nyilván a rómaiak is ültették. Ez nemcsak azért valószínű, mert Itáliában is kapcsolatos volt a szőlőkultúrával, hanem azért is, mert a középkor óta vannak adataink arra, hogy a gesztenyefa a szőlőben fordul elő. Egy 1398-ból való oklevél említ pl. egy pozsonyi szőlőt, amely „under den Kestenpaumen” van. A gesztenyével kapcsolatos helynevek rendszerint évszázadokkal ezelőtt létezett gesztenyés helyek emlékét őrzik, ahol ma még néhol gesztenyefák, de rendszerint szőlők is vannak. Sopron környékén és Zala megyében a szőlőkben még ma is gyakran előfordul a gesztenyefa.

A rómaiak azonban az Itáliában kialakult gyakorlatnak megfelelően a szőlőkultúrával kapcsolatban valószínűleg más fákat is ültettek. Ugyancsak feltételeznünk kell, hogy egyéb gyümölcsfákat is ültettek függetlenül a szőlőtől, termésük kedvéért.

A rómaiak által folytatott gyümölcsstermelés és szőlőművelés nyomai nem enyésztek el teljesen azután sem, hogy a rómaiak Pannoniát a IV. sz. végén, a hunok betörései miatt kénytelenek voltak kiüríteni.

A népvándorlásnak e területen megfordult népei, a hunok, avarok, gótok, gepidák, longobárdok stb. nem folytattak földművelést, de az időközben Pannoniában megtelepedő szláv lakosság átvette a gyümölcs- és szőlőtermelés hagyományait és megőrizte még a magyarok bejövetele után is.

A szőlőtermelés hagyományainak továbbélését bizonyítja a római borsajtókkal azonos szerkezetek alkalmazása, továbbá az öntött bronz nagyszíjvégeken talált szőlőábrázolások, amelyek népvándorlaskori sírokból kerültek elő.

Azt a körülményt, hogy a letelepedő magyarság az itt talált szláv lakosságtól tanulta a gyümölcsstermesztést, bizonyítják a nagy számban előforduló, szláv eredetű gyümölcsneveink. Ilyenek: berkenye, galagonya, málna, cseresznye, csipke, godolya, dinnye, barack stb. (Rapaics).

Feltehető azonban, hogy a magyarság már a honfoglalás előtt megismerkedett a

szőlő- és gyümölcsstermeléssel. Erre a következtetésre pedig török jövevényszavaink jogosítanak fel. Ilyen szavak: szőlő, szűrni, bor, seprő (Kiss; Fejér).

A Dunántúl egy része a IX. században frank uralom alá került. A frank birodalom volt az, amelyben a római műveltség leghamarabb felszívódott a hódító nép államszervezetébe, és amely azután ezt a műveltséget tovább közvetítette kelet felé. Hatását Magyarországon nemcsak az első magyar király törvényeiben és államberendezésünkben, hanem a gazdasági életben, így erdőgazdálkodásunk történetében is kimutathatjuk. Itt elsősorban a Nagy Károly által kiadott Capitulare de Villis-re kell utalnunk, amely fontos tájékoztatást ad a korabeli gyümölcsökről. Itt a közvetítésben István király ideje óta az országba sűrűn érkező idegeneknek lehetett nagy szerepük.

A salzburgi érsekség birtokainak megerősítéséről szóló, Arnulf császárnak tulajdonított és 890-re antedatált oklevél Pécs környékén is emleget szőlőket. (Ezt az oklevelet Frigyes salzburgi érsek készítette 977-ben.) A magyarországi oklevelek is már korán megemlékeznek a szőlő- és gyümölcsstermelésről. Az István király által a veszprémvölgyi apácakolostornak kiadott adománylevel, a tihanyi alapítólevel (1055) stb. szőlőstermelést, a Garam menti szent Benedek-rendi kolostor 1075. évi alapítólevele gyümölcsöst említ.

A Sankt Gallen-i kolostorkert (ahol a magyarok is megfordultak kalandozásaik során) híres volt gyümölcseiről; a 820 körüli időből származó alapítólevelében felsorolt gyümölcsfajok adnak képet az akkor Európa e részén termesztett gyümölcsökről. Utalásokat találunk itt erdei fák ültetésére is.

A gyümölcsösök előfordulása azonban Magyarországon nem jelenti azt, hogy még a késő középkorban is a gyümölcsfogyasztás alapját az ültetett gyümölcsfák jelentették. Még a XIV. században is a gyümölcsfák nagyobb része az erdőben terem. Ezeket a védelemben részesített fákat idővel kezdték bekeríteni. Így alakultak ki az erdei kertek, amelyeket „vadkertnek” neveztek, és amelyekről többször írják, hogy azok gyümölcsösök voltak.

A gyümölcsösök „pomarium”, „pomerium” néven szerepelnek a régi oklevelekben, de találkozunk az „arbustum” kifejezéssel is. Feltételezésem szerint ezek faültetvények voltak, amelyek a gyümölcsstermesztésen kívül talán a szőlőnevelés célját is szolgálták, akárcsak a régi rómaiaknál.

A római hagyományok továbbélését igazolják azok az oklevelek, amelyekből az arbustumnak erre a jelentésére lehet következtetni. Így például egy Pécs környéki, 1252-ből származó határjárás említ „orreum et vineam cum arbustis”. Mint előbb már említettem, ugyancsak a Pécs környéki szőlőket emlegeti egy X. századból származó oklevél. Az esztergomi káptalannak az Epel nevű föld elcsereléséről szóló, 1270-ben kelt bizonyáglevelében olvassuk, hogy a birtokot cum arbustis, que uulgariter horost dicuntur, adták át. Tudjuk, hogy a haraszt erdők fiatal, sarjadzó, többnyire tölgy- vagy cserfaerdők voltak. Nem lehetetlen, hogy itt mesterségesen ültetett erdőről van szó.

Egy másik oklevél 1331-ben említ „montem pro vinea plantanda” és egy „monticulum ubi vident arbustae”. Ezekben az esetekben tehát az arbustum szőlőültetvényekkel kapcsolatos. Más oklevelekből azonban az derül ki, hogy az arbustum olyan hely, ahol sok a fiatal fa. Mátyás király történetírója a budai királyi várkertben említ

35. ábra. Botanikus kert 1500-ban
(Singer: i. m. II. köt. 143. o.)

arbustumokat. Lehet, hogy szőlőlugasról van itt szó, illetőleg olyan faültetvényről, amely szőlőtermesztés célját szolgálta.

Valószínűbb azonban, hogy ezek nem álltak kapcsolatban szőlővel, hanem fákkal, talán fenyőkkel beültetett díszparkok voltak, amiről a továbbiakban még lesz szó.

A faültetés tehát megindult már, és pedig először a gyümölcsfákkal. Egy 1234-ben kelt oklevélből arról értesülünk, hogy a pannonhalmi Szt. Márton egyház és Fábián ispán között levő perben László, bácsi ispán úgy ítélte, hogy a vitás 4 ekényi földet Fábián az egyháztól távolabb eső helyen kapja meg, hozzátéve, hogy a cserjéket és gyümölcsfa csemetéket, amelyekről esküvel állítja, hogy saját kezűleg ültette ... kiáshatja és kiirthatja (Pannh. I. 735.).¹¹⁰

1406: Bátor Péter fia János a Semleyn-i birtokon – Kalló-i Lewkes fia, Miklós panasza szerint – számos ültetett gyümölcsfát¹¹¹ kivágott ... (Zs. O. II. 4478. sz.).

Egy Szepes megyei birtokon elkövetett hatalmaskodásról szóló, 1400. évből származó oklevél a házak és épületek tűzzel való elpusztításán kívül gyümölcsfáknak és egyéb ott ültetett fáknak kivágásáról emlékezik meg („arbores fructiferas et alias inibi plantatas”). Arra vonatkozólag nincs ugyan adat, hogy mik voltak az „egyéb” fák, de

¹¹⁰ ... virgultas et plantulas arborem fructiferarum quas propriis manibus per sacramentum fidei se fecisse fatetur ... potest eradicare et extirpare ...

¹¹¹ ... quamplures arbores fructiferas plantatas ...

aligha lehettek mások, mint erdei fák (Dl. 83466). Ez is arra utal, hogy a gyümölcsfák ültetése adhatta meg a példát és az ösztönzést egyéb fák, vagyis erdő ültetésére.

Nehéz volna megállapítani, hogy a magyarok mikor kezdték a gyümölcsfákat oltani. Erre mindenesetre a XIII. századtól okleveles adatunk van.

1299: tangendo quandam pomum Oltuan dictum. Ezek a beoltott, tehát nemesített gyümölcsfák azonban – úgy tűnik – nemcsak a gyümölcsöskertekben, hanem az erdőkben is nőttek. Erre utalnak az erdőkre alkalmazott „oltvány” elnevezések.¹¹² Tágabb értelemben gyümölcsfák közé számíthatjuk a fáknak olyan termését, amely az állattenyésztésben játszott szerepet. Ilyenek elsősorban a tölgy- és a bükktermés. Néhol az utóbbit is etetik a sertésekkel. Ínséges években viszont a tölgy- és a bükktermésből lisztet őröltek, és ezzel szaporították a gabonaneműekből készített lisztet.

A magyarság történetében az állattenyésztés nagy jelentőségű maradt akkor is, amikor már a magyarság letelepedett, és a lakosság nagy része földműveléssel foglalkozott. Nem csodálkozhatunk tehát, ha országunkban az első faültetési adat a sertés- és állattenyésztés szempontjából abban az időben olyan nagy jelentőségű tölgy- (vagy cser-) erdővel kapcsolatos. Tudomásunk szerint ez az első hiteles adat Európából a makkvetéssel való mesterséges erdőültetésről. Ezért megérdemli, hogy egy kicsit részletesebben szemügyre vegyük. Az 1262-ben kelt oklevélben a magyar király által kiküldött bírák jelentéséből megtudjuk, hogy a Pozsony megyei Árky nevű erdő tulajdonjoga körül vita támadt. Az egyik fél állítása szerint a mintegy 15 hold területű erdő az ő örökölt tulajdona volt, és a másik fél ragadta el azt tőlük erőszakkal, a tatárok kivonulása után két évvel. Ezzel szemben a másik fél azt állította, hogy az mindig az ő atyjáé, ill. őseié volt, és hogy az emberi kézzel ültetett makkból nőtt ki („per manus hominum silua memorata de glandibus seminando fuerit procreata”). Az oklevélben közölt határleírásnál egy arbor quercus és egy arbor piri szerepel. Mindebből arra következtethetünk, hogy már jó, makkot termő, tehát értékes tölgy- vagy csererdő lehetett. Valószínű tehát, hogy az erdőültetés a XII. század végén vagy a XIII. század elején történt.

Felmerül viszont a tartalmi hitelesség kérdése. Az oklevél alaki hitelessége ellen semmi nem hozható fel. A tartalmi hitelesség azonban már nehezebb kérdés. Tekintettel arra, hogy egy erdő tulajdonjogával kapcsolatos vita során az egyik fél utalt a makkvetésre, tulajdoni igényének megfelelőbb alátámasztása érdekében, kétséges lehet, hogy vajon igazat mondott-e. Ezt az oklevél tartalmából nehéz lenne eldönteni. A vita ugyanis egyezséggel ért véget, Ennek értelmében az erdőt három egyenlő részre osztották. Egyharmad rész jutott annak a félnek, aki a makkvetésre hivatkozott, kétharmad a másik félnek. Habár ezek a körülmények gyengítik a mesterséges erdőültetésre vonatkozó állítás valószínűségét, mégis – az egyéb szórványos adatokon kívül – magában az a körülmény, hogy ilyenre hivatkozni lehetett, az állítás valódisága mellett szól. Ha ilyen nem fordult volna már elő abban a korban, akkor ezt a körülményt a

¹¹² ... 1278/1322: ... ad unam siluam que wlgariter Olthuan nuncupatur (H. O. VI. 236.); 1358: Quandam particulam siluae wlgó ibi Oltuan vocate (Okl. Sz.); 1509: silvas plurimas infra-scriptas exsiccare fecit ... Hozyoberek, Oltowan, Erdewkez ... (Veress E., 1938).

másik fél a vitában feltétlenül felhozta és mint képtelen állítást cáfolta volna. Annál kevésbé lehetett elképzelhetetlen erdei fák ültetése, mert ilyen más céllal is végeztek ebben az időben. Az előzőekben láttuk, milyen nagy jelentősége volt a birtokadományozásoknál, a földbirtokok elhatárolásánál a határjeleknek. Ebből érthető, hogy ha nem volt megfelelő határfa, akkor ültettek. Mária királynőnek a verőcei polgárok szabadságaira és földük határaitra vonatkozó 1248-ban kelt privilégiumában a következőket olvassuk: „innen halad ültetett fákhöz, amelyeknek egyike hárs, a másika bükk” (ÁUO. II. 202.).¹¹³

Kétségtelen azonban, hogy ebből a századból, de még az utána következőkből sincs határozott adatunk hazai erdősisítésre vonatkozóan. 1383-ban említ egy oklevél silva erectá-t Veszprém megyében (Vr. 791. sz.), amit lehet „létesített” erdőnek is fordítani. Lehet azonban, hogy itt is ligetszerű erdei gyümölcsösről van szó, amit az oklevélben felsorolt birtokrészek leírása nagyon is valószínűvé tesz.

Egyébként csak a XV. század elején találkozunk ismét olyan adatokkal, amelyek már erdei fák ültetésére vonatkoznak. Az 1400. évből származó Szepes megyei adatról már fent megemlékeztem. Egy 1486-ból származó adat ismét faültetésről tudósít. Szabó Mihály oklevele Teke mezőváros lakosainak úrbéri kötelezettségeit és szabadságait állapítja meg és megengedi, hogy „aki a jobbágyaink közül halastavat akar létesíteni vagy fűzfákat ültetni . . .”¹¹⁴ ezt szabadon megteheti. Itt nyilván fűzfának dugványozás útján való szaporításáról van szó (Teleki, Hunyadiak, XII. 336.).

A mesterséges erdősisítésre és parkosításra királyi, földesúri paloták környékén fenyőfák, esetleg díszfák ültetése is indító hatást gyakorolt. A fent említett 1400. évi oklevélben szereplő „más ott ültetett fák” ilyen parkosítás céljára ültetett fák is lehettek, mert az oklevélben a földesúr nemesi kúriájának feldúlásával kapcsolatban említik.

A XV. században a nürnbergi Haller kereskedő család egyes tagjai Budán éltek, és az itteni kereskedelmi, sőt politikai életben is szerepet játszottak. Wilhelm Haller 1480-ban Mátyás király tanácsosa lett, testvére, Ruprecht II. 1481-ben budai polgár. Atyjuk, Ruprecht Haller, 1485-ben engedélyt kapott a nürnbergi városi tanácstól, hogy fiának 20 metze¹¹⁵ erdei fenyőmagot küldjön Budára. (Erre az adatra dr. Wolfgang v. Stromeir – Peter Stromeir leszármazottja – akadt rá a Bayrische Staatsarchivban.)

Ez a 20 metze erdei fenyőmag valószínűleg a Mátyás király által a budai vár oldalában végeztetett parkosítás célját szolgálta. Az erdősisítésnek ilyen formában való kifejlődésére Európában másutt is, különösen Angliában és Írországbán találunk nevezetes példákat.

A mesterséges erdősisítés tehát a római hagyományokon alapuló gyümölcs- és szőlőkultúrával kapcsolatos erdeifa-ültetés, valamint a kastélyok körüli parkosítás kapcsán

¹¹³ . . . hinc procedit ad arbores seminatatas, quarum una est hars et altera bik . . .

¹¹⁴ . . . quicumque ex Jobagionibus nostris voluerit aedificare piscinas, vel plantare Salices in nostris . . .

¹¹⁵ Metze = mérő. Itt valószínűleg a pozsonyi mérőről van szó, amely 62,53 liternek, illetőleg 2 vécának felelt meg.

indul meg Magyarországon a XIII–XV. században. Megindulása egybeesik az erdő-kímélés gondolatának felmerülésével, amire a közvetlen ösztönzést az egyes helyeken – elsősorban a bányák környékén – hirtelen fellépő fahiány adta meg.

Magyarország területének java része a XVI. század elején török uralom alá került. A másfél évszázados török hódoltság és az ezzel kapcsolatos háborúk és küzdelmek annyira lekötötték a nemzet erejét, hogy a fejlődésben nem tudott lépést tartani nyugati szomszédaival. Hazánkban e másfél század alatt az erdők pusztítása folyt, és csak a törökök kiűzése után indulhatott meg gazdaságilag is jelentős mértékben az erdők telepítése.

1851

/1866/

At. Sz.: Agrártörténeti Szemle.

Apáczai Csere J.: Magyar Enciklopédia. 1653.

ÁUO: *Wenzel G.*: Árpádkori új okmánytár. Pest 1860–1874.

Balkay A.: A magyar solymászat története. Nimród, 1926.

Bartal A.: A magyarországi latinság szótára. Budapest 1901.

Bástyai L.: Vadmadárból vadászmadár. Budapest 1955.

Bellosics B.: Régi babonák. Ethnographia, 1900.

Bolyky M.: I. Ferdinánd pozsonyi vadászata. Vadászlap, 1907. 348.

Bonfini, A.: Rerum Ungaricarum Decadis IV. Liber VII. *Fógel–Iványi–Juhász* szerk. Lipsiae 1936.

Bökönyi S.: Die frühalluviale Wirbeltierfauna Ungarns. Acta Archaeologica, 1959. 1–4. 39.

Bökönyi S.: Die Wirbeltierfauna der Siedlung von Salgótarján –Pécskö. Acta Archaeologica, 1968. 1–4. 59.

Bökönyi S.: Zur Naturgeschichte des Ures in Ungarn und das Problem der Domestikation des Hausrindes. Acta Archaeologica, 1962. 175.

Csáky O.: A körösszegi és adorjáni gróf Csáky család története. I. k. Oklevéltár. Budapest 1919.

Csánki D.: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Budapest 1890.

Csiba S.: Dissertatio historico-physica de montibus Hungariae. 1714.

Cuspinianus, J.: De Caesaribus atque imperatoribus Romanis. Francofurti, 1601.

Dombrowski, R.: Geschichte der Beizjagd. Wien 1886.

Az esztergomi érsekség és egri püspökség számadásai a XV–XVI. századból. Századok, 1876. 378.

Fejér P.: Szőlő- és borgazdaságunk történeti alapjai. Budapest 1970.

Fejérpataky L.: Magyarországi városok régi számadáskönyvei. Budapest 1885.

Beszt. Szj.: *Finály H.*: Besztercei szójegyzék 1395 körül. Budapest 1892.

Esterh. It.: Esterházy levéltár.

Frang. O.: A Frangepán család levéltára. Monumenta Hungariae historica, 35. és 38. k.

Gáti K.: Az erdők régi és mostani állapotjáról. Tudományos Gyűjtemény, 1820. 69.

H. O.: Hazai Okmánytár I–VIII. k. Győr–Budapest 1865–1891.

H. Okl.: Hazai Oklevéltár 1234–1536. Budapest 1879.

Haehn, M. – Linder, K.: Die Hirschjagd. Ein altfranzösisches Lehrgedicht. Zeitschrift für Jagdwissenschaft, 1970. 1.

Hankó B.: A hajdani Alföld ősi állatvilága. Debrecen 1933.

Hankó B.: Eleink ruhaprémiei. Debreceni Szemle, 1937. 3–4.

Házi J.: Sopron szabad királyi város története. Sopron 1921.

Heltai G.: Magyar krónika. Magyar Századok. Budapest é.n.

Hilf, R. B.: Der Wald in Geschichte und Gegenwart. Potsdam 1938.

Hönig I.: Adalék Magyarország vadászatának történetéhez. Vadászlap, 1889.

Huszár K.: Vadászati motívumok a magyar heraldikában (kézirat)

Ila B.: Gömör megye. II–III. k. Budapest 1944.

Iványi B. (közlő): Szielnicz helység levéltára. Századok, 1909. 885.

- Jakó Zs.*: Bihar megye a török pusztítás előtt. Budapest 1940.
- Jankovich M.*: Adatok a magyar szarvasmarha eredetének és hasznosításának kérdéséhez. Agrár-történeti Szemle, 1967. 3–4.
- Juhász L.*: P. magister quondam Bele regis Hungariae notarius (Anonymus). Gesta Hungarorum. Budapest 1932.
- Kállai lt.*: A nagykálloi Kállay család levéltára. I–II. Budapest 1943.
- Kandra K.*: Váradi Regestrum. Budapest 1898.
- Karácsonyi J.*: Kövendi Székely Miklós végrendelete 1517-ből. Történelmi Tár, 1891.
- Karácsonyi J.*: Békés vármegye története. I. 1896.
- Kiss A.*: A Kárpát-medence koraközépkori szőlőművelésének kérdéséhez. Agrártörténeti Szemle, 1964. 1–2.
- Knieszsa I.*: Vészverés. Magyar Nyelv, 1946. 67.
- Kormos T.*: Letűnt idők – kihalt szarvasok. Vadászati útmutató, 1930–31. 114.
- Kormos T.*: Az őskőkor vadjai és vadászatai Magyarországon. Vadászati útmutató, 1941–42. 347.
- Korompay B.*: A finnugorság szerepe az eurázsiai vadászműveltségben. Ethnographia, 1945.
- Kovács F.*: Nyugat-Magyarország áruforgalma a XV. században. Budapest 1902.
- Lambrecht K.*: A fűrészmalom. Erdészeti Lapok, 1913. 102.
- László Gy.*: Hunor és Magyar nyomában. Budapest 1967. A leleszi bizottság jelentése. Századok, 1871. 692.
- Mager, F.*: Wildbahn und Jagd Altpreußens. Berlin 1941.
- Makkonen, O.*: Die Holzernte im Altertum. Zeitschrift für Agrargeschichte und Agrarsoziologie, 1966. 2. 165.
- Maksay F.*: Urbáriumok, XVI–XVIII. század. Budapest 1959.
- Mátyus I.*: Ó és új Diaetetica. Posenban 1793.
- Mészöly G.*: Az ugorkori vadászélet magyar szókincsbeli emlékei. Ethnographia, 1951. 277.
- Minkwitz, H.*: Der Einfluß des Menschen auf das Waldbild des Thüringischen Schiefgebirges bis zum Anfang des 18. Jahrhunderts. Archiv für Forstwesen, 1962. 8.
- Miskolczy G.*: Egy jeles vadkert. 1702.
- Moór E.*: Slawischer Einfluß auf das Fischerei-und Jagdwesen der Ungarn im Mittelalter im Lichte des sprachlichen Materials. Acta Ethnographica, 1963. 1.
- Nagy I.*: Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. I. Pest 1857.
- Nemes Ungh vármegye Limitatioja az eladandó és veendő marhákrol in anno 1666.* Történelmi Tár, 1894. 544.
- Nyári A.*: A modenai Hyppolit codexek. Századok, 1870. 661. és 1872. 287.
- Okl. Sz.: Szamota I. – Zolnai Gy.*: Magyar Oklevélszótár. Budapest 1902–1906.
- Olahus, N.*: Hungaria et Atila. Szerk.: Eperjesy K.–Juhász L. Budapest 1938.
- Ortvay T.*: Az állatvilág és a gazdasági kultúra. Magyar Gazdaságtörténeti Szemle, 1901. 51.
- Óváry L.*: A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottságának oklevélmásolatai. Budapest 1890–1901.
- Pannh.: Erdélyi L. – Sörös P.* (szerk.): A pannonhalmi Szent Benedek-rend története. I–XII. Budapest 1902–1916.
- PP: Pápai Páriz F.*: Dictionarium Latino-Hungaricum, Hungarico-Latinum. Cibinii 1767.
- Quellen:* Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen. I–III. Kronstadt 1886–1896.
- Rapaics R.*: A magyar gyümölcs. Budapest 1940.
- Roth, K.*: Geschichte des Forst-und Jagdwesens in Deutschland. Berlin 1879.
- Röhrig, F.*: Das Weidwerk. Potsdam 1933.
- Salamon F.*: A magyar hadtörténethez a vezérek korában. Századok, 1876. 765.
- Schenk J.*: Magyar solymásmadár-nevek. Aquila, 1935–38. 267.
- Schenk J.*: Die Geschichte der ungarischen Falknerei. Aquila, 1958. 161.
- Schl. Szj.: Szamota I.*: A schlagli magyar szójegyzék a XV. század első negyedéből. Budapest 1894.

- Cs. Sebestyén K.: A magyarok fja és nyila. Szeged 1933.
- Standeiszy A.: Az erdélyi kopó (c. fam. sagax braco transsilvanicus) származástörténet és fajta-jellege. A kutya, 1969.
- Suppl. An.: Bárdossy J.: Supplementum Analectorum terrae Scepusiensis. I. Leutschoviae 1802. II. – Schmauk M.: Szepesváralja 1889.
- Szalay B.: Régi pályavadászatok. Vadászlap, 1913. 460.
- Szalay B.: A dámvad hazánkban. Vadászlap, 1915. 8.
- Szalay B.: Jávorszarvasunk. Vadászlap, 1916. 126., 223.
- Szamota I.: Régi magyar megfigyelések. Természettrajzi és halászati nevek régi okiratokban 1600-ig. Természettudományi Közlöny, 1894.
- Szamota I.: Régi utazások Magyarországon és a Balkán-félszigeten 1054–1717. Budapest 1891.
- Szenczi Molnár A.: Dictionarium ungarico-latinum. Norinbergae 1604.
- Szendrey Zs.: A növény-, állat- és ásványvilág a varázslatban. Ethnographia, 1937.
- Szendrey Zs.: A nép élő hitvilága. Ethnographia, 1938.
- Szepesi B.: A magyarországi állatjárványok és az ellenük tett hatósági intézkedések vázlatos története. Budapest 1942.
- Szikszai: Szikszai Fabriczius B.: Nomenclatura Dictionarium Latinoungaricum. Debrecen 1590.
- Értekezések a Nyelv- és Széptudományok köréből. XIX. köt.
- Sztáray: A Sztáray család levéltára. I–II. Budapest 1887–1889.
- Szunyogh J.: A magyarországi szarvas. Budapest 1963.
- Takáts S.: Rajzok a törökvilágból. III. Budapest 1917.
- Teleki, Hunyadiak: Teleki J.: Hunyadiak kora Magyarországon. I–XII. Pest. 1852–1863.
- Török Gy.: Kőkori telep a hódmezővásárhelyi hámszárító csárda helyén. Dolgozatok a m. kir. Ferenc József Tud. Egy. Archeológiai Intézetéből, 1935. 238.
- Trubrig, I.: Die Waldwirtschaft der Römer. Wien 1888.
- Ueckermann E. – Hansen: Das Damwild. Naturgeschichte, Hege und Jagd. Hamburg–Berlin 1968.
- Vr.: Veszprémi Regesták (1301–1387). Összeállította: Kumorovitz L. Bernát. Budapest 1953.
- Veress E.: Gyula város oklevéltára (1313–1800). Budapest 1938.
- Wenzel G.: Magyarország mezőgazdaságának története. Budapest 1887.
- Witting, O.: Die Geschichte der Forstwirtschaft. in: Die Wirtschaftsgeschichte des Burzenlandes. Brassó 1929.
- Zs. O.: Mályusz E.: Zsigmondkori oklevéltár. I–II. Budapest 1951., 1958.

VI. rész. **A MAGYAR ERDŐK
ÉS ERDŐGAZDÁLKODÁS HELYZETE
AZ ÚJKOR ELEJÉN
(XVI. század)**

1851

/1866\

A középkort általában még a tervszerűtlen erdőgazdálkodás jellemezte. Ezt kell megállapítanunk a XV. századról is, bár ebben az évszázadban több olyan törekvés is megfigyelhető, amelyben már az ésszerű gazdálkodás gondolata rejlik. Zsigmond király volt az az uralkodó, aki elsőnek tett több intézkedést az erdők védelmében. Ezek az intézkedések a bányászat és a városok szükségletének biztosítására gondoskodtak az erdőkről, azok korlátlan vágását, pusztítását igyekeztek megállítani.

M. Soriano, a Ferdinánd király udvarából visszatért velencei követ, 1555-ben terjedelmes jelentésben számolt be Ausztriáról és Magyarországról. Ebben többek között a következőket írja: „Fában is nagy a bőség Magyarországon a magyar alföld kivételével, amelynek lakói jobbra pásztorok, kik szükségből a trágyát használják tüzelőül” (Óváry). Ez a kép azonban csak nagy általánosságban lehetett jellemző.

Az a folyamat, amely Európa nyugati országaiban már korábban megindult, ebben az időben nálunk is kezdte éreztetni hatását az északnyugati Felvidéken. Franciaországban és a német területeken a bányászat nagymérvű fafogyasztása miatt egyes helyeken már a XIII. században fahiány lép fel. A famesterek elszámolásaiban fennmaradtak azok az adatok, amelyek a tiroli sóbányák céljára felhasznált hatalmas famennyiségről tesznek tanúságot (Rubner). Németország a XVI. század elejére Európa legjelentősebb vastermelő állama lett. Ehhez azonban olyan nagy mennyiségű faanyagra volt szükség, hogy annak kitermelése nyomán az erdők ijesztően megfogyatkoztak (Devéze). Ugyanebben az időben Angliában a hajóépítés az a gazdasági tényező, amely elsősorban felelős az ottani erdők nagymérvű pusztításáért.

Zsigmondnak Ilosvai György zólyomi ispánhoz intézett, 1426-ban kelt – fent már ismertetett – rendelete a bányák érdekeit szolgálva vezet be Magyarországon első ízben tervszerűséget az erdők kivágásában, bár a fémkohászat csak a század végén indul meg nagyobb mértékben Magyarországon, mikor Thurzó János krakkói polgár 1496-ban engedélyt kap II. Ulászló királytól arra, hogy az ezüstnek a réztől való elválasztására kohókat állítson fel Magyarországon (Tagányi, I. 99. sz.). Ezeknek a kohóknak, valamint a Selmecbánya környéki bányáknak a faszükségletét azután ismét csak újabb királyi parancsokkal lehet biztosítani.

A városok azonban akkor is nagy fafogyasztók voltak, ha nem folytattak bányászatot vagy kohászatot. Környékükön rendszerint megfogyatkoztak az erdők még olyan vidékeken is, ahol azelőtt erdőben, fában bőség volt. Itt szintén a királyi kiváltságlevelek, a királyi parancsok biztosították a környező királyi vagy sokszor a nemesi

birtokok erdeiben a fatermelés jogát a város részére. Zsigmond királynak több ilyen intézkedését ismerjük. Utódai (Mátyás, II. Ulászló, II. Lajos, Ferdinánd) folytatták ezt a gyakorlatot.

Az erdőgazdálkodás szabályozására tehát a városok és a bányák kérvényén fellépő fahiány adta meg az ösztönzést. Lehet, hogy ez volt egyik indító oka Zsigmond 1435. évi második decretuma 4. cikkelyébe foglalt azon rendelkezésnek, amely az erdők kivágását a büntetendő nagyobb hatalmaskodások között sorolja fel az emberöléssel, erőszakos birtokfoglalásokkal, házak elpusztításával együtt. Nem csoda, hiszen ekkor már kialakult az erdőknek az a megbecsülése, amely – az ország szokása szerint – igen magasra értékeli az erdőket és amelyet azután később egységes árszabályzatban rögzítettek (l. a 71–72. oldalon).

A vadászati jogban – legalábbis elvi síkon – döntő változás következik be a XVI. század elején. Az 1504. évi V. sz. decretum 18. cikke, amelyet általában mint az Ulászló-féle vadászati törvényt emlegetnek, a következőket mondja: minthogy a jobbágyok szőlők és földjeik művelését elhagyva csupán vadászat- és madarászatból élnek s még az istennek szentelt ünnepeken is azt üzik, s így munkától elszokva vagy koldulásra, vagy tolvajlásra s rablásra adják magukat, ezért határozatba ment:

1. §. hogy ezentúl semmiféle jobbágy vagy paraszt szarvasokat, dämvadakat, nyulakat, vaddisznókat vadászni, fácánokat, foglyokat és császármadarakat madarászni semmiféle módon és eszközzel ne merészeljen.

2. §. Akit pedig vadászáton vagy madarászáton kapnak, azon földesura, vagy az, kinek területén kapják, 3 forintnyi bírságot vehessen.

3. §. Ha azonban azt bármelyiken megvenni elmulasztaná vagy jobbágyával egyetértene, akkor azt a bírságot a vármegye alispánja és szolgabírái a földesúron vegyék meg.

Ezzel a törvénnyel kezdődik a vadászati jognak nemesi előjoggá válása, amely azután a későbbi évszázadokban (XVIII–XIX. század) mind élesebben kirajzolódik. A XVI. században azonban ez az átalakulás még nagyon bizonytalan. A török uralom alá került területeken a vadászat a népi vadfogás keretei között maradt. Itt úgyszólván semmiféle jogi szabályozásról nem lehet szó. Az ország többi részein viszont azért nem hatályosul az említett törvény, mert ott a vadfogást egyenesen kötelezővé teszik a jobbágyok számára. Az urbáriumok a földesúr részére legtöbbször őz, nyúl vagy fogoly beszolgáltatását írják elő. Van azonban olyan előírás is, amely szarvast is megkövetel. Arról viszont nincs szó, hogy a jobbágyok saját szükségletükre nem vadászhatnak.

Az Ulászló-féle törvény – amint azt bevezetője is elárulja – nem is a vadat féltette a jobbágytól, hanem a jobbágyok munkaerejét akarta biztosítani a földesúri gazdaság részére. Ezzel a tendenciával viszont teljesen összhangban voltak az urbáriumok, midőn a jobbágyok vadászatából is a földesúr részesedését igyekeztek megalapozni.

A XVI. század közepéről származik „Fogaras várának módja és szokása, kivel esztendő által tartoznak” (Szamota, 1894). Ennek 7. pontja szerint: „Télbe, minden faluból tartoznak egy őzzel, ha őz nem lehet, azért 16 tikkal, ha azt nem akarnak hozni, az bírsága 1 frt.” A 11. pont pedig a következőket mondja ki: „Ha szarvast fognak és az várba nem hoznák, hanem eladnák, avagy elenyésztenék, egy fo-

rint bírsága. Mikor szarvast hoznak: adni kell nekik innyok való pénzt 20 vagy 25 denárt.”

Szendró várának 1570-ből való urbárium a nagylelkűbb, mert megengedi, hogy „si fuerint retia venatoria, in huius arcis ditione, libere possint venari damae, lupi, vulpes et lepores”. Ugyanez az urbárium azonban Vámos falunál már megszorításokat tesz, mert a 9. pont értelmében „Est hic locus commodus et aptus ad venandum, ubi non licet citra consensum officialium colonis venari” (Maksay).

Legtöbbször foglyot, nyulat, karácsonykor egy-egy őzet kellett az uraság kastélyába beszállítani. Néhol nyest-, vagy rókabőrt írt elő az urbárium.

A palotai uradalomban például a dudariaknak, nánaiknak nyestbőrt, az Alap és Langh birtok lakosainak rókabőrt írtak elő. Cece és Kálóz egy-egy darut volt köteles adni 1 frt. értékben. A lékai uradalom urbárium a Resznek és Kühalom jobbágjai részére azt szabta ki, hogy Karachonban velanull adnak az vrnak eo nagyságának eozett 1. (Maksay).

Egyébként a XVI. század már mint a földesúri vadászat kora is jellemezhető. Ha a Nádasdy, Zay, Pálffy, Koháry, Erdődy és Károlyi családok levelezéseit vizsgáljuk, vadászatait felidézve azt kell megállapítanunk, hogy vadászati kultúránk itt fejlődött tovább, nyugaton a külföldről behozott cseh és német jágererek hatása alatt, Erdélyben viszont sok sajátos vonást megőrizve, többé-kevésbé önállóan.

A változatlan vadbőséget nem befolyásolta a mai fogalmakhoz mérten legtöbbször szerény zsákmányt eredményező vadászat. A solymászat ismét virágkorát élte. A földesurak – de nem kevésbé a legtöbb erdélyi fejedelem is – nagy gondot fordítottak a vadászkutyák tartására és idomítására. A század vadgazdálkodásának jellemzője végül a sok vadaskert is. Ezekben gyakran ritka nagyvadat (pl. bölényt) is tartanak. Különösen nevezetes volt a Nádasdyak sárvári vadaskertje, de nagyszabásúak voltak Fogaras, Munkács, Füzér, Gyalu, Sávnik, Ungvár várának vadaskertjei, az Eger melletti, a fraknói, az erdődi, a somlyói stb. vadaskertek is (Takáts).

A XVI. századot úgy is jellemezhetnénk erdészeti szempontból, hogy ebben a korban indult meg nálunk az erdőgazdálkodás szabályozása. A középkorban ilyen megnyilvánulások ritkaságszámba mentek és távolról sem voltak jellemzőek. A XV. századi, Zsigmond király idejéből származó szörványos szabályozások helyett most már a helyzet átfogó felmérése alapján alaposabb rendelkezés születik. Bár ez is csak egy viszonylag kis területre, – a felvidéki bányaerdőkre – szorítkozik, mégis az erdőgazdálkodás történetében nagyon nagy jelentőségű. Indítóoka itt is a felvidéki bányák és kohók üzemelését veszélyeztető fahiány. Mivel pedig a kincstárnak komoly érdeke fűződött ahhoz, hogy működésükben fennakadás ne legyen, gondoskodni kellett a szükséges faanyag hosszabb időre való biztosításáról. A bajok már a XVI. század elején jelentkeztek, és ezekről előbb Merz Györgynek (1535), a Fuggerek bányafelügyelőjének, majd később Hohenwarter Farkas erdőmesternek (1547) jelentéséből (Tagányi, I. 110. 118. sz.) megfelelő képet alkothatunk magunknak. Az erdő első helyen megnevezett károsítói a kecskenyájak, amelyeket most már határozottan ki kell tiltani ezekből az erdőkből. Annál is inkább szükség volt erre, mert a kárt nemcsak a kecskék okozták legelésükkel, hanem a pásztorok is, azzal, hogy nyájaiak részére fát döntöttek.

A rendszertelen fakivágásokon kívül az erdők égetése is előfordult. Sok kárt okozott az élőfák lekérgezése és gallyaik levágása.

A jelentések által felfedett állapoton változtatandó Ferdinánd király már 1555-ben az alsó-ausztriai kamarához intézett leiratában kitiltotta a kecskéket a magyar bányakerdőkől, 1558-ban pedig megtiltotta a környező erdők tulajdonosainak erdekben a kecskelegeltetést (Tagányi, I. 124. sz.). 1563-ban a király bizottságot küldött ki annak megvizsgálására, hogyan gazdálkodnak a kincstári erdőkben a faresterek és a szénmesterek, akik a kohók számára szükséges fát kitermelték és a kitermelt faanyag elszállításáról is gondoskodtak. Ezt a tevékenységüket a kamarával kötött szerződés alapján vállalkozói minőségben végezték el. A jelentés nemcsak sok visszaélésre világított rá, hanem ezeknek a munkáknak és a szállítóberendezések elmaradott volta is.

A helyzet feltárása nyomán több intézkedést tettek. 1563-ban kinevezték az első erdészeket Keszler Ádám és Pogner Mátyás személyében (akik évi 80, majd később 90 forint fizetést kaptak) (Tomcsányi). A következő évben I. Ferdinánd király részletes utasítást adott ki a beszercebányai erdészek részére. Ez az erdészek feladatává tette a fakitermelés irányítását és ellenőrzését, úgyszintén a szállításoknak és a faresterek működésének és elszámolásának ellenőrzését.

A bányavárosokba kiküldött királyi biztosok már 1563-ban sürgették, hogy a király adjon ki a bányavárosok részére megfelelő erdőrendtartást (Tagányi, I. 131. sz.). Ennek kidolgozása hamarosan megtörtént, de már csak 1565-ben, Miksa császár jóváhagyásával került kiadásra: május 15-én kelt nyílt parancssal küldték meg a bányavárosoknak latin fordításban (Tagányi, I. 142., 143. sz.).

Az erdőrendtartás a bányakerdők hosszú, részletes leírásával kezdődik. Ez nem más, mint a királyi biztosok által a helyszíni bejárás alkalmával tapasztalt állapotok írásbeli rögzítése. A rendtartás pontokba foglalva szabja meg azokat a legfontosabb előírásokat, amelyeket ebben az időben a leromlott állapotú bányakerdők további pusztulásának megállítására szükségesnek tartottak. Itt is első helyen szerepel a kecskéknak az erdőkől való feltétlen kitiltása. A rendtartás megtiltja az erdők égetését, pusztítását, az élőfáknak a fa közepén túl való lekérgezését. A fák legallyazását az erdészek engedélyétől teszi függővé. Elrendeli, hogy a fakitermelést ésszerű rend szerint kell végrehajtani és a vágásterületen magfákat kell hátrahagyni. Az erdőrendtartás gondoskodik a jobbágyok faszükségletének biztosításáról, de egyúttal figyelmezteti az erdőmestereket az ingyenes fahasználattal való visszaélés megállítására és a fával való takarékosagra. Az erdőmesterek kötelessége a kamarai erdők bejárása, a favágások megsejmlélése, intézkedés a tapasztalt hibák kijavítására. Ellenőrizniök kell a szénégetést, a csúsztatókat, csatornákat és gerebeket. A favágást tavasszal kell elkezdni és keresztelő Szent János napjáig (június 24.) befejezni. Tekintettel kell lenni a Hold fényváltozásaira is. Az erdőrendtartás sokat foglalkozik a fa- és szénmesterek tevékenységével, gondoskodik arról, hogy a munkások a bérüket rendben megkapják. Intézkedéseket tartalmaz a gazdaságos termelés és ezen keresztül a megfelelő fa- és faszén árak biztosítására (Zivuska).

E rendtartásnak csak a lényegét vázoltam, mert megjelenésének időpontja már messze esik a középkor végétől. Jó képet ad azonban a XVI. század elején a Felvidéken

megindult nagyméretű kohászati tevékenységnek az erdőkre gyakorolt hatásáról. Jól mutatja, hogy a fapelhasználás új területe milyen befolyással volt azokra az erdőkre, amelyekből a faanyagot nyerték. Ékes bizonyítéka annak, hogy a szükségletek kielégítésének gyors megváltozása milyen módon kényszeríti az embert – ha kissé megkésve is – a nyersanyagkészletek ésszerű beosztására és az elfogyasztott mennyiség pótlásáról való gondoskodásra. Ez utóbbival kapcsolatban azonban azt az észrevételt kell tennünk, hogy még mindig a természetnek hagyták a döntő szerepet, mert a hagyásfák csupán a természetes újulat képződésének biztosítását jelentették.

Az erdővel való rendszeres gazdálkodás szabályozása azonban a XVI. században már helyi viszonylatban is többfelé felbukkan. Városi statútumok, földbirtokosok urbáriumai megszabják az erdőhasználat, köztük elsősorban a legeltetés (makkoltatás), továbbá a fahasználat rendjét. Így például Kassa szabad királyi város 1560. évi szabályrendelete kimondja, hogy az épületfát nem a közeli, hanem a távoli erdőkből kell vágni és szállítani. Sásóny falu már 1450-ben bizonyos rendet vezetett be az erdőhasználatba, de az inkább tulajdonjogi szempontból érdekes. Egy évszázaddal később azonban már a házi szükséglet mértékéig korlátozza a fahasználatot, és az eladás célzatával termelt és szállított faanyag miatt büntetést helyez kilátásba (Tagányi, I. 114. sz.). Ez a szempont egyébként ebben az időben általános meghatározó tényező volt. Elismerték azt az igényt, hogy tűzi- és épületfát mindenki saját szükségletére maga termelhet, és ezt legtöbbször ellenszolgáltatás nélkül megteheti. Az ezen felüli mennyiség kitermelése, amely nyilván csak jövedelemszerzést szolgál, tilos. A fával már takarékoskodni kell, mert az elérhető helyeken levő erdők fakészlete sokfelé veszedelmesen megcsappant.

Az urbáriumok gyakran nemcsak a jobbágyok favágási, szállítási, beszállítási kötelezettségeit tartalmazzák, hanem tájékoztatást nyújtanak arra is, hogy milyen módon volt szabályozva a fahasználat az uradalomban.

A lékai uradalom parasztjainak sérelméről és szolgáltatásairól szóló 1528. évi jegyzékben Borsmonostoránál a következőket olvashatjuk: ... Item, itt az vrnak eo nagysaganak erdeye vagon, ky mostan el puztoltt igen, az kwzeógyekkel, kethelyekkel és taboryakkal határos, kyreöll azzu faat zabad twzre hordanyok, de nyers és epwlettire valo faatt az vr eo nagysága es tyztartok hyre nekwl nem zabad hordannyok, kyertt megh zoktak bwntettny. Myndazaltall bwk es gyertyan fatys zabad nyersett twzre hordany. Makkos erdeyek nem leuen, apro marhajokboll huzadott sem tartoznak adny.

A kanizsai uradalom 1530-ból való urbárium a Szentgyörgyre és Mikefalvára többek között a következőket rendeli:

„Van ott egy erdő, amelyben ... ha valaki fát akar vágni, azt csak a bíró vagy a tiszttartó engedélyével teheti.”

Végül a pozsonyi uradalom 1574. évi urbáriumából kiragadott rész ad némi tájékoztatást a földesúri birtokon a XVI. században a fahasználat terén fennállott rendre nézve.¹

¹ Habent insulas duas, quarum una continet pratum ipsorum et arbores salices, ex quibus capiunt ligna pro foco. Erant in eadem insula arbores quercinae, quae in toto excisae et Comaromium,

Magyarországon a szokásos célokon kívül az ebben az időben kialakult helyzet következtében más okokból is történtek fakitermelések. A háborús idők alatt megromlott közbiztonság következtében törvény rendelte el, hogy „mivel a rablók, akik az utak biztonságát veszélyeztetni szokták, azon a vidéken a sűrű erdőkben szoktak elrejtőzni . . . az ilyen erdőket a szomszédos vármegyék jobbágjai az utak mellett minden oldalról kétszáz könyöknyi szélességben vágják ki, hogy a rablóknak ne legyen alkalmazhatóságuk (1548. évi 49. tc. 4. pont). A háború szükségessé tette az erődítések, várak építését, javítását, ez pedig sok épületfát kívánt.

Várat építettek természetesen a magyarok az egyik oldalon, a törökök a másik oldalon. Ezek voltak ebben az időben a hatásos védekezés és ezáltal valamely terület megtartásának biztosítékai. A szolnoki vár építéséhez Mahmud bég parancsára a debreceniek szabadon vághatták a fát a közeli birtokosok erdeiben (Tagányi, I. 125. sz.). 1563-ban törvény intézkedik arról, hogy Komárom és Győr megerősítésére a Csallóközből alkalmas fákat vágjanak és e várakhoz a tűzfát is innen biztosítsák (22. cikkely).

A török nemcsak különféle termékek, adók, hanem faanyag szolgáltatása miatt is zaklatta a hódoltság falvait. Ez pedig az Alföldön ebben az időben már nagyon megfojgatózott. Nem csodálkozhatunk hát, hogy csak nehezen folytak be, a basák és bégek válogatott fenyegetőzése ellenére.

Ismail budai defterdár a következőket írja: „Lelkem Ali basi! üdvözetem után tudatni valóm, ez: Hát ilyen a te fa iránti intézkedésed? Mindenki a defterdártól kér fát s most magunknak sincs . . .” (O. H. II. 223.). „A csanádi bég levele, kiben szabadságot adott az fa hozatalára. A szegedi szerzetesek engedélyt kértek, hogy erdőkben épületeik kijavítására fát vág hassanak, amennyit egy hajón elszállíthatnak. Mi ezen te zkerét adtuk nekik, hogy ezt látva a favágásban senkitől ne akadályoztassanak.” (O. H. II. 311.). „Én Mehmet Pesten tinektek jóakarótok! . . . annak felette a mely embert én hozzám küldtetek palánkfa dolga felől . . . Én annak disznó kurvafiának megmondottam . . . Ez egész nyáron is egynéhány levelet küldtek hozátok és mind az egész országra a pentelei palánkfa dolga felől . . . azért ez mostani felől is nem leszen semmi nyavalyások . . .” (Levél Körös városának a XVII. sz. végén – O. H. II. 221.).

Némedi, Ócsa, Üllő . . . bíráinak: „Ti falusi, városi bírák, esküdtek, mit vártok, hogy Csillagh vezér szénáját, fáját be nem hozzatok . . . Császár tábora nem tréfa, fejetekre parancsolom . . .” (O. H. II. 120.).

A XVII. századra erdőtlenné vált Alföldön már nehezen lehetett a szükséges faanyagot előteremteni.

A XVI. század – amint azt a fentiekben röviden vázolni igyekeztem – a magyar erdőgazdálkodás történetében is új szakasz kezdetét jelenti. A beosztás, a tervszerűség, amelynek gondolata már korábban is felmerült itt-ott, most a gyakorlatban is kezd megvalósulni.

---

ad eius munitioem sunt avectae. Altera insula Gauczom vocata continet silvam ipsorum prohibitam, in qua sunt arbores ad aedificia servatae et propter damas aprosque, qui tamen rari sunt, habent eam prohibitam . . .

Magyarországon azonban a fejlődés nem volt töretlen. A század elején az ország életében bekövetkezett katasztrofális események a magyar erdőkre és erdőgazdálkodásra is hátrányosan éreztették hatásukat. A Felvidék egy részétől eltekintve az ország nagy részén a fejlődés nem tudott lépést tartani a kor követelményeivel. Erre a nagy magyar Alföldön lett volna a legnagyobb szükség, de a török hódítás miatt éppen ezen a területen erről a legkevésbé lehetett szó. Emiatt vált az Alföld pusztasággá, noha a középkorban itt még virágzó erdőségek voltak. A leromlás és pusztasággá válás következményei mélyrehatóak és tartósak voltak. Helyrehozásuk egészen napjainkig terjedő súlyos feladata a magyar erdészetnek.

1851

/1866/

- Devèze, M.*: Németország erdői a XVI. században. *Revue Forestière Française*, 1962. 6. (fordítás). Magyar Törvénytár (Corpus Juris Hungarici) 1000–1526. évi törvénycikkek. Budapest 1897. – 1526–1608. évi törvénycikkek. Budapest 1899.
- Maksay F.*: Urbáriumok. XVI–XVII. század. Budapest 1959.
- O. H.: Török-magyarkori emlékek okmánytára a Hódoltság történetéhez Magyarországon. Pest 1863.
- Óváry L.*: A Magyar Tudományos Akadémia Történeti Bizottságának oklevélmásolatai. Budapest 1890. II. köt.
- Rubner, H.*: A tirolai erdőségek és a tirolai sóbányák faellátása a XIII. század végén. *Revue Forestière Française*, 1962. 6. (fordítás).
- Szamota I.* (közlő): Magyar Gazdaságtörténeti Szemle, 1894. 164.
- Tagányi K.*: Magyar erdészeti oklevéltár. I. köt. 1015–1742. Budapest 1896.
- Takáts S.*: Rajzok a török világból. Budapest 1917.
- Tomcsányi Gy.*: A garammenti kincstári erdőkben alkalmazott szállítási rendszer ismertetése. Besztercebánya 1895.
- Zivuska J.*: A besztercebányai m. kir. erdőigazgatóság régi okiratainak tartalomjegyzéke. Besztercebánya 1906.

FÜGGELÉK

890.

Arnulf császár és keleti frank király okmánya, mellyel a salzburgi érsekségnek megyéjét megerősítvén, azon városokat és javakat is felemlíti, amelyek a későbbi Magyarország területén közvetlenül a honfoglalás előtt voltak (ÁUO. VI. 1.).

Tradimus itaque atque firmamus ad praedictum monasterium Sancti Petri . . . primitus castellum Sanctue Endrudis . . . cum pertinentibus, cum venationibus, curtibus, piscationibus . . . Insuper etiam firmamus ad praefatum monasterium Iuvavensem forestum a termino qui in Pisoncia incipit . . . pro Iscalam; in illo loco ubi terminus forestis Rapotoni Comitis . . . Ad Sabariam civitatem et ecclesiam cum decima et theloneis, vineis, agris, pratis, pascuis, forestibus, montibus . . .

. . . et forestum Susel cum panno (uti) in potestate antecessorum nostrorum fuit et nostra, venationemque in dulcis vallibus, quam populus cum sacramentis in nostram potestatem affirmavit, id est epdomadas III ante aequinoctium auctumpnale, ac postea usque in natalem Sancti Martini ad venandos ursos et apres . . .

Frigyes salzburgi érsek által 977-ben készíttetett hamisítvány. A keltezés többszö-
rösen javított, 885 – 888 – 890 (I. Urkundenbuch).

1015.

A pécsváradi apátság alapítólevele (Karácsonyi J. 1891. 76.).

. . . quod nos per Dei subsidium ad anime nostre remedeium et pro stabilitate regni nostri monasterium sancte Dei Genitricis Marie et sancti Benedicti ad radicem Montisferrei diligenter construximus . . . idem monasterium . . . dotavimus terris, silvis, piscinis, vineis, villis, populis, tam liberis, quam servis. — Liberis scilicet ducentis militibus . . .

Silvarum quoque proventum ubique ecclesie pertinentium, ut in tributis porcorum seu arundinetorum nulli omnino liceat possidere, nisi Abbati.

(Hamisítvány)

1019.

A zalavári alapítólevél (Karácsonyi J. 1891. 111.).

. . . quod nos diuino Instincta fundauimus Monasterium in Insula Saladiensi, ordinis sancti Benedicti . . . In quo Jussa nostra dedicata est ecclesia beati Adrianj, que est in Zala.

Item in drauwa duodecim libras Cere et duodecim pelles vulpinas et Trecentas pelles spiriolorum.

(Hamisítvány)

1036.

I. István király a Benedek-rendnek Szent Mórról elnevezett Bakonybélben alapított kolostorát kiváltságokkal és adományokkal ruházza fel (Pannh. VIII. 224.).

A Bakony erdejében Bél nevű helyen az általa alapított kolostor építését megkezdte és Isten segítségével befejezve királyi adományokkal ajándékozta meg. Többek között kijelenti, hogy engedélyt ad famulis eiusdem monasterii in silua Bocon ligna incidere ad omnia opera monasterii, et prediorum eius. Porci quoque abbatis in eadem libere pascantur. Sunt preterea quattuor lapides viciniore ad monasterium, qui vulgariter hiis vocabulis nuncupantur, Hygeskew, Keruskew, Feerkw, Oduoskw. In hiis a quocunque homine fuerint fere interfecte, dimidiam partem illarum ministri abbatis accipiant cum cutibus earundem . . . De fructibus vero arborum que ibi sunt, detur septima pars.

(Hamisítvány. Karácsonyi J. 1891. 134. o.)

1055.

I. András király tihanyi alapítólevele (Pannh. X. 487.).

(10) Preter ista locus est, cognominatus Lupa, ubi sunt arbores diversi generis, cumulo et pratis, ibi similiter cum suis redditibus adpendentia.

(14) Alius est villa, que vocatur Gamas . . . Silva autem, quam ibi rex habet (circum- quaque campis ibi adiacentibus) ad prefatam pertinet ecclesiam.

(15) Alius locus, qui Gisnav dicitur, hec talibus terminatur confinis: iuxta Fizeg Munorau-kereku inde Uluues-megia, post Monorau-bukera, hinc ad Fizegazaa, deinde ultra Fyzeg ad Brokinarea et exinde ad publicam viam, que protelatur usque ad Kurtuel-fa.

(18) Infra terminos huius ruris silva est, que habet initium ad portum Ecli usque ad Fidemsi . . .

Continet hec silva quamplures parvulas piscinas, que omnes sunt prescripte ecclesie, preter tres, quarum due sunt regis, tertia namque Sancti Michaelis, Opondi et Lopdi regis sunt. Si vero sunt arbores rubi fructifere, sive non fructifere, eidem pertinent ecclesie cum his, pronotavimus (!).

(19) . . . Culun . . . Hec loca, quicquid in se in fructectis, in arundinetis in pratis continet, huic domui Dei adpendent.

1075.

I. Géza király megalapítja a Garam melletti Szent Benedek apátságot (Mon. Strig. I. 53.).

Az apátságnak adományozott birtokok között említ terram, per cuius medium transit flumen, quod vocatur Gran, ubi etiam ecclesiam beati Benedicti construxi, cum siluis, uenationibus, aquis, piscacionibus, cumulonibus et omnibus commoditatibus . . .

Az egyes birtokok határleírásánál olvashatjuk a következő részleteket: . . . deinde per siluam huntiensem, quae hungarice surkuscher vocatur . . . siluamque magnam cum

propriis terminis . . . et decem domus carpentariorum . . . Deinde iuxta aquam maioris alpar . . . circuit angulos tize . . . usque ad siluam salicum . . . iuxta arbores pro illorum diuisione, qui cehti dicuntur, fouea facta est; . . . unde et sulko diuiditur in duas partes usque ad arbores tergudi, vbi finiuntur partes cernigradensium ciuium.

A király úgy rendelkezik, hogy tributum lignorum, que feruntur super Gran, solus Abbas habeat . . .

1083–1095.

Szt. László összeírta és megerősíti Szt. Márton monostorának egyházi kincseit, ruháit, könyveit, birtokait, népeit és marháit (Pannh. I. 590. o.).

Haec sunt autem praedia et mansiones, ceteraque mobilia eiusdem sancte dei ecclesie. Primum predium est pannonia . . . Secundum predium est Ruoti, quod dedit rex Ladislaus . . . et silua una, que uocatur hashag . . . Decimum predium est, quod uocatur Fizeg super ripam danubii . . . Quindecim predium est infra siluam selez quod dedit rex Ladislaus ad pasturam porcorum cum XXX. mansionibus subulcorum, et trecentis porcis.

. . . Bagag, Vag, in quo loco habetur pomerium ualde optimum, II. lacus et silua determinata.

1130.

II. István király Bod fia Korusnak birtokot adományoz Nyitra megyében, mert őt a medve karmaiból megszabadította (CD. II. 81.).

. . . reminiscētes etiam de eo, quod idem Korus dilectus et fidelis noster olim ex vnguibus vrsi nos in venatione liberauit . . . volentes eidem occurrere regia cum liberalitate, quandam terram Illvo (al. Illus) vocatam, in Comitatu Nitriensi c. omnibus decimis et vtilitatibus iuris nostri regii dedimus, donauimus . . .

(Hámisítvány, Szentpétery, I. 55. sz.).

1134.

Felicián esztergomi érsek a Dumbrova erdőt a zágrábi egyháznak ítéli (Mon. Strig. I. 85.).

. . . singulas metas renouauit et ecclesiae siluam ea condicione restituit, ut nullus in ea omnino sine consensu episcopi quicquam agere presumat uel uenando, uel aliquid de ea auferendo, uel intromittendo . . .

(Magyar nyelvű kivonat: Tagányi, I. 7. sz.).

1135.

II. Béla Sopron vára és a bakonybéli apátság jobbágysai közt támadt, Zalamad nevű földre vonatkozó viszályról intézkedik (ÁUO. I. 49.).

A felsorolt helységek mellett habet predium illud arbores fructiferas, siluam fenam et alia necessaria ad humanam vsum pertinencia.

Az oklevélben felsorolt személyek habent syluas pro se separatas, que vocantur Sumlu et Basfoca, quam emit Oboneg Comes de Bas.

1157.

II. Géza az esztergomi egyháznak adományozza a nánai és a párkányi sóvámot (Fejérpataky, 1900. 2. o.).

... Verum tamen III. anno, cum mihi placuerit et meum preceptum fuerit, C dentur sales, qui, ubi cervi congregari solent, in terra poni debent.

É. n.

II. Géza a Szent János lovagrend részére adományt tesz (CD. VII. 5. 120.).

... et insuper ad quotidianos vsus ipsius domus singulis diebus ac propria sylua sua que Ples nuncupatur, quinque orgias lignorum portandi, liberam vobis contulit facultatem. . .

1171.

A bakonybéli apátság több jóságjának bírói meghatározása (ÁUO. I. 66.).

... Cujus predii talis est situs, ut de silua Keurus incipiens, transit ad sepulchrum, inde ascendit, et descendit molam Surt; deinde ad siluam leprosorum;. . .

1197 körül:

Imre király Richard nevű aradi prépost kérésére az aradi káptalan birtokait megerősíti. A Sáros nevű birtokra vonatkozó részt a csanádi káptalan adománylevelében átírja (H. O. VIII. 11.).

... ubi intrat Homoheg in alia villa Sarus ubi sunt venatores Bihoriensis castri, ecclesia habet quinque mansiones, isti habent terram communem cum villanis eiusdem ville . . .

1198.

Kereskedelmi árak meghatározása, becsült értékek, vámtételek (CD. VII. 5. 143.).

... Item de pellibus Squirrinorum duorum millium sex pondera soluuntur. Item de mille leporis pellibus quinque pondera soluuntur . . .

1199.

Imre király Lőrinc ispánnak Sopron megyében földet adományoz, mert egy máramarosi vadászaton megmentette életét (H. O. II. 1.).

... Notum igitur sit praesenti aetati et future posterit, quod dictus Laurentius comes, cum nobis fideliter seruivisset, tamen ex ipsius meritis quaedam specialiter sunt disserenda, ex quibus primordialiter decreuimus enarrandum, quod cum in Maramorismo tempore venationis venatum iuissemus, noster ecus velociter cursitans, subtus nos cecidisset, et noster pes alterius in ascensorio retinere contigisset ipse Laurentius Comes solus superueniens a morte tali turpissima et amarissima, inuocato Dei auxilio, nos liberauit, et per eum eundem tam male fuit vulneratus, quod in fine amissionem manus alterius est perpersus . . . Nos igitur propter hoc et alia meritorum ipsius insignia contulimus sibi terram in Parochia Supruniensi iuxta Fertew a nostris Vduornicis exemtam, ad quinque aratra; ad tanta scilicet aratra arabilem, ad duo vero siluanam . . .

1202–3 körül.

Imre király megerősíti és felsorolja az aradi egyház erdélyi és dunántúli valamennyi birtokát, azok határaival és a szolgáló népekkel (Szentpétery, I. 802. XV. századi másolatról; kiadatlan oklevél).

... isti cum aliis silvam habent communem ... Nomina illorum qui dant mel: ... iuxta silvam vadit ad Secutelek, deinde ad Faston et sic ad nemus Bessenyeu ...

... qui ibi sunt communem silvam habent cum aliis ...

A határ többek közt iuxta silvam, que dicitur Benaberke húzódik, majd érinti aliam paludem, que dicitur Heulgies és továbbhaladva per Fuk vadit ad fluvium, qui Hodos dicitur.

1204.

Henrik sziléziai herceg soltész levele (Suppl. Ann. II. 5.).

... Nos Henricus Dei Gracia Dux Cracovie ac etiam Silesie, notum facimus tam presentibus, quam etiam futuris, quod petitioni Comitum Theodori, Palatini Cracoviensis inclinati libertatem sibi Theutonicos locandi in silva circa fluvios, qui sic vocantur consessimus: Ostrovno, Dunajec, Dunajec niger, Rogoznic ... quantum est de sylva ipsius, dantes etiam sibi his pactis et his condicionibus uti quibus Theutonici Silesiensis, in sylvis locati, utuntur, in dicta sylva, quaecumque fuerint locandi inhabitatores, prestantes etiam sibi ab omnibus oneribus in sylva nominata angariarum scilicet et perangeriarum absolucionem. Ita etiam quod in eadem sylva Homines locati, coram nullo alio, quam coram suo Domino et eius Sculteto Iure Theutonico ipsis in omnibus suffragante, cogendi sunt litigare, excepto iure Ducali quod est decisio capitis vel membrorum mutilacio quod nobis nostrique successoribus reservamus ...

1206.

II. Endre király a krakkói vendégeknek Erdélyben kiváltságokat engedélyez (CD. III. 1. 33.).

... Concedimus etiam eisdem, quod, secundum ritum suae gentis viuentes, neque de vineis, quas ipsi plantauerint, alicui personae tributa persolvere; neque de porcis vel ceteris animalibus suis, quae in libera eorum sylva pascuntur, aliquid alicui nomine decimarum vel tributorum debeant impendere, sed omni curiarum ... protectionis in perpetuum quadeant munimine ...

1210.

II. Endre király megerősíti Chepán nádornak Lesnissa helységet tárgyaló adományát a templomos rend számára (ÁUO. XI. 105.).

et per lacum qui uulgo dicitur Eruk usque ad albam fagum ... vadit ad locum vbi, dum Ducatum regeremus, aprum interfecimus, ac propriis manibus crucem in quadam arbore incidimus;

1211.

A leleszi prépost okleveléből vett határleírás részletek (CD. VII. 5. 204.).

... et procedentes per planiciem, et per medium Sylve, que vulgo Horozth vocatur, ad torrentem nomine Hortok ...

... sub magna quercu iuxta viam ... et circuentes pratum prope ad arbores, que vulgo Scyle vocantur, et exeunt paludes ... ad geminam pirum cui iuxta est quercus, indeque ad aliam pirum et ad quercum circumdolatam (circumdatam?) ... vsque ad locum Tylie.

1212.

II. Endre adománya a Tisza melletti Szurok nevű birtokról Bánk Bihar megyei ispán részére (H. O. VIII. 12.).

... sibi et suis heredibus pro tributo silve annuatim tenentur persolvere de singulis domibus unum aconem annone, duas gallinas et quinque ligaturas lini.

1212.

II. Endre a Szent Sír keresztes rendjének földbirtokot adományoz (CD. III. 1. 114.).

... et terram, aquam piscatoriam, et non piscatoriam ut comes Nicolaus de nouo castro, per fidelem hominem suum Laurentium nomine, supradictis fratribus assignauit nullus intrare, vel piscari, vel venationem exercere, praesumat; ...

1214.

A Veszprém megyei káptalan bizonyítja, hogy a kapolcsi lakosok bizonyos földet és Bárd nevű erdőt 10 márkán Cseküllőnek és testvéreinek eladtak (H. O. V. 5.).

... uendidisset pro decem Marcis ... Terra autem est centum iugerum communis silua que uulgo Bard dicitur ...

1216.

II. Endre király egy birtokcseréről szóló egyezséget megerősít (CD. III. 1. 176.).

Beszél az okirat egy erdőről (silua ... vs) amely cum metis et terminis, quibus Keyekena illam tenuerant, similiter quatuor mansiones, quas de nostris Falconariis ad custodiendam praedictam siluam et falcandum foenum sibi per nostrum fidelem Cocum Vrbanum Comitem contulimus cum alia silua, n ... Fentheus quam exemptam de Castro Zothmar et quatuor mansionibus custodem siluae et eorum terra nomine Herep dicta, iuxta terram, quae ad custodes siluae ... nepertin ... es, eidem Thomae Comiti per nostrum fidelem Abram fratrem Hunt de Mathey contulimus ...

1218.

Jakab diakónusnak Szt. Márton tiszteletére alapított, elefánti egyházzal kiállított bizonyáslevele (CD. III. 1. 267.).

Az oklevélben megnevezettek kijelentik, quod ipsi in possessione ipsorum hereditaria, ipsos attingente, Thelecfelde appellata, vnam particulam terrae eorum arabilis quinquaginta iugera, vel aratra hoc in se continente, vna cum virgulto, vulgo Verescharazth nuncupato ad decem iugera se extendente, sub metis metalibus infra declarandis, ... ecclesie Beati Martini Confessoris ... dedissent, donassent ...

1222.

Az esztergomi káptalan bizonyságlevele Héce és egyéb községek meghatározásáról (CD. III. 1. 357.).

... Id primo incepisset exeundo ab ipsa possessione vila Hécze, penes collem Nagyhalom- soro eundo versus kopasz haraszt dictum, inter terras aratas ... vnde versus ad dumum Szil-bokor, aliam metam antiquam bene apparentem inuenissent ... ad quandam vallem, ad dumum Gyümölcsös Bokor dictum, ubi metam terream inuenissent ...

1222.

Határleírás-részlet II. Endre királynak egyik adományleveléből (CD. III. 1. 368.).

... inde procedendo superius per idem patak, venit ad alteram foueam, que etiam Mezwerum dicitur; inde conterminatur terre villae s. Martini inde vadit ad Scen Egeteu Zormu ...

1224.

Darauz nevű föld határai Erdélyben (CD. III. 1. 442.).

A határ többek között halad ad montem bovum qui Wkurhegh vulgariter nuncupatur ... ad capitem eiusdem fluminem Smolnyk nomine et exinde protenditur ad domos seu aedificia in quibus ferrum flari et purgari consuevit.

1225.

II. Endre király megerősíti a borsányi kolostor kiváltságait (CD. III. 2. 59.).

A határ ad duas metas iuxta terram Sagittariorum is elhalad és érint alium locum ibidem et syluam, que vocatur Rugus. A kiváltságok között említi, hogy indulsimus etiam, ne populi ipsorum compellantur ire ad incidendas indagine, vulgo gepu.

1225.

Az esztergomi káptalan bizonyságlevele, hogy Wendégi Epelen levő birtokjogát Epeli Bencének eladja (ÁUO. VI. 429.).

... proposuit dictus W., quod ius, quod habebat in dicta uilla Epely, tam in terra, quam in feneto, quam eciam in siluulis, que vulgo horosth dicuntur, de uoluntate uillanorum suorum, prefato Benedicto ... pro IV. marcis argenti et dimidia totaliter uendidisset ...

1225.

II. Endre magyar király és Lipót osztrák fejedelem között létrejött béke feltételeiből (CD. III. 2. 9.).

... Terre vero quecunque fuerint occupate, cum vineis et satis sint restitute, nec aliquis herbas falcandi, siluas secandi, prata depascendi habeat facultatem, nisi iusto et consueto tributo dominis persoluto; quod tributum seu census nec augebitur, nec minuetur, Illi autem, qui dicunt se terras habere ex priuilegio regis vel donacione in foedum, debent fidem facere regi ...

1227.

II. Endre király az erdélyi Nezdini nemzetség részére Kálmán király által adott kiváltságokat megújítja (CD. III. 2. 483.).

A birtokrészek felsorolásánál az egyikről azt írja, hogy az terra fuit planicies Bubarum.

1228.

A Bogát nembéli Gopól Dörgicse faluban levő birtokát 12 márkáért eladja (H. O. V. 11.).

... decem iugera cum tribus vineis et duabus dolabris pro marcis duodecim uendisset, ita tamen quod in communem usum omnium populorum prefate uille cederent terram dolabrosam reliqua vero specialiter ad uiros prenomatos pertinerent. . .

1228.

II. Endre a templomosok rendjét Kon helységgel adományozza meg (ÁUO. I. 250.).

A helység (birtok) határa egy helyen vadit ad quandam arborem que Kalandafyze nuncupatur; ... deinde progreditur versus occidentem ad terram, que dicitur Bard et ibi est meta ...

1230.

Egyed, pápai kiküldött bíró ítélete a pannonhalmi szt. Márton apátság és a veszprémi káptalan közti perben (ÁUO. I. 278.).

Az apátság által felmutatott levélben többek közt a következő olvasható;

... quia illi Sclavi non plures habent annos quam VIII. ex, quo destruere et colere* ceperunt silvas de seliz, que silve semper a tempore Sancti Regis de apibus et porcis et aliis animalibus nobis persolvebant decimas.

1231.

II. Endre az ország lakosainak szabadságjogait ismételten** megerősíti (CD. III. 2. 255.).

... Art. 7. Super domos Seruientium vel villas nec Nos nec agazones nostri nec Falconarii, nec Caniferi, nec Curriferi nostri descendunt illis iniustis. Vbicunque autem alibi Nos, vel dictos officiales nostros descendere contigerit, iustum aestimationem solui faciemus, sicut continetur in sequentibus.

Art. 30. Porci nostri in siluis vel pratis Seruientium, contra voluntatem eorum, non pascantur ...

* Ez a kifejezés itt nem „művelni” értelemben szerepel, mert ez az „és” kötőszóval kapcsolt „destruere”-vel éppen ellentétes. Valószínűbb a szó „lakni” értelme, amely a település kialakításánál együtt jár az erdőirtással.

** Az 1222. évi decretum – az ún. Aranybulla – újabb kiadása, több helyen kibővítve

1231.

II. Endre király nevezetes javakat tárgyzó adománya Tamás comes Makár bán fia számára (ÁUO. XI. 218.).

Az egyes birtokok határleírásánál a következő részeknek van erdővel, erdőgazdálkodással kapcsolatban jelentőségük:

... terram nomine Soucha ad Baachiensem Comitatum.

Prima meta incipit sub Narduncharasta cum terra Deme ... castrum Soucha, et descendit ad Vscy — ad magnam fossatum; ibi intrat in siluam, et uadit in siluam per eleuatas metas usque ad Vrosfenery ... et circumuadit illum Holmod et reuertitur usque Tvl, et iuxta Tul ...

... ducit ad Moris ... et per fenetum vadit per medium silue usque ad Morisium.

Terciam terram habet in Bachiensis Parrochia nomine Zund ... ad Surmyasfuca(?) et ibi est meta; ... et intrat in Belsar, inde uenit usque ad siluam S. Gregorij et ibi exit ad insulam Chamal ... et inde venit per eleuatas metas usque ad finem Tulgy, et circumdat siluam Tulgy et Homod cum eleuatis metis ad Vros fenery et tendit ad meridiem cum eleuatis metis usque ad nemus, quod emit Th. Comes ... pro viginti marcis ... ad ripam Sar, et inde ad locum qui uocatur Kendurochy et ibi circuit siluam Janus ... villa Zund ...

t. Bolsar ... ad metas Cheusey, inde exit siluam Chamul ... uilla Botond, et inde uertitur ad orientem usque ad metam que est ante Tulgy ab inde reuertitur ... ad domum Petronelli ... Eciam silua que vocatur Janusfaya ... Belzund ... villa Fener terra Hoyloc ...

... c. metis eleuatis uersus siluam Sancti Philippi Predium Sciluas in Baranyensi Parochia

In Parochia Sumugiensi terra Hamac que iuxta fluvium Copus et in silua Selez.

Ceterum ... terre Selez ex meridiana parte ville Ketel ... in silua prefate pascua gregum haberent, et ligna eis nequaquam possent apportare; t. tamen eidem silua subiacens ad Th Comitem pertineret ... Item in uilla Poucha habet partem terre ad quindecim aratra cum siluis, pratis, fenetis, cum vineis et cum mansionibus domorum.

In Herekey habet septuaginta iugera et quod uulgo dicitur fener ad sex mansiones domorum.

ultra Drawam

... ubi in fine las est magna arbor que uocatur thul ... et in illo cheret est magna arbor que uocatur thul iuxta quandam mlakam .. intrat eodem Chasma ... et in siluis fratrum suorum de lignis non posset prohibere illos.

Confirmamus eciam prouentus provenientes ex marturinís de toto Manyslov, que uulgo nest nuncupantur.

transit fluvium Zegouca in silua et uadit per siluam eleuatis metis ... descendit ad cheret inter villam Veretne et Pelescu ... et est una arbor pirus; et ibi descendit in uallem et uadit recte ad Drawam ...

1232.

A Pécsi Káptalan bizonyoságlevele Terpyc birtok eladásáról (ÁUO. VI. 512.).

... ascendit ad vnum berch, et per eandem berch ascendit ad vnum montem et in sumitate montis est arbor qui vocatur harast, et inde descendit ad occidentem et peruenit ad Palespotoka, transeundo P. peruenit ad vnam siccam vallem ...

1233.

Választott bírák ítélete a pannonhalmi apátság és szolgáló népeinek vitájában (ÁUO. VI. 538.).

Homines nempe de uilla custodum porcorum conqueruntur quod cum soluunt Abbati et Conuentui de singulis binis mansionibus unum porcum et LX pelles caprinas cum aurina sufficienti ...

... et dent filum ad unum rete usonis ...

sed decimas apum soluunt quia sic inuenimus eos debere; cogat aliquem eorum portare plaustra sed inter omnes teneantur portare quinque plaustra de lignis ad tunellas faciendas, que vulgo dicuntur dunga, sc. usque ad molendinum Abbatis de Copus.

1234.

Vislaus krakkói püspök a Szepességben ciszterci rendi kolostor alapítását jóváhagyja (CD. III. 2. 416.).

... de communi omnium voluntate et consensu capituli mei construendi ecclesiam in honorem Sancte Mariae, in territorio ipsius, quod vulgariter Ludomer nuncupatur, tradidi potestatem. Decimam de toto nemore et de omnibus siluis, que nuntii et in posterum extirpari poterunt, eidem Ecclesiae liberaliter conferendo ...

1234.

László bácsi ispán, országbíró megbízást ad, hogy a Smaragd mester hagyatékából Fábián ispánnak ítél 4 ekényi földet a Szentlélek egyháztól távolabb eső részen jelöljék ki (Pannh. I. 734.).

... Adiungentes etiam, quod virgultas et plantulas arborum fructiferarum quas propriis manibus per sacramentum fidei se fecisse fatetur, libere et absque contradictione qualibet potest eradicare et extirpare idem F(abianus) comes. Cetera vero eorundem possessionum cedent in usum monasterii sepius memorati simul cum rebus superius memoratis.

1235.

II. Endre király megerősíti elődeinek a pécsi egyház számára tett adományait (CD. III. 2. 432.).

... et terram Narad aucupum et caniferorum in comitate de Baranya constitutus

...

1236.

A vaskút káptalan előtt János fia Mortun a hódásziak comese, valamint Szarvaskend és Halastó melletti két hódász falu képviselői jelentik, hogy Ivakun és Péter nem a

hódászoktól, hanem szabad emberektől származnak, és anyáik úgy telepedtek be a hódászok közé, ők tehát szabadságukat élvezhetik (H. O. VIII. 32.).

... quod Mortum fil. Jolegin existens comes Hodacensium ... de villa Hodocensi iuxta Holos tov ... asserentes illos esse de genere Hodacensi ... cum matre eorum ad Hodacensos devenisse ...

1237.

A veszprémi káptalan előtt Fábián fiai az Aracsza nemzetségbeliekkel Orbán birtoka felett megegyeznek (Z. O. I. 12.).

... necnon silvam cum vineis sitis ultra eandem aquam Turnua ... ad arborem que vocatur tulfá ... ad arborem que vocatur agasalmafa ... et coniungitur hereditarie terre eorundem ... cum silvis emptis ultra aquam Turnua ...

... et ibi est meta in tuylbugurh ... vadit ad arbores vocatas hegur et rockotyabugurh ... supra aquam T. ad arborem quam vulgus vocat apathalmafa et ibi sunt mete, deinde vadit ad yborfa ... ab aqua eadem protenditur ad arborem nomine quechalmafa ... ad arborem vocatam tuylfa deinde venit ad quercum ... ad arbores vocatus gurthanfa et tuylfa ... vadit per eandem viam ad quercum et ad ilicem ...

1237.

A fehérvári káptalan oklevele, melyben Ugrin esztergomi érsek testvére, Miklós comes végrendelkezik és a többi között portionem meam de silva Wertus eisdem, vagyis három fiának hagyja, in cacumine legavi cum sex custodibus silvarum (D1. 61136.).

1238.

IV. Béla király az Alba-i keresztesek jogait megerősíti (CD. IV. 1. 104.).

... et nihilominus porci dictae domus possint intrare et pasci in silvis castrorum, ubi alii porci de provincia pro tributo intrare permittuntur ...

1240.

IV. Béla király új ítélkezés alakjában átírja és némileg módosítja Miklós nádor 1226. évi oklevelét, amelyben ez összeírta a szentmártoni apátság népeinek eredeti kötelességeit (Pannh. I. 789.).

8. Preterea uduornici debent amministrare ligna, aquam furno et ad coquinam preter balnea et datur eis prebenda ex parte ecclesie per mensem, in quo serviunt.

9. Item hii pascentes mensem, tenentur dare de singulis septimanis tres carratas lignorum, ne forte aliquo casu deficient ligna ad furnum vel coquinam ...

13. Item tenentur in festo Sancti Martini et in adventu Regis de unoquoque mense dare tres carratas lignorum, quos vocant „Tyzfa”.

1240.

A Veszprémi káptalan megpecsételi Donát bakonyi ispánnak a bakonybéli apátság részére szentkereszti kápolnája határaitól kiadott bizonyáglevelét (Pannh. VIII. 287. o.).

II. András király még 1232-ben (ÁUO. I. 293.) a kápolnának akkora földet adományozott, amelyen a kápolna temetőjéből egymás után két nyilat a négy világtáj irányában messzire ki lehet lőni, s e terület kihasításával és átadásával a bakonyi ispánt bízta meg. Donát ispán jelentette, hogy *ex parte vero orientali nichilominus impediti fuimus propter rebellionem custodum silvarum asserentium locum illum aptum ad venationem, eo quod esset ibi status ferarum. Inde consiliis sapientium et eorundem custodum silvarum ac iobagionum Bochoniensium azon földet más helyen hasította ki és látta el határokkal.*

1242.

Dénes tótországi bán oklevele egy határjárásról, melyben Blagam föld meghatárolásánál eljutottak *ad duas arbores maak et silicem; . . . sub fago sunt mete . . . altera meta sub arbore birsian . . . sub arboribus bik . . . sub arboribus naar et tul . . . sub piro et silice . . . sub arbore castaneorum . . . sub gyrkini avellonum . . .* (DL. 37. 581.).

1243.

A veszprémi káptalan tanúsítja, hogy a Nyír nembeli Felicián és András Arácson levő birtokrészeiket a Tihanyi Apátságnak eladták (CD. IV. 1. 307.).

Nevezett a veszprémi káptalan elé járulva előadta *. . . quod totam possessionem suam, habitam in Arach videlicet quinquaginta et septem iugera terrarum, nouem vineas . . . et syluam cum villa cultelli, et securis, quod vulgus Bard appellat; tres etiam vinitores . . . vendidisse . . . pro decem et septem marcis . . .*

1243.

IV. Béla király a tatárok elleni bátor harcban szerzett érdemekért birtokot adományoz (CD. XI. 399.).

A felsorolt birtokrészek között szerepel *. . . quoddam ligeth, quod vocatur Borsodi Dubodel . . . abietes autem cedunt ad partes ipsorum.*

A határ uadit *ad Solyomkeo . . . et in exitu cuiusdam syluae est meta, deinde venit ad Nyireslygeth . . . fluvium Sajou . . . hortus Salamonis, in metam; item super arborem combustam, et super arbores vsque ad arborem Berkenie . . . in Kuzberek . . . et intrando syluam Byk . . . super arbores, intrat syluam abietum . . . exeundo autem de Sylua sunt duae tiliae signatae pro metis, et in introitu syluae in Capite Lunnicha est meta, inde intrat ad nigram syluam . . .*

1244.

Boleszláv krakkói fejedelem Henrik soltésznek szolgálataiért a tatárok által elpusztított podolini soltészséget adja (CD. IV. 1. 353.).

. . . et donamus eidem Sculteto cum auis heredibus et posteritatibus scultetiam in Podolino locatam, exstirpatam et desolatam ad nos iure hereditario pertinentem, cum omnibus et vniuersis pertinentiis, siluis, montibus, rubetis, agris, pratis, iam exstirpatis, et in futurum exstirpandis ex vtraque parte Fluuii Poprad. Sylue autem nostre ad dictam scultetiam spectantes, . . . Insuper damus quoque molendinum liberum, in

fluio Poprad, braxatorium, liberam piscationem intra spacium unius milliaris, venacionem et thelonei solucionem omnino liberam pronunciando; nihilominus tenerata tenebiturque nobis . . . Scultetum annuatim pro festo B. Martini soluere octo scotos argenti vsualis . . .

1246.

A székesfehérvári káptalan bizonyáglevelé Szilágy birtok felének eladásáról (CD. VII. 3. 28.).

. . . Paulus multociens nominatus, sua gaudebit parte versus Vylok, syluam autem magnam, et usum venacionis eiusdem communiter possidebunt . . .

1247.

A csanádi és aradi káptalanok jelentése egy határjárásról (ÁUO. VII. 242.).

A jelentés felsorolja az egyes birtokrészeket, leírva azok határait, tartozékait. Így például . . . Ladan cum tota sylua glandium vsque ad fines ville Zumbur a parte occidentis, et deinde directe eundo per metas vsque ad Morusium . . . Alio nomine moderno Pangrach palataya vocatur, cum sylva glandium . . .

. . . item Temerken prope Tyciam, cum nemoribus in duobus locis existentibus . . .

. . . Kalanteluk . . . per antiquas metas reambulando, syluis, fenetis et aliis vtilitatibus ac pertinentiis . . . item Kyshwdus iuxta Burzua similiter cum omnibus vtilitatibus et pertinentiis suis, et sylua quadam paruuncula per antiquas metas.

. . . item Narad in Syrimia . . . item in montibus, vinetis, syluis, nemoribus, pratis, fenetis, terris arabilibus . . .

1247.

IV. Béla király a beregszászi vendégeknek kiváltságokat ad (CD. IV. 1. 455.).

. . . accedentes ad nostram praesentiam Hospites nostri carissimi, de Luprechthaza, a nobis diligenter postularunt, ut libertatem, quam eisdem Hospitibus nostris super ipsam terram Luprechthaza, concessimus perpetualiter, dedimus et contulimus et eorum posteritatibus possidendam, nostro dignaremur priuilegio confirmare . . . Utilitates vero, dictarum terrarum, tam montium, quam vallium et aquarum, ac etiam quantum possunt uno die cum porcibus et pecoribus ad syluam Beregh peruenire, percipiant sicuti volunt, et in eadem sylua ligna ad aedificia mactare . . .

1248.

Választott bíróságnak bizonyos birtokosztályt tárgyazó intézkedése a pannonhalmi apátság és a templáriusok közt (ÁUO. VII. 278.).

De qua terra nos hujusmodi fecimus dispositionem: ut ipsi primitus terram Regine de communi assensu restaurarent, ita quod de quadraginta funiculis, quod vulgo flu vocatur, sex darentur populis Regine et reliqui diuiderentur ab Ecclesia Sancti Martini per medium; et medietatem Templarii acciperent, et insuper sexaginta iugera, de sylua vero nec Cruciferi, nec populi Regine partem aberent, nisi Ecclesia Sancti Martinii, sed stagnum tantum commune esset cum Cruciferis.

1248.

Mária királynénak a verőcei polgárok szabadságaira és földük hatáira vonatkozó privilégiuma (ÁUO. II. 202.).

... hinc descendit ad quandam vallem ascendit ad unum berch ubi sub arbore hars est meta; et inde tendit ad vineam Priborcy; hinc procedit ad arbores seminatatas, quarum una est hars et altera bik ubi est meta terrea; et inde ascendit ad unum berch et per metas ligneas, descendit ad quoddam virgultum ...

A határjárásnál említve van még gyrtian és ihor.

1248.

IV. Béla Detriknek, Mohol fiának Bacsamezey Tarkeley és Veresalma birtokokat adományozza (CD. IV. 2. 11.).

Nevezett vitézségére való tekintettel, amellyel a királyt a tatárokkal vívott csatában védelmezte quaedam Loca venationis nostrae ultra Indagines prope terminos terrae nostrae (Scepusiensis) existentia in exitu ad Poloniam, in Comitatu de Sarus, cum omnibus utilitatibus öröklési joggal ... non ut Donationes a Regia Benignitate (Castorum Jobbagionibus aliisque ex horum ordine inter Servientes Regios translatis) adományozza.

1250.

IV. Béla megerősíti a Sudan nb-i Abraham fiát Joanca comest Pozsega megyei birtokai-ban (Szentpétery, 927. sz.).

A határ incipit iuxta aquam Welica, ad magnam viam iuxta ecclesiae sanctae Marie et tendit per viam ad occidentem et ibi est meta terrea sub arboribus que dicuntur cherharost.

A továbbiakban a határ egy helyen descendendo per magnam silvam que vulgo dicitur feneufa ... továbbá ad locum, qui dicitur Necharasta halad.

1251.

Pál országbíró Igrigh Zala megyei helység határait szabályoztatja (ÁUO. VII. 329. o.).

Az oklevélben szereplő határleírás után a következő rendelkezést olvashatjuk:

Hoc eciam interponimus, quod feneta illa, que uillam de Pacha jaculatoribus Regis cambire non potuerint, eisdem statuimus possidenda, sicut in primis possidebant, et ligna virgulti, que est ante Koglar, eisdem communiter incidenda ...

1252.

IV. Béla a turóci monostort alapítja, birtokainak határát leírja (H. O. VI. 65.).

... Adiacentes ut quodcunque tributum in descensu fluuy Wag, a castro Sempthey incipiendo, usque in paludes, in quas idem fluuius descendit, accreuerit siue a nauibus descendentibus, uel a struibus lignorum, seu in portubus uel pontibus de nouo inuentis, seu inueniendis ... duas partes habeat monasterium de Turuch ...

1252.

Achilles püspök az yrugyi egyház birtokaiban határjárást tart Pécs mellett (H. Okl. 24. o.).

... Item Curiam Arus, orreum et vineam cum arbustis, que hiis metis circumdantur, videlicet ab oriente tenent metam cum via ville ... et ab occidente tenent metam magna vallis, et a septemtrionali arbuste, qua sunt eiusdem Arus. Item de arbustis venit ad arborem Berchenefa ... inde per uiam uenit ad arborem Mogolfa ... quod circumdat nemus et dumus fraxinorum.

1254.

IV. Béla király a Zólyom megyei Dobronya és Bábaszéki hospeseinek egyes kiváltságokat adományoz (H. O. VI. 76.).

Az említett két helység vendégei a király elé járultak és kérték, hogy erősítse meg régi kiváltságait. Nec hoc praetermittere nostra uoluit celsitudo, ut terram cum eisdem metis et terminis possideant in futurum, quibus possedissee pacifice a longo tempore dignoscuntur; et infra eosdem terminos ligna excidendi, et lapides colligendi habeant potestatem ...

1255.

Boleszlav krakkói fejedelem privilégiuma a Szepes megyei apát részére (CD. IV. 2. 349.).

... conferimus insuper eidem Abbati liberam et omnimodam venacionem in syluis circumiacentibus vsque ad montes, qui dicuntur Tatry et piscationem in aquis fluuiorum ibidem fluentum; ad quas et syluas anno elapso in priuilegio nostre confirmationis ad punctum consignare demandauimus. Licet autem eodem in territorio circumquaque ville nostri Ducatus, et Nobilium sint permixte, tamen in syluis et fluuiis dictis, eis venaturam et piscaturam non debent prohibere.

1255.

IV. Béla király a jászói prépostság birtokainak a tatárok kivonulása után történt számbavétele alkalmából új kiváltságlevelet ad (CD. IV. 2. 299.).

A kiváltságok felsorolásán kívül leírja a birtok határait is. (Ebből vett néhány sor erdészeti szempontból is érdekes) ... prima meta terre monasterii nostri de Iazou incipit a parte meridionali in uno monticulo lapidoso ... transeundo ipsam vallem vadit directe ad viam qua itur ad magnam syluam, Fekete Erdeo vocata ... iuxta nigram syluam ... iuxta arbores querci ...

1255.

István szlavóniai bán Riuche megyében több birtokot szorosabban meghatárol (ÁUO. VII. 395.).

... inde ad arborem nyar, iuxta quam est meta terrea, dehinc in eadem via dirigitur versus meridiem ad metam terream in arbore haraszt positam, inde versus occidentem in quadam valle sub arbore byk est meta terrea, inde ad fluuium Runissa vbi est meta

sub ceraso, inde ascendit in montem ad arborem harast, inde ad vallem furka, ibique est meta sub tilye, inde ad caput putei . . .

. . . inde vergit ad orientem ad arborem egur . . . inde ad montem ad arborem ircan; inde ad arborem harast sub qua est meta terrea, inde versus orientem ad arborem nyr . . . apud metam sub jarfa positam . . . super quandam vallem magnam H. ad metam terream inde ad locum vbi iuxta magnam viam sub arbore harast est meta . . . ad quatuor arbores tul vocatas . . .

1255.

IV. Béla király Bisztrica hospeseinek kiváltságokat ad és községük határait leírja (Mon. Strig. I. 426.).

Item aurum, argentum et omnia alia metalla per totam Comitatum de Zolum infra metas suas exquirere poterunt, tam in terris, quam in nemoribus, Siluis et aquis ac liberi sint infra subscriptas metas in omnibus vtilitatibus suis, excepta uenacione et piscium capcione.

1255.

IV. Béla király a pesti vásárvám jövedelmét a Nyulak szigetén levő Szt. Mária apácázárdának adományozza (CD. IV. 2. 310.).

Az adomány kiterjed az ünnepeken és a hétköznapiakon in Castro Pestiensis tartani szokott vásárok vámjövödelmére, amely vámok mértékét az oklevél egyúttal meg is szabja.

Inprimis statuimus, quod currus panno oneratus, cum castrum intrauerit, tributarii ad hospiciu mercatoris accedant et estiment pannum, et de panno valente quinque marcas, recipiant unum pondus . . . item de centum salibus vnum salem . . . item de tunella vini, quod venditur in foro, duo pondera . . . Item de curru plumbi, tria pondera. Item de curru, qui portat pelles ferinas et intrat castrum, tributarii decendant ad hospiciu mercatoris, et secundum quod aestimatur pelles, de quinque marcis recipiant vnum pondus . . . Currus magni, qui portant pelles bouinas, statuimus, vt soluant dimidium fertonem . . . Item de tribus porcis vnum denarium, similiter et qui emit.

Item de naue piscium, vnum pondus, item de curru magno piscium quod vulgo masa dicitur, medium fertonem. Item de strue lignorum, qui regitur per duos remos, duo pondera, et sic de strue lignorum ascendentium tributum persoluatur, item de curru ferri duos denarios, item currus herbarum vnum denarium item quilibet currus lignorum, intrans castrum debet dimittere in porta vnum lignum.

1256.

IV. Béla királynak azon határjárását megerősítő okmánya, mellyel Henrik somogyi ispán és a Somogy megyei várnépek, s a Somogy megyei várjobbágyok közti határok szabályoztattak (ÁUO. XI. 416.).

. . . Dismicha in meta terrea, et in Dismicha eundo parum superius exit ad vallem que ducit superius usque ad viam magnam, ubi est meta terrea; per viam autem supra-

dictam vadit ad metam sub arbore horoztfa; et ab inde eundo parum reflectitur iuxta silvam, et vadit ad metam terream iterato sub horoztfa; et inde directe vadit ad viam usque ad metam sub vinea Vdo, et in via vadit ad foveam luporum, ubi est meta sub arbore horoztfa; inde descendit in vallem silvosam iuxta terram dicti Vdez, in ea eundo exit per vallem . . . descendit ad metam sub arbore horoztfa; abhinc veniens cadit in rivulum Zabordna in meta jaurfa; et in Zabordna, eundo parum exit ad vallem iuxta terram Wlchete, et per vallem vadit superius ad metam sub arbore horoztfa; deinde ad metam sub arbore horoztfa predicti; et inde reflectitur ad viam et per eandem in berch vadit usque ad locum, ubi exit de via ad metam terream; et inde descendens per unam vallem vadit in rivulum Dethcha, et in ea eundo parum inferius exit ad vallem, per quam itur superius ad metam sub arbore horoztfa; abhinc in latere montis venit ad metam sub arbore bikfa, ibique cadit in vallem, et per aliam vallem exit ad dumum viminis, ubi est meta; deinde ad magnam viam ad metam sub arbore horoztfa . . .

1256.

IV. Béla király a Zólyom megyei vadaskert őreinek földet adományoz (Suppl. An. II. 9.).

Quod cum Hotin. Hent . . . et Bass. custodes hortus nostri de Zoulum, t. arabili nimium indigerent, Nos eisdem terram Zud nomine, exemptam a Castro Huntensi simul cum siluis ad decem aratra sufficientem, sub eisdem antiquis metis, quibus idem Castrum antea possederat, perpetuo duximus comferendam . . .

1256.

IV. Béla király Viski Péternek a honti várhoz tartozó Ság föld felét adja cserébe (Knauz II. 70.).

A határleírásból vett részlet:

. . . inter paruas Spinās . . . Posthec ad quandam arborem piri Deinde intrat silvam . . . ad quandam arborem Vlmi, que wlgari nostro dicitur Magolffa . . . sub terra quercus est meta sub quandam arbore Tilie . . . uersus Villam Olwar . . . sub arbore llicis scilicet Twlffa est Meta sub quandam arbore Vlmi iuxta viam sub arbore llicis . . . Kwrthws pathak . . . sub arbore laticis Scylffa est meta . . . aquam Corpona ultra quam sub Salicis Arbore fyzffa est meta. Postea incipit Nemusculo sub Arbore Acis seu Juhor . . . Sub arbore piri est ultima meta.

1258.

A vinnyei Szt. Márton egyház és a bakonyi erdőővök peréről kiállított hiteles bizony-ságlevél (CD. IV. 2. 473.).

Ennek értelmében egyfelől az erdőővök Benke nevű száznagya elismerte az egyház jobbágynak a fenyőerdőben való szabad legeltetési jogát, másfelől a vinnyeiak tudomásul vették, hogy nullam arborem virentem audeant exstirpare; insuper etiam notatus Abbas obligavit se dictis custodibus siluarum expensas ad tres vel quatuor marcas refusurum.

1259.

IV. Béla felmenti az esztergomi egyházat minden vámkötelezettségtől és vásártartási jogot ad neki (Knauz I. 28.).

Ezenkívül terras seu possessiones nostras cum suis servitoribus condicionariis; retiferis scilicet et falconarijs, perpetuo et irrevocabiliter Archiepiscopo et Archiepiscopatu Strigoniensi . . .

1261.

IV. Béla király az egri egyház régi kiváltságait és birtokait megerősíti (CD. IV. 3. 33.).

Item Bela proavus noster, et Endre pater noster carissimus, felcium recordationum reges, decimas omnium forestarum nostrarum, et noualium praediorum nostrorum fundatorum, et fundandorum, ac villarum nobilium, et nostrorum seruitorum universaliter in Comitatus Ugocha et de Berek existentium, Ecclesiae Agriensi applicarunt, et condonarunt, demum et nos applicamus et condonamus perpetuo et irrevocabiliter exigendas.

1261.

A Liptó megyei Hibbe község hospesei részére adott kiváltságlevélből vett részlet (ÁUO. XI. 499.).

. . . Item ceruos, apros, damas venari non possint in syluis et locis a nobis inferius deputatis, perdices autem capere in nullo loco presumpt. Item Prohibemus eos piscari in fluviis Waagh . . . qui nobis debent custodiri; in alijs autem aquis liberam eis dedimus piscandi potestatem . . .

Item capreollos et lepores libere possunt venari . . .

Item permisimus eos venari omne genus ferarum, cum omnibus laqueis et ingenijs in siluis a fluuio Prosek, usque Scepus, et similiter in Dunajech usque Polonian modo supradicto.

(Az eredeti keltezés 1265. Az oklevél az 1391. évi oklevél felülvizsgálat alkalmával valódinak elfogadott hamisítvány. Szentpétery, I. 1499. sz. — Véleményem szerint ez a megállapítás a vadászati vonatkozású rendelkezéseknek a valódiságát nem érinti.)

1262.

István ifjabb királynak privilégiuma a nagyszöllősi vendégek számára (ÁUO. VIII. 31.).

. . . quod hospitibus nostris de villa Zeleus de nostra gracia pleniori has libertates duximus conferendas; quod quicunque homines libere condicionis ad villam Zeleus causa commorandi uenire uoluerint, secure ueniant et libere commorentur; Concessimus eciam, quod in siluis adiacentibus venari caprilos, lupos wlpes et in aquis piscari libere possint et secure . . .

1262.

A királyné Borsod megyében 3 ekényi földet adományoz ajtónállójának, Kelemennek (Györffy I. 759.).

A birtok határleírásánál olvashatjuk: . . . iuxta viam, per quam portantur ligna . . .

1262.

Pál mester fejeérvári prépost, királyi alkancellár és Simon ispán alországbíró bizonyságlevele egy perben kötött egyezségről (ÁUO. XI. 519.).

... tenore presencium significamus vniuersis, quod cum Mark et Boudou filij Jouan de villa Karacha de Comitatu Poseniensi Langrab et Bartholomeum filios Comiti Remigij de eadem villa conuenissent coram nobis, proponendo contra ipsos, quod silua illa Arky vocata, circa quindecim iugeribus sita semper suerit (sic!) silua eorum hereditaria, et ab ipsis pater dictorum Langrab et Bartholomei secundo anno post discessam Tartharorum, manu vsurpauerit violenta. Ex aduerso Langrab et Bartholomeus predicti responderunt, quod illa eadem silua semper fuerit patris ipsorum, Comitis Remigij videlicet et aorum ipsorum; et quod per manus hominum silua memorata de glandibus seminado fuerit procreata ...

1263.

István ifjabb király ajándéka a solymászok ispánja leányának, Jolántának (CD. IV. 3. 158.).

Stephanus rex iunior donat Jolantae filiae Comitis Falconariorum tres fertones veluti et vnam peciam fini panni de insula regia Danubii, quod filiam suam cursu et saltu superasset.

1263.

IV. Béla király Locsmán vm. adományozását tárgyaló ünnepélyes privilégium (ÁUO. VIII. 50.).

(A részletes határleírásból vett részletek:)

... abinde iuxta viam, que vadit per forestas, sunt due mete ...

... ibique transito dicto fonte pergīt directe per forestas ad meridiem, vbi sunt tres mete ...

... inde vadit per eandem viam berek cum duabus metis continuis ...

... que mete diuidunt terram dicti Thome et siluas Suprunienses ...

1263.

IV. Béla király szabadalomlevele Uzda fiai és Merk fia részére (H. O. VIII. 92.).

Vzda et Merk ... cum ipsi sint hospites et voluntarie quandoque in piscacionis quandoque in venacionis officio nobis (seruiunt), que quidem servicia mercedem condignam conseruerunt ex parte nostra reportare ...

nehogy őket emiatt később valaki szabadságukban megcsorbítsa, szabadságukat megerősíti, de úgy, hogy unus ex ipsis ad expeditionem nobiscum debeat proficisci.

1263.

IV. Béla király az illésfalviak és a darócok közötti birtokosztályt jóváhagyja (CD. IV. 3. 137.).

Az oklevél leírja a birtokfelosztást super terram inter villam Vrsi et inter villam Drauch existente, amely szerint az északi rész in ius et proprietatem Draucariorum nostrorum került.

1264.

Az esztergomi káptalan tanúságlevelé arról, hogy a Chermel nevű földet Dénes a nyitrai káptalannak adományozta (CD. IV. 3. 241.).

... terram arabilium ad viginti iugera, et terram campestem: quae vulgo Horoszth dicitur ad viginti quinque iugera ...

1264.

Berény (Bihar m.) meghatárolása (ÁUO. VIII: 120.).

... ipse Felku totaliter cum suis utilitatibus et nidis falconum remanet Ladislao et Thome ...

1267.

IV. Béla király a királyi hálósok Vduorth nevű földjét a turóci monostornak adományozza (H. Okl. 51.).

... terram quandam popolorum nostrorum retiferorum, qui uulgo halous nuncupantur Vduorth uocatam contiguam et uicinam terris pred. Monastery Boka et Vduorth nuncupatis ... predicto Monasterio nostro de Turuch dedimus ...

1268.

A zágrábi káptalan bizonyítja, hogy a Bodoan földet eladták (ÁUO. VIII. 222.).

A birtok határa többek között ... iuxta terram Bodoan, et ascendit paruum montem ad arborem hrazt, inde uenit ad arborem nucis, inde descendit per paruam vallem siccam et venit ad arborem brezt, inde procedit et uenit ad arborem cheresna ... et per latus montis uenit ad virgultum, quod hrazt dicitur ... inde procedit super arborem nucis.

1270.

Az Esztergomi Káptalan bizonyítja, hogy Endrének és társainak Epelen levő földjéért Udvarnokon földet adott cserébe (ÁUO. VIII. 317.).

... in terra Epel ... per dominum Regem nobis collata et donata, se habere dicebant, cum arbustis, que uulgariter horost dicuntur, et feneto, si qui ibi eos contingebant, nobis reliquerunt ...

1270.

A bácsi káptalan biznyságlevelé, hogy Sahmur comes Tolman örökös birtokának egy részét Mártonnak, Péter fiának eladta (ÁUO. VIII. 318.).

A határleírásból való következő részlet erdőgazdaság-történeti szempontból érdekes.
... et ibi procedendo vadit ad quandam siluam ex novo crescentem premissam; circa finem cuius uadit ad dumum uiminis. . . et inde iterum uadit ad dumum cuiusdam uiminis, qui est triplici ramositate circumdatus, ad plagam prenotatam; deinde exiens uadit ad dumum quercus quemdam, de quo tendit ad quamdam arborem desyccatam, que vocatur borscuatu, sub qua est meta terrea ...

1270.

V. István király a lipthói népek kérelmére egy pont kivételével átírja IV. Béla 1265. augusztus 11-én kelt oklevelét (ÁUO. XI. 499.).

Item super facto marturinarum et asperiolinarum recurretur ad privilegium populorum de Turuch . . . Item cervos, apros, beniaminos et onagros venari non possunt, nec in silvis et locis a nobis inferius deputatis, perdices vero capere in nullo loco presumunt . . . Item capreolos et lepores libere possunt venare.

. . . Item permissimus eos venari omne genus ferarum cum omnibus laqueis et ingeniis in silvis fluvio Proscyk usque Scypus et similiter in Danoych usque Poloniam modo supradicto. Item inter Lypto et Berezun posita sunt signa per comitem G. usque quem locum venari permittuntur.

1271.

Erzsébet királyné adománylevele Teskand és Dabrun nevű királynői birtokokról (Z. O. I. 57.).

. . . quasdam possessiones Tuskand et Dobron vocatas, in comitatu de Zala constitutas, iure reginali nos contingentes, cum omnibus utilitatibus suis et pertinentiis universis, videlicet vineis, silvis, fructibus, molendinis, fenetis, pratis, piscacionibus, venacionibus ac ceteris pertinentibus ad usum hominum consuetum, dicto Emrico comiti filio Itemerii et suis per eum heredibus. . . dedimus donavimus et contulimus inrevocabiliter, posidendas.

1271.

Az esztergomi káptalan bizonyoságlevele, hogy a Kachin nemzetségbeli nemesek Folkus comesnek nemzetségükhöz tartozó fiai közt a birtokosztályt rendezték (ÁUO. VIII. 353.).

Adiecerunt insuper, vt omnes silvas ipsorum communiter possiderent, exceptis purificationibus, que wrutua dicuntur, quas si quis parcium ipsarum faceret, vel facere procuraret, pro se ipso reservaret.

1271.

V. István király az elődei által az egri egyháznak adott kiváltságokat oklevelével megújítja. (CD. V. 1. 153.).

. . . Item decimam partem omnium tributorum, per quemcumque exigi consuetorum, in comitatu videlicet Borsod, Abaujvár, Zemplén, Vng, Szabolcs, Zarand, Kúszolnok, Heues Ujvár, Beregh et Vgocsa: qui duo vlumi Comitatus, scilicet Vgocsa et Beregh fuerunt forestae sanctorum regum.

1271.

V. István király a megyesi hospeseknek különféle kiváltságokat ad (CD. VII. 3. 71.).

. . . concedimus eisdem, vt siluam Sarkuz vsque Hegtu, et Subragada vsque Hegyespatak ad vsus pascendi porcos ipsorum, et aliorum pecudum, et terram etiam eorum Magasmarth vocatam, quam Sagittary occupassent, restituisset . . .

1271.

A veszprémi káptalan előtt osztozás a Marczal mellett fekvő Szalókföld birtokon (H. O. I. 51–52.).

A határ egy részen cum pluribus metis per siluam Gepu uocatam itur uersus occidentem directe et per finem terre ffinite Pothsukateluk uocate uenitur ad aquam Halagus ...

1271.

V. István király a szepességi szászoknak a legtágabb szabadságjogokat biztosítja (CD. V. 1. 132.).

A jogok felsorolásából nem marad ki az sem, quod saepedictis hospitibus nostris fidelibus in aquis piscandi, in campis, in siluis venandi, plenam concessimus libertatem. Volumus insuper quod in metis et limitibus, syluis et nemoribus, per nullius conditionis hominem impediantur, vel grauentur, verum ipsi larga potiantur licentia syluas exstirpandi, et in terram arabilem redigendi, suisque vsibus applicandi.

1272.

V. István király a IV. Béla által alapított csuti monostor jogait megerősíti, bővíti, birtokainak határait leírja (CD. V. 1. 216.).

... Item contulimus ipsi monasterio molendium nostrum, quod est in Geith, cum duobus fundis curiam et feneto, quod potest sufficere quinque hominibus ad falcandum uno die, et lignis, quae possent sufficere ad duo dolabra, quod Bard nominatur, uno die ...

1272.

V. István király a felszászi hospeseknek különféle szabadságjogokat engedélyez (CD. V. 1. 176.).

quod hospites nostra de villa felzáz apud Dolum nostrum uidelicet in Vgocha constituti, ad nostram accedentes praesentiam nobis humiliter supplicarunt: quod quia iidem per frequentes descensus nostros quam plurimis sint grauati; ipsis aliquam gratiam facere iuxta nostrae Maiestatis munificentiam dignemur ... Item contulimus eisdem syluam Stulba uocatam ... in qua araturas exerceant et feras mediocres, uidelicet vrsos, apros ceruos et capellas occidendi liberam habeant facultatem.

1272.

V. István király adománya az ugocsai és erdődi ispánoknak és testvéreiknek (H. O. VIII. 438.).

... terram Hethen uocatam in comitatu de Zothmar existentem, super qua ante aduentum gentis Tartarice Castorinarii, qui Hudaz dicuntur, residebant.

1273.

IV. László privilégiuma Welemyr birtokról a határok leírásával (Szentpétery, 2432.).

A határleírásnál azt olvassuk, hogy elértek egy ponthoz ubi vidissent quod arbor una

fuisset, que nunc succisa existeret, sed eius trunkus inter terram et in superficie terra eis apparuisset.

1273.

IV. László király Nempty Petrus fiait, a bakonyi erdőőrzők utódait a németek ellen Győr vára alatt tanúsított vitézségükért megnevesíti (H. O. VIII. 151.).

Valentini et Peterke filii Petri de Nempty, qui de custodibus silve nostre Bokon originem duxerant . . . ab ipsa condicione custodum silve eximentes, in numerum cetum et collegium nobilium regni nostri, qui servientes regales dicuntur, duximus benignitate regia transferendos.

1274.

Az esztergomi káptalan bizonyosglevele arról, hogy a Nyúl-szigeti apácákat Chu helységbeli birtokba beiktatták (ÁUO. IX. 91.).

. . . de quibus centum et septuaginta tribus iugeribus septuaginta tria iugera sunt in terra fimata, que uulgariter teluk uocatur, terra vero centum iugerum est arabilis et campestris, et diuiditur cum herbis . . .

1274.

A zalavári konvent bizonyosglevele, hogy Buzad nemzetségbeli Mihály Zamárfalva nevű birtokát Ochuz veszprémi főapátnak eladta (ÁUO. IX. 106.).

. . . possessionem suam Z. uocatam cum terris vineis siluis fenetis ac aliis utilitatibus et . . . ad septem aratra sufficientibus . . . pro viginti quinque marcis partim in denariis partim vero in estimacione condigna plene habitis et receptis . . .

1274.

IV. László király a zólyomi hospeseknek a tőlük elvett földet visszaadja (CD. V. 2. 187.).

. . . terram eorum priulegiatam existentem, supra hortum nostrum ferarum, inter duo fossata, amit Miko comes elfoglalt nagy kárt okozva nekik, a király most visszaadja.

1274.

IV. László király Bense fiának Sebestyén tornai Ispánnak adja a királyi solymárok Humuk Terenne (Nógrád m.) nevű 3 ekényi földjét (Szentpétery, 2534., DL. 105224.).

. . . in recompensationem servitiorum ipsius comitis Sebastiani aliqualem licet maioribus et potioribus dignus habeatur, quandam terram drauchariorum nostrorum Humuk Terenne vocatam, vicinam terre sue et contiguum ad culturam trium aratorum sufficientem eidem comiti S. et per eum suis heredibus . . . dedimus, donavimus . . .

1274.

IV: László Machunka fiainak Balázs comesnek és Jánosnak valamint Syk fiának Haznusknak adományozza a királyi agarászok Nógrád megyei Kok földjét, amely az utód nélkül elhalt Mokyané volt (Szentpétery, 2542.).

Fent nevezettek supplicarunt, ut nos quandam terram litiscariorum nostrorum Kok vocatam in comitatu Neugradensi existentem, vacuum et habitatoribus destitutam, quam quondam M. sine herede descendens possidebat, ipsis conferre benignitate regia dignaremur.

1275.

A chasmai káptalan bizonyosságlevelé Hruseuch föld eladásáról (ÁUO. XII. 158.).

... Prima meta incipit de aqua H., deinde ad arborem gertian, deinde versus meridiem per antiquas metas ad arborem has, deinde similiter ad arborem pomi, deinde ad orientem ad arborem harazt; deinde iuxta feneta superius silvam per unam mlakam ad magnam silvam ... ad tres arbores tul ... et exit iuxta silvam bik ad aquilonem ...

1275.

A szentjánosrendi kormányzó tanácsnak Peschenickát és Lykeniket tárgyzó adománya Perehinus comes és testvére Antal számára (ÁUO. IX. 128.).

... Preterea in siluis ad Domum nostram de Chychan spectantibus, excepta silva Owas vocata, tam porci dicti Comititis P. et fratris sui, quam eciam populorum suorum super dictis terris commorantium sine aliqua exaccione tributi pascantur, et ligna tam pro hedificiis domorum, quam pro vsu recipiant, contradictione qualibet non obstante.

1275.

IV. László király Himet, az ő agarását nemessé teszi (CD. V. 2. 252.).

... quo nos meritoria seruitia et obsequia gratiosa Hemonis, filii Martini de Leporariferis nostris de villa Nemethy ... ipsum Hemmonem et ... de aedem villa Nemethy, de statu et conditione Leporariferorum nostrorum, cum omnibus terris suis ... ea libertate fruuntur, quoque potiantur honore, quo ceteri Nobiles regni nostri vtuntur et fruuntur sub vexillo regio militantis ...

1276.

IV. László Woyh fiának Thyba comesnak adja a gyepükön túli Razloulfelde nevű földet (Szentpétery, 2743.).

R. vocatam ultra indagine existentem ... versus meridiem et pervenit ad indagine domini regis ... ad unum fluvium siluapataka vocatum, ... arbores rakotya nominata ... et sunt ibi arbores querci et pertranseundo eundem pratum venit ad locum unum Wezweres vocatum ...

1276.

IV. László király visszaállítja a gölnicbányaiak régi jogait (CD. V. 2. 345.).

Gölnicbánya község kiváltságai között felsorolja:

... Statuimus etiam, ut piscatores in aquis, structores carbonum et incisores lignorum is siluis seu aliqui alii laborantes de ciuitate Gölniczbánia, intra terminos et

metas eorum ut inferius annotatur, libere et absque iniquitatione quorumlibet laborare valeant et sua officia exercere . . .

1277.

IV. László Zolath és Koyan udvarnokok Dopoputh nevű földjének (Hont m.) továbbá Damasa és Malasy földek adományozása (ÁUO. XII. 202.).

A határ az egyik részen per eundem montem et ueniendo aliquantulum per metas húzódik, venit ab quandam ilicem vulgariter magoltul vocatam . . . et uenit ad 3 metas erectas sub arbore magoltul . . . sunt due tenere arbores, quarum una est mogoltul, altera alba spina, gymulchen uocata. . .

1278/1322.

A Nyitrai káptalan előtt Péter és Elefánt györedi nemesek, Gy. Mikével kibékülnek és ennek a köztük per tárgyát képezett birtokrészt eladják (H. O. VI. 235.).

A határleírásnál olvassuk, hogy a határ a quodam rivulo húzódik, in medio cuius sunt silices . . . ad partem australem et ibi cadit ad unam viam super quam ligna ducuntur, et de eadem via uadit ad arbores piri, que sunt prope eandem villam et inde tendit ad unam siluam que vulgariter Olthuan nuncupatur . . .

1278.

IV. László király vadászmasterének Heemnek a Balaton mellett fekvő Neug nevű földet adományozza (H. Okl. 80.).

. . . quod fidelis noster Heem comes leporariferorum nostrorum ad nostram accedens presenciam quandam terram Liciscariorum nostrorum sitam in terra uille Neug iuxta Balaton dicendo eandem esse vacuum et habitatoribus destitutam cum instantia postulauit (et quia) plena veritas non constabat, fidelibus nostris Capitulo Vesprimensi et Gule comiti de Bokon . . . rescripserunt nobis qd. prefata terra Liciscariorum in se sexaginta quinque iug. terra et septem vineas sibi annexas contineret. Nos itaque fidelitatis et obsequia merita predicti Heem comitis, que nobis in solacionis venacionibus nostris exhibuit et impendit, volentes sibi occurrere Regio cum fauore, predictam terram Liciscariorum nostrorum . . . cum alys vtilitatibus suis dedimus et contulimus.

1279.

A szepesi káptalan előtt Rupert fia István Szepes megyei birtokainak 1/3 részét vejére átruházza (H. O. VI. 250.).

. . . quod terciam partem totius hereditatis sue quam in Scipus habere dignoscitur, cum pratis et horost et cum aliis vtilitatibus suis a parte Mika dedit et donauit . . .

1279.

IV. László Merthey Keza fiát Jakabot, királyi solymászt nemesíti s egy földet, mely Bana várához tartozott, neki adományoz (H. O. VI. 249.).

Jacobus fil. Keza de Merthey de comitatu kamarum de falconarys nostris oriundus . . .

eundem Jacobum et Gede fratrem suum vterinum de pristina conditione eorum, uidelicet falconariorum, ex certa sciencia eximentes, in numerum et coetum . . . nobilium regni felvettük.

1279.

A nagy Botiz comes a Chetana nevű földet irtásra átadja testvéreinek (CD. V. 2. 598.).
... Capitulum Ecclesiae Beati Martini de Scepus . . . Comes Botyz magnus . . . cum fratribus suis . . . litteras Domini Bele, illustris Regis Hungarorum super hereditate sua dicta Chetana, sub montibus ultra Welkam (Telk) sita inter duas aquas videlicet Poprad et Conotopa, in districtu Scepusiensi nobis exhiberunt: Fassi itaque sunt oraculo vive vocis: se dedisse predictum hereditatem et syluam cum omnibus suis pertinenciis et vtilitatibus viris providis et honestis Gothcalco villico de villa Mathei (Matzdorf) et Froglingo de Welka tali conditione, vt ipsam exstirpent, et in agros fertiles transmutent, ibidem populos convocent, et villam vel villas pro sua possibilitate more Theutonico aedificent . . .

1280.

A sághi konvent bizonyoságlevele, hogy Záh nemzetségbeli Morcholi Tibor vejének Haraszi Simonnak Záhtelek helységben bizonyos földet átengedett (ÁUO. XII. 317.).

Az átengedett föld határa húzódik egy helyen ad magnum querkum, majd ad siluam Vyzesberek nuncupatam, ismét másutt sub arbore cherfa est meta; inde uenit usque unam custodiam, que dicitur eresteen, supra quam est meta . . .

1280.

Erzsébet királyné, mint Szepes tartomány úrnője, Kulchua földtér egy részét Szepesi I. fiának, Huruztinak adományozza (H. O. VI. 262–263.).

... Quod cum dominium prouincie Scypus . . .

Quam quidem particulam terre superfluum et per nos ad terra dicte ville K. iure et rationabiliter exemptam, ac per quandam viam, que a nigra silua, in villam Gurgou ducit, separatam et diuisam, cum quodam nemore, quod Harast dicitur sibi contiguo et cum alys vtilitatibus . . . dedimus, contulimus . . .

1281.

IV. László király Mikó ispán fiának, Péternek egy értékes lóért egy Turóc megyei helységet adományoz (CD. V. 3. 75.).

Az oklevél leírja a határt, amely egy helyen . . . inde vadit ad partem meridiionalem ad syluam ad locum Vezveres vocatum. Deinde vadit ad alpes Hinc per syluam reuertitur ad priorem locum, ad caput fluuii Bisztricha . . .

1281.

Az óbudai keresztesek konventje Szúdi Andrásnak a Hunt-Pázmán családbeliekkel Kovárszeg földjét illetően kötött egyezségéről bizonyítványt ad ki (H. O. IV. 62.).

... et inde tendit per terras arabiles ad vnam paruam siluam quod uocabula (így, talán az átírt okmány vulgo kifejezése helyett) erestewen dicitur ...

1281.

IV. László megerősíti a pecheli nemesek birtokát (ÁUO. IV. 230.).

Jacobus et Grysgon nobiles de Pechel retulerunt, vt terram XII. iugerum et dimidium, molendinum ipsorum cum terra caniferorum nostrorum de villa Sancti Galli mixtim et communem haberent, et petiuerunt a nobis, vt hominem ... mitteremus, quod dictam terram et ipsum molendinum distingendo et separando a terram eorundem caniferorum nostrorum ...

1282.

IV: László király szepesi madarását Leonardust megerősíti Szepes megyei birtokában (H. O. VI. 276.).

Béla rex de beneplacito sue voluntatis quandam siluam cum particula terre uacue circa fluvium Toycapataka uocatum eidem Leonardo pro seruicys suis perpetuo contulisset possidendam quam quidem siluam simul cum particula terre uacue per eundem Leonardum iuxta collacionem ipsius Bele regis qui nostri teneri uolumus seu possideri ...

1282.

A nyitrai káptalan bizonyáglevelé, hogy Hunt Pazman nemzetségbeli Wuhhen comes Maichik birtokát Elefanti Endre comesnek eladta (ÁUO. XII. 370.).

A határ egy helyen eundo versus occidentem peruenit ad vnum virgultum, quod erezteuen wlgariter appellatur ...

1283.

IV. László király a vaskvári káptalan népeit régi szabadalmaiban megerősíti (H. O. IV. 63.).

... Quod uidelicet hospites in eadem villa Castriferrei, ad prepositum, et Capitulum predictae Ecclesie beati Michaelis pertinentes, ac aly Jobagiones, equites populi liberi et condicionary, vbi que locorum constituti ad eandem spectantes ecclesiam in aquis piscacionibus fluminum Rabe et Macua fenetis censu lignorum, ac alys vtilitatibus quibuscunque in Silua Rabe liberum et securum habeant vsum fructum et in pontibus eorundem fluminum transitum liberum et securum absque tributo cum mercibus suis habeant possideant et teneant in perpetuum absque omni contradiccione ...

1284.

IV. László király egy elhagyott erdőt a Kochenseife nevű patak mellett Hekkul gölnici polgárnak adományoz (CD. V. 3. 246.).

Nos itaque attendentes ipsius petitionem fore iustum considerantesque ipsam siluam magis esse vtilem populosam quam desertam; eandem siluam dedimus, donauimus et contulimus praefato Hekkul et per eum suis heredibus, heredumque

suorum successoribus iure perpetuo, et irrevocabiler possidendam; tenendam pariter et habendam.

1288.

IV. László király a Csák nemzetséget és jobbágyait felmenti a Rába erdőben legeltetett disznók után fizetendő adó alól (H. O. IV. 53.).

... propter petitiones et instancias Chak Renaldi, et Kemyn de genere Chak hanc eisdem graciam, et prerogativam et specialem duximus faciendam, quod nec quondam Chak Renoldus et Kemyn, nec etiam iobagiones sui in silua Raba sustentandis tributum aliquod dare teneantur, et pecora ipsorum, ac iobagionum suorum in ipsa silua Raba, pasci libere ualeant, et etiam sustentari, fenetum etiam in ipsa silua, pro libito sue uoluntatis possint defalcare, et ligna ad usus ipsorum liberam succidendi habeant facultatem, unde uolumus et firmiter precipimus, quod nullus comitum Castriferrei pro tempore constitutorum, ipsos comitem Chak, Renoldum, et iobagiones ipsorum in premissis omnibus, et singulis premissorum audeat uel presumat perturbare.

1288.

A székesfehérvári káptalan bizonyságlevele, hogy Pousensk fiai Ygolban levő birtokukat Moys nádornak eladták (ÁUO. XI. 209.).

... terram suam arabilem de villa Ygol continentem CCL. iugera habentem siluam in duobus locis, et fenetum in totidem locis, prememorato Palatino Comiti pro XII. marcis argenti uendidisse.

1288.

A vaskéri káptalan bizonyságlevele Szecsőd község békés felosztásáról (CD. VII. 5. 474.).

A határjelek megállapításánál a következőket olvassuk: ... cca dumos vimosos et sic per circumdationem viginti sex metarum per partes erectarum, partium distinguendum portiones, que quidem mete alicubi arboribus faginis alicubi arboribus pomorum, cerasorum, ilicum et alicubi arboribus buricum (sic) que vulgo nyirfa et egerfa vocantur, sunt connexe et perfecte; ...

1288.

IV. László a tizedfizetési kötelezettségekről intézkedik Szepes megyében (CD. V. 3. 402.).

... nos in ipsa terra Scypes nec Caniferos, nec Draucharos, seu alterius condicionis homines in dandis et soluendis decimis ab aliis eiusdem terrae incolis velimus separari ...

1290.

Jászói convent, birtokosztály Gönyő nevű Abaúj megyei birtokon (H. O. VIII. 289.).

... prima meta incipit a parte orientali iuxta fluvium Hornad, deinde procedit

versus occidentem inter duas terras que Laz vocantur et peruenit ad unam arborem querci . . .

1291.

III. Endre király a pozsonyi hospeseknek kiváltságot adományoz (Endlicher 623.).

(2) . . . Ordinamus etiam et concessimus ut de vinis ipsorum antiquis et de nouo plantantis, vel plantandis nullum debitum . . . dare et soluere teneantur (3) Praeterea concessimus, quod ratione syluae, vel lignorum aut quorumlibet aedificiorum, Comiti Venatorum, pro tempore constituto nullum debitum et nullam solutionem dare debeant . . .

1293.

III. Endre király a szepüsmegi királyi pecéreknek kiváltságot adományoz, s birtokaik határait kijelöli (Csáky I. 22.).

. . . quod nos caniferis nostris de Sumugy* de districtu de Scepus, quos vulgaris locutio Wesnukus (Besunkus) appellett . . . a iudicio et iurisdiccione comitis de Scepus pro tempore constituti, iidem caniferi nostri penitus exempti habeantur . . .

1295.

A zalavári konvent bizonyoságlevele, hogy Zebechkei Zobolek Alsó Gyertyánagh földet Miklós comesnek eladta (ÁUO. X. 209.).

. . . possessionem Giritianagh uocatam pro nouem marcis . . . területmegjelölés nélkül. Határleírásnál . . . una super arbore cher, due terree super magna via, que arbor zalauchfaia uocatur . . .

1296.

Bergrecht von der Rodena (Györffy 563. o.).

16. § a levágott fa és széna eltulajdonítása.

20–21 §. dy welde dy umb dy stat ligen használata és szénégetés (colen zu bruen).

Említés történik többek között ökörrel való fa- és szénaszállításról. Az 1296 és 1313 közötti osztozkodáskor . . . de aurifodinis argentifodinis et aliis, que vulgo dicuntur huththen ac aliis montium, piscium capturis, ferinarum, lucris . . . silvestrium operum usibus . . . fele-fele arányban oszlanak meg Miklós és Benus között.

1297.

A veszprémi káptalan előtt a sasdi föld eladása (H. O. V. 84.).

. . . quod si qui de ecclesie nostre familys mixtim quod wlgó Fyunwztas dicitur, agros, vineas, seu aliqua iura ab antiquo possederunt usque modo, sic in futurum possideant duximus aprobendam . . .

* Sümeg, Iglótól északnyugatra

[illegible]

3to. Ep. Garay Regni autem nostri Anno quinto.

36. *ábta*. A Pónik erdő adományozása Fülöp ispán és András mester részére. III. Endre király 1295. február 24-én kelt oklevele (Dl. 40 225) – (A Magyar Erdészeti Oklevéltárban – I. k. 49. sz. – a Tagányi Károly által a Pónik erdő adományozásáról közölt oklevél hamis)

1298.

A keresztesek új udvari konventjének biznyságlevele, hogy Damasa nemzetségbeli Adorján fiai Mura, Rednuk, Benezygu és Belában levő birtokukat István mester Hohold comes fiának eladták (ÁUO. 326. o.).

... et porcionem eorundem in quadam silua Nagyobod dicta existentem ... cum omnibus utilitatibus et pertinencijs earundem aquis scilicet siluis et fenetis ac locis molendinorum, iuxta estimacionem nobilium uirorum ... licet tamen predicta terra si populosa fuisset maioris ualoris esset et precij sed quia desolata uidebatur et habitatoribus inquieta, omniq[ue] carens comodo pro viginti marcis denariorum confessi sunt uendidisce ...

1299.

Péter erdélyi püspök és Lázár kolozsmonostori apát közti birtokcsere (ÁUO. V. 216.).

A csere feltételei között szerepelt az is, hogy lignis pro aedificiis in clauastro faciendis vel pro reficiendo Monasterio ac domorum in clauastro existentium indigerint, liberam habeant facultatem incidendi ligna in sylua Leske et exportandi sine aliquo impedimento quociescunque voluerint.

1299.

István alországbíró a királyné fegyvert viselő jobbágysai és a szörcsöki nemesek között Árkibanaszörcsök birtok iránt forgó ügyében ítéletet hoz (H. O. VI. 445.).

A határleírásból vett részlet:

... in virgulto ville Bugdan per dumum Ilycis ... terram Wy et eiusdem terre Arkybana Zurchuk uersus partes meridionales et tangendo quandam pomum Oltuan dictam transit aquam Tornua et peruenit arborem Orny distinctam ab aqua Tornua, ad iacturis securis et tres passus de qua per cursum solis declinans ad partes occidentis. ... ad vnum metam Ilycis arboris copulatam ... in terram Zulgagewr ... et tangendo vnam Salycem ... per longitudinem vnus Jugeris ... vnus aratry ... intrat prunas siue arbores fructuum earundem ... iuxta nemus Kywsberek dictum ... intrat vnum virgultum Fywzkerth wlgariter nuncupatum ... ad aliud virgultum Tumpatowa appellatum ...

1300.

A szepesi káptalan előtt birtokosztály: többek között az olsovicai erdei birtok felosztása (H. O. VI. 456.).

A határleírás a következőkkel fejeződik be:

... rivulus Melpatak nominatus fluens a parte septemptrionali de quadam magna valle penes viam lignorum sita insileret in ipsum et sic terminatur.

1303.

Henrik podolini soltész scultetiáját nővérének, Hildegundnak örökíti (Suppl. An. II. 23.).

Az oklevél megszabja a telepések jogait, többek között kimondja, hogy ... Illis vero

qui in praedicta haereditate nostra Ruschenbach Sylvam secare et extirpare, et in agros fertiles transmutare voluerint, concedimus libertatem quindecim annorum, ita quod infra illud spatium Nobis in nullo solvere teneantur . . . Item in piscariis, in pratis et pascuis et in omnibus utilitatibus sylvae ipsis liberam concedimus facultatem . . .

. . . Finita autem libertatum illorum, qui sylvam extirpabant, sciliter Quindecim annorum, extunc Nobis census cum aliis, videlicet octo Scotos usualis argenti tenebuntur solvere in termino supradicto . . .

1308.

A vasvári káptalan egy erdő eladásáról bizonyoságlevelet állít ki (D1. 40316.).

Az oklevél előadja, hogy Stephanus filius magistri Jacobi de genere Osl pro se et pro Johanne fratre suo megjelenvén a káptalan előtt, unam silvam Keremus vocatam, sitam supra septuaginta iugera terrarum cum mensura regali dedit, vendidit pro quinquaginta florenis Alexio comiti, Ilpuza et Paulo, filiis magistri Jacobi de Vinisk, iure perpetuo pacifice et quiete possidendam . . .

1309.

A fehérvári káptalan bizonyoságlevele egy birtok eladásáról (Vr. 43. sz.).

Az örökös nélkül levő Jun fia Dénes ispán a Scelus falu határában levő földet, egy erdőt és usum securis in communi silva qui vulgariter barduta dicitur . . . a veszprémi káptalannak adományozza.

1313.

A győri káptalan előtt Lipót mosoni polgár egy erdőrészt felét eladja (AnjO. I. 320.).

. . . medietas sepedictae Siluae . . . cessisset dicto Nicolao et heredibus suis pro quatuordecim talentis denariorum perpetuo pacifice et quiete possidenda. Alia vero medietas eiusdem Silue simul cum quadam terra particule arabilis Kaal uocata, ubi quodam vinee extiterant, remansit ciuibus dicte ville Nesuld, pro viginti duobus talentis denariorum . . . Hoc specialiter declarato quod in Pascuis pecorum siue gregum et in alijs iura que dicti L. et P. ibidem dicunt se habere, preter siluam et terram uenditas modo supradicto, pro se reseruarunt.

1318.

István veszprémi püspök, helybeli örökös ispán és királynéi kancellár káptalanja beleegyezésével, Szentendre-falvát cserébe adja I. Károly királynak a Zala megyei Neuig völgyi, Szentjakab, Herend és Thogyon falvakbeli királyi udvarnokokért és conditionariusokért (Vr. 95. sz.).

I. Károly ugyanezt a szentendrei birtokot —, mivel Visegrád közelében fekszik — cum tributo de navibus et curribus qui ibidem ex lignis honerantur, stb.-vel együtt átveszi István veszprémi püspöktől.

1318.

A váradi káptalan adománya az ottani apácakolostor számára (CD. VIII. 2. 189.).

Nos Capitulum Exlesie Varadiensis, tenore praesentium significamus quibus expedit uniuersis, quod nos ad deuotam instantiam religiosarum feminarum, seu monialium in opposito Claustri fratrum minorum de Varadino commorantium, quendam fundum, in quo eadem commorentur, in longitudine LIV. vlnas, cum mensura siluatica, et XXXV. vlnas in latitudine continentem, dedimus . . .

1319.

István veszprémi püspök szárberényi birtokát Nemthy Heym fiainak nevegölgyi birtokaival elcseréli (AnjO. I. 503.).

. . . c. omnibus vilitatibus suis et pertinencijs vniuersis, sessionibus videl. Domibus et alijs aedificijs, in eisdem habitis terris arabilibus fenetis siluis vsu Dolabri et locis piscacionis Balatino dedimus et contulimus Ladyslao Paulo et Georgio et Heym prenotatis iure perpetuo et irreuocabiliter possidendas . . . Econuerso autem ydem Ladyslaus et Paulus ac fratres eorum prenotati quasdam terras eorum in valle Neueg c. terris populorum de villa sancti Jacobi et aliorum mixtim habitas in quibus quondam lintiscarij domini Regis habitabant, quas dominus Ladyslaus Rex Hungarie felicis recordacionis comiti Heym patri eorum pro meritorijs seruicijs eiusdem mediante suo priuilegio contulerat et donauerat similiter c. suis vtilitatibus sessionibus sc. vineis pratis et alijs pertinencijs dederunt et contulerunt nobis . . .

1320.

János szepességi apát és a konvent adománya az oklevélben megnevezett hívei számára (DL. 25074.).

. . . pro locatione ville sexaginta laneos in silva Pozzor vulgariter vocata, pacifice et libere in perpetuum possidendos, quod ipsi nobis villam in dicta silva sub ea libertate, in qua ville Granich et Cubae sunt locate, tenebuntur nobis collocare. Concedimus, quod virga (mérővessző) quindecim ulnas habebit, cum qua in silva eorum lanei mensurabuntur . . . Hoc semper salvo, quod nobis duos laneos de sylva cum fundo curie reservamus . . . Item concedimus eisdem, quod a data presentium in metis illis nullam silvam presumat aliquis extirpare, donec illi sexaginta lanei sunt penitus consummati. Ha ezt az erdő hosszúságban nem adná, szélességben kell pótolni.

1320.

Ganna falu határainak megállapítása (AnjO. I. 559.).

A határleírásból vett részlet: . . . ad finem terre arabilis . . . ad arborem silicis . . . inferius vineam . . . est arbor magyalpha uocata . . . ad Roazliuk . . . arbor magyalpha uocata . . . in cacumine collis stat arbor Kercy . . . in valle ad arborem silicis . . . uersus monyorousberek ad arborem silicis . . . in monyorousberek stat arbor magna silex . . . uadit uersus Iratam in vno parlag . . . in fine arbor silicis . . . ad arborem silicis . . .

1322.

Philippus Drugeth Comes de Scepus soltész levele (Suppl. An. II.).

. . . Stephanusnak more scultetorum, iure haeredetario possidendam adományozott

erdőben, amely irtásra és a föld megművelésére van szánva, az ott levő stephanisham (Jakubijan) helységben lakóknak 17 évi adómentességet adományozott Ph. Druggeth comes. Ezenfelül Ecclesiam cum liberis Decimis et Nonis et eligendi Plebanum quemcumque voluerint, liberam habeant facultatem: item piscationem cum aliis utilitatibus in silvis, in pratis, in pascuis perpetualiter possidebunt libere . . . Stephano sculteto et suis haeredibus tres mansos liberos contulimus molendina, braxatoria, quibus indigerit libera et integra conservabit . . . nullus preter ipsum . . . audeat aliqua molendina vel braxatoria comparare. Item sextum denarium de censum sive de terragio Stephanus libere possidebit. Item de iudiciis, quid-quid infra fertonem provenit in usum supra dicti sculteti cedet absolute . . . Memoratus etiam scultetus omnia iudicia item in ipsa villa per se, sicut est homicidium, furtum, sanguinis effusio, nec non violentia, falsa moneta et his similia quae sine nostro Comite, aut officialia iudicabit . . .

1326.

I. Károly király Herceg Imre fiának Miklósnak címert adományoz (CD. VIII. 3. 63.).

. . . nos, consideratis fidelitatum multimodis meritis, M. Nicolai fil. Em. filii (Herezg de Eneruch) dilecti et fideli nostro . . . et dilectionis nostrae iudicio eundem insignire; cristam inferius descriptam, quae vulgo Czimer dicitur, in forma auis scilicet falconis aurei, habentis distensas blancas alas, sub quibus folia deaurata, in modum herbae, Luhere dictae, pendent super cuius falconis nasum viridis ramusculus erectus exsistit, folia habens aurea.

1328.

A székesfehérvári káptalan I. Károly király rendeletére a veszprémvölgyi apácák szárberényi birtokának nagyságát és határait megállapítja (AnjO. II. 375.).

. . . ipsam possessionem Zarberen per veras et antiquas metas reambulassent . . . et consideratis eiusdem utilitatibus mensura regali iuxta regni consuetudinem mensurassent et in tota eadem possessione Zarberen in terris arabilibus et campestris pascuis fenilibus et piscaturis cum mensura regali septingenta iugera terrarum contineri reperissent et triginta septem loca sessionalia in se contineri et nemora in sexaginta tribus iugeribus terrarum adiacencia . . . rubeta vero et numerum silvarum que propter earum longitudinem et latitudinem mensurari minime valebant scire et computare nequissent . . .

1330.

A pécsi káptalan a Baranya vármegyei weyki nemesek összes birtokainak határjárásáról bizonyáglevelet ad (AnjO. II. 488.).

. . . verum quia ipsa terra nemoribus et vepribus condensata extiterat et ex novo per populos eiusdem ville et aliarum villarum Scepsse Turmas et Sedfeu vocatarum purgata extiterat ob hoc taliter super hoc concordassent et concordaverunt coram nobis quod quilibet iobagio cuiuslibet eorum terrarum suam per se purgatam irtvan dictam ortum et vineas suas in cuiuscunque porcionem ipsorum cessisset non obstante

eo quod ipse alterius partis iobagio extiterit libere possidebit et fructus suos ac utilitates percipiet absque contradictione aliquali . . . A határ többek közt per terras arabiles vadit ad quandam magnam silvam et iuxta eandem silvam circa ipsam semitam est arbor silicis thulfa dicta . . .

1331.

A jászói prépost a szekeresi hospeseknek szántóföldet és szőlőültetésre területet ad (CD. VIII. 3. 563.).

Az oklevél határleírásának egy részlete: . . . versus occasum ad fluvium Boldus, et in eodem fluvio descendendo versus plagam meridionalem ad spacium et vsum trium molendinorum, ac de eodem fluvio exeundo ascēdit per quandam viam prope lapidem cementinum, Hasathkeu vocatum, ad vnum monticulum, vbi vigent arbustae; versus occasum relinquendo ipsam viam descendit per eundem monticulum contra meridiem, ad vnam vallem, vadit directe ad viam, qua itur ad magnam sylvam, Fekete Erdeu vocatam . . .

1331.

Drugeth Vilmos szepesi ispán az eperjesi hospesek kiváltságairól rendelkezik (Dipl. Saros 211.).

. . . nos iuxta libertatem et consuetudinem hospitum de Civitate Eperies de tributis persolvendis duximus committendus: quod iidem Cives et ad ipsos pertinentes, de lignis tam pro igne, quam pro aedificiis ad dictam Civitatem deferendis, ac etiam de carbonibus nullum penitus tributum persolvere teneantur. Quare vobis universis tributa habentibus, et eorum tributariis, quibus praesentes ostenduntur, firmiter praecipimus, et districte, quatenus a data praesentium in nullo loco tributorum de lignis et carbonibus, ut praetactum est, et de equitibus farcinam, vel aliquas res venditioni exponendas, secum non portantibus, nullum penitus tributum exigere praesumatis; secus facere non ausuri, et volumus, ut haec per fora verbo nostro proclamentur.

1332.

Részletek a nyitrai káptalannak egy határmegállapító okleveléből (CD. VIII. 3. 654.).

. . . in possessione Bassan — meta terrae Prosznicze . . . de virgulto . . . quasdam sulcas pro signo metae cum aratro de nouo positus . . . Szolcsán, . . . Tapolchan.

. . . ad vnum nigrum Truncum salicis . . . vnum riululum ad vnum dumum Similchenbokor vocatam . . . ad alium demum Csipkebokor vocatum.

. . . inferior pars possessionis eorum Prona vocatae . . . cum plantatione sive Lehota dictorum filiorum Barlei et Irislai cessissent dictis Ivan, Lukacsio et Detrico. Pars vero superior septemtrionalis cum plantatione dictorum Ivan . . . metae. Doho pataka et Megyepataka . . . ad vnam arborem Bikfa vocata de ipsa arbore descendit ad secundam arborem Fenyefa vocatam ad vnam viam . . . versus fl. Nitra ad occidentem ad vnam arborem saliceam . . . rivulus Feketepataka . . . iuxta nemus dicti riuli ad vnum monticulum ad 2 arbores Fenyefe vocatas . . . per vallem . . . ad 2 Tülgyfa et Fenyefa iterum ad riv. Duhop.

Újabb birtokok. Határfák Fenyefa, similiter F., villa Prona . . . Item quaedam media pars syluae Szigethfenyerdő vocatae a parte rivuli Megyepatak.

t. Swehnicz . . . de fluvio Sthnebneche . . . ad arborem Egerfa vnam arborem pomi syluestris.

Vureslenkhegy . . . ad vnum dium montem in cuius cacumine sunt arbores Tolfa et Harsfa pro metis, ab hinc currit ad montem et syluas: partes et eorum Iobbagyones quantam quis poterit aperire et colere, liberam habeant facultatem.

1333.

Az Aba nemzetségbeli . . . Demeter királyi tárnokmester a lipóczi várhoz tartozó erdei tér kiirtására és benépesedésére meghívott telepések kiváltságait megszabja (AnjO. III. 42.).

. . . in maxima silva habitatoribus destituta . . . populorum multitudine decorare volentes, ut populi in eadem silva arbores eradicantes terrasque arabiles in eadem aperientes possint commorari . . . hanc gratiam et libertatis prerogativam populis ad eandem venientibus concedendo, ut a data presencium et a festo b. Martini confessoris nunc venturo per revolucionem sedecim annorum nullam solucionem nullamque collectam . . . solvere teneantur . . .

1336.

Pál országbíró az egri káptalant kiküldi, hogy Bátor János és társa részére Simon fia Tamásnak Kerephelye (Zemplén megye) nevű birtokát becsültesse meg (Zi. I. 493.).

A birtok rendelkezik vt idem homo regius et testimonia vestra expressissent, hys vtilitatibus videlicet Syluis quibuslibet ordinibus, fagorum et ilicum pro porcis aptis pratis seu fenibus. Item terris arabilibus fontibus arboribus fructificandis, ac vtilitate fori, quod in villa Zeeck intra cuius metas, ipsa possessio K. existit . . . quod si dicta poss. K., ad maiorem estimacionem quam dicte triginta (tres) marce forent se extenderet . . . Si vero totalis poss. K. . . estimacione Sepedictarum Triginta trium marcarum se non extenderet . . .

... Et quia in tenoribus predictarum litterarumstrarum super mensuracione longitudinis et latitudinis vnus Iugeris terre arabilis, partes discordasse reperiebantur Ideo . . . predictis prelatibus Baronibus regni deliberando decernimus, quod in terra arabili culta et campestri mixtim ac Silua iuxta regni consuetudinem ab antiquo approbatam, quodlibet Iugerum in latitudine duodecim . . . Regales et in longitudine septuaginta duos haberet et terra vnus aratri in predictis generibus terrarum iuxta preminum modum Regni Centum et quinquaginta Iugera in se contineret, Ipsaque Centum et quinquaginta Iugera iuxta premissorum modum pro tribus marcis loca vero Curiarum Pomeria prata seu familia, et utilitates ac fructus aquarum seu foncium secundum modum consuetudinis pro . . . iuxta quiditatum valoris ipsorum deberent estimare Cuius mensuracionis Zonam seu funem ad vnum trapellum includendo . . .

1336.

Pál országbíró a Kereplye nevű Zemplén megyei birtokon bírói szemlét rendel (Zi. I. 501.).

... inter se discordascent. Id circo ipsi super prenotato negocio iamdicte possessionis nullum finem dare potuissent pratibus supradictis, dixissent enim quod estimatores prelibati magistri Thome ipsa loca Curiarum Pomeria prata et fontes super facie dicte possessionis existentes extra vtilitatem dictarum terrarum arabilium et exclusive pro sedecim marcis estimare, estimatore uero preallegatorum Mathei et J. magistri simul cum dictis terris arabilibus et Campestris ac Siluis estimare et intra vtilitatem earundem includere voluissent ...

... nec aliqua prata seu fenilia in Campis vel ad hoc aptis locis vbi fena vtilia produci possent nisi in Silua quedam loca fenilia sub arboribus, que lygueth dicuntur esse allegabant ...

1336.

Az egri káptalan oklevele a Nagymihályi nemzetség Ung megyei birtokainak határjárásáról (Sztáray I. 104.).

A határleírásból vett részlet: Item dicte partes quandam silvam ipsorum vulgo Kamaraserdew vocitatum, exceptis aliis silvis glandines germinantibus seu fructificantibus similimodo ad communem usum reliquissent ...

1337.

A csanádi káptalan oklevele a Csanád nemzetség tagjai között végrehajtott birtokosztályról (AnjO. III. 364.).

A birtok- ill. határleírásokból vett részletek:

... in comitatu Chanadiensi ... a quodam rivulo incipiens quod vulgo Fok vocatur, qui exit de aqua Morysii et transit versus campum Hod vocatum cum quadam particula silve que vulgo ereztuen vocatur ... item dixerunt eciam quod possessio Scenthleurench vocata cum omnibus usibus utilitatibus et silvis que vulgo ereztven vocatur ad eandem pertinentibus ... silvam autem ad possessionem Ladaan attinentem communiter pro populis seu iobagionibus utrarumque parcium in Mokofalwa Scenthleurench et Kisfalud existentibus uti licenciando commisissent, reliquis autem populis seu iobagionibus in possessionibus ipsorum commorantibus si ligna ad edificia construenda necesse ipsi fuerint, ab officialibus dictorum trium possessionum permississent postulare ... piscinam vero Agarhow vocatam communiter usi commisissent utilitates vero dicte possessionis Scecheen et Hody scilicet silvas fenetum terras arabiles et omnes usus ac utilitates communiter perfrui commisissent ...

1337.

Pál országbíró ítélete a Zábrág és Győr (Szabolcs megyei) birtokokról (AnjO. III. 379.).

Az egyes birtokrészek meghatározásából valók a következő részletek:

... item eandem possessionem quoad quandam particulam silve salice, que a plaga meridionali adiaceret ad longitudinem ad centum et triginta amplexus regales, ad latitudinem autem ad sexaginta duas amplexus, item ipsa possessio quoad silvam iliceam que eandem undique circumdaret in longitudine ad trecentos septuaginta tres

amplexus regales, in latitudine vero ad sexaginta quinque amplexus absque locis sessionalibus eiusdem extendi dinosceretur eademque possessio Zabragh iuxta fluvium Tycie intra eandem silvam iliceam adiaceret . . .

1342.

István tárnokmester oklevele a jászói prépost, valamint Szomolnok és Gölnic városok egyezségéről (D1. 16101.).

. . . Egyrészt Pál jászói prépost, másrészt Szomolnok és Gölnicz városok bírái és esküdtszei, képviselve a két város összes polgárait, azt a bejelentést tették, quod licet in causa occasione indebite occupationis et utensionis silve predicti, monasterii a parte septemtrionali, inter fluvios Gulnicz et Boldva vocatos adiacentis, per eosdem cives hactenus facte, hosszas per folyt, végre is a király közbenjárására így egyeztek meg: quod prenominati cives de Smolnitz et de Gelnitz medietatem predictae silve inter predictos fluvios adiacentis, utendi et succidendi plenam et liberam haberent facultatem, conditione tali mediante, quod infra tempus utensionis dicta medietatis ipsius silve a prépostnak és konventjének esztendőnkint Szent Mihály nyolcadán unum pannum de Brevi Leurini, album tartoznak adni; ha ezt a határidőre nem teljesítenék, annak kétszeresében maradnak el. Peracteeque et finita succisione seu utensione arborum et lignorum ipsius silve, terram predictae sic succise silve kötelesek a prépostnak és konventjének minden ellenmondás nélkül visszaadni; ha ezt nem tennék, a préposttal szemben a bírói részen kívül száz márkában maradnak el.

1343.

Az erdélyi egyház káptalanja átírja néhai Péter alvajdának egy bizonyos vitás birtok ügyében kiadott oklevelét (DL. 40911).

Nos Petrus vice voyvoda Transsilvanus . . . (a felek) confessi sunt quod quandam scilicet silvam in qua etiam terre arabiles continentur in superiori parte obstaculi molendini . . . iuxta fluvium Euspataka vocatum . . . sive pretio comparatam, silve pignore obligatum eidem prefato Iwacha ac omnibus utilitatibus que ad eadem spectant relaxassent et reddidissent relaxarunt et resignarunt in presentia nostri iure perpetuo in filios possidendam tenendam et habendam . . .

1343.

A pozsegai káptalan oklevele egy Száva melletti birtokról (AnjO. IV. 362.).

Erdőtörténeti szempontból érdekes részek:

. . . arbor tul iuxta Suchan . . .

. . . ad montem silvosum ubi inter duas siccas valles circa magnam viam est arbor magna twl cruce signata, abhinc supra ad septemtrionem salit ipsam magnam viam et pervenit in quandam planiciem in monte ad irtuan ubi est arbor harasth cruce signata, abhinc supra ad birch per ipsum irtuan . . . ad arborem twl . . . due arbores twl et alie due byk . . .

. . . ex parte Lesnyk . . .

. . . transit per eandem siccam vallem ad aquilonem et ascendit supra per terras

arabiles et pervenit circa quandam Gacar ubi circa unam antiquam viam est arbor harast . . . pervenit in byrch ubi sunt tres arbores harast, . . . et transuendo ipsas pervenit in byrch iuxta easdem . . . iuxta arborem harast . . .

1343.

Liptói Bogamér és rokonai a vasycki soltészséget Lechmannak Valcun fiának adományozzák (H. O. VII. 394.).

A privilegiális jogok között szerepel:

. . . intra metas quoque ipsorum ydem villani et non alij extranei sint liberi piscari et feras a domino Rege non prohibitas venari.

Contulimus itaque sepedicto Leuchmanno et suis heredibus . . . quinquaginta laneos cum IX. reuolucionibus plenarie et vnum laneum pro sua peccorum si tantum poterunt de silua nostra extirpare . . .

1344.

Lajos király rendelete a tarjáni határjárásról (Pannh. VIII. 318–321.).

A határleírásból vett részlet:

. . . tenderetur ad metas silvarum, que dicerentur vulgariter Feketeu Erdeu et inde per campum prenotatum . . .

. . . particulam terrarum dicti monasterii de Beel tam arabilium quam virgultosarum et vineis decorataram circiter septuaginta iugera complectentem . . .

1344.

Az egri káptalan jelentése Ztragar és Feketeerdő nevű birtokok határjárásáról (AnjO. IV. 471.).

Részlet a határleírásból:

. . . poss. Lupnuk vocata versus dictam plagam orientem transeuntes venissent ad quendam locum ubi quidam fl. haberetur, et dictus Arnoldus dictam indaginem clausam et portam fuisse et nunc esse debere asseruisset, sed tamen inibi nunc aliqua indago, sed magni et multi exusti trunci stantes et iacentes haberentur, prelibatus vero fluvius omnino iuxta quandam magnam silvam curreret et in ipsam silvam intraret . . .

1346.

A somogyvári konvent jelentése Miklós nádornak (AnjO. IV. 581.).

. . . inquirendo scivissent, quod . . . capitulum ecclesie Quinqueecclesiensis quandam metam arboream possessionis . . . sanctimonialium de Insula Leporum Samud vocate zeghatar vocatam et meta terrea circumfusam, per Johannem officialem ipsorum ac universos iobagiones eorum funditus a radicibus exstirpassent et devastassent et locum eiusdem perarari fecissent.

1347.

I. Lajos király a nagybányai hospeseknek tűz által elpusztult kiváltságlevelét megújítja (CD. IX. 1. 497.).

A különféle kiváltságok felsorolása után megemlíti az oklevél, hogy *metae eorum, more antiquo videlicet a Zazur Banya in omnibus terris et syluis regalibus, exceptis villis iam plantatis saluis etiam terris, syluis ac possessionibus nobilium circumquaque ad tria milliaria protendantur. Sed quia robora et magna ligna operae stolonum, fouearum ac domorum aedificiis necessaria in metis eorum inuenire non contingat, et etiam cementum pro ecclesiarum fabrica in metis eorum minime inueniuntur; ideo annuimus, vt robora et magna ligna pro stolonum, fouearum, et domorum suarum aedificiis apta et necessaria ac etiam cementum extra metas eorum, sine praeludicio aliorum possessionum nostrarum regalium insuper etiam in possessionibus Nobilium, sed in possessionibus et syluis nostris regalibus recipiendi habeant facultatem liberam.*

1347.

A győri káptalan jelentést tesz a királynak arról, hogy a Hásság erdőt a giczi nemesek jogtalanul használják (CD. IX. 560.).

Nobiles de Gych, quandam Syluam, dicti Domini Abbatis et sui Conventus Hásságh vocatam, pluribus metarum distinctionibus, a Sylua praedictorum nobilium separatam, contra legitimas prohibitiones per praedictum Dominum Abbatem Conuentum, ac suum praedecessorem factas uterentur, ac maiorem partem ipsius siluae comprovincialibus hominibus praetio vendidissent, et ut tutiores in venditione lignorum, et usu ipsius siluae effecti fuissent, praelibati Nobiles de Gych, praedictum Dominum Abbatem et suum Conuentum in facie praedictae Syluae et Possessiones Nagy Ravazd vocatas ac universos pertinentes ad eosdem, ab utensione utilitatumque perceptione ipsius Sylvae H. specialiter a quodam loco S. ac praedictae Macskalukh vocatae, incipiens usque montem Király-állóhegy prohiberi fuissent, in praeiudicium dicti Domini Abbati et sui Conventus.

1347.

Miklós nádor ítélete a margitszigeti apácáknak Vaiszló nevű és a pécsi káptalannak Hirics és Luzsok nevű birtokai között fekvő vitás területről (AnjO..V. 66.).

A határjárásról és a terület felméréséről a következőket tartalmazza az oklevél:

... in facie memoratarum possessionum exhibitarum, per plurimas et diversas metas in litteris dicti conventus Saxardiensis dicto domino Wyllermo palatino rescripcionibus contentas et de eisdem in nostras literas memoriales seriatim rescriptas reambulassent, ipsasque possessionarias porciones inter partes litigiosas licet propter paludinositatem et inundacionem aquarum regali mensura non potuerint mensurare, tamen visu oculorum ad octo aratra sufficere considerassent ...

1348.

A hévízi keresztesek conventje előtt Szentbalási Bedő bizonyos szentbalási gesztenyését és hegyvámját Szentbalási István, Imre és Móricznak 4 budai márkában elzálogosítja (H. O. III. 157.).

... porcionem suam in siluis Castanearum et in tributa montis vinearum in

possessione Zenthbalas uocata ipsum proprie . . . pro quatuor marcis compoti Budensis . . . pignori obligasset . . .

1348.

A pécsváradi convent jelentése I. Lajos királyhoz, hogy kéméndi Jakab fiainak Gerécz nevű birtokán a szőlőültetést és egyéb haszonvételt a szomszéd birtokosok jobbágyainak betiltotta (AnjO. V. 167.).

Megállapította ugyanis, hogy in territorio possessionis ipsorum Gerécz vocata vineas plantassent et adhuc plantare niterentur, ac silvas ipsorum succiderent et per pontem eorum procederent contra ipsorum voluntatem indebite et iniuste . . . Ezért homo noster ad facies dicte possessionis accedendo, prohibeat eosdem a plantacione vinearum . . . et succisione silvarum eorundem violenta . . .

1348.

Pál országbíró megerősíti azt az egyezséget, amelyet Tinnye és Zsámbék nevű Pilis megyei birtokok mellett fekvő 12 ekényi föld, erdő és szőlő felosztásáról egyrésztől Zudar Péter és Guthundorf János, más részről pedig Zaar László kötöttek (AnjO. V. 187.).

A birtokok nagyságát, ill. értékét quam particulam terre prohibitam . . . visu considerando, ad duodecim aratra computassent et triginta sex marcis estimassent; item silvam . . . ac alias utilitates centum marcis iuxta regni consuetudinem estimassent.

Arra vonatkozólag, hogy az egyes birtokrészek kinek a tulajdonában vannak, a következő eskümintát írja elő: . . . resolutis cingulis, pedibus discalceatis, et terram super capita eorum levando, et generaliter prout moris est iuxta regni consuetudinem iurare super terram, super eo ut ipsa particula terre in dicta triginta sex marcis estimata, silvaque et vinee prenotate in pretactis centum marcis estimate ipsorum essent et ad dictam eorum possessionem . . . pertineant.

1349.

A csanádi káptalan előtt Dezső fia Miklós, volt beregi főispán és testvérei Belberekszó nevű birtokot Temes vármegyében, melyért Mihály fiaival, Lászlóval és Miklóssal perben álltak, ezeknek átadják, viszont emezek Zaramaz nevű egész és Kerek nevű részirtokot Dezső fiainak örök birtokába bocsátják (AnjO. V. 275.).

. . . possessionem ipsorum Belberekzow vocatam . . . eisdem filiis Michaelis cum omnibus utilitatibus eiusdem, salva quadam particula silve quam pro se reservavit remisit . . .

Az erdő határa egy helyen . . . per multas arbores ad aquam Temes vocatam ad terram ubi carbones cremantur Zenhegethew vocatam . . . húzódik.

1354.

A Baranya megyei Genefalva birtok határjárásából vett erdőtörténeti szempontból érdekes részletek (AnjO. VI. 251.).

. . . quod prima meta inciperet in pred. capella et inde progredieretur per medium

platee ad partem occidentalem et exeundo ipsam villam in fine eiusdem veniret ad inter arbores silicum, que vulgo harasth dicuntur ad unam arborem harast iuxta quondam fossam seu foveam existentem . . .

(ezután 5 esetben arbor silex, egy silva, 1 esetben arbor tillie, 1 esetben arbor pomi, majd . . .) . . . abhinc ad arborem harasth cruce pro meta assignatam . . . ad arborem silicis et nucis, (majd silex 2, dumus avellane 1, arbor tilie 2, ad truncum pomi 1.).

1355.

A váci káptalan jelenti Lajos királynak, hogy Drugeth M. udvarbíró levele értelmében Leukus és Thomas de Fogach-ot és Mauritius de Civesd-et a köztük erdőégetésért felmerült pörben megidézte (DL. 41252.).

. . . Dicit nobis Mauritius filius Michaelis de Civesd quod Lekus de Fogach et . . . ad dictam possessionem suam Civesd veniendo, quandam silvam suam inter metas dictae possessionis suae habitam combusissent. Per quod factum idem Mauritius viginti marcarum dampna perpressus extitisset.

Kiküldtek egy megbízható embert a kár megvizsgálására. A vizsgálat megerősítette a panaszt a kár nagysága tekintetében is.

1355.

Demeter váradi püspök Péterházán és Tenkén két kuriális telkét bihari nemeseknek Gorbed és Jánosdi Bihar megyei birtokaiért cserébe adja (AnjO. VI. 359.).

A birtokcseréhez kapcsolt feltétel többek között az, hogy porcos vero ipsorum iidem nobiles prescripti ad quamcunque silvam cuiuscunque possessionis ipsium episcopatus propter pascua ad glandines depelli facerent, nullam decimam, nullamque lucrum de eisdem, similiter de apibus ipsorum ad loca Mehleu vulgariter vocata eidem episcopo et suis successoribus dare et persolvere teneantur . . .

1355.

Az egri káptalan előtt Lőrinc fia László barsi főispán a diósgyőri remetéknek Chenyk nevű birtokban a Ztanpatakon levő malomért és az ahhoz tartozó földekért és rétekért a Szinva vízén egy másik malmot ad cserébe azon célból, hogy ott a király számára halastavat és vadaskertet állíthasson fel (AnjO. VI. 278.).

. . . in loco sue venacionis piscinam et hortum ferarum ordinari faceret et iam in maiori parte fecisset, per quod factum dictum molendinum inibi nullo modo salvum posset permanere . . .

1357.

A váradi káptalan az I. Lajos király által György fiának Mihálynak, a királyi gyűrűpecsét őrzőjének adományozott Szamosszegi birtokot meghatárolja (Zi. III. 55.).

. . . in latere cuiusdam Nemoris Eleuberuk dicti – per quandam Siluam paludosam Eegur dictam – unde transeunt per Siluas lutasas et condensas, ac Stagna et paludes, necnon prata arundinosa . . . prope fluvium Zomus in loco vyzuetu dicto . . .

1358.

Szécsi Miklós országbíró a Him és Zsadány (Heym et Sadan) birtokot ítéletével peres felek közt felosztja (AnjO. VII. 504.).

A határleírásnál a következőket olvashatjuk: . . . *quandam particulam silve vulgo ibi oltauani vocate, a plaga meridionali superius ipsam villam Heym existentis . . .*

1358.

Az esztergomi káptalan I. Lajos király parancsára jelenti, hogy a hantai prépostság Veszprém megyében fekvő Ászár nevű birtokán minden ellentmondás nélkül határt járatott (AnjO. VII. 295.).

. . . *in loco Cherfew . . . iuxta quoddam pomerium vulgo Wadkerth dictum . . .*

1358.

A győri káptalan I. Lajos királynak 1358. május 31-én kelt parancsára végrehajtott vizsgálat után jelenti, hogy Egeréd nevű földrészlet és erdő, Sopron város tulajdona és nem Harkay István fiaié (H. O. III. 171.).

. . . *palam et occulte diligenter, inquirendo talem de premissis rescuiissent veritatem quod predicta silua Egred vocata ab antiquo pertinuisset Ciuitati Supruniensi et semper usi fuissent, et adhuc pertineret, et non filys Stephani memoratis . . .*

1359.

I. Lajos király Bánd fia István hegyesdi várnagynak meghagyja, hogy a keszthelyi királyi jobbágyságokat és hospeseket a Vallus erdő használatában ne háborgassa (Z. O. I. 601.).

A keszthelyiek azt panaszták, hogy *tu ipsos ab usibus silve Valus vocate, qua semper et ab antiquo ipsi usi fuissent, prohiberes, et nec ligna, nec gramina in ipsa silva eis recipere permitteres, contra plurima nostra literatoria mandata tibi iniuncta in facto silve memorate, imo literas nostras quas pridem in facto premissis tibi recordamur direxisse, ab eisdem populis abstulisses; unde qua cordis crudelitate tam multis nostris mandatis contraire et literas nostras patentes auferre fuisti ausus nimium ammiramur, verum cum, ne dicta villa nostra desoletur, velimus ut dicti hospites his utilitatibus quibus ab antiquo usi fuerant et tunc uti possint, fidelitate vestre firmissime precipientes mandamus, quatenus dictos hospites et iobagiones nostros de Keztel ab usu dicte silve Valus vocata prohibere non audeas, sed ipsos hospites eadem silva eodem modo uti admittas, sicut ipsa ab antiquo usi extiterunt, aliud enim pro nostra gracia in premissis non facturum.*

1359.

A pozsonyi káptalan litterae inquisitoriae-ja egy hatalmaskodással kapcsolatban (DL. 41384.).

Az a vád merült fel, hogy Petrus f. Abrae de Sancto Georgio, *quandam silvam ipsorum intra metas dictae civitatis existentem cum suis Jobagionibus succidi fecisset et faceret incessanter ac de lignis eiusdem silve iidem jobbagiones sui carbonis facerent*

concremari in eorum preiudicium non modicum et gravamen de quibus etiam iidem cives iurati non modica dampna paterentur. . .

1366.

A szepesi káptalan beiktatja Jakab nádori protonotáriust két erdő birtokába (CD. IX. 3. 621.).

Jacobus mester részére megállapított erdőről a következőket mondja: . . . eidem Domino nostro Regi, iuxta suum Regium beneplacitum, pro usu Saxonum terrae Scepusiensis liberaliter allatae et oblatae per eundem, quandam sylvam suam Regium nigram, in districtu Castri sui Polocha in duobus locis habitam pro locatione duarum villarum bonarum congruentem, et sufficitem, eidem Magistro Jacobo et suis haeredibus iure perpetuo et irrevocabiliter contulerit. . . Hivatalos személyek, a soltsézek és a hospesek jelenlétében megállapította, milyen községek és egyéb területek tartoznak ehhez a fekete erdőhöz, amelyet Jacobus mester és örökösei tulajdonának a maga részéről is kinyilvánít.

1367.

I. Lajos király megengedi a Veszprém-völgyi apácáknak a Bakony erdő használatát (CD. IX. 4. 44.).

Ludouicus, Dei gratia rex Hungariae fideli suo Comiti Bokonyensi, pro tempore constituto, salutem et gratiam. Fidelitati tuae firmo regio sub aedicto praecipiendo mandamus, quatenus religiosis Dominabus Sanctimonialibus claustrum B. Virginis de valle Wesprimiensi ligna, quae pro reparatione curiae, vel reaedificatione dicti claustrum suae Ecclesiae in sylva Bokonyiensi fuerint necessaria, prout series et tenor litterarum patentium quondam Domini Belae regis continet et declarat, libere et absque omni impedimento dare et assignare debeas, et vicegerentes seu ipsius sylvam custodes, quibus hoc idem praesentium series iniungimus, dari facere studeant, earum cursum in deferendis ipsis lignis pacifice et sine omni molestia transire permittendo et aliud facere non ausurus in hac parte.

1369.

Bebek I. országbíró ítélete bizonyos rigácsi birtokrészekért folyó perben (Z. O. II. 30.).

. . . quatuor partes coequales divisisse, unamque partem ex ipsis quatuor partibus, quam videlicet mensurando in latitudine sex cubitus vulgariter erdeusengh dictos habere, cum terris arabilibus et aliis utilitatibus . . .

1371.

A gyulafehérvári káptalan előtt Szamosfalvi János és András malom- és udvarházhelyet adnak Nicolaus dictus Iudex kolozsvári polgárnak Pusztaszentmiklós birtokukon (Makkai L. 1947. 9.).

Ita videlicet quod predictus Nicolaus dictus Iudex molendinum et curiam cum allogio in locis ipsorum cum suis expensis et laboribus construere deberet et edificare et ad eorundem operationem seu edificationem ligna sufficiencia de silva ipsorum

Johannis et Andree filiorum Nicolai unde possit liberam deferendi omni impignoratione et arrestatione postposita habeat facultatem . . .

1372.

Szécsi Miklós jelentése Lajos királynak egy hatalmaskodásról (Házi J. Sopron, Tört. 1921. 160.).

Dicitur nobis . . . quod Laurencius et Petrus filii, L. de Dagy a multis retroactis temporibus quamplurimas terras dicte civitatis potencialiter occupassent et occupando uti fecissent et nunc facerent incessanter. Insuper iidem filii L—ii silvam eiusdem civitatis (Sopron) concremassent et concremari fecissent, per quod factam iidem iudex iurati et cives mille marcarum dampna perpessi extitissent . . .

1374.

I. Lajos király egy Zágráb megyei birtokcserét jóváhagy (CD. IX. 7. 583.).

A birtok tartozékainak felsorolásánál szerepel: in regno Slavoniae in comitatu Zagrabienensi existentes . . . cum quibuslibet earum vtilitatibus et pertinencys vniversis tributis syluis castanealibus et alys nemoribus ecclesys molendinis aquis pratis vineis et terris quovis nomine censitis . . .

1375.

Szepesi Jakab országbíró rendelete egy peres ügyben (Vr. 701. sz.).

A fehérvári káptalan a Zala megyei Pechel birtokért Heem fiának, Pálnak a fia Benedek mester ellen a veszprémi káptalan által indított perben megbízottat küldjön ki, aki királyi mértékkel mérjen ki a káptalannak a Pechel birtokon 2 ekealja földet stb. . . . silvas atque prata cum aliis villanis . . . communiter uti permittendo . . . stb., stb. . . a maradékot pedig, azt, ami a királyt illeti, hagyja Benedek mester kezén.

1383.

A fehérvári káptalan jelenti Mária királynőnek, hogy a Zabady-i nemeseknek s a szomszédoknak és határos birtokosoknak a jelenlétében Zabady-i György fia Pál birtokrészét a másokétól elválasztotta, s birtokába Hentza-i György fiait: Lukácsot, Pétert és Jakabot (az oklevélben rendkívül részletesen leírt határok szerint) ellentmondás nélkül beiktatta (Vr. 791. sz.).

. . . 8 iugera terrarum, quorum fines ab oriente ad viam, que de . . . Zabady ad villam Ewrs tendit . . . modicum . . . versus septemtrionem 2 iug., . . . versus . . . locum Zyl . . . 4 iug . . ., in eadem terra Zyl . . . 2 iug . . ., . . . in valle Ziluawelgh . . . in loco Zabazo . . . 70 iug . . . (terram seu locum Zabazo quedam silva erecta bene ad 60 iug, terra diffusa választja el), . . . retro locum . . . Magyal . . . 8 iug . . . (. . . a meridiei silva seu rubeta communitalis nobilium de Zabady . . .), in loco Mangyras . . . 7 iug . . ., . . . in via versus Wesprimium . . . 7 iug . . . ultra . . . viam . . . ex supposito . . . 4 iug., quorum fines . . . silvam comitatus Wesprimiensis vulgariter spansagh . . . attingunt . . . 2 iug . . . in loco Cheer . . . prope villam . . . 8 iug . . ., . . . in loco Berkenie . . . in

loco Sombokos . . . 7 iug . . . sub via medietatem cuiusdam nemoris . . . Berk . . . cum arboribus fructiferis . . .

1384.

Mária királynő megtiltja, hogy Nagybánya és Felsőbánya bányászait a királyi fekete erdők használatában gátolják (CD. X. 8. 139.).

. . . ut ipsi Wolk et fratres sui predicti, in sylua sua regali nigra, ipsis ligna succidere, et carbonēs concremari, et alia pro usibus eorum, et praesertim pro montanis suis necessaria, ipsis penitus interdixissent, immo laborat, montanarum suarum de ipsa sylua expulissent et auffugassent: quapropter rationibus et causis, literis in eisdem denotatis eisdem mandasset, ut deinceps praedictos ciues et hospites suos de praedictis civitatibus, quoslibet laboratores pro utilitato montanistarum exinde insistentes, a lignis in dicta sylua sua nigra regali succidendis et carbonibus concremandis, ac alys necessarys, eorundem et montanarum suarum de eisdem expediendis, nequaquam prohibere et interdicere auderent; sed permitterent eosdem dicta sylua libere et secure uti, atque frui, nullam iniuriam vel molestiam propter hoc eis inferentes vel inferri facientes.

1385.

Szécsi Miklós nádor a Szakácsi birtokot az eresztvényi nemeseknek ítéli (CD. X. 8. 193.).

Az oklevél említ két erdőt . . . utrasque Magaskertvel vocatas . . . amelyek használatát úgy szabja meg, . . . quod in piscatura simul cum arboribus, ac viminibus intra Calusuras dictorum molendinorum crescentibus partes communiter uti deberent. Silva autem Othuserdew vocata inter ipsas partes in duas partes coequales diuisa extitisset . . . pratum vero Zyll vocatum similiter in 2 partes dividendum commisissent. Silva autem Vagutherdew – vocata megnevezett személynék maradt.

1387.

A szepesi káptalan előtt Wytez-i Lőrinc mester tiltakozik, hogy a szomszédos nemesek és jobbágyaik nevezetesen Syroka-i György fia Pál és László fiai silvas suas vetitas et nemora succiderent incessanter et uterentur eisdem (Zs. O. I. 34. sz.).

1387.

A pozsonyi káptalan előtt kötött bérbeadási szerződés (Zs. O. I. 249. sz.).

Többek között azzal a feltétellel, hogy nencon sepem circumquaque cum lignis et virgis ipsorum, si in silvis eorundem reperire possint, excidere cum curribus et bobus ipsorum fratrum ad molendinum ducere . . . tenerentur . . .

1389.

A győri káptalan István nádornak jelenti, hogy Zaarberen birtokot körüljárták, kiterjedését megállapították (Zs. O. I. 979. sz.).

A határjárás rész után a következő megállapítást olvashatjuk: *Silvam autem coquine, que penes silvas ipsas religiosus dominabus premissis modo statutas a parte aquilonis adiaceret, super terris duorum aratorum regalis mensura adiacere visuali consideratione mediante unacum aliis probis et nobiles viris estimassent, Quia etiam fodina lapidum, que alias habitatoribus ipsius ville Zaarberen communis extitisset, in prescriptis terris trium aratorum a terris ipsis religiosus dominabus statutis resultatis existeret, ideo commisissent, ut eodem religiose domine ad opus et fabricam predicti monasterii beate virginis, solummodo dum necesse fuerit, excidi facere valeant sufficienter.*

1389.

A nyitrai káptalan előtt Bark fia Lőrinc Nog Jech-i hospes s fiai: Miklós és Jakab elismerik, hogy Kakasfalua-i Dénes fia Kakas (dictus) Péter az eredeti zálogösszegért kiváltotta tőlük néhai Kysiech-i Miklós fia Tamás Kysiech-i curia-ját (Zs. O. I. 1004. sz.).

... necnon cum tertia particula terre ultra predictam aquam Zlyu nicha usque terminos metales possessionis Kusmych appellate se extendente exceptis videlicet silva custodiali et virgultis inter ipsas terras arabiles in ipsa tertia particula terre habitis ...

1390.

Graf Paul zedem Vorschtenstain megállapítja Lintzer Hanns kötelezettségeit (Zs. O. I. 1507. sz.).

Die halb pavmgarten wisen gelegen ann chrautgarten, daman jerleich von dient fumt wiener pfennig ze purkchrecht vnd nichts mer ... vnd das holtz daz do haisst des zeits holtz mit seinen zeuhorung in dem Hallatsch, daman jerleich von dient sechs wiener pfennig an sand Gorgen tag vnd auch nicht mer ...

1390.

A leleszi convent előtt a megnevezett felek egyezséget kötnek (Zs. O. I. 1594. sz.).

Megegyeznek, hogy a ruzkaiaknak Ignech faluban lakó jobbágysai quibuslibet silvis antedictae possessionis Dobrona nuncupate intra metas eiusdem existentibus in glandinibus, in venatione et in lignis et aliis utilitatibus universis necnon pascuis eiusdem possessionis per pecora et alia animalia ipsorum semper et perpetuo uti liberam habeant facultatem, viszont a prépost és rokonai Dobrona-ban lakó jobbágysai hasonlóképpen használhatják az Ignech-i erdőket.

1390.

A nyitrai káptalan adománya Gymes-i Forgach (dicti) János és Péter mesterek Chytar-i hospesai és jobbágysai részére (Zs. O. I. 1617. sz.).

... predictarum terrarum arabilium extirpationes et plantationes vinearum et alias particulas rubetas predicti predii nostri extirpari debendas örökre átadja a jobbágyoknak, exepit dumtaxat arabilibus in locis planis et extirpatione non indigentibus, oly feltétellel, hogy azok évente de quibuslibet duobus iugeribus dictarum terrarum

extirpatarum et extirpandarum unum saponem frugum cum talibus frugibus, quibus scilicet mediantibus eodem extirpationes sparse erunt, kötelesek beszolgáltatni.

1391.

János sági prépost és a konvent előtt Syrak-i Balázs fia János adománya Chehy-i Mihály fia Miklós özvegyének: Margitnak s gyermekeinek: Dorottyának, Istvánnak (Zs. O. I. 2049. sz.).

„Megállapodnak a felek, hogy Felkezy másképp Syrak birtokon terras virgultuosas seu rubeta extirpare seu extirpari facere possent scilicet pro terris arabilibus aut pratis ...

1391.

István nádor előtt Fejér megye közgyűlésén a fehérvári konvent nevében Alaph-i Balázs fia János tiltakozása (Zs. O. I. 2154. sz.).

Eltiltást jelent be ab occupatione possessionum eiusdem conventus Izka et Barch vocatarum ac utensione usuumque et utulitatum quarumlibet earundem perceptione et percipi factione necnon in facie earundem possessionum signanter in vineis venatione factis vel faciendis.

1391.

Mária királynő Szikszó városának a diósgyőri Feketeerdőn némi szabadságot adományoz (Szendrei Miskolc. III. 68.).

... Item ijdem cives et hospites nostri de silua nostra vulgariter feketeeerdw nominata prope Dyos gewr existenti pro opportuno edificio domuum ipsorum, vel pro alia fabrica que respicere videtur commodositatem prefata ciuitatis nostre, requisita prius et obtenta licencia castellani nostri de Dyos gewr pro tempore constituti, ligna sufficientia deferre vel deferri facere habebunt facultatem ...

1392.

Zsigmond király adománya a veszprémi Szt. Mihály egyháznak (Zs. O. I. 2632. sz.).

Zsigmond király a Szt. Mihály egyháznak adja új adományul quandam sessionem et particulam terre in civitate Wespreniensis sitas, in qua sessione et particula terre castrensens iobagiones alias morarentur et asstricti fuerunt et existunt, item silvam Spansagerdew vocatam ad comitatum Wespreniensem pertinentem, a telket, földet és erdőt a domino, potestate et iurisdictione ipsius comitatus et comitis ac vicecomitum pro tempore constituendorum ipsasque sessionem et terre particulam ac eius habitatores a iugo et nexu ac conditionaria servitute eximendo.

1392.

A fehérvári káptalan jelenti István nádornak, hogy Galambok és Karus birtokokat meghatározta (Zs. O. I. 2511. sz.).

A határ érinti a Kerekberek nemusculum-ot, amelynek egy része irtással rétté van alakítva, a Nyarzeg nevű locus pratosus extirpatus-t az Orozton-ból jövő folyónál egy

malmot, Garabonch birtok végénél egy sessiót és malmot, a Berekzegh nemusculum-ot, amelyet a veszprémi káptalan jobbágjai kiirtottak ... quandam rotondam silvam custodiam, in medio dumos antiquarum viminum et aquam in se habentem, amelynek neve a privilegium szerint Kerekberek, ...

1393.

A szépesi káptalan előtt a megnevezettek örökölt birtokait hetven évre felosztják egymás közt négy egyenlő részre (Zs. O. I. 2869. sz.).

... cum terris, silvis rubetis, pratis ... cum medietate cuiusdam particule silve vulgariter Erestwen nuncupata ... Az a fél, amely a felosztást nem tartja meg, a per kezdete előtt a bírói részen kívül 25 márkát köteles letenni, ha pedig földet foglal vagy erdőt, ligetet vág ki, három márka bírságot fizet a tulajdonosnak. Si vero aliquis iobagionem ipsorum in silva vetita aut alicuis ipsorum propter proprios iobagiones precipere ipsam inveniret, si in die pena unius marce, si vero in nocte pena trium marcarum contra eum, cuius silva esset, multaretur et puniretur ...

1393.

A nyitrai káptalan beiktatja Kapla-i Deseu (Desew) mestert a Trencsén megyei Lythwa várba és Nogchywe és Gerkelehothaya birtokba (Zs. O. I. 2872. sz.).

... minden hasznukkal, venationibus, aucupationibus, datiis, collectis, censibus, proventibus, kegyúri jogukkal.

1393.

Báthory István nádor átírja Wykel-i Demeter kérésére a családjá Bereg megyei birtokára vonatkozó okleveleket (Dl. 38120.).

A leleszi konvent kettéosztja az Újhelyi család birtokát: Bilke—Dobroka—Rakolch a Borsova folyó mellett fel a havasokig (= alpes) Rakolcz-on: silvas glandinosas ad 5 aratra regalis mesure ... ad quatuor montes silvas glandinosas ad viginti unum aratrum ... Lokowa ... silvas glandinosas ad 5 aratra, in Lypse (Máramaros m), Herencke, ... silvas glandinosas ad 6 aratra.

1394.

István boszniai király adománya Goyko Marnavitiushnak (CD. X. 2. 203.).

Godaliensem campum ... totum cum omnibus ... terminis cum omnibus montibus ... cum omnibus aquis, cum omnibus fontibus, siluis, cum omnibus venationibus ferarum, cum aucupio, cum piscatione ...

1394.

A pozsegi káptalan előtt Jacobus filius Iohannis filii Demeterii de inferiori Radouanch nyolc évre elzálogosítja quandam sessionem suam mardurinalem in eadem Radouanch habitam iure hereditario ipsum contingentem nunc omnino desertam a hozzá tartozó földekkel (Zs. O. I. 3541.).

1394.

Kaplai János országbíró levele a fehérvári keresztes konventhez (Zs. O. I. 3695. sz.).

A veszprémi Szűz Mária-kolostor apátnőjének panaszára az országbíró az apátnőt a Zygetherdew erdő visszafoglalására utasította. Újabb halasztások után az apácák bemutatták a fehérvári káptalan jelentését, amely szerint az erdő négy olyan holdnyi területű, amelyent more villanorum arare szoktak és in quadam insula Danobiali dictorum nobilium de Almas a parte orientis penes aliam insulam iamdictarum dominarum sanctimonialium ad dictam earum possessionem Zygethfeu pertinentem fekszik.

1395.

Birtokátadás a zalai konvent előtt (Zs. O. I. 3807. sz.).

... et unam aliam sessionem integram iuxta fundum curie Thome dicti de Rezy in eadem Karmach commorantis necnon viginti iugera terrarum arabilium in locys infra declaratis, duodecim videlicet iugera in locys fimatis et campestribus ac octo in extirpationibus situata ac fenilia falcature duorum hominum per diem sufficienti similiter in locys infrascriptis ...

1395.

Egyezség a pécsváradi konvent előtt a Felszekcső és Kisele közti erdők közös használatáról (Zs. O. I. 4039.).

... mivel a Felzegchew és Kischele közötti közös erdők használata és vágása miatt zálogvételek, elfoglalások és verések estek meg köztük, majd perbe bonyolódtak, fogott bírák közbenjárására a nyúlzigeti apácák és a pécsi káptalan megegyeznek, hogy az ör engedélye nélkül nem használhatják az erdőt. Ubi autem aliquis ex prefatis populis et iobagionibus ausu temerario ultra prefatam viam in ipsa silva modo prehabito inhibita ligna seccans aut portans inveniri poterit, extunc custos eiusdem silve non aliud pignus seu alium eiusdem seccantis vel portantis ipsa ligna, nisi securem auferendo et sibi perpetue reservandi habeat facultatem. Si vero idem custos vagium ipsius seccantis aut ligna portantis pacifice auferre non posset, tunc cum eodem illic, quo ipsa ligna deferuntur, ingrediatur vilicoque aut iudici eiusdem dicat et insinuet, qui ipsius secantis securem eidem custodi dicte silve dare faciat difficultate absque aliquali.

1395.

Zsigmond király levele a csázmai káptalanhoz (Zs. O. I. 4179. sz.).

Prodauiz-i Akus bán fia Mykch mester özvegyének panasza szerint férjének halála után Prodauiz-i Wrdugh (dictus) István fia István jogtalanul kizárta őt férje minden birtokából és a felsorolt ingóságokat is elvette tőle, többek között septem retia magna, quinque canes vulgariter layhunth dictos et alios quadraginta canes vulgariter zelednek dictos ...

1397.

A nyitrai káptalan jelentése Zsigmond királynak (Zs. O. I. 4723. sz.).

... parancsára ellentmondás nélkül beiktatta új adomány címén András fia Forgach

(dictus) Péter mestert és Forgach (dictus) János mester fia Miklóst a Nyitra megyei Gyimes királyi vár s a hozzá tartozó falvak birtokába. Ezeket valamennyi tartozékkal, köztük: venationibus, aucupationibus, datiis, collectis, censibus ruházta át.

1399.

Pelseuch-i Bubek Detre nádor ítéletlevele (Zs. O. I. 5965. sz.).

Tarha-i Lethk fia László fia Pál, Tarcha birtokból egyharmadrészt átad testvéreinek. Ugyancsak átadta tertiam partem quarundam arborum silvestrium fructiferarum in superficie eiusdem possessionis existentium az Arogh folyó melletti két vadkörtefától kezdve említett fundis curie-jukig terjedőleg; ugyancsak átadta nekik egy liget harmadát is, amelynek határa in quadam via Hadwth vocata kezdődik s irányát egy vadkörtefa, iuxta fluvium Saar fűzfa, a folyón túl egy másik fűzfa jelzi s egy vadkörtefánál végződik.

1399.

Zsigmond király levele Bubek Detre nádorhoz és diósgyőri várnagyhoz, hogy a miskolciaknak az erdőből házépítésre, mész- és szénégetésre, házi szükségletükre a faki-vágást továbbra is engedélyezze (Szendrei J. Miskolc III. 72.).

A miskolciak panasszal fordultak a királyhoz, hogy mivel ők ősidők óta lignis pro aedificatione domorum concrematione cementi et carbonum ac proprio ipsorum usui debentibus, de sylva usuali usi fuissent atque freti most azonban azt nem engedélyezik, hanem tőlük abusivas exactiones pecuniales et munera inconsecta exegissent et exigere niterentur atque vellent. Et quia nos prelibatos cives et hospites nostros dicta sylva pro edificatione domorum concrematione cimenti et carbonum ac proprio usu ipsorum, uti tempore condam domini Lodouici incltyti regis . . . usi fuissent, uti volumus illibate; dempto tamen hoc, quod ipsi cives seu hospites nostri de Myskolch ipsam sylvam succidendo aliis hominibus conprovincialibus minime venditioni exponere valeant atque possint Fidelitati igitur Vestrae firmiter precipiendo mandamus, quatenus a modo in antea absque quavis pecuniali et numerum exactione ipsos ciues nostros dicta sylua modo in prescripto declarato, uti et frui permittatis pacifice et quiete et aliud nostre gratie sub obtentu facere ausuri in premissis.

1400.

A szepesi káptalan jelentése Zsigmond király 1400. XI. 9. Visegrádon kelt vizsgálati parancsára (DL. 83466.).

Helloch Miklós királyi ember mellé adott hites emberével, Bálint pappal vizsgálatot tartott Szepes vármegyében s a király elé idézte Charde fiát Jordanist és Margit asszonyt, néhai Stephkfalva-i Jakab ispán országbíró leányát, akik jobbágyaikkal három évvel ezelőtt Réthy birtok házait és épületeit tűzzel elhamvasztották necnon arbores fructiferas et alias inibi plantatas succidi et penitus evelli . . . fecissent s az egész birtokot (szántóval, kaszálóval, réttel együtt) elfoglalták, s most is elfoglalva tartják . . .

1400.

Domokos leleszi prépost és a konvent előtt Lazthoch-i Dénes fia János egyezséget köt, Lazthoch-i Helmes (dictus) Péter fia Sebestyénnel (Zs. O. II. 735.).

... a telkekhez tartozó szántóföldeket, erdőket, réteket, cserjéseket, berkeket és más legelőket azokkal a földekkel, erdőkkel, rétekekkel, cserjésekkel, berkekkel és más haszonvételekkel együtt, amelyeket Sebestyén és elődei az egri vicarius oklevele értelmében leánynegyed megváltásául kaptak, cum funiculo egymás között két egyenlő részre fel fogják osztani. Hoc etiam declarato, quod ubi idem Iohannes filius Dyonisii terras vulgo ortuan dictas, quas pater suus aut sui iobagiones rubeta extirpando ad araturam produxissent et hoc fide sua mediante affirmaret, tunc pro talibus terris rubeta de portione sua tante quantitatis, quante ipse terre extirpate forent prelibato Sebastiano dare et assignare et e converso idem Sebastianus iamdicto Iohanni filio Dyonisii conformiter eodem modo facere tenebuntur.

1401.

Ladislaus de Thapolchafew etc. Benedek főesperes kanonokhoz (Zs. O. II. 938. sz.).

Baand-i Pál fiai Jakab és Miklós Veszprém megyei Baand nevű birtokán, ahol utasítása értelmében eljárak, ezek tulajdonában találtak item silve subiacentia glandes producentia, ubi fere silvestrini existuntur, ad mille iugera spatio terrarum continentur

...

1401.

Zsigmond király adománya Peren-i Simon fia Péter székelyispán és Imre fia Gergelynek (Zs. O. II. 1007. sz.).

... az utódok nélkül elhunyt Danauch-i Péter fia János fia Polyan-nak in comitatu seu terra nostra Scepswsiensi fekvő birtokait, úgymint Zenthkerezth-et, Hundurmark-ot, Boorkwth-ot s minden más birtokjogát valamennyi tartozékukkal, köztük: ecclesiarum patronatibus adományozza, Tyrgach (Tyrgarh) birtok kivételével, mivel ezt propter venationis aptitudinem et ferarum multitudinem magának tartja meg.

1401.

A kalocsai káptalan jelentése Töttös L. Laki erdejében elkövetett hatalmaskodásáról (Zi. V. 246.).

... in eadem silva ligna pro edificandis navibus tunc succidentem reperiendo captivassent et captam ad predictam Zeremlyen deduxissent ...

1405.

A szepesi káptalan előtt Harasthy-i Pooch fia László mester – kiskorú fia: János nevében is – és a gyermektelen Totsolmos-i Aprod (dictus) Balázs fia Miklós fogott bírák közbenjárására birtokaikon megosztottnak (Zs. O. II. 4203. sz.).

A határleírásból vett részletek:

... ad quandam aliam terream metam in fine terrarum Laz appellatarum ... in Koppirbah tandem in via, que ducit de Doman ad silvam nigram usque quandam aliam

viam per modum crucis ipsam intrantem . . . . . usque metas possessionis Odor in silva prohibita ipsi Nicolao . . . . Item permissorium seu rubetum de valle sancti Andree apostoli pars inferior versus Hornad usque permissorium possessionis Harasth predictae memorato magistro Ladislao, alia vero medietas a parte memorate possessionis Bela vocate desolate ipsi Nicolao premissa ex divisione cessissent possidendum, tenendum pariter et habendum in filios filiorum heredumque ipsorum per successores. Item montana et rubeta circa Mnyschauis a parte Mogerospathaka a parte possessionis Lyncdeno cum permissorio possessionis Bela predictae cum suis utilitatibus, silvis, rubetis et nemoribus communi usui inter se reliquissent. Megállapodnak továbbá, hogy bármelyikük birtokrészén találhatnak bányákat, azokat közösen művelik s ehhez a fát, ha egyenlő mértékben áll rendelkezésükre, közösen szolgáltatják, ha ellenben valamelyiküknek nincs a bányák szükségletét kielégítő eresztvényerdeje, az a fát a másik féltől pénzben szerzi meg. Végül megállapodnak, hogy jobbágyaik (egy) erdőt és eresztvényt közösen használhatnak.

1406.

A garamszentbenedeki konvent előtt Baracka-i László fia Jakab és Tamás fia Domokos megosztottnak a Bars megyei Baracka, Barak birtokokon és a Kyssarló-i birtokrészekon (Zs. O. II. 4442. sz.).

Jacobo filio Ladislai cum omnibus earundem utilitatibus, proventibus et eventibus, silvis signanter, pratis, nemoribus cultis et incultis, aquis (aquarumque decursibus) jutott . . .

1406.

Zsigmond a leleszi konventhez (Zs. O. II. 4478. sz.).

Tartson vizsgálatot Kallo-i Lewkus fia Miklós panaszára, amely szerint a Semyen nevű birtokának határai között levő erdőben Bator-i Péter fia János állandóan vadászik és ott quampures arbores fructiferas plantatas kivágatott. Bator-it, ha a panasz helytállónak bizonyul, idézze meg a nádor elé.

1407.

A zágrábi káptalan jelentése bizonyos hatalmaskodás ügyében (Zi. V. 515.).

Az oklevélben megnevezett panaszosok silvas eorum et aquam simulcum tributo et piscaturis ipsorum pro se occupando conservaret de presenti. Preterea viginti nidos avum accipitrum . . . recipi fecisset . . .

1408.

Egyezés Zantho-i Lachk Jakab és Thamasi-i Henrik fia János erdélyi vajdák, szolnoki ispánok előtt (Zs. O. II. 6022. sz.).

. . . a Warady birtokon a Sebus folyón levő teljesen elpusztult malmot a káptalan fogja mindenkor a saját költségén felépíteni sub conditionibus infrascriptis, quod . . . ad deferendum seu portandum lapides molares ac ligna pro aedificio et structura

meatus aque ipsius molendini debentes et necessaria ... cum sua propria pecunia semper emere teneretur et comparare ...

1408.

A szepesi káptalan előtt Gargo-i Jakab fiai: György és Péter mesterek fogott bírák közbenjárására kiegyeznek Stoianfalua-i Hank fia Mihály mesterrel (Zs. O. II. 6097. sz.).

Stoianfalua-i, mivel Kyslumpnicz birtokon ultra iustam et equam divisionem az ő részén mint többlet decem et octo virge terrarum arabilium található, kárpótlásul átenged a Gargo-iaknak duas curias iobagionales in fine dicte ville Kyslumpnicz versus Poprad in platea orientali.

1408.

Zala megye nádori közgyűlésén Aracha-i Bekew fia István előadta, quod nonnulli populi et iobagiones alias in possessione sua Nezele, nunc vero in Egerzeph episcopatus Wesprimiensis commorantes in facie eiusdem possessionis sue per extirpationes nunnulla fieri facere procurassent, bár ő azok használatát more consueto megengedte, most iidem populi episcopales uti rebelles sibi contraveniendo in huiusmodi utensione pratorum iniurias inferrent (Zs. O. II. 6246. sz.).

1409.

Az egri káptalan volentes possessionem nostram Palkonya vocatam in comitatu Borsodiensi existentem populositate et pluralitate hominum decorare az ottan letelepedni szándékozó libere conditionis hominibus, többek között azt a kedvezményt is biztosítja, hogy mentesek lesznek a deductione lignorum pro clausura nostra piscium in fluvio Tycie vocato existente (Zs. O. II. 6558. sz.).

1409.

A nyitrai káptalan Zsigmond 1408. december 27. parancsára a Nyitra megyei Zebedrus nevű erdőt meghatároolja és abba Lőrinc fia Mártont és Bálint fiait: Andrást és Istvánt beiktatja (Zs. O. II. 6571. sz.).

... cuius quidem fluvii medietas ad latitudinem usque terminos metales predictae silve Zebedrus infradeclaratos nyugat felől az erdőhöz, kelet felől pedig nove plantationi nobilium de Nogbassam Chawayow vocata tartozik .. istinc per girum ipsius montis vulgo orm dictum superius perlustrando iret ad quasdam antiquas extirpationes, que vulgo Balaslazya vocarentur, abhinc per Bercz eundo caderet in rivulum Azyupathak vocatum ...

1409.

Rozgon-i Simon országbíró bizonyítja, hogy Kaza-i Kakas (Dictus) Loránd két kutyáját, unum videlicet filuulum vulgo layhunth nominatum et alium molosum per ipsum Lorandum Ladislao de Puthnuk servare commissos potentialiter auferri et asportari non fecerit ... (Zs. O. II. 6807. sz.).

1409.

A vasvári káptalan előtt kötött egyezség (Zs. O. II. 6957. sz.).

... ab arbore silicis Harumykrefyzfa nominata ad occidentem usque troncō silicum et usque dictum fluvium ac ... adiacentes necnon in fine terre Monyarosgudur vocate in terra Hassasfew nominata iuxta permissorium Hassas ab occidente ... terrarum usque indaginem Eleuenmegye vocatam in uno volumine adiacentis, item silva permissionalis Felseuas vocata et pratum Kurthagyuph usque viam magnam de possessione Telekus in opidum Kurmend ducentem adiacens ipsaque via ... rubetis ad meridiem ad magnam arborem ilicis iuxta rubetum in terra Parragh nominata habitam cruce signatam ab (ead)emq̃e arbore ilicis ad occidentem usque metales distinctiones possessionis filiorum magistri Baso litterati de Byk per distinctiones quarundam arborum ilicum in rubetis existentium, rubeta et silve usuales ac alie utilitates ...

1409.

Zsigmond Pelsewlch-i Magnus János volt lovászmesterhez. Kysfalud-i másképp Be-kenye-i Pál özvegye és fiai: Miklós és Demeter panasza szerint, bár Kowar-i Pál mester nádori ítélőmester super facto cuiusdam orti seu pomerii ipsorum in eadem possessione Kysfalud per dictum condam Paulum extirpatis inde radicibus et spinis et aliis arboribus nocivis plantati et ordinati sua iudiciaria auctoritate taliter duxerit commit-tendum, ut ipsi loco ipsius orti seu pomerii Georgio filio Pauli de eadem Kysfalud pro loco sessionali per modum divisionis in alio loco spinoso et minus stirpato tantum, in quantum ipse ortus seu pomerium se extendere videretur, dare deberent et assignare, György és testvérei: Garthwa-i Benedek és Parvus Jakab őket mégis ki akarja zárni a kertből és gyümölcsösből (Zs. O. II. 7054. sz.).

1409.

Sigismundus de Novo Castro capitaneus utriusque Kemluk nencon exactor marduri-narum domine Barbare inclite regine Hungarie elismeri, hogy Thomassowch-i Zaz (dictus) Máté fiaitól: Jánostól és Lászlótól Thomassowch nevű birtokuk után pro descensu bani 12 dénárt, pro victualibus pedig öt dénárt átvett (Zs. O. II. 7156. sz.).

1409.

Nogmihal-i Vngy (dictus) Albert, Közép-Szolnok megye alispánja és négy szolgabíró bizonyítja, hogy Almosd-i Chyre fiai: János és László mesterek parancsára Zeudemeter nevű birtokukon lakó famulusaik és jobbágyaik nyílt úton elvették Zantho-i Bakch fiai István és Bekch mesterek három Zantho-i jobbágyának duo vecula lignorum-át unacum duodecim bovis et securibus et alia omnia bona (Zs. O. II. 7216. sz.).

1410.

Egy Bessenew-i sessio zálogba adása a budai káptalan előtt, cuius latitudo ad viginti unum amplexus seu tensiones vulgo wl regalibus mensuris mensurando se extenderet simulcum terris arabilibus cultis et incultis, pratis seu fenilibus et silvis ipsorum intra metas eiusdem poritonis ipsorum existentibus et in uno ordine adiacentibus, quorum

et quarum latitudo contineret centum septuaginta amplexus predictae regalis mensurae et a quadam via Erdeulew usque ad metas possessionis Sary vocata se extenderent (Zs. O. II. 7640. sz.).

1410

A bácsi káptalan bizonyítja, hogy kiküldöttje, János kanonok beiktatta Zylagh-i László feleségét: Katalint, Balyen-i Mihály fia István leányát Kerezthur (Kerezthwr) birtok harmadába simulcum tertia parte fori in eadem celebrari consueti, Velefalua felébe, mindkettő erdejének harmadába, Erdeumeg (Erdeumegh) birtok felébe s Hethpenzes nevű egész erdejébe, továbbá a Kerek, Daal, Churogh (Chwrugh), Vereufen birtokon levő részek felébe . . . a plaga meridionali a quadam silva Somos vocata incipiendo . . . usque finem eiusdem ville Erdeumeg et predicta silva Hethpenzes vocata . . . A Kerezthwr és Velefalua birtokok területén Katalinnak jutott erdőket és tövisbokros helyeket Kerezthur-i erdeitől így különítették el: Először quasdam silvas magnas Somos et Halagus vocatas három egyenlő részre osztották oly módon, hogy nyugat felől kiindulva egy keleti irányban vezető ösvényt állapítottak meg határ gyanánt, majd ennek iránya jelzésére tölgyfa, arbor quercus bifurcata vulgo Ikruscherfaa vocata a vadkörtefa körül, végül inter quasdam arbores illicis et piri silvestris határdombokat emeltek, que quidem particula silve tertia scilicet pars ipsarum silvarum Somos et Halagus vocatarum per prescriptas metas separata a plaga meridionali usque predictam silvam Hethpenzes et terminos possessionis Ffaabyanfalua vocata existens aliis duabus partibus earundem silvarum a plaga aquilonari usque quandam viam publicam de predicta Kerezthur ad villam Tel ducentibus ipsi Ladislao de Kerezthur derelictis cessisset memorate nobili domine Katherine. Az övé lett azután alia particula silve seu rubeti inter silvas Monyoros et Kelemenus adiacens, amelynek ab ipsis silvis Monyoros et Kelemenus vocatis elválasztó határa az erdő oldalában az Erdeumegh faluból Kemend faluba vezető útnál kezdődik, elérve a Kerezthur-ból Tel faluba menő utat, egy ideig ezt követi, majd különböző gyepes utakon és ösvényeken, miközben irányát vadkörtebokrot és vadborostyánfa gallyait körülvevő földhányások jelzik, visszatér kiindulópontjához és egy tölgyfánál végződik. Végül neki jutott tertia particula silve seu permissorii et rubeti Zegeserdew vocata, amelynek Kerezthur-i László erdeitől elválasztó határa a Kerezthur-ból Tel faluba vezető via publica mellett az erdő sarkánál kezdődik, az erdő szélén infine quarundam terrarum incultarum vulgo Geph vocatarum halad egy ösvényig, majd ezen, azután pedig a Kerezthurból Tel-be menő úton vonul egészen kiinduló pontjáig. Postremoque tertia pars cuiusdam silve Vadaserdo nuncupate a duabus partibus eiusdem quibusdam signis metalibus distincta a plaga occidentali adiacens cessisset modo simili prefate nobili domine Katherine . . . in dicta possessione Vereufen . . . Item medietas cuiusdam silve magne ab alia medietate eiusdem quibusdam signis metalibus distincta a plaga occidentali existens et medietas alterius silve permissionalis a parte meridionali adiacens cessisset prefate nobili domine Katherine . . . (Zs. O. II. 7781. sz.).

1410.

A fehérvári káptalan előtt Csajágy Tamás maga, gyermekei és rokonai nevében, bizonyos csajági részbirtokát 90 forintért Enyingi László, István és Bertalannak örökre eladja (H. O. III. 270.).

... quasdam duas sessiones ... in possessione Chayag ... vnacum viginti Jugeribus terrarum arabilium intra limites dictae possessionis Chayag ...

... necnon Siluis vsualibus, ac lignis pro construccione seu edificacione domus necnon Curie et ortus aptis et sufficientibus pro Nonaginta florenis nouorum denariorum ... dedisset vendidisset et perpetuasset ...

1413.

Zsigmond király a petrifalviak régi privilégiumait megerősíti (DL. 25900.).

Jobbagiones nostri de Petrifalva in quibus ... metis, territoriis, sylvis et graminibus vicinos suos circum adiacentium videlicet ... habeant potestatem greges suos in pascuis uti ac sylvis iuxta ipsos voluntatem et sylvas succidi vicinos predictos pro utilitate aedificios Domum ipsorum ac alias utilitati(bus) quarumcumque, contradictione quorumlibet semota, sed potius utant ... libertate nostrae Regiae, tam pascuis, quam silvis temporibus evituis ...

1414.

Tanúvallatás elrendelése az Enyzke birtokon fekvő permissionalis erdő kivágása miatt (Dl. 90863.).

... diligente inquisicione talem de premissis scivissent comperissent veritatem, quod prefati M. de eadem anno in pressenti quandam silvam ipsorum G. et J. permissionalem interterritorio dicte possessionis Enzyke existentem noctis in silentio succidi et annihilare fecissent potentia mediante in preiudicium eorundem valde magnum ...

1416.

Nádori perbehívó levél (Suppl. An. II. 198.).

Erdőgazdálkodás-történeti szempontból érdekes részletek:

... in silvis et rubetis Actorum intra metas dictae possessionis existentibus, ligna secantes reperiendo, tres equos ipsorum et eisdem recipissent ...

... rubeta et silvas permissionales praefatae possessionis R. succidi, lignaque succisam levare et asportari fecissent, facereque non destiterant, insuper metas eiusdem possessionis R. sub ipsos occupassent potentia mediante. ...

1417.

Zsigmond király Késmárk erdeinek védelméről gondoskodik (CD. X. 5. 815.).

Grauem et manifestam querelam eorundem fidelium dictae nostrae Ciuitatis Kesmark ciuium in personis nostrae regiae Maiestati porrectam accepimus, continentem, quomodo nonnulli ac vobis existerent, qui ipsorum syluas et rubeta ad eundem ciuitatis pertinentes, quas ipsi per eorum usu nutriunt et crescere permittent, per

eorum potentiam succidere et abducere facerent, ipsis per hoc maxima et inestimabilia damna faciendo, in ipsorum praeiudicium multum grave . . .

. . . quotiescunque aliquem seu aliquos ac vobis cum suis curribus siue vehiculis qui in dictis ipsorum sylvis ligna absunderint aut ea in curru seu vehiculo abducere reperiunt . . . tres florenos puri auri accipere valeant et possent, imo per huiusmodi currum, vehiculorum quorum, bouum, et aliarum rerum ac bonorum apud vos et vestros reperiuntur ablationem exigere, et fortissime extorquere autoritate nostra ipsis regia, vigore praesentium attributu mediante debeant et teneantur, et eosdem currus etc. tamdiu tenere et seruare donec ipsis Ciuibus de dictis tribus florenis auri satis factio impenduntur . . .

1417.

Garai M. nádor a kajáriak büntetését, amit tilos vadászat miatt kaptak, elengedi (Pannh. VIII. 443.).

. . . excessus eorundem populorum, si quos ratione venationis et captionis capriolom et ferarum incurrerunt, ob reverentiam dicti domini Andree archiepiscopi gratiose indulsimus . . .

1418.

A győri káptalan előtt Antal csornai prépost és convent Vásárosfalvi Osl fiát Jánost Pothófölde rábaközi birtokban és az ahhoz tartozó Felerdő birtokában meghagyják azzal a feltétellel, hogy ebből a conventnek szabad fahordása legyen és Oslfi Jánosnak mindegyik keresztúri jobbágya 1 pápoczi köből zabot, két kalácsot és egy kappant tartozik évente adni a conventnek (S. m. Okl. II. 41.).

. . . per antecessores eiusdem magistri Johanis ipsis concessio concernentem, cum tota silva Felerdew nominata ad eandem terram spectante, annotato Condam Osl. Patri ipsius magistri Johanis et Herbordo fratri eiusdem sub certis conditionibus et pactis pro defensione dedissent et tradidissent, ipsique condam Osl et Herbortus eandem silvam pro tunc annihilatam et in virgulto conversam, de novo in bonas arbores subolere seu crescere faciendo totis viribus defendissent.

1420.

A kerekegyházi és a körtvélyesi birtokok határa (Zi. VI. 587.).

Meta vero dicte possessionis Kereghaz ad quatuor arbores, que musdal vulgariter dicerentur . . . post pusillum reflectitur contra occidentem ad quandam arborem iliceam que harazthfa diceretur et exinde tenderet contra villam Kerthveles . . . et exinde transiret silvam et tenderet contra Narad.

1421.

Sopron megye rábaközi kerülete helyszíni vizsgálat alapján megállapítja Kysfaludy Antal vádjának jogosságát, hogy tudniillik Linkohát-i Péter quasdam sex feras recipi et abduci fecisset et . . . silvam eiusdem . . . omnino succidi et anichilari fecisset potentia mediante . . . et in silva annotata dampnum non parvum perpetrasset . . . (Dl. 61368.).

1422.

A pécsi káptalan bizonyítja, hogy Baráti Kristóf és Miklósnak Somogy vármegyei Baráti másképp Szent-Iván nevű helységük határait megjáratta (H. O. III. 322.).

... arborem pomi Pirosalmafa ...

... sub dicta arbore merasy ...

... prescripta particula terre silue et rubeti vnus aratri necnon fenilia triginta falcastrorum ... semper et ab antiquo ad eandem possessionem eorum Barathy alio nomine Zenthiwan nunquamque ad dictam Fayz ipsius abbatis pertinencia fuissent ...

1424.

Birtokbecsük (possessio Zephel cum predio Kethremethe) Csanádi káptalan (Zi. VIII. 152.).

... item silvam magnam et amplam, cuius latitudo et longitudo ad tria millia vel citra se extenderet, inter predictos possessiones, ut permittitur, habitam et eiusdem proventum decimalem annuatim tempore glandium quingentos porcos bonos, item in promptis denariis quadringentos florenos per centum, item singulis annis demptis minutis numeribus videlicet pullis et circulis, que assidue proveniunt, quingentos cubulos avene derivare parcium inferiorum in qua silva piscinas in sedecim locis fore reperiendo estimassent ...

1424.

Egri Káptalan előtt Kuru-i Kompolth fia János fia Pál rokoni szeretetből átengedi Wgra-i Tamás mesternek s Bertalannak, meg az ő Ugra-i és Kys dethk-i jobbágyaiknak az ő Heves megyei Nysoutha-i és Karacond-i birtokának cserjéseit használatra, éppúgy, mint ahogy saját jobbágyai hasznát veszik (Dl. 24717.).

1426.

Zsigmond király, gönyű Petrék panaszára a jászói konventtel idézteti meg a Csányiakat, akik felperesek bozótját kiirtották s rétté változtatták (DL. 60672.).

1428.

Sopron megye rábaközi járása helyszíni szemlén megállapítja a Kisfaludiak panaszát, hogy Ladislaus filius Chaak de Mihali adunatis sibi familiaribus et iobagionibus Petri filii Pauli de Linkohath ex consensu et suatione prefati Petri, Thomam et Dominicum iobagiones iamdictorum Stephani et Antonii, in loco Pagon vocato, ad propria venire, volentes, in libera via hostiliter insidiando affugasset et interimere voluisset ... item prefatus Ladislaus Chak, simulcum suis ... septem homines duodecim sagenas duplices et totidem minores et simplices suas et iobagionum suorum, de ipsa ... aqua piscatura extraxissent et deportassent ... et sagenas extrahendo, pisces exceperissent, loco in eodem assando, sagenas combussissent ... in retiis venalibus, penes parietem domorum iobagionum ipsorum, ipsa retia ligando ... scrophas ipsas et iobagionum eorundem retraheret et laqueasset, in preiudicium et derogamen prefatorum Nicolai et Antonii (de Kysfeliid) valde magnum (DL. 61420.).

1428.

Frangepán Miklós dalmát–horvátországi bán kiváltságlevele a czirkveniczai pálosok számára, hogy a határon malmaik mellett fűrészmalmot építhessenek (Frang. O. I. 209.).

... ut ipsi possint disponere unam serram in valle de Cyrkvenyczsa, ubi videlicet molendina eorum existunt ...

1429.

Csekei Márton véglesi várnagy nyugtája a véglesi vár (Zólyom m.) s halastava építkezésére felvett 232 frt-ról (DL. 43787.).

Ego Martinus de Czeke castellanus castri Vyghles vocati recognosci per presentes, quibus expedit universis, quod, quia ego percepi a serenissima domina Barbara, Romanorum ac Hungarorum Regina ducentas florenos et XXXII. florenorum nove monete per centum, pro ductione lignorum, falcatura feni et emptione claviculorum ad labores castri Wyles et ad labores piscinarum prope habitas et existentes, ideo ego de supradictis ducentis et XXXII. florenorum nove monete pro centum, dedi rationem.

1429.

Zsigmond király Késmárknak adja Rokus község felét a fahiány pótlására (Suppl. An. II.).

Zsigmond figyelembe véve, hogy Késmárk ... in silvis et lignis ad eiusdem civitatis constitutionem aedificationem et reformationem necessario pertinentibus, adeo deficere, quod Civēs et incolae ipsius iuxta nostrae Serenitatis mandata et commissiones, ad nostrum honorem Regium, et illarum partium fortitudinem, et conservationem commodiorem, praedictam Civitatem in suis laboribus consumere, et etiam alia eorum peragenda necessaria, propter praemissarum silvarum et lignorum defectum exercere nequent, neque possunt. Ezért Rukus nevű falut, továbbá a Bela nevűt, amelyet a király az oklevélben felsorolt jogcímen szerzett meg minden tartozékával, ligeteivel, (rubetis, foenetis) mezőjével, legelőivel, halastavaival stb. Késmárknak adományozza.

1429.

Csekei Márton véglesi várnagy parancslevele a véglesi alvárnagyhoz: Fidelis noster nobis dilecte! Eidem fidelitati tue firmiter precipiendo mandamus, quatenus mox, habita presentium notitia, amico nostro Erdews dicto duas canes nomine ... et Sido, alicui ... similem, ad venandum, usque tempus debitum ... Etiam committimus vobis, quod alatori presentium eidem Erdews unum ... debeatis (DL. 43787.).

1430.

A váradi káptalan a király parancsára Szatmár város határait a szomszédos Drágffy és Bélteki birtoktól elhatárolja (CD. X. 7. 307.).

... jutottak bizonyos Sáros völgyre, melly, Harasztus fertejének neveztetik, azután az erdőkön mendegélvén bizonyos út mellett ismét határjelet hányván Dragh, és Balk

Vajdák fiainak Olah helységét a Szathmari birtoktól elválasztották, hol a Szatmári Polgároknak Vadas Kertye vala, s azon Oláh helységnek a végén a hegy felől egy nagy határhányást jeleltek, s attól észak felé a hegyre felmenvén annak tetején határjelet s a hegyről Lippa völgyére lemenvén bizonyos gyepes út mellett határdombot tetéztek . . .

1430.

Capitulum Veradien, de aui bene instructa, Illustrissimae reginae destinata potentialiter ablata, attestatur (CDH. X. 7. 306.).

A Váradi Káptalan Sigmund Császárnak és Királynak parancsolattjára á tanuknak vallatásából jelentést tesz: hogy Belteky Drágh Sandri, egy igen jó károly madarat, amellyet a' Zathmáriak a' Méltóságos Királyné számára tartottak, tőlök erőszakosan elvette.

1431.

A kalocsai érsek alattvalóinak perbehívó levele Halász nevű erdő kivágása miatt (CD. X. 7. 370.).

... quendam syluam inter metas possessionis ipsius conuentus Halaz vocatae, succidi, lignaque succisa asportari, quo ipsorum placuisset voluntati fuissent potentia ipsorum mediante in praeiudicium eiusdem conventus et damnum valde magnum . . .

1431.

A pannonhalmi konvent jelentése Zsigmond királynak Bews-i István fia Mihály panaszának vizsgálatáról (DL. 48452.).

A jelentés megállapítja, hogy midőn a panaszosok familiares ipsorum videlicet Sebastianum Lawrentium filium Johannis de Peten, Johannem Thar ac Benedictus dictum Thaauez ad venandos lepores intra metas possessiones ipsorum transmissent, tunc Johannes dictus Byky stb. de eadem Nogpadon armatis manibus et potentiariis dictos familiares ipsorum invadendo, interimere voluissent . . .

1431.

A Zala megyei Nagy Péczel birtok felosztása és határai (CD. X. 7. 373.).

A birtok osztálynál többek között ac syluam maiorem seu permissorium, Nagyfalu Erdeje alio nomine Monyoroshegye nuncupatam et quaedam tria virgulta . . . exceptis quibusdam aliis syluis vsualibus, rubetis, nemoribus, quas . . . communiter tenuissent . . .

1433.

Zsigmond király elrendeli, hogy a leégett Szepes Váralja lakóinak meghatározott erdőből fát adjanak (Suppl. An. II. 237.).

... ex quodam casu inopinabili, ignis incendio combusta extitisset, ut ipsis in universis et singulis Silvis liberis, et praesertim in siluis maiori et minori Tarcz, ac monte Humuli Oryn et Kirchberg vocatis, in predicto Comitatu Scepusiensi existentibus, et in circuitu dictae nostrae Cives V. adjacentibus, ligna pro eorum usu, aedifica-

tionem et reformationem domorum, Curiarum et aedificiorum eorundem necessaria apta et Sufficientia secandi et deportandi haberent plenam facultatis potestatem . . .

1434.

A zalavári konvent jelenti Zsigmond királynak, hogy igaznak találta a Churle-i prépost, Jakab és egyéb megnevezettek vádjait (DL. 102055.)

Domonya-i Benedek és Zepethk-i György – Kanisa-i László Vithus-i tisztszei – ottani jobbágyaikkal, panaszosok Vythelew nevű erdejében jobbágyaikat megtámadták, el véve tőlük septem cultellos magnos et tres secures aztán fegyveresen reá támadva panaszosuk Pakud-i birtokára, ottani jobbágyaikat teljesen kirabolták, s mind- ezzel 200 a.frt-nál nagyobb kárt okoztak.

1435.

A zágrábi káptalan jelentése a horvát bánnak, Deoche-i Roh fia László fia János és rokonainak hatalmaskodásáról (DL. 103571.).

Az oklevél szerint nevezettek a panaszosok erdejét succidi, anichilari et ligna de eadem, quo ipsorum placuisset voluntati asportari fecissent et cum custodes eiusdem silve ipsorum Ladislai et Benedicti Nelepech, predicta succisione annotata silve previdere voluissent, tunc idem Johannes Roh unacum eisdem familiaribus et iobagionibus suis . . . in eosdem custodes silve irruendo . . . per eandem silvam in magno spatio insequendo et perveniendo, Mykuleam dictum Cheh familiarem eorundem, diris verberum plagis affecisset, semivivum reliquendo et quosdam iobagiones ipsorum . . . et insuper sedecim bobus eorum recipiendo et spoliando, abduxissent, quosdam vero iobagiones ipsorum . . . ibidem captivando adduxissent et abductos in eorum captivitate conservarent de presenti . . .

1435.

Zsigmond király megerősíti a szeniczeiek jogait (CD. X. 7. 622.).

Annuimus insuper praedictis Civibus, hospitibus et populis nostris in praefato Oppido nostro Sz. residentibus pro aedificiis Domorum, ac usui eorum necessariis, et non venditionis causa, quadam sylva nostra Fenyew erdő vocata, pascuisque atque pratis ad castrum nostra Éleskő, Korláthkő, Iokő et Berenes appellata pertinentibus, demptis tamen Silvis permissoriis nec non Pratis, et foenilibus pro usu et sustentatione eorundem Castrorum nostrorum deputatis, aliis quoque Incolis, et habitatoribus oppidorum, villarum et Possessionum ad praenarrata Castra nostra spectantium de Jure, et pertinentium, ac pertinere debentium . . . uti, frui et potiri valeant, atque possint . . .

1435.

Zsigmond 1435. évi második decretuma. 4. cikkely 1. §. (Corpus Juris Hung.)

Statuimus et ordinavimus: quod quandocumque et ubicumque fuerint factae novae possessionum aut terrarum occupationes potentialiter vadiationes, seu rerum et bonorum ablationes succisiones silvarum, interemptiones, verberationes et valuerat

tiones hominum domorum et possessionum invasiones et deprædationes, ac alii similes novi actus potentiarii majores.

Extunc laesi, damnum et iniuriam passi impetratis litteris nostris regalibus querimonialibus et præceptoriiis comitis parochiles et iudices . . . accedant et inquirant.

1436.

Zsigmond király a tétényi polgároknak megengedi, hogy a királyi Turbayden nevű erdőt szabadon használhassák (Eszterházy It. Rep. 44. Fasc. H. N. 64.).

. . . Silua nostra Turbayden vocata . . . . . communitatis de Teten hanc gratiam duximus facte specialem, quod ipsi eorumque heredes . . . perpetuo ligna de predicta nostra Silua Turbayden per (domos) seu aedificias faciendas aut reformandas necnon per combustionem in domibus consueta facienda seu alia eorum utilitate quacumque libertate et secure ad eorum domitilia seu alia locaque maluerunt aducere valeant, sed vendere non presumant, etiam si predictam Siluam venacionis causa aut pro honore seu ex fauore perpetuum vel ad tempus nos contingeret per alias nostras litteras dare seu donare cuicumque fideli nostro petenti, has nostras litteras testimonio mediante petentibus etiam sigillo nostro solito fecimus communiri . . .

1436.

Heves megye előtt Saar-i László a maga és osztályostársai nevében mindenkit eltilt főleg Kér nevű falu jobbágyait, névszerint Mocko Ferenc-et és Chirke dictus Tamást Sár nevű birtoka haszonélvezetétől: ab usu et occupatione terrarum suarum arabilium, fenilium, aquas ipsorum a piscatione, silvas ipsorum glandinales a scrophis depasci factione . . . (DL. 44082.).

1438.

A kalocsai káptalan jelentése a Bodrog megyei Paliport Felcekchew és Lak hatáiról (Zi. VIII. 617.).

. . . qui scilicet fluuius de Danubio flueret seu exiret . . . in margine seu ripa eiusdem fluuii a plaga septemtrionali arborem tremuli vulgo Nayarfaa dictum pro signo metali terrarum consignassent . . . per medium miliare per arundineta et paludes venissent ad finem cuiusdam parve silve superiorem Keskenderdeye vocate, iuxta piscinam Chyachone . . . siluam vero glandinosam ad medium aratrum regalis mensure estimassent.

1439.

A győri káptalan Albert királynak a németi népek által a béli kolostor kárára elkövetett vadelfogásról jelentést tesz (Pannh. VIII. 508.).

. . . populi de Nemethi iura et proventus ecclesie S. Maurici d. Beel et per consequens abbatis et conventus loci eiusdem de lapidibus Kerteskw, Hegeskw, Feyerkw, et Oduaskw ipsis provenientes a Sancto rege St. et aliorum regum pred. ecclesie datas et concessas, scilicet medium partem ferarum (que) a quocumque homine in pred. lapidibus interficerentur, pred. ecclesie dare et amministrare tenerentur, ipsi

autem quam pluries pred. proventus potentialiter deportassent contra iura et libertates pred. ecclesie; et non contenti feria sexta prox ante f. Nat. Domini prox. preteritum (1348. dec. 19.) Iohannes et Michael litteratus cum canibus abbatis et conventus pro venationibus ad silvas transivissent ibique super duos cervos canes dimisissent et dum predicti cervi fatigati fuissent et ad lapides Feyerkew intrassent ibique familiares pred. abatis et conventus interfecissent, tum pred. Nicolai iudex et Lad. Tavez una c. pred. pop. et hominibus manibus armatis super predictos familiares abbatis irruissent, ipsamque M-m enormiter verberassent et vulnerassent, pred. autem cervos feras ad eisdem recepissent et deportassent . . .

1444.

A budai káptalan jelentése egy vizsgálatról, amelyet többek között Pásztó városban végzett (Békefi: A pásztói apátság, I. 316.).

... intra metas et limites oppidi Pazthoh existentia ... ad duo millia falcastra existentia, terras autem arabiles ad tria aratra regalia, silvas vero et rubeta cum silva Matra nominata, ad quattuor aratra regalia, vineas autem ad ducentas terras arabiles regales visu considerando estimassent.

1453.

V. László király privilégiuma négy Ajkai fivér részére (H. O. II. 315.).

... quod ipsi et eorum Iobagiones in pretactu eorum possessione Ayka, commo-rantes, Silua nostra Regali Bokon vocata, absque cuiusvis solucionis et exaccionis onere, demptis venacionibus ferarum, vti, frui et potiri valeant atque possint. Saluo Iure alieno, presencium litterarum nostrarum, vigore et testimonio mediante, Quocirca mandamus vobis vniuersis predictae Silue nostre, Custodibus constitutis et constituendis vt nos prefatum Benedictum, Leonardum, Petrum et Thomam, ac eorum Iobagiones, contra forman, pretacte nostre gracie Annuencie, non impediatis, in usu Silue prenotate . . .

1454.

Válti Rikes György bögöti erdejének használatától, az abban való legeltetéstől, vadászástól összes szomszédját eltiltotta (Tört. Tár. 1909. 266.).

... wniversos vicinos et commetaneos suos ab ulteriori utensione cunctarum silvarum suarum in facie possessionis Bwgwth habitorum, necnon a venatione earundem, porcosque eorundem in eadem missione et depasci factione usumque fructuum et quarumlibet aliarum utilatum earundem perceptione seu . . . prohibuit vocatos dicendo . . . coram nobis (Vas megyei alispánok).

1460.

Mátyás király Fekés Márton debreceni bíró és Eszterházi Mihály esküdt polgár kérésére megparancsolja Nádasdi László és Laki Péter debreceni királyi hivatalnoknak, hogy Debrecen városát a Hunyadi János és Szilágyi Erzsébet által neki adományozott erdő

használatában és a Hortobágy folyón való vámszedésben ne akadályozzák és minden erre irányuló erőszakoskodások szűnjenek meg. Eredeti dipl. 199. (Debr. Reg. 59.).

1464.

Határjárás Sáromberke és Nagyernye környékén (Székely O. I. 105.).

... terras litigiosas et fenilia ... in duas rectas et coequales partes funiculi distributione mediante divisissent ... quendam monticulum ex ista parte Zazfelvld dictum supra dorsum antiqui saltus spinosi.

1464.

A vasvári káptalan jelentése Mátyás királynak erőszakoskodás ügyében (Tört. Tár. 1910. 273.).

... insuper quendam aliam silvam dolabrosam dictorum exponentium ad eandem possessionem eorundem Gyarmanus spectantem succidissent ac ligna succisa quorsum ipsorum placuisset voluntati, asportari fecissent potentia mediante in preiudicium et dampnum dictorum exponentium valde magnum.

1464.

Mátyás király Kevi (Ráckeve) város polgárainak régi kiváltságait megerősíti és faizási joggal ruházza fel (Dipl. Ráckeve 41.).

... nec propter deportationem Lignorum aridorum Siccorum, atque impetu Ventorum Collapsorum de ipsa insula Nostra undecunque, quae ut praemisimus ad nullius rei usum nisi ad ignem apta pro sustentatione domorum suarum et pro usu ignium, cum Curribus, vel oneratis animalibus aut alio quovis modo liberam habeant deferendi facultatem ...

1475.

A kolozsmonostori konvent előtt Hidvégi Mihály ... a Gyepű nevű tölgyerdő melletti rétét stb. elajándékozta (Székely O. I. 132.).

... equalem medietatem cuiusdam prati a parte cuiusdam silve glandinose Gyepew vocate ...

1484.

A kapornaki convent Mátyás királyhoz panaszok megvizsgálása tárgyában jelentést tesz (H. O. V. 361.).

... Quendam siluam dolabrosam ipsius exponentis Awas uocatam intra veras metas dicte possessionis Kald adiacentem succidi lignaque succisa quo sue placuisset voluntati asportari fecisset in quibus dicto exponenti mille floreni auri dampna intulisset potentia mediante ...

1485.

Am 2. April 1485 erlaubte der Nürnberger Rat dem Ratsherrn Ruprecht Haller, seinem Sohn (Ruprecht II., seit 1481 civis Budensis) oder dessen Bruder, Wilhelm (1480 Rat

König Matthias Corv.) 20 Metzen Kiefern-Samen nach Ofen zu schicken (Bay. Staatsarchiv Nürnberg, Rep. 75/I, pag. 288., Wald-Verlass-Buch Nr. 10.).

1486.

Szobi Mihály Teke mezőváros lakosainak úrbéri kötelezettségeit és szabadalmait meghatározza, további engedményekkel bővítve azokat (Teleki: Hunyadiak XII. 336.).

Item concedimus, quod quicumque ex Iobbagionibus nostris voluerit edificare piscinas, vel plantare Salices in nostris, sint liberi, absque tamen damno aliorum.

1488.

Beatrix királyné 'Oroszországból és Erdélyből vadász madarakat rendelve, olaszországi sólymokat kér Herkules ferrarai hercegtől cserébe küldeni (Dipl. Emlékek Mátyás. 378–379.).

... So intrata infantasia dalcuni di in qua de falconi pelegrini et da caccia, che molto me commenzata a piacere, et hogia dato ordine per la via de Russia de Transilvania daverne, doque manera docelli et giri falchi, che nhavaro in copia et non supendo si seranno si bene instructi ala caccia come se usa in Italia, et presertin come usa la Signoria Vostra, che Grandissimo cacciatore, ve prego me cogliate mandare dui falconi peregrini, che siano boni et ben boni, et ve prometto in cambio de quilli mendarne de giri falchi et incopia da le bande dacqua, che gia ho dato ordine daverne et non mancara per niente, aspectamo li perigrini ben presto, non altro et Vostra Si. me recomando ...

1496.

Corvin János herceg Gyula várost szabad városnak nyilvánítja, polgárainak kiváltságokat adományoz (Veress: Gyula város okl. 31.).

... necnon ligna et vina, prout ab antiquo cosuetum fuit, ad ipsum castrum Gyula imponere teneantur ... Deinde decrevimus, quod cives et incolae antefati silvas, prout ab antiquo consueverunt tenere ac pro custodia earundem homines suos proprios constituere eisdemque silvis uti et frui iuxta consuetudinem antiquam possint et valeant, ...

1498.

II. Ulászló Zala megye törvényszékét utasítja, hogy vizsgáltsa ki azt a hatalmaskodást, amit Csányi Balázs emberei Örvényesen elkövettek (Z. O. II. 737.).

... iobagiones ipsorum exponencium in possessione eorundem Nemethfalw vocata in eodem comitatu Zaladiensi existente commorantes, causa venandi ad propriam silvam ipsorum exponentium in Teritorio dicte ecclessiae de Erwnyes ... accessissent, tunc Egregius Blasius de dicta Chan nescitur unde motus unacum providis Stephano Ihaz, Gallo Kalmar familiaribus, nec non ... (sok név felsorolva) ... iobagionibus se suis, manibus armatis et potenciariis in prefatum Paulum Kelemen et alios prefatos iobagiones dictorum exponentium irruendo, ibique arma ac alias res bona eorundem tunc apud ipsos repertas et inventas auferri, prefatum Petrum Egyed dire et acriter

verberari fecisset potencia mediante, in preiudicium et damnum ipsorum exponencium valde magnum.

XV. század.

(Budai Jogkönyv)

Von hirschen, pern, affen, wolfen, fuchsen vnnd von wuttenden hunden recht. Wer dy helt Aber eynes ymanden schaden tuth, daß muss er pezalen vnnd aussrichten. Auch ap (ob) der man, dem sy schaden haben gethon, Sy czu todt schlug, seinen schaden zu weren, er durf des nicht vor antworten nach (noch) verpusen.

1509.

Mezőgyáni Máté személyes jelenléti főjegyző hatalmaskodásainak jegyzéke (Veress: Gyula város okl. 53.).

... totam silvam in territorio possessionis Wary in comitatu Bekes silvas plurimas infra ascriptas exsiccare fecit, utpote Banyakuth, Hayagos ... Somkerek, Hozyokerek ... Hozyoerdew ... Nagh Mogyoros ... Hozyoberek ... Oltowan, Erdewkez ... in predictis annis singulis plusquam mille florenis dampna intulit praedicto exponenti ...

XVI. sz. eleje.

Buda, Pest, Kassa, Bártfa, Nagyszombat, Pozsony, Eperjes és Sopron szabad városok polgári jogai és régi szokásai (Tört. Tár. 1909. 52.).

De poena illati damni per foveas ad capiendas feras factas ... Item, Si quis foveas ad capiendas feras circa vineam suam foderit, et non debita custodia permunierit. Si quis vicinorum et quodpiam hominum in ipsam foveam inciderit, aut bos vel equus, aut animalia alia domestica, et morte vel fractis cruribus obierint, seu laesi fuerint, tunc, foveam fodiens plenarem valorem eorundem solvere tenebitur, ipsaque foveam cum terra de novo replebit ...

1851

1866

- ÁOU: *Wenzel G.*: Árpádkori új okmánytár. Pest 1860–1874.
- CD: *Fejér Gy.*: Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Budae 1829–1844.
- Csáky O.: A körösszegi és adorjáni gróf Csáky család története. I. Oklevéltár. Budapest 1927.
- DL.: Oklevelek jelzése az Országos Levéltár számozási rendszerében.
- Debr. Reg.: *Herpay G.*: Debrecen szabad királyi város levéltára diplomagyűjteményének regesztái. Debrecen 1916.
- Dipl. Emlékek Mátyás: *Nagy I.* – *Nyáry A.*: Magyar Diplomáciai emlékek Mátyás (I. magyar) király korából. 1458–. I–IV. Budapest 1875–1878.
- Dipl. Sáros: *Wagner C.*: Diplomatarium comitatus Sarosiensis. Posonii et Cassoviae. 1780.
- Fejérpataky L.*: Kálmán király oklevelei. Budapest 1892.
- Fejérpataky L.*: III. Béla király oklevelei. Budapest 1900.
- Frang. O.: A Frangepán család oklevéltára. Mon. Hung. Hist. 35. és 38. köt.
- Györffy Gy.*: Az Árpád-kori Magyarország történelmi földrajza. Budapest 1963.
- H. O.: Hazai Okmánytár. I–VIII. Győr–Budapest 1865–1891.
- H. Okl.: Hazai Oklevéltár 1234–1536. Budapest 1879.
- Házy J.*: Sopron szabad királyi város története. I–VII. Sopron 1921–1929.
- Karácsonyi J.*: Szent István király oklevelei és a Szilveszter-bulla. Budapest 1891.
- Knausz N.*: Az esztergomi főegyházmegye okmánytára. I–II. Esztergom 1863., 1866.
- Magyar Törvénytár (Corpus Juris Hungarici). Budapest 1897.
- Makkai L.*: Kiadatlan oklevelek Kolozsvár középkori történetéhez. Kolozsvár 1947.
- Mon. Strig.: *Knausz N.*: Monumenta Ecclesiae Strigoniensis. I–III. Strigonii 1874–1924.
- Pannh.: *Erdélyi L.* – *Sörös P.*: A pannonhalmi Szent Benedek-rend története. I–XII. Budapest 1902–1916.
- S. m. Okl.: *Nagy*: Sopron vármegye története. Oklevéltár. I–II. Sopron 1889–1891.
- Széky O.: Székely Oklevéltár. I–IV. Szerk.: *Szabó K.* Kolozsvár 1872–1895. V–VII. Szerk.: *Szádeczky L.* Kolozsvár 1896–1898.
- Szendrei J.*: Miskolc város története és egyetemes helyirata. I–III. Miskolc 1890–1911.
- Sztáray: A Sztáray család levéltára. I–II. Budapest 1887–1889.
- Szentpétery I.*: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I–II. Budapest 1923–1961.
- Suppl. An.: Supplementum analectorum terrae Scepusiensis. I. Szerk.: *Bárdossy I.* Leutschoviae 1802. II. Szerk.: *Schmauk M.* Szepesváralja 1889.
- Tagányi K.*: Magyar erdészeti oklevéltár. I–III. Budapest 1896.
- Teleki J.*: A Hunyadiak kora Magyarországon. I–V. Pest 1852–1855.
- Tört. Tár: Történelmi Tár. Budapest 1878–1911.
- Urkundenbuch: Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete. I. Szerk.: *Wagner, H.* Graz–Köln 1955.
- Vr.: Veszprémi regeszták. 1301–1387. Összeállította: *Kumorovitz L. Bernát*. Budapest 1953.
- Z. O.: Zala vármegye története. Oklevéltár. I–II. Szerk.: *Nagy I., Nagy Gy., Véghelyi D.* Budapest 1886–1890.
- Zi.: A zichi és vásonkeői gróf Zichy család idősb ágának okmánytára. I–XII. Szerk.: *Nagy I.* et al. Budapest 1871–1931.
- Zs. O. *Mályusz E.*: Zsigmondkori oklevéltár. I–II. Budapest 1951–1958.

TÁRGYMUTATÓ

Magyar szavak

agár 178–180
agrártörténet 12
almafa 122
avas 73, 106, 197, 302

balta 41
bárd 41, 174, 203–205, 244, 248, 258
bárd-uta 269
bárdos erdő 193
barkócafa 114, 123
bérc 291
berek 73, 106, 255, 289
berkenyefa 114, 251
bese 159
besunkus 142, 265
bíberfark 155
bodza 119, 120
bognár 204
bokor 119
boksa 200
bórfa 118
bozótirtó kés 196
bölény 147
– -vadász 163
bükkerdő 50, 248, 260
bükkfa 37

császármadár 160
cseresznyeafa 122
cserfa 105, 110–111
cserhaszrt 105, 110, 250

dám 150–152
daróc 142
daru 160
diófa (gia) 122
donga 203

eb 178
ebfa 120
égerfa 115
ekcalja 66, 68, 282
épületfa 76, 102, 200
erdei fenyő 118
– munka 203
erdész 15
erdészettörténet 14
erdőirtás 131–136
erdőispánság 61
erdőlő út 209, 293
erdőóvók 62, 139, 253
erdő-sing 68
erdővám 99
eresztvény 97, 100, 103, 263, 274, 286

fácán 159
faeregető 209
faház 200–202
farkas 155, 186
fejsze 41, 174
fekete erdő 50, 106, 251, 272, 276, 285
fenyő 118, 250
fiatal erdő 106
fogoly 159
fokos 176
földközösség 80
fűkötél 81
fűrész 205
– -malom 207
fűvönosztás 81, 265
fűzfa 116
fűzhaszrt 205

galagonya 120–121
gerely 176

gesztenye 123
gia l. diófa
gyakor erdő 106
– fűz 116
gyantászás 213
gyepű 77, 93, 94, 302
– -erdő 258
gyermekerdő 106
gyertyánfa 37, 115
gyümölcsény 121, 261
gyümölcsfa 121, 210

háló 177
haraszt erdő 101, 105
– fa 101, 109, 116, 244, 251, 253, 275, 279, 295
hárs 37, 112
határfa 84
határjárás 83
hindófa 117
hiúz 154
hód 154
hodász 143, 259
hölgyenyét 184
hurok 177

íj 174
iharfa l. jávorfa
irtvány 134
iva 119

jávorfa (juharfa) 113
jávorszarvas 147–149
jegenyefa 117
jegenyefenyő 37, 118

kádár 204
kaptárhársfa 84
karvaly (károly madár) 159, 298
kenéz 82
kerecsen 159
kerek 104
kiköcsény 159
kopó 178
kőfejtés 212
kőkény 120
kőrisfa 37, 114
körtefa 122
kötél 66

lajhunt 178–179, 287, 291

lándzsa 176
láz 133, 265, 289
lehota 133
liget 12, 105, 274
lövő 94

madarász 141
madárház 181
magyal 111, 251, 261
makkoltatás 191
makkos erdő 73, 106, 191
makkvetés 219
medve 155
megye-fűz 116, 120
meggyfa 122
mezei nyúl 157
méhészet 211
mészégetés 212
mészpest 212
mészvérem 212
méz 211
mocsárfa 116
mogoró 37, 120
muzsdály 110

nyárfa 117
nyest 73, 157
– adó 74
nyíl 80, 174–175
nyilas 80
nyílföld 80
nyílvonás 80
nyírfa 116
nyugalomfa 84
nyuszt 157

oltvány 219, 261, 280
ortvány l. irtvány

öl (hosszmérték) 66
öl (ürmérték) 68–69
ölyv 159
őr 94
őstulok 147
őz 152–153

pecér 142
platán 113
pollen 37

regália 46

rekettye 116
róka 156
– lyuk 85, 271

sarjerdő 52
sertés 190
sing 68
soltész 81, 134
solyász 141
solyászat 167–170
solyom 158, 168
som 121

szarvas 149–150, 173, 187
száldob 101
száldokfa 113
szálerdő 51
számszerij 175
szeghatár 84, 276
szelindek 178, 287
szénégető 278
szilfa 37, 113
szőlő 95, 217
szömörkefa 118

távész 161
ternyő 119
tizsafa 119

topolya 117
torontál 159
tölgyfa 37, 101, 108–110
tölgyerdő 50
tölgyharaszt 105
tövisbokor 96
tutajozás 200
tűzok 160
tűzifa 68, 76, 195, 198

vad 104
vaddisznó 153
vadkert 121, 217, 280
vadökor 42, 147
vadászháló 177
várispánság 60
vénszfa (vénic) 114
venyigefa 114
verem 177
veresharaszt 119
vesszős erdő 106
vészverés 135, 262
vizsla 178
vörösfenyő 118
– -haraszt 105

zerge 155
zongor 159

Latin szavak

Abies 118
Accipiter 159
Acer 113
agazo 244
Alces 147
Alnus 116
amplexus 274
aper 241, 258
Apis 279
ararum 60, 67–68, 253, 259, 272, 284, 301
arbor fructifera 105, 218, 239, 246, 288, 290
arbustum 105, 217, 251, 256
arundinetum 237, 238, 300
astur 168
aucupatio 288
Avellana (dumus avellanae) 120

beniaminus 257
bipennis 41
Bos primigenius 145
Bos bison priscus 147
bubalus 147, 244
burex (borix) 117, 264

canifer 62, 142, 244, 263–264
Canis lupus 155
– sagax 179
Capreolus 254
carbonarius, carbonista 200
carpentarius 204, 239
Carpinus betulus 115
castorinarius 143, 258
Cervus (elaphus) 240, 258, 301

clausura 203, 283, 291
 comes falconariorum 141
   – hodacensium 143
   – venatorum 141, 265
 conditionarius 61
 cubitus 67
 cultellus 299
 curriferi 244
 custodes nemorum 139
 custodes silvarum 139, 259, 287
 cutis 238

 Dama 150
 decima 73, 191, 246
 dolabrum 67, 204–205
 domus 294
 draucharius 62, 169, 255, 259, 264
 dumus 119
   – spinarum 120
   – viminis 256, 264

 Fagus silvatica 114–115
 falcastrum 66, 287
 falcatura 297
 Falco 271
 falconarius 62, 142, 244, 254, 261
 falx 41
 fera 87, 248, 258, 289, 295, 301, 304
 foenetum (fenilia) 67, 72, 239, 273, 287, 292
 foresta (forestum) 44–47, 79, 103, 237, 255
 fovea 277
 Fraxinus 114
 frutectum (fruticetum) 106
 funiculus 66, 249, 289

 hortus ferarum 259, 279

 Ilex 108, 112, 268
 indago 77, 250
   – .ferarum 181
 iobagio 58
 iugerum 67, 259, 268, 273, 294

 Juglans regia 123

 laneus 276
 leporariferi 62, 142, 178, 260
 leporarius 143, 178
 Lepus 298
 Licisca 143
 liciſcarius 62, 143, 260–261, 270

ligniferi 203
 lignum 67, 69, 285
 lucus 104

 mensura 273
   – regalis 82
   – silvatica 67, 270
 meta arborea 84
   – lignea 84
   – terrea 84
 molosus 178, 180
 mons silvosa 275

 nemus 72, 105, 241, 258, 282
 nidus 29

 Onager 149, 257
 orgia 69, 240

 pascua 191, 269
 pellis 238, 240, 244, 252
 Perdix 257
 Picea 118
 Pirus silvestris 122
 piscatura 46, 257, 290
 piscina 296–297
 plantatio 133, 137, 278, 284
 Platanus (arbor platani) 113
 plastrum 69, 246
 pomerium 217, 239, 273, 280
 pondus 75
 Populus 117
 porcus 237–239, 244, 252
 pratum 47, 290

 retis venalia 176, 287, 296
 retiferi 141, 174, 254
 rubetum 72, 106, 285, 294, 301
 rubus 120

 sagittarius 143, 243, 257
 Salix 116, 303
 saltus 105
 Sambucus nigra 120
 scultetus 271
 securicula 41
 securis 204, 248, 292, 299
 servientes regis 58
 servus 58
 sillex 109, 112, 116, 221
 silva angulosa 98

silva castanealis 282

- *communis* 198
- *custodialis* 197, 284, 286
- *densa* 279
- *dolabrosa* (sub *dolabro*) 100, 198
- *glandinosa, glandifera* 12, 99, 286, 300
- *indaginalis* 99
- *leprosorium* 15, 240
- *libera* 298
- *lutosa* 279
- *minuta* 196
- *nigra* 283, 290
- *obscura* 97
- *permissionalis* 72, 106, 197
- *prohibita* 197
- *regalis* 79
- *usualis* 101, 198, 288, 292
- *vacua* 263, 298
- *vetita* 197, 286

solutio 273

strues 69, 209, 250

structores carbonum 261

Taxus 119

terra arabilis 136, 274, 287, 291

– *campestris* 256, 274

– *virgultuosa* 285

theloneum 74

Tilia 112, 242

tributum 74, 191, 239, 241–243, 247

Ulmus 113

ulna 66–68, 270

Ursus 258

urus 147

usus dolabri 270

venatio 86, 229, 240, 252, 255, 284, 286, 289,
295, 301

venator 62

vertragus 178

vinea 47

virga 66

virgultum 105, 196, 250, 284, 295

Vulpes 254

1851

/1866/

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója

Felelős szerkesztő: Baik Éva

Műszaki szerkesztő: Berkes Tamás

A burkoló- és kötéstervező Székely Edit munkája

Terjedelem: 27,3 (A/5) ív – AK 901 k 8082

79-0204 – Dabasi Nyomda, Budapest–Dabas

Felelős vezető: Bálint Csaba igazgató

Ára: 78,— Ft

ISBN 963 05 1914 3